

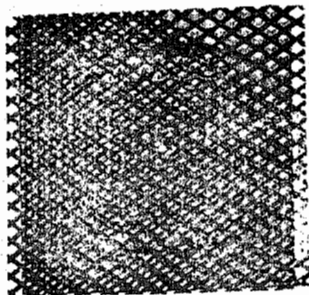
A 407.

ČESKÁ
MLUVNICE.

~~~~~  
Sepsal

**FR. O. MIKEŠ.**

*Druhé vydání.*



~~~~~  
V Praze.

Nákladem kněhkupectví: I. L. Kober.

1875.

1715
E O W Y T I M

7

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA PEDAGOGICKÉ FAKULTY PRAŽSKÉ UNIVERZITY KARLOVY	
Sign.	U 1482
Inv.	20225

Národní kněhtiskárna: I. L. Kober v Praze.

Předmluva.

Mluvnice tato má směr praktický, na běžné chyby i výslovně upozorňujíc.

Máme totiž rozličné tiskopisy i v nejnižších pravopisných věcech velmi nesprávné. Tak na př. jistě každý ví, že „koupati“ krátí dlouhou kmenovou slabiku v tvaru pokračovacím: kupovati, a přece vídáme proti tomu: blížiti sblížovati (l), povýšiti povýšovati (l), shromážditi shromáždovati (l) a mn. j. O Jihlava s dlouhým í, ruměnc, kúropění s ú, obyvatel s ý atd. ani nemluvíme. Ale to již i zde vytknouti třeba, že mnozí jako na vzdor usilují provésti: peníze, nízký, hoření, mjeti, výnález, a že nevědí si rady s jednoduchým: převzky, navštěvenka, parník, pečlivý, žilka, přijde, přijme a p.

Pravda že zdá se mnohému, jakoby na takovéto podrobné prý správnosti nezáleželo, jen když umí slova dobře skloňovati a vázati. Avšak jest to dobře skloňovati, když „den“ a „host“ mermomocí vtěsnávají pod „sud“ a „had“, „úcel“, „manžel“, „vrchol“ atd. i bez potřeby zase pod „muž“ a „meč“? Či jest i to správné skloňování, když „Jihlava“ píšou v dat. a lok.: „Jihlavi“ (l)? Nejsme-li už takto blízcí toho, že co nejdříve dočkáme se také: „těch lidí“?!

Avšak myšlil by se, kdo by myslil, že v tom snad vězí nějaké opovrhování mluvnicí. Naopak. Všichni ku př. pamatovali si co zvláštnost, že „ono“ má ve 4. pádě „je“, a tu jest až ku podivu, s jakou vytrvalostí a s jakým sebevědomím

domnívají se mnozí tím ukázkou snahu o správnost, když napíšou na př. o zboží: „potřeboval je“ (l), kdežto právě naopak u slovesa „potřebovati“ má býti genitiv: *ho*. Anebo vizme to pachtění, aby na př. slovo „týden“ bylo správně skloněno v mn. č., a tu vyskytly se už všelijaké tvary, správné i nesprávné, ale nejobyčejnějšího a jedině lepšího „neděle, neděl, deset neděl, dvanáct neděl“ atd. jako by ani nebylo!

Nechtíce dále mluvit o chybách ze skloňování a z neznalosti slovesa, jako na př. kdy má býti vrací a vracejí, chodí, schází a scházejí*), uvedeme jen ještě něco z větosloví a ze skladby. Kdo zná větosloví, umí si v každém jakémkoliv případě i v samých překladech z němčiny velmi dobře poraditi, dovede-li jen rozeznati, o jakou okolnost v jeho příkladě běží. Máme-li na př. „im Falle eines Wassermangels“ a víme-li, že to „možná příčina čili výmínka,“ nebudeme dle str. 243 na rozpacích a řekneme hned: „není-li vody,“ „nebude-li vody,“ „nedostává-li se vody,“ „nebude-li se dostávatí vody,“ „schází-li n. bude-li scházeti vody.“ Máme-li: „wir sehen die Unmöglichkeit der Ausführung dieses Vorsatzes ein,“ a víme-li, že tato rozvinutá věta svýma dvěma abstrakcema dle §. 218 neostojí, nebrž že ji dlužno rozvésti v souvětí dle §. 222, řekneme: „Poznáváme, že nemožno jest, předsevzetí toto vykonati.“ Větu „durch ihren Auf- und Untergang bewirkt die Sonne Tag und Nacht,“ která patří na str. 243 b), převedeme nejprve dle připadající k tomu str. 260 A) ve větu: „Slunce činí den a noc tím, že vychází a zapadá,“ a dle připadajícího k tomu §. 240 C): „Slunce vychá-

*) V nejnovější době zanesen i ten nešvar do tiskopisů českých, že na př. „ví“ má býti zároveň číslem množným (oni ví!!!), a kdo to vymlouvá na vrub krajinomluví, bojuje nevědomky proti jednotě spisovného jazyka. Či je také to krajinomluví: „skrotnouti lva?“ m. „skrotiti lva?“ A či jest pravidelného mluvnického rčení, aby nebylo zároveň krajinomluví, jako na př. naleju vody (ve vých. Čechách), krvežíznivec (v Jílovém), dnes je krásně na den (Sázava) a nesčíslné množství jiných? Kdo vymlouvá krajinomluví i „skůtek“ m. skutek, dovoluje také psáti „móře,“ „póle,“ ba i důše!

zejíc a zapadajíc den a noc činí.“ Tak i: ohne Ansehung der Person = nehledě na osobu; diesseits des Meeres = před mořem, jenseits des Meeres = za mořem atd.

K tomu přidáváme ještě tyto menší i větší nesprávnosti:

pojištné (!) m. pojistné, vesměš m. vesměs, příjmění (!) m. příjmení, rozdíl mezi přijmeme a přijmeme, vezmeme a vezmeme, to není má vinna (!) m. vina (ale: ona jest tím vinna), vinnen (!) m. vinen, sessul (!) m. sesul (ssul), zamýšlený a zamýšlený (zamýšlená zábava), zasypati a zasýpati; vůkolí (!) m. okolí;

v našem (!) soudním řádu m. v našem; certifikát s 50 kr. kolkem m. s 50kr. kolkem; aby subvence ustanovena zvýšena byla m. ustanovená; dostalo se mi té cti zvolen býti m. zvolenu; žaloba o zjevné zlodějství z moci soudu vrchního soudce pochází m. z moci soudní n. ze soudní moci; od cechu soukenického města Humpolce m. od soukenického cechu; z čehož vznikají uvnitř lodyhy nové mezery a dutiny m. z čehož uvnitř lodyhy vznikají; rostliny potřebují kyslíku k dýchání tak jako zvířata a smrt, která z jeho nedostatku při nich následuje, není jiná než zadušením m. tak jako zvířata, a smrt; vykládá jejich vývin co ústrojů složených z tkanin jednoduchých m. jejich výv. co ústr. sl. vykládá z tk. jednd.; náš ouřad došel tento přípís m. našeho ouřadu; na špatnější půdě vyrovná se výnos střední vikve onomu hráchu úplně m. střední výnos vikve výnosu hráchu úplně; ohlušující jáсот rozléhal se daleko široko a hlásal radost vzájemnou, jaká uchvacovala mysli uvítajících i uvítaných m. vítajících (n. uvítávajících); Otava, povstavši v Šumavě, teče okolo Kašperských hor a Sušice, a přišedši k Horažďovicům obrátí se k východu, kdež u Strakonic přijme Volyňku m. obrací se a přijímá; co se týče soustavy nervové, je tato (!) velmi těžko pozorovati m. soustavu pak nervovou je velmi těžko pozorovati; najímatel myslivosti platí taxu deset zl. m. desíti zlatých; delší a vyšší nežli kůň, vyzdvihuje se hřbet jeho v neúhledný hrb m. jest delší a vyšší nežli kůň, a k tomu

vyzdvihuje se; ustanoven za městského fysika jest mi povinností ošetřovati nemocné v nemocnici . . . *) — —

Pokud jsem užil pramenů už vydaných, každý znalec nejlépe sám posoudí. Zvláštními dĕkami povinen jsem velectĕnému panu profesoru Hattalovi, v jehož „Srovnávací mluvnici jazyka českého a slovenského“ jsem ponejprv poznal dĕkladněji nové učení o skladbě, slovanské sloveso a zvukoslóví; panu prof. Zikmundovi, jehož skoumání, složená v „Mluvnici jaz. českého,“ výbornĕ mi posloužila zejména v poslední části této knihy od str. 283 až ku konci, a p. prof. dr. Dastichovi za ochotnou radu stran uspořádání vidů a zástupek. V prosodii řídil jsem se pilně také proslaveným dĕlkem pánĕ Sušilovým. — V přebedlivĕm, s mravenčí pilností pracovanĕm spise „De mutatione contiguarum consonantium in linguis slavieis“ opravuje p. prof. Hattala výklad o stupňování hlásek *l* a *r*, že totiž vlastně ne *l* a *r* se stupňují, nebrž toliko vedle stojící neb státi mající *z* a *z*, ač ponĕkud jinak než vedle jiných souhlásek. Ve spise tom také ponejprv dovedeno jest, že naše „kdoule,“ „kdale“ povstalo zamĕněním tekutých souhlásek ze staroslov. „gdunije“ a toto z řeckého *κωδιον*, „rci“ a „rčeni“ že jest m. řci a rčení pro neoblíbenost skupenin řc a řč v násloví, a podán výklad slova netopýr = nektoptyr = noční pták, a ne tedy: nedopýr; — „sklo“ m. „stĕklo“ není dle téhož spisu možno ještě vylóžiti, „rumĕnec“ však jest najisto m. rudmĕnec pro neoblíbenost skupeniny *dm* ve slovostředí, atd.

V Praze, na den sv. Václava 1867 a 7. října 1874.

Fr. O. Mikeš.

*) Takovéto vazby dle str. 306, 9 jsou sice dovoleny, ale každý obratnější spisovatel se jim radĕji vyhne: „ponĕvadž jsem ustanoven“ n. „ustanovenĕmu“ n. „jsem ustanoven a tudy . . .“

O B S A H.

Úvod

Strana
1 — 2.

Díl první.

Zvukosloví a tvarosloví.

Část první.

Nauka o hláskách čili Zvukosloví.

Hlava první:

Jaké hlásky máme a kterak se píšou a vyslovují:	5.
(Samohlásky. Dvojhlásky 5. Souhlásky 6. Násloví, slovo- středí, koncovka 6.)	
3. Samohlásky dlouhé a krátké	6— 9.
4. z a b	8.
5. a a e	8— 9.
6. Dvojhlásky (ou, ia; au; ia, ie, io, in; ě)	9—10.
7. O shodě souhlásek mezi sebou a s y nebo i	10—12.
(Pravopis zvukoslovný a slovozpytný 10. y po h, ch, k, r, n, d, t 11, 2. Působení i a ě v předch. souhl. h, ch, k, r 11, 2. y a i po b, f, l, m, p, s, v, z 11—12.)	
8. Šírokost obojetných souhlásek v násloví a ve slovostředí (y uprostřed slova)	12—14.

Hlava druhá:

Kterak se hlásky proměňují:

A) Proměny samohlásek.

1. Přehlasování	14—16.
9. Shoda širokých samohlásek s širokými souhlá- skami	14.
10. Shoda ouzkých samohlásek s ouzkými souhlá- skami — přehlasování; přehl. postupné a zpětné	15—16.)

- Strana
16—19.
2. Stupňování
- §. 12. 1. dlužení 16; 2. zaměňování slabších samohlásek silnějšími 16—17; 3. předrážení hlásek *a, o* před *i, u, y* a ožívání *z a b c o a, o, e, ž, í* vedle hlásek *l a r* 17—19.)
- §. 13. Dlužení samohlásek stahováním 19—20.
(*á z aja, oja, oje* 19; *é z aje, oje, uje, yje, že* 19; *í z iji, ýja, ýje, ýju* 19; *ou z uju, oju* 19; *y z oji, oji, zji, yji* 20.)
- §. 14. Pravidla o krácení dlouhých samohlásek 20—27.
(Délka a krátkost za starodávna 20. Krácení příslušné a nepřislušné 21.)
- Pravidla o krácení dlouhé kmenové samohlásky:
1. jmen jednoslab. mžsk. i žnsk., jmen dvouslabičných žnsk. a střdn. 24. Pozn. o žnsk. srostitých a odtažitých 22;
 2. dvouslab. žnsk. ve zdrobnění 22;
 3. dvouslab. a jednoslab. v odvedených příd. 22—23;
 4. dvouslab. sloves v odvedeném podstatném 23;
 5. bližní, výšina, nížina 23;
 6. srovnatel dvouslab. přídavných a zdrobnělá přídavná 23;
 7. -aterý, áctery 23;
 8. odved. slovesa 6. třídy 23—24;
 9. způsob rozkazovací 24;
 10. dvouslabičné otevřené kmeny ve složení tříslabičném 24—25;
 11. čas přít. a přičestí min. času 26;
 12. a) příd. odvedená příponou -cí; [-icí, -ovaci] 25—26;
b) slovesná podstatná stř. rodu 26;
 13. podst. odved. od sloves na -ftí, -etí, -ítí, -atí 26—27;
 14. krácení přízvukem 27;
- §. 15. Kterak čeština obmezuje průzev 27—30.
(Ve slovořadí; mezi slovy. I. Ve slovořadí: vsouváním a přestrojováním:
- Vsouvá *j, v, h*; přestrojuje *u* a *y* ve *v, i v j* 28;
II. V násloví samohlásce a předsouvá *j, v, h* 28; — samohlásku *e* sesouvá a proměňuje v *a* 28; — samohlásce *i* předsouvá *j, v*, mění *ji* v *j* a sesouvá, rozpouští *ji* v *je* 28—29; — samohlásce *o* předsouvá *v, h*; — samohlásce *u* (*h*) v. [Kdy se psalo *jsem* bez *j*.] 29—30.)
- §. 16. Jak se samohlásky jedna s druhou střídají 30—32.
(*a s o, e, ž, u, y* 30; — *e s a, ž, í, o, y; é s ý* 30; — *i s e, ž, y* 31; — *o s a, e, u, y* 31; — *u s a, e, o, y* 32; — *y* se všemi samohl. 31—32.)
- §. 17. Samohlásek přísouvání a vysouvání 22—35.
(Předsouvání, vsouvání, zasouvání; sesouvání, vysouvání, odsouvání.)

B) O proměněch souhlásek.

§. 18. Obecný přehled.

(Souhlásky němé, vanuté, plynné; temné, jasné 35; — zdvojené skupeniny a změžděninny 36; — hrdelné,

- podnebné, jazyčné, zubné, retné; tvrdé, měkké 36; — nosovky, sykavky 36.)
- §. 19. **Proměny souhlásek ve vyslovování** 36—38.
(Před temnými temné, před jasnými jasné 36; — zákon neúplného spodobování ve výslovnosti 37; — v písmě [pravopis zvukoslovný: šsk, čsk, csk, ds] 37.)
- §. 20. **Které skupeniny souhlásek čeština snáší a jak se kterých zbavuje** 38—44.
(I. Stejně dvě souhlásky vedle sebe 38—39.
II. Jiné skupeniny souhlásek odstraňuje tím že:
1. přesmykuje l, r, ks, v, j 38—39;
2. vsouvá s, t, d, n, e; r, ko, h, ne; l; o dl 40—41;
3. vysouvá: d, t, h, k, b, p; v 42;
4. rozlišuje: dt a tt v st 43; — dl, il v sl, cht v st 43; — kl, kr, gl, gr — cl, sl, čr, zl, zr, 43; zš, žž = jš, jž 43;
5. změžďuje: dj v z, tj v c 43;
 kt a ht v c 43;
 ds, ts, čs v c 43;
 dž - č 44;
 št - tš - č 44;
 k - c, č, h - z, ž, ch - š 44;
6. ruší nosovky a a e:
 a v ou, u; e v ia, i, ě 44.)
- §. 21. **Samohlásek a souhlásek společně střídání** 44—47.
(1. Hrdelnice: g s h, k, j 44;
 h s ch; se z 45;
 k s ch, ě 45;
 g, k, ch 45.
2. Jazyčnice: l s r a naopak; l s n 45.
3. Zubnice: d s t 45.
4. Sykavky: s, z, š, ž; č; c, č 46.
5. Retnice: b, f, p, v; m.) 46—47.
- §. 22. **Souhlásek přestrojování.**
(p, k; v, h; k, p; k, b; k, p; ch, f, p; č, t; v, h;
t, p; m, n; k, t; j, d; n, d; l, v; ž, ř; ě, ž; h, j;
ch, z, s 47.)

Část druhá:

T v a r o s l o v í.

Hlava první:

Tvoření slov odvozováním a skládáním.

- §. 23. **Kořen, kmen, spona, přípony a předpony** 49—51.
(1. Kořeny otevřené a zavřené 49; — slovesné n. pojmové č. materiální a zájmenné č. formální 49.
Kmen; přípona; spona, předpona 50.)
2. Kmeny otevřené a zavřené 51.)

- (§. 24. Slova prvotná, odvozená 51; — kmen časoslovný a jmenný 52.)
 (§. 25. Slova tvoříme: zdvojováním, stupňováním, odvozováním, skládáním 52.)

I. Tvoření slov zdvojováním kořene.

52.

(1. kořen opakuje se zcela a neporušeně; 2. druhá [tekutá] souhl. přejde v nosovku [m, n] a tato s předcházející samohl. zruší se v *u, ou*; 3. opětuje se první souhl. s příměť. samohl. 52—53.)

II. Tvoření slov stupňováním.

53—54.

(1. dloužení a zaměňování slabších samohl. silnějšími, 2. předražení.)

III. Tvoření slov odvozováním

54—78.

- (§. 28. 1. Předpony: ob-, pa-, pra-, pře-, roz-, vy-, su, vz- 54;
 2. přípony 54.
 Přípony samohláskové:
 1. a 55; — 2. (ja, jo ⇒) j, ě, 55—56; — 3. i 56; —
 4. í (íja); — 5. o 57; — e, ě (m. et, ét) 56—57.
 Přípony souhláskové a jich příbuzné spojené:
 §. 30. -m, -ma, -mo 57; — §. 31. -men, -mě 57.
 §. 32. -v, -va, -vo 58, [-iva, -ivo 58.]
 §. 33. -ba 58.
 §. 34. -t, -ta, -to 59 [a) -utý, -utá, -uté; b) -itý, -itá, -ité;
 c) -atý, -atá, -até; d) -vatý, -vité; e) natý 60.]
 a) -et, -ost, -out 60.
 b) -eta, -ota, -osta, -uta, -ata 60.
 c) -eto, -yto 60.
 §. 35. -ti (-t) 60 [-st; -ist; -et, -ot, -ut 60.]
 §. 36. -tel (-telh) 60—61; tr, ter 61; -dlo 61.
 §. 37. -tev, -tva, -tvo, -tvi, -stev, -stva, -stvo, -stvi 61.
 §. 38. -da, -eda, (-nda), -oda, -ado, -ada 62.
 §. 39. I. -n, -na, -no 62.
 A) -en, -eno; 2. -an, -oun, -ýn, -oň; 3. eň, -ně;
 4. -ň, -seň, -zeň 62—63]
 II. -en, -na, -no, (ěný, -ěná, -ěné; -ní) 63.
 -ěný -ěná -ěné; -ovný, -evný; -telný; -in -ina -ino 63—64.
 -ný a ní 64.
 B) -ina, -izna, -ovina; -jan, -jenín, -uně, -yně 64—65.
 -ín 65.
 -kyně 65.
 §. 40. -l, -la (-le) -lo 65—66.
 §. 41. -r: ař, ř; -ř, -ýř, -ura, -yra 66—67.
 -ářka, -řka 67.
 §. 42. (Rozhled o tvořících příponách t, n, m, v, l, r 67—68.)
 Živly přípon významu temného: k, ch, s, ěz, c, ě, š 69.
 §. 43. k: 1. -ký, -ský (skř) 70, -ovský, -inský 70, (-ský u
 jmen cizích 71.)
 2. -ek, -ok, -yk, -yka, -ák, -ěk, -ík, -ják, -ka, -ko 71.
 -sko, -isko, -iště, -ník 72.

- §. 44. ch (cha, cho; och, ouch, -ucha) 72; ch = tr . . . 72.
 §. 45. s (-sa, -so); -asý, -astý; -as, -jas; -ous; -ys 72—73.
 §. 46. -ěz . . . 78.
 §. 47. e) 1. -ec 73, -ce 73; -enec, -ěnec, -inec 73; — 2. -ic, -ovic, -evic 73—74; — 3. -ce 74; — 4. -ice 74; -nice 74; -cí . . . 74.
 §. 48. ě 77; [áč, -oč, ouč, -če . . . 74]
 §. 49. š [-eš, -oš, -ouš, -uše, -yš, -ýš] . . . 75.
 Pozn. o vlastních jménech . . . 75.
 Slova zdobnělá . . . 75—76.
 1. -ek, -ka, -ko; -ec, -ce; -eček, -ečka, -ečko; 2. -ík, -íček; -ka, -ice, -ička; -ko, -ičko, -ičko; 3. -ena, -enka; -ina, -inka . . . 76.]
 [-ičký, -ičičký, -itký, -inký, -ounký, -oučký . . . 76.]
 Odvozování časoslov . . . 76.
 §. 51. [1. časoslova počínavá s třídni známkou -nou- . . . 77.
 2. " " " " -ě- . . . 77.
 3. " faktitivní " " -i- . . . 77.
 4. " " " " -u- . . . 77.
 5. " " " " -ova- . . . 77.]

IV. Tvoření slov skládáním.

78—84.

- (§. 52. skládání: 1. slučovací, 2. přivlastňovací 78—80, 3. omezo-
 vací, 4. předmětové 78—79, 5. hromadné 80, 6. před-
 ložkové . . . 82.
 §. 53. Časoslova s předložkami a přídavnými 80; — časoslova
 druhosložená . . . 80.
 §. 54. Odvedení pravidel, kterými skládání slov celkem
 se řídí:

I. Skládání jmen podstatných:

1. jest-li určovací jméno rodu středn. an. příslovka
2. " " " " ženského
3. " " " " mužsk. an. jm. příd. 81.
4. " " " " číslovka . . . 81.
5. předložky se dlouží a nedlouží . . . 81.
6. z časoslova bere se způsob rozkazovací
7. ve slož. s předl. a přísl. mění se tvar jm. podst. 82.

II. Skládání jmen přídavných:

1. stejné zákony jako u statn.; výjimky; bez, číslovky
 a jiná přídavná . . . 82.
 2. s předložkami; kdy se tyto dlouží . . . 82.
- §. 55. Jak pronášíme v jazyku českém složená pod-
 statná německá.
 (1. slovy jednoduch. a slož. s předl., jednoduchými od-
 vedenými příponami a) -at, -át, -íř, -in, -ák, -na,
 -árna, -irna, -ovna, b) -ec, -inec, -ník; -ice, -nice,
 -ina; -sko, -ště; -ovina, -ovka, -ivo; -ost . . . 82;
 2. určovací jméno souřadným přívlastkem . . . 83.
 3. " " podřadným " . . . 83.

Hlava druhá:

Skloňování a časování.

84—124.

I. Jméno podstatné

- (§. 56. Ohýbání: skloňování, časování 84.
 §. 57. Pády 84. — §. 58. Rod 86. — §. 59. Číslo 86.
 §. 60. Skloňování dle zakončení a dle rodu 87.
 §. 61. Přehled celého skloňování 88.)

I. Skloňování mužské 88—96.

- (§. 62. Mužská jména podstatná tvrdá a měkká;

I. Vzory: had a sud

- §. 63. 1. Příklady 91. — 2. Jména vlastní 91. — 3. U živ. nom. a akk. mn. čísla 91—92. — 4. Vysouvání z 92. — 5. Krácení dlouhé kmenové samohl. 92. — 6. Gen. a a 93. — 7. Dativ s -ovi a s -u 93. — 8. Akkus. jdn. č. roven nom. 93. — 9. Vokatív: -e, u 94. — 10. Lokál: -ě, -u, -ovi 94. — 11. Množné číslo: nom. a vok. -i, -ové, -é 94—95. — 12. Gen. mn. č. -ův, -ů; = nom. jdn. č. 95. — 13. Akk. proti nom. — 14. Lokál: -ech, -ích, -ách 95. — 15. Instr.: -y, -ami, -oma 95—96. — 16. Rozdíl mezi osobními a neosobními 96.)

II. Vzory: muž a meč.

- §. 65. Rozdíl mezi tímto a předešlým skloněním 96.
 §. 66. 1. Příklady 97. — 2. Na l která jsou měkká 97. — 3. -ce 97—98. — 4. kotel, popel, kořen, hřeben a slova na -men; — 5. akk. roven nomin. Neživotná jako životná 98. — 6. Vok. slov na -ec a na -ce 98. — 7. Množné číslo. Nom.: rodič, kůň, král; -tel. 99. — 8. Starý gen. = nom. 99. — 9. Kněz, kůň, peníz, přítel, den, týden 99.)

II. Skloňování ženské 100—106.

- (§. 67. -a, -ě; měkká souhláska 100.

I. Vzor: ryba.

1. Příklady 101—102. — 2. Jména mužská 101. — 3. Dativ a lokál 101. — 4. Vokatív 102. — 5. Gen. mn. č. se skupeninami neoblíbenými 102. — 6. Krácení dlouhé kmen. samohl. — 7. Chybný lokál mn. č. 102.

II. Vzor: země.

- §. 71. 1. Poznámky (káně, role, plíce) 102. — 2. Instr. jdn. a gen. mn. č. 102. — 3. Jména na -ice a -yně. Krácení km. samohl. 101. — 4. Dat. -ům 101. — 5. Dat. a lok. -em, -ech 103. — 6. Dvěřmi, nedělní a nedělemi 103. — 7. Slova z latiny s -io a -ia 103.

III. Vzory: kost a daň.

- §. 73. Kterak tyto vzory od sebe se rozeznávají. 1. Která jdou podle daň 104. — 2. Podle kost 105. — 3. Mát, neť 105—106. — 4. Instr. -emi, -ěmi 106. — Instr. jedn. a gen. mn. č. 106. — 6. Lidé, hosté; host, choť; dítě 106.

III. Skloňování střední 106—110.

- §. 74. Co obsahuje. 107.
- §. 75. Slovo. 1. Příklady (dítka — dítka) 107. — 2. Lokál po
retnicech a zubnicech 107. — 3. Vsouvání *e* v gen.
mn. č.; jader, per, jmen, let; letech, lety 107. — 4.
Lokál -ech, -ích, -ách 108. — 5. Instr. -y, -ami 108.
- §. 76. Pole. 1. Příklady (líce). — 2. Nebe, nebesa; gen. mn.
č. vajec, -išt 199. — 3. O polednách. — 4. Chybné
skloň. jmen na -iště 108.
- §. 77. Znamení. 1. Příklady (hodbávi; kamení, listí — ka-
meny, listy 108). — 2. Paní 108. — 3. -í v mn. č.
jmen mžsk. (bratří, kněží) 109.
- §. 78. *Símě, kuře.*
- §. 79. Símě: 1. mě (písmeno, jméno), 2. nebesa 109—110.
- §. 80. Kuře: 1. jména mláďat 110. — 2. Kníže, hrabě; dítě 110.
— 3. Doupě, vole, poupě, chvoště, krátče, zemče 110.
- §. 81. Zbytky čísla dvojného 110.
- §. 82. Nepravidelnosti podstatných jmen 112: 1. Nad-
bytná 112—113. — 2. Schodná 113.
- Skloňování jmen vlastních vůbec a cizích jmen
podstatných zvláště 114—122.**
- §. 83. Rozhled 114—125.

I. Skloňování jmen řeckých, latinských a barbarských 116—121.

- §. 84. *Had, sud, muž, meč:*
1. -us, -os, -er, -eus, -ys s předch. souhl. 115.
2. -us, -os, -ys s předch. samohl. 115.
(Dareios, Achilleus, Atys, Achaii, Chios, Halys, Veje.)
3. Jména mžsk. zavřených kmenův 3. lat. a řecké de-
klinace 116.
4. Jména místní lat a ř. 3. dekl. 117.
5. i-kmeny rodu mužského 117.
6. Jména osob č. množného 117 (viz také. Achaii 115).
- §. 85. *Žena, země:*
1. Mužská a ženská lat. a řecké první dekl. 117—118.
2. Jména žensk. se samohl. před konc. nom. 118—119.
(Idea, Plataeae.)
3. Jména ženská zavř. kmenův 1. dekl. (as, -is, -ys
m. -ada, -ins, -yds). 119.
4. -lis, -sis, -ys.
- §. 86. *Kost a daň:*
1. (Kost) ženské i-kmeny 3. ř. dokl. (Leto); (daň) žen-
ská jm. 4. dekl. (tribus, idus) 120.
- §. 87. *Slovo a pole:*
- um, -on, -a (at), -os, -e (metrum, museum; nomen,
drama, epos) 120—121.
- §. 88. Cizí vlastní nesklonovaná 121—122.
- II. Skloňování jmen vlastních vůbec a novověkých cizích
zvláště 122—125.**
- (§. 89. *B, z, x* 122 *z* = *c*, *tz* = *c* 122.
- §. 90. Mužská s koncovkou *a* 122.

- §. 91. Mužská s koncovkou -e 123.
 §. 92. " " " -i, -y 123.
 §. 93. " " " -o 123.
 §. 94. Jména místní: 1. z jazyků románských, 2. jen v mn.
 č. užívaná, 3. německá 123—124.

II. Jméno přídavné.

- (§. 95. Přídavná jména 1. neurčitá, 2. určitá s tvrdým zakončením, 3. určitá s měkkým zakončením . 124—125.)

A) Přídavná jména neurčitá 125—131.

- (§. 96. Skloňování jmenné a zájmenné 125—126.
 Vzor skloňování 126;
 §. 97. Přídavná přivlastňovací 126—127.
 §. 98. Co je přípona -ův, -ova, -ovo 128.
 §. 99. Užívání přídavných neurčitých 128.
 §. 100. Dativ jdn. čísla středního rodu 129—130.
 §. 101. „Na bílé dni.“ Mnohem, málem, před nedávno atd.
 — Genitivy 130.

B) Přídavná určitá 131—137

- §. 102. Původ 131. Skloňování 132.
 §. 103. Nom. a akk. mn. č. 133. Příklady 133—134.
 §. 104. Příklady určitých s neurčitými 134—135.
 §. 105. Podstatná jména se zakončením určov. přídavných tvrdých 135—136.
 §. 106. Určovací přídavné s měkkým zakončením 136.
 §. 107. Rozdíl mezi -ný a -ní, -ý a -í 137.
 §. 108. Podstatná se zakončením určitým měkkým 137.
 §. 109. Srovnávání jmen přídavných 138.
 (Položitel, srovnávatel, svrchovatel. Srovnávací přípony -ší, -ější, -í 138. Dvouslabičná s dlouhou kmenovou samohl. krátí ji v srovnavateli 138.
h, ch, k v ž, š, č; d v z, s v š 139 pozn.)
 §. 110. Svrchovatel 139.)

III. Zájmeno čili náměstka.

1. Zájmena osobní.

- §. 111. Osoby 139. §. 112. Skloňování 140.
 1. Další tvary kdy se kladou 140. — 2. Vsouvání souhlásky *n* do nepřímých, předložkami řízených pádů zájmena „on“ 141. — 3. Význam zvrátého zájm. „se“ 141.
 §. 118. Poznámky k jednotlivým pádům:
 Číslo jednotné: 1. mne, mě, mně (mi) 142. — 2. jej a jeho; ve středním rodě „je“ a „ho“; „něho“ co akk. chybně m. jej 142. — 3. Starý akk. m. r. „ji“ = „ň“ po předložkách akk. „Doň“ chybně; jej, ho, jeho 143. — 4. Akk. ž. podle „tu“ = ju = jí 143. — 5. ňom a něm 143. — 6. jí(m), (ní)m, s ní(m) 143—144.
 Číslo množné: 7. oni, ony 144. — 8. jejich a jich; „jich“ vynechává se chybně 144.

2. Zájmena přivlastňovací č. přisvojovací.
- §. 114. Skloňování zájmen můj, tvůj, svůj 145.
- §. 115. 1. Chyba v nom. mn. č. 145; 2. svůj 145—146; 3. „svůj“ m. „si“ 146; 4. mých, tvých, svých atd. = mo-
jích, tvojích, svých 146.
- §. 116. Skloňování zájmen náš, váš 146.
Chyba v nom. mn. č. 146. — §. 117. Můj, tvůj, svůj;
náš, váš, jeho, její, jejich 146—147.
3. Zájmena ukazovací.
- §. 118. Ten, ta, to; onen, ona, ono 147. Tento, onenno 148.
- §. 119. Týž, táž, též. Týž chybně užíváno 148.
- §. 120. Sám, sama, samo (skloňování) 148—149. — Sám a samý 149.
4. Zájmena tázací.
- §. 121. Kdo, co, -č 149. — Čom, čem 149. — Ký, který 150.
— Ói 150. — Seč 150. — Nikdo, někdo, něco, kdosi,
cosi, ledaco, lecco 150.
5. Zájmena vztahná.
- §. 122. Jenž 150—151. Jejíž 151—152. Jehož a jejíž 152.
Ježto = co; jelikož 152.
- §. 123. ký; který 152.
6. Zájmena obecná.
- §. 124. Každý 152. Žádný 152—153.
- IV. Číslovka.
- §. 125. Patero číslovek 153.
1. Číslovky základní.
- §. 126. Skloňování: jeden, dva, oba (jedním, jedněmi, obou,
oběma) 153. tři, čtyři (skloňování) 153.
Pozn. o „dvěma“ s dvojným číslem 154.
- §. 127. Číslovky od 5—09 154.
Dvacet, třicet, čtyřicet; 21—99 154—155.
-mecítma 155.
- §. 128. Sto, tisíc 155.
2. Číslovky řadové.
- §. 129. Prvý, první; druhý, vterý 155.
- §. 130. čtvrt -a, -o; pát -a, -o atd. Pál 155. Pál a čtvrt 155.
pozn. Zlomky 156 pozn. 2.
3. Číslovky druhové.
- §. 131. Jeden — jednáký, dvojí — dvojaký; -erý -erá -eré a
-er -era -ero 156; dvě, tré 156.
4. Číslovky násobné.
- §. 132. jednoduchý; — násobný; -ný, po . . . -ný; -atý, itý 157.
5. Číslovky obecné.
- §. 133. Vyčtení jich 157. Skloňování (mnoho, málo, kolik,
tolik, několik) 157—158.
Veš, vša, vše (vesmír) 158. Všechen, všecek, všecken 158.
Číslovky z oboru jmen podstatných a příslovek 159.

	Strana
§. 134. Poznámky k číslovkám obecným Žádný, nikdo; každý, všeliký; všelijaký; více (víceru). Cvičení číslovkami.	159.
V. Sloveso čili časoslovo.	
§. 135. Rod 1. činný, 2. trpný, 3. střední. Slovesa vzájemná	160. 161.
" přechodná, nepřechodná (podmětná, před- mětná) 161. Příčinná	161.
§. 136. I. Skonalá, II. neskonalá 161. (I. jednodobá a končící; II. trvací, pokračovací, opětovací.) Počínavá	162.
§. 137. Způsob: ukazovací, rozkazovací a žádací	162.
§. 138. " infinitiv, supinum, přičestí a přechodník	163.
§. 139. Osoby, číslo. Slovesa neosobná	164.
§. 140. Časování. Šestero tříd dle infin.	165.
Přehled tvarů časovacích	
§. 141. Slovesa jednokmenná a dvoukmenná 166—167. §. 142. Spona, přípony osobné, známky časův, známky způ- sobův	166—167. 168.
§. 143. Osobné přípony 168—169. — §. 144. Znamka rozk. zp. 169. — §. 145. Přípony časové	170.
§. 146. Supinum 170. — §. 147. Přičestí činné a trpné 170—171. Starodávné přič. trpné přit. času 171. — §. 148. Pře- chodníky	171—173.
První třída	174—178.
Druhá třída	179—180.
Třetí třída	180—182.
Čtvrtá třída	182—183.
Pátá třída	183—189.
Šestá třída	189—190.
§. 172—178. Časování bezesponové: býti, dáti, jísti, věděti (viděti)	191—193.
§. 179. Časování nepravidelné: jeti, jíti, státi, chtítí, mítí, spáti	194—195.
§. 180. Slovesa kusá: dím, prý, vece, věru, vari	195.
§. 181. Obecná připomenutí	
Trvání děje 195, 2. Snažnost	196, 3.
Německá slovesná podstatná.	196, 4.
Slovesa střední a příčinná	196, 5.
3. osoba mn. čísla přítomného času	197, 6.
Beru, berou	197, 7.
-én, -en	198, 8.

Hlava třetí:

Nesklonné částky řeči.

I. Příslovka	198—203.
II. Předložky	203—205.
III. Spojka	205—206.
IV. Citoslovce	206.

Díl druhý.

V ě t o s l o v í.

Část první.

Kterak slova co členy vět se poji.

Hlava první:

Kolikere věty jsou:

I. Věta jednoduchá.

Strana

A) Věta <i>holdá</i> . 1. Podmět 211. — 2. Přísudek	211—212.
(Pozn. 2. Místo přís. slovesného klade se také jméno se sponou „býti“	212.
3. Místo příd. jm. v přís. se slovesem „býti“ též příslovky se slovesy „mám se,“ „chovám se,“ „činím si,“ „počínám si,“ „vedu si,“ „provozuju si“	212.
4. K přídavným přidávají se: člověk, muž, tvor, věc, cosi	212.
3. Shoda přísudku s podmětem	212—216.
Věta stažená 216.	
B) Věta <i>rozvinutá</i> . 1. Doplnování (předmět) 217—218; — 2. Určování č. omezování (přívlastek, určení příslovkové)	217.
1. Přívlastek.	
§. 201. Přívlastky souřadné a podřadné	218.
I. Přívlastek souřadný	218.
II. Přívlastek podřadný	220.
III. Záměna přívlastků podřadných se souřadnými	222.
2. Předmět:	
a) Předmět u jmen přídavných	224—225.
b) Předmět u sloves	226—233.
3. Příslovkové určení:	
A) Přisl. určení místa: I. kde 234; II. kam, kudy, odkud	235.
B) Přisl. určení času: I. kdy 236—237; trvání: jak dlouho, pokud	237.
C) Příslovkové určení způsobu:	
I. Jakost činnosti	238.
II. Kolikost	239.
Jakost s kolikostí spojená:	
a) rovnost kolikostí a jakosti	240.
b) nerovnost „ohled“	240.
III. Vztažnost „ohled“	242.
D) Příslovkové určení příčinnosti:	
I. Příčina věcná: A) Skutečná	243.
B) Možná č. výmínka	243.
C) Pripuštěná	243.

XVIII

		Strana
	II. Pohnutka a účel	244.
	III. Důvod neb důkaz	244.
	II. Věta složená.	
	A) Věty souřadné	
		245—247.
§. 216.	Vstavka	247.
	B) Věty podřizené čili souvětí.	
	I. Pobočná věta podstatná §. 220	250.
	1. Podstatná věta jistící a) srostitá	250.
	b) odtažitá	251.
	2. " " tázací (srostitá, odtažitá)	251.
	3. Nepřímá řeč	252.
	II. Pobočná věta přívlastková :	
	1. Doplnovací přívlastková	253.
	2. Urcovací " č. přídavná	253.
	3. Nepravá "	254.
	III. Pobočná věta příslovková :	
	1. místa	255.
	2. času	256.
	3. způsobu :	
	A) Jakost	256.
	B) Kolikost	257.
	C) Vztažnost	258.
	4. příčinnosti :	
	A) Příčina	260.
	B) Pohnutka a účel	261.
	C) Důvod n. důkaz	262.
	III. Věta skrácená.	
§. 233.	Jednoduché věty skrácené	262.
§. 234.	Souvětí skrácená	262.
	Infinitiv	262.
	Přechodník	264.
	1. Skrácená věta podstatná	265.
	2. " " přívlastková	267.
	3. " " příslovková :	
	A) Čas	268.
	B) Okolnost	269.
	C) Příčinnost	270.
	IV. Věta mnohonásobná	
		270—273.
	Perioda č. obvětí	273—274.
§. 244.	Slovosled	274—277.
§. 246.	Prízvuk	277—278.
§. 247.	Dělidla (interpunkce)	278—282.

XVIII

II. Pohnutka a účel	Strana 244.
III. Důvod neb důkaz	244.

II. Věta složená.

<i>A) Věty souřadné</i>	245—247.
§. 216. Vstavka	247.

B) Věty podřizené čili souvětí.

I. Pobočná věta podstatná §. 220	250.
1. Podstatná věta jistící <i>a)</i> srostitá	250.
<i>đ)</i> odtažitá	251.
2. " " " tázací (srostitá, odtažitá)	251.
3. Nepřímá řeč	252.
II. Pobočná věta přívlastková :	
1. Doplnovací přívlastková	253.
2. Určovací " č. přidavná	253.
3. Nepravá "	254.
III. Pobočná věta příslovková :	
1. místa	255.
2. času	256.
3. způsobu :	
<i>A)</i> Jakost	256.
<i>B)</i> Kolikost	257.
<i>C)</i> Vztažnost	258.
4. příčinnosti :	
<i>A)</i> Příčina	260.
<i>B)</i> Pohnutka a účel	261.
<i>C)</i> Důvod n. důkaz	262.

III. Věta skrácená.

§. 233. Jednoduché věty skrácené	262.
§. 234. Souvětí skrácená	262.
Infinitiv	262.
Přechodník	264.
1. Skrácená věta podstatná	265.
2. " " " přívlastková	267.
3. " " " příslovková :	
<i>A)</i> Čas	268.
<i>B)</i> Okolnost	269.
<i>C)</i> Příčinnost	270.

IV. Věta mnohonásobná 270—273.

Perioda č. obvětí	273—274.
§. 244. Slovosled	274—277.
§. 246. Přízvuk	277—278.
§. 247. Dělidla (interpunkce)	278—282.

Dodatky a opravy.

- Str. 15., ř. 17. má býti naopak: „prodej m. prodej.“
" " §. 11. jest vyložiti ve spojení s §. 10., tak aby celé přehlasování objevilo se co připodobování.
Str. 18. uprostřed: va, vá (m. vo).
Str. 30., A, ř. 11. má býti: jen ve slovech zastaralých, v novějších
Str. 31., 5. ř. zdola má býti: tysešta.
Str. 37. doróga m. dróga.
Str. 55. 5. ř. zd. tvarech m. jménech.
Str. 62. 10. ř. přidej: anebo snad stupň. ze živ-ti (žíti).
Str. 66., 17. ř. sh. u „košile“ přidej: anebo snad z lat. casula.
Str. 77., za 4., 5. třídý (m. 6.).
Str. 93., 8. Výklad o „přisámbůh“ není posud ničím. doložen.
Str. 105., 8. ř. sh.: vymaž „louč.“
-

Ú v o d.

Veliký národ slovanský čítá nyní osmdesát osm milionů duší. Obývá pod rozličnými vládami v nesmírném prostranství rozličných zemí, od hor bavorských až za Urál a od řecké hory Athosu až k severnímu moři ledovému. Dělí se položením svým ve Slovanstvo východní, jižní a západní.

I. Ve Slovanstvě východním vládne:

1. jazyk staroslovanský neboli kyrilčina čili posvátný jazyk slovanský, jinak také stará bulharština zvaný, který však nyní, rovně jako jazyk latinský, náleží k jazykům mrtvým, a jehož pouze co jazyka církevního užívají Rusové, Srbové, Bulhaři a část Dalmatův;

2. jazyk ruský, obsahující tré málo od sebe odchylných nářečí, totiž:

- a) nářečí velikoruské, jímž mluví 40 milionův lidí;
- b) nářečí maloruské, jímž mluví 15 milionův lidí; a
- c) nářečí běloruské, jímž mluví 2 $\frac{1}{2}$ milionu lidí.

II. Jihoslovanština obsahuje nářečí:

- a) srbské, jímž mluví přes pět milionův lidí;
- b) horvatské, jímž mluví milion lidí;
- c) korutansko-slovenské, jímž mluví přes milion lidí; a
- d) bulharské, jímž mluví téměř sedm milionův lidí.

III. U Slovanův západních jest:

1. polština, již užívá asi deset milionův lidí;

2. čeština s nářečím českomoravským u více než čtyř milionův lidí, a s nářečím uhersko-slovenským, povýšeným po šedesátiletém zápasu r. 1850 za řeč spisovnou pro dva miliony lidí;

3. lužická srbština s nářečím hornolužickým a dolno lužickým, u stošedesáti tisícův lužických Srbův v královstv saském.

Písmem dělí se Slovanstvo na dvě strany, z nichž jedna (Rusové, Bulhaři, díl Srbův a Černohorci) užívá písma kyrilského, majíc také ještě náboženství řecko-slovanské, druhá (Srbové katoličtí a všickni ostatní Slované) písma latinského. S češtinou souvisí nářečí hornolužické prostředkem jazyka staročeského, nářečí pak dolnolužické k jazyku polskému se schyluje. Nářečí maloruské, sáhající až do severovýchodních Uher, jest češtině mnohem příbuznější než běloruské, tímto však spojuje se polština s nářečím velikoruským. Jakož pak nářečí běloruské k východu, tak maloruské k severu splývá opět s nářečím velkoruským. Na základě nářečí velkoruského zrostl také nynější spisovný jazyk ruský, jenž prostředkem starého jazyka ruského, staré češtině velmi příbuzného, souvisí s jazykem bulharským. Tento pak na severozápadní straně své splývá v srbštinu, kterážto v nářečí horvatském okolo Varaždína zase nejbliže přistupuje k češtině. Nářečí korutansko-slovenské, ač v jihu je češtiny položením svým nejbliže, však formami mezi nářečimi jihozápadními nejdále od ní odstupuje, podobně jako v severu nářečí hornolužické, ač položením svým nejbližší, však formami mnohem vzdálenější jest nynějšího jazyka českého nežli polština.

Všecka tato nářečí již v nejstarších dobách od sebe se liší, a to tak, že západní mají svůj zvláštní ráz a východní také, dále pak že i každé nářečí každého tohoto skupení zase jiné má zvláštnosti než ostatní nářečí téhož skupení. Krom nářečí běloruského a moravského všecka ostatní jsou zároveň jazykem spisovným, kdežto na př. Němci, majíce více než 800 nářečí, podřečí, různorečí a rozřečí, drží se přece všichni svého obecného jazyka spisovného co společného orgánu vyššího duchovního života, orgánu vědy a správy státní i církevní.

Díl první.

Zvukosloví a tvarosloví.

1950

1950

Časť prvá

Nauka o hláskách čili zvukoslavi.

Hlava prvá:

Jaké hlásky máme a ktoré sa píšou a vyslovujú.

§. 1. Mluvíce a píšice mluvíme a píšeme vĕtami. *Vĕta* jest myšlenka slovy buď ústně anebo písemně na jevo daná, jako na př. pták zpívá, člověk myslí, včera přelo, jest bohatý, jsem zdráv, přičiň se, červ jest živočich. *Vĕta* jest ze slov, slova ze slabik, slabiky z hlásek. Hlásky mají v písmě zvláštní znamení, a znamení tato slovou písmena. Všecka písmena dohromady nazýváme abecedou od čtyr prvních písmen pořádku toho, v jakém jsme je byli přijali. Písmena, kterými nyní píšeme, jsou tato:

A	B	C	D	E	F	G	H	Ch	I	J	K	L	M	N	O	P	R	S	T	U	V	Y	Z
		Č	Ď	Ě										Ň		Ř	Š	Ť					Ž
Á			É						Í						Ó					Ú	Ů	Ý	
a	b	c	d	e	f	g	h	ch	i	j	k	l	m	n	o	p	r	s	t	u	v	y	z
			č	ď	ě									ň		ř	š	ť					ž
á			é						í						ó					ú	ů	ý	

§. 2. Hlásky tyto dělí se na samohlásky, dvojhásky a souhlásky.

Samohlásky jsou: 1. krátké: a e i o u y;

2. dlouhé: á é í ó ú ů ý.

Dvojhásky jsou: ou, ia.

- Souhlásky jsou: I. němé: 1. temné: k t p,
2. jasné: g d b;
II. vanuté: 1. temné: ch f s,
2. jasné: h v j z;
III. plynné: m n l r ň ř.

Samohlásky i souhlásky dělíme také v úzké čili měkké a v široké čili tvrdé. Uprostřed mezi obojíma jsou samohlásky a souhlásky střední, t. j. takové, které v jistých případech jsou tvrdé a v jistých měkké.

Samohlásky široké jsou: a o u y,
úzké: ě i,
střední: e;

souhlásky široké jsou: h ch k r n d t,
úzké: j c č ď ň ř š t ž,
obojetné: b f l m p s v z.

Hlásku, od které slovo začíná, zoveme *náslovím*, hlásku uprostřed slova *slovostředím* a na konci slova *koncovkou*.

§. 3. Samohlásky.

Samohlásky dlouhé rozeznávejme dobře od krátkých, jako na př.

a: *dal a dāl, nemá (od másti matu) a nemáť (od mítí mám), vidím hada a rád se hádá, svatá svátost a jeho svatost, lž jest látka prchavá a celý den poprohává, minula noční hodina a doba minulá; pátá pata; stala, stála, stalá, stálá; stála dole, ana se jí nehoda stala; nehoda, která se stala, jest už nehoda stalá; nejlepší jest povaha nezměnitelná, povaha stálá; skoumám, skoumávám, skoumávávám; rybám, rybách, rybami; ráčiti, rač, račiž;*

e: *veselé pachole vesele poskakuje; milé zpěvy mile dojmají; lékař léčí pomocí léků; nemají vody ryba lekne; bodne, dupne, sekne, mine; lahodné, chutné ovoce; vonné kvítí; došlé peníze at mi pošle; ležeti ležím ležiš leží, ležíme ležíte leží;*

i i, y ý: *milerád prý to učiní, jakmile bude mítí po chvíli; milý pocestný byl zatím už dāl o celou mli; popílím si, popílil si, popil si; učiním učiníš učiní, učiníme učiníte učiní; pomíjeti*

pomijím pomijíš pomijí, pomijíme pomijíte pomijejí; pítí krytí žítí, piju kryju žiju, pil kryl žil, pij kryj žij; víno vína, — tíží jej vína; zlatá obruč jest zářivá, a už zdaleka, když slunce svítí, zářivá.

Ó (t. j. dlouhé o) píšeme nyní jen v citoslovci ó, na př.: ó člověče, co činiš? a ve slovech cizích, když jest délku označiti potřeba, aby čtenář nečetl chybně, jako na př. tón, pól, balón. Staročeské ó ve slovostředí a v koncovkách (Bóh, kóň, měšťanóv, zákóv) rozpuštěno během 14. století v uo (Buch, kuoň, měšťanuov, žakuov), na začátku pak věku 16. vyslovováno toto uo jako dlouhé u, tak že potom v psaní brzy přestalo se klásti o za u a kladeno zmenšené nad u: ů (Bůh, kůň, měšťanův, žakův). Poláci drží se v písmě dosud staročeského ó, ale ve vyslovování slyšeti naše ů.

Ů jest tedy staročeské ó. Jakož pak staročeské ó v prodlužování a v proměňování příslušného slova krátilo se v pouhé o, tak i nynější ů poznáme býti na patřičném místě tam, kde v prodlužování a v proměňování vychází na jevo o. Píšeme tedy: stůl, sůl, kůň, dům, dvůr, neboť říkáme: stolu, soli, koně, domu, dvoru.

Pozn. 1. ů nikdy nemůže státi v násloví.

Pozn. 2. Časoslova na -ovati mají v přítomném čase -uju, -uješ, -uje, -ujeme, -ujete, -ujou a v rozkazovacím způsobu -uj, ujme, -ujte. Toto -uju, -uješ, -uj, -ujme, -ujte atd. není z -ovati, nebrž přítomný kmen časoslov na -ovati končí se už sám sebou na -u, a nelze tu tedy na staročeské ó a vzniklé z něho ů ani pomyslíti. Sloveso kupovati na př. má za přítomný kmen *kupu*, a k tomuto kmeni se připínají pak ony přípony bez všeliké proměny.

Ů jest prodloužené u a již tím rozeznává se dostatečně od ů. Ježto však ů nemůže státi nikdy v násloví, vyskytuje se ů skoro výhradně jenom v násloví, a to tam, kde je obyčejně můžeme rozložití v ou: úmysl oumysl, úřad ouřad, Ůjezd Oujezd. Ve slovostředí vyskytuje se ů jen u některých spisovatelův ve slovech slovutný a mohutný; v koncovce pak zachovává se po starodávnu ve slovech ocún (bylina, jinak

naháč, po německu Zeitlose zvaná) a Olomúc. Avšak místo ocún píše se nyní zhusta též jen ocun, a ve slově Olomúc rozpouštějí i moravští spisovatelé ú v ou: Olomouc.

§. 4. Krom těchto samohlásek všimá si české zvukosloví a tvarosloví ještě slabých samohlásek ѣ a ѥ. Ono (ѣ) jmenuje se tvrdé jer anebo jen krátce jer, toto (ѥ) jmenuje se měkké jer anebo krátce jerík. Slabými samohláskami slouží proto, že vznikly ze samohlásek plných, které nyní v rozličných proměnách příslušného slova obyčejně zase na jevo přicházejí. ѣ má platnost polovičního y, ѥ má platnost polovičního i. V češtině ani v nejstarších písemných památkách jejich (Sněm a Libušin soud z 8. neb z 9. století) jery nejsou, ba nalézáme je od 9. věku až podnes toliko ve třech nářečích slovanských, totiž 1. v staré bulharštině neboli kyrilčině, církevním to jazyku slovanském čili v „posvátné slovanštině“, 2. v nové bulharštině, a 3. až do nedávna též v nářečí slovinském. V ruštině nejsou už ani slabými samohláskami. V češtině jest moc jejich buď dosud zjevna anebo zakryta anebo docela setřena. Naše „jest“ na př. znělo prvotně se samohláskou i: jesti, seslabením pak plné samohlásky i v slabou ѥ: jesti, potom pak teprv docela otřené: jest. Ve slověch kost, choť, milost atd. jest ѥ dosud bytně obsaženo co měkkost předcházející souhlásky. Co pohyblivé samohlásky vystupují ѣ a ѥ na jevo na př. v předložce k místo kъ, když místo něho říkáme ke, ku; z kyrilského otcъ jest naše otec atd. Ve skupeninách souhlásek, jako: tknouti, dmouti, zváti, psáti . . . poznáme přítomnost jerův už pouhým vyslovením, slyšíce t-knouti, d-mouti, z-váti, p-sáti. . . a co plné samohlásky objeví se nám v proměnách slov těch: dotekl dotýkati, nadýmati, zovu název nazývati, píšu písati atd.

§. 5. Kyrilské nosovky on a en, kteréž tu označujeme polskými písmeny ą a ę, zněly co o a e nosem vyslovené. Nosovka v nich obsažená jest smoucenina z n a m. Kde by totiž nosové souhlásky n a m měly státi před jinými sou-

hláskami (p_lnti, d_lmti) anebo na konci slov (v_ldovam, lat. viduam, s_lmen lat. semen, něm. Samen), splývají tyto souhlásky s předcházející samohláskou v nosové samohlásky a a e (p_lti, d_lti, v_ldova, s_lme).

Místo kyrilského a jest v nové češtině po tvrdých souhláskách u a ou, po měkkých však souhláskách přehlaseně i a í: místo d_lb jest tedy d_lb, místo s_ld soud, m. duš_l duš_l. Místo e zaujaly v nové češtině mezi tvrdými souhláskami hlásky ia, a, á, mezi měkkými pak větším dílem jejich přehlásky e, ě, é, í: p_lal p_lat z kyr. p_ll_l a p_ll_l, kuřata m. kuř_lta, kuř_lte m. kuř_lte, sáhnouti, táhnouti (slovensky: siahnuť a tiahnuť) m. s_lgn_lti a t_lgn_lti, paměť m. pam_lť, devět m. dev_lť.

§. 6. Dvojhásky.

Dvě rozdílné samohlásky v jednu slabiku spojené činí dvojhásku. V českých slovech vyskytují se toliko dvě skutečné dvojhásky, ou a ia. Dvojhásky ou rozpuštěna je ze staršího ú: súd soud, túha touha, rukú rukou, zapomenú zapomenou.

Ve 14. věku, kde vůbec rozpouštění dlouhých samohlásek přišlo do obyčeje, rozpouštěno i ú v au, pročež i v nejnovější době mnozí dosud drží se tohoto au, ačkoli již od 17. století zní co ou: p_lšť_lti paušť_lti poušť_lti.

Pozn. 1. Znamka dvojhásky jest jednoslabičnost. Ve slovech složených, kde jedna část složeniny samohláskou o se končí (po, pro, do) a druhá část samohláskou u se začíná (učiti, ukázati atd.), vyskytuje se ovšem také ou, ale nikoliv co jednoslabičné, nikoliv co dvojhásky, nebrž co hlásky dvě, z nichž každá náleží do jiné slabiky: po-učiti, zlato-ustý.

Pozn. 2. Au jen v cizích slovech co dvojhásky se vyskytuje, v českých podle nového pravopisu nikdy; čteme tedy ovšem: Australie, August, autonomie; ale: na-uka, za-ujmouti. Nesmíme tedy ani cizí dvojhásku au, tím méně pak české dvojslabičné au zaměňovati s ou, i zůstane dle toho na př. za-ujmouti, nikoli: zoujmouti.

Stará čeština měla nad to ještě dvojhlásky *ia, ie, io, iu*. V češtině novější prvý živel dvojhlásek *ia, io, iu* přešel co měkkość v předcházející souhlásku: staročeské *diábel* z řeckého *diabolos* píšeme nyní *ďábel*, staročeské *tiopka* zní v nové češtině *topka*, a staročeské *ujišťuju* píšeme nyní *ujišťuju*. Toliko dvojhláska *ia* zachovala se dosud, ale jen v časoslově *pial* a jeho odvozeninách: *napial, rozpial* atd.

Dvojhláska *ie* ve slovostředí až do samého začátku 15. století rozeznávána byla od *ě* co hláska dlouhá od své krátké; bylo tedy na př. dlouhé *zpíevati* naproti krátkému *zpěv*, dlouhé *viera* naproti krátkému *věřiti*. Nyní *i* takovouto dvojhlásku slovostřední *i* na konci slov stahujeme v *í*: *zpívati, víra, dílo, dítě, nyní, není, znamení, zboží* . . . Tento pochod pomáhá ustanoviti jedno z pravidel o tom, kdy máme ve slovostředí psáti *í*; kde totiž hlásku *i* proměnití možno v *ě*, tam toto *i* jest dlouhé úzké *í*: *bíliti bělavý, bída bědovati, měřiti měř a měř, vybírati výběr, posmívati se posměch, vymíniti vyměním*.

§. 7. O shodě souhlásek mezi sebou a s *y* nebo *i*.

Strany souhlásek jest míti na zřeteli věc dvojí: předně co se týká souhlásek temných, a jasných, a podruhé co se týče shody širokých souhlásek s širokým *y* a souhlásek úzkých s úzkým *i*.

1. V souhláskách temných a jasných neshoduje se písmo s výslovností. Vyslovujíce totiž skupeniny souhlásek držíme se obecného všem jazykům zákona, že před souhláskami temnými a na konci slov (kde tedy hlas již dopadá) vyslovujeme souhlásku jasnou temně, před souhláskami pak jasnými temnou jasně. V písmě však zachováváme souhlásku *tu*, která jest ve slově původním anebo která se objeví, když příslušné slovo prodloužíme. První ono pravidlo zoveme pravidlem *zvukoslovným*, toto druhé pak pravidlem *slovozpytným*.

Pravidlem zvukoslovným slyšíme a vyslovujeme na př. políčka, fčera, opchot, lechký, lepka, procháska, dup, kref, sních, nůš, vůz; ale v písmě máme pravidlem slovozpytným: od polévati políčka, od večer včera, od ob obe a chod-iti obchod, od procházeti procházka; dále pak lehký, lebka, duž, krev, sníh, nůž, vůz, s Bohem atd. podle příslušných proměn a prodlouženin: lehoučký, dužy, krve, sněhu, nože, vozy, se vším.

2. I v pravopise i v mluvnici je velmi důležité pravidlo o shodě širokých souhlásek s širokým *y* a souhlásek úzkých s úzkým *i*. Píšeme totiž po širokých souhláskách **h ch k r n d t** vždycky *y*, po souhláskách úzkých vždycky jen úzké *i*: hynouti, bohyně, macechy, kroky, rychle, ryba, noviny, hromady, tyčinky; cívka, cihla, ptáci, on se bojí v boji, řinčí, Češi, život.

Úzké *i* po **h, ch, k, r** následovati nemůže. Končí-li se které slovo těmito souhláskami a máme-li je prodloužiti příponou *i* anebo příponami toto *i* obsahujícími, musí tyto tvrdé souhlásky před tímto *i* ustoupiti svým příslušným měkkým, totiž **h** svým měkkým *z* a *ž*, **ch** své měkké *š*, **k** svým měkkým *c* a *č*, **r** své měkké *ř*: podruh podruzi podružina, hoch hoši, vlk vlci vlčí, kmotr kmotři.

Po **n, d, t** může státi úzké *i*, ale hlásky tyto nezní pak již jak tuto psány jsou, nebrž vyslovují se měkce: *ň, ď, ṭ*; někdo, díviti, nyní, není. Rozeznáváme tedy tvrdé slabiky *ny, dy, ty* od měkkých *ni, di, ti*.

Téže moci obměkčovací jako úzké *i* jest též hláska *ě*: někdo, něco, poněkud, hospodyně, dělati, tělo, těkati.

Z toho jde, že hlásky **n, d, t** před úzkými či měkkými hláskami *i* a *ě* stávají se již tím samým též měkkými a že tedy obměkčovacím znaménkem ještě zvláště znamenávány býti nesmějí.

Po souhláskách obojetných (**b, f, l, m, p, s, v, z**) může státi oboje *i*: široké i úzké. Kdy to neb ono, ustanovuje v nejvíce případech mluvnice. Tak víme jenom z mluvnice, že holub ve množném čísle na otázku kdo má *i*: holubi, ale

na otázku *koho a s kým y*: zastřelil holuby, hrdlička odletěla s holuby. Tak *i*: čápi a čápy, moli a moly, psi a psy, lvi a lvy . . . U jmen mužských neživotných jest přípona *i* vždycky široká, t. j. *y*: duby, doly, domy, snopy, lesy, rovy (hroby) atd. Jestliž tato přípona mužských neživotných vlastně přípona jmen ženských zakončených ve jmenovateli samohláskou *a*: ryba ryby, skála skály, sláma slámy, stoupa stoupy, rosa rosy, tráva trávy, míza mízy.

Podobně mají *i* ouzké anebo *y* široké i jiná slova týmiž hláskami zakončená, jako zdrav, bos, byl, stál, radil, hodil, měl. v ženském rodě: zdráva, boša, byla, stála, radila, hodila, měla . . . Píšeme tedy: holubi odletěli, ale: stromy rostly, ryby lekly; psi hlídali, ale: lesy šuměly, skály strměly; lvi řvali, ale: domy hořely, kroupy padaly. Dále pak: synové jeho byli zdraví, ale: zastal jsem syny jeho zdravý, chodil bos - chodilž bosí, chodila boša - chodily bosy atd.

Rovněž jen z mluvnice poznáváme, že *y* píšeme po středních souhláskách ve statných jménech rodu středního zakončených ve jmenovateli samohláskou *o*, a to ve množném čísle na otázku čím: jídlo - mnohými jídly, pásmo - papírovými pásmy, slovo - těmito slovy.

Kdy ve slovostrédí po obojetných souhláskách píšeme *y*, zakládá se ve zvláštním zákoně, dle kterého ze širokých samohlásek *a*, *o*, *u* nemůže vzniknouti *i* ouzké, nebrž zase *y* široké.

§. 8. Širokost obojetných souhlásek v náslovi a ve slovostrédí.

Poněvadž nyní valná část Čechoslovanův zanedbala ve vyslovování činiti rozdíly mezi hláskami širokými a úzkými, nepoznáme také z pouhé výslovnosti, kdy obojetné souhlásky *b*, *f*, *l*, *m*, *p*, *s*, *v*, *z* jsou široké a kdy úzké. V koncovkách, jak jsme pravili, učí tomu mluvnice teprv ve své části tvaro-

slovné. Jinak jest tomu ve slovostředí. Ježto však hlásky *a, o, u, e* již pouhým vyslovením dostatečně od sebe se liší, jde tu zase jenom o *y* a *i*. Velmi důležité v příčině této jest skoumati a pátrati, odkud příslušné slovo vzalo svůj původ. Platí tu pravidlo, že široké samohlásky *a, o, u* mění se po obojetných souhláskách v široké *y*. Vyšetříme-li tedy, že hláska *i* vznikla z některé široké samohlásky *a, o, u*, bude také široká, t. j. *y*. Zákon ten sáhá i do řečí cizích. Podle toho tedy píšeme: kobyła (latinsky: *caballa*), pytel (něm. *beutel*), sysel (něm. *zaisel*), sytý (lat. *satur*, něm. *satt*), mýto (něm. *mauth*); pykati (srovnej: pokáti se), polykati vzlykati atd. (od lokati), vydra (něm. *Fischotter*), brzy (brzo), kopyto (kopouto, něm. *Pfote*), třpytět se (třepot), nazývati (zovu), my (už staročesky *ny* a lat. *nos*), vy (lat. *vos*); Bydžov (od kořene *Bud* v *Budivoj* a *Marobud*), býti bylina býlí čili bejlí (od kořene *bu* v *budu* atd.), bystrý (místo *budtrý* od *buditi*), pelyněk (peluněk), slynu (sluju, slovu, sláva), slyšeti (sluch), sychravý (suchý a řecky: *ψυχρος*), syrový, sýr (*surový*), mysl (*Muth*), syn z prastarého *sunus*, t. j. rozený, něm. *Sohn*), zpytuju (lat. *putare*), pyšný pýcha (z *puchnouti*), nyní (řecky *νυν*, lat. *nunc*, něm. *nun*), myš (řecky *μυς*, lat. *mūs*, něm. *Maus*), pyl čili pel (lat. *pulvis*, *pollen*), vyza vyzina (něm. *Hausen*, *Hausenblase*), zvyk a obyčej (místo *zvuk* a *obučeť* z kořene *uk* ve slově *nauka*).

Temného pávodu, ale jistě též podle tohoto zákona, jest *y* ve slovech: hmyz, lysý, pysk, vykýř, vysoký, mys (předhoř), mylek (také: jilek, opilka, něm. *Taubkorn*, *Sommerloch*), plyn, výheň, vyžle (*Spürhund*), osyka, syčeti, Volyně, babyka, lýtko. — *y* píšeme také ve slovech: hlemýžď, mlýn mlýnař, lyko n. lýko, pýřiti pýřavka, netopýr zapýření.

Podle *y* anebo *i* jsou rozdílna významem slova: býti (jsem, budu) a bít (biju, pobiju, zabiju), lys (kdo má lysou hlavu) a lis (pres), lyska (vodní slípka) a lisa liska (plot), mýti myju a mítí mám, pytel (měch) a pitel (kdo mnoho pije), výtí vyje (vlk nebo pes) a vítí navíjeti (věnce, nitě),

pysk (ret) a pisk (od písknouti, hvízdnouti), my (my jsme Češi) a mi (líbí se mi), výr (sůva) a vir (dělá se na vodě), nazývati (nazývá se Jan) a nazívati se (on celý den zívá, od zítí zeju zeješ zeje, zejeme zejete zejou).

Jak se píše slovo prvotní, píše se i slovo od tohoto pošlé; všechny tedy odvozeniny od slov právě uvedených budou mítí též y: býti: byt obydlí bydleti nabývati; mysl: mysliti myslivec myšlenka atd.

Hlava druhá:

Kterak se hlásky proměňují.

A) Promény samohlásek.

1. Přehlasování.

§. 9. Podle toho, jak samohlásky a souhlásky rozděleny jsou v široké a úzké, měla by po široké souhlásce následovati vždycky široká samohláska a po úzké souhlásce úzká samohláska. Po souhláskách *h, ch, k, r*, které jsou vždycky tvrdými, jest shoda tato skutečně zcela důsledně provedena, tak že, má-li po nich dle některého mluvnického předpisu následovati úzké *i* anebo *ě*, široké ony hlásky ustupují svým příslušným úzkým buď prvního stupně, totiž *h z, k e*, anebo svým úzkým druhého stupně, totiž *h ž, ch š, k ě, r ř*: druhý-druzí, křehký-křehcí, Praha - Pražan (místo Pražian), hluchý hoch-hluší hoši, vlk-vlci-vlčí, dobrý bratr-dobří bratři. Tak i před *ě* a před úzkým *e*: drahý-draze (místo drahě), tichý-tiše (místo tichě), divoký-divoce (místo divokě), dobrý-dobře (místo dobře). Kde *e* po souhláskách *h, ch, k, r* zůstává, jest patrně široké.

§. 10. Ne tak důsledně provedena jest shoda úzkých samohlásek s úzkými souhláskami. Píšemeť dotud: jáma, žába, řada, žula, župa, čáp, čáka, šustot, tedy samé široké samohlásky po úzkých souhláskách, a čím dále v doby starší, tím více shledáváme širokých samohlásek i po úzkých souhláskách, jakož i ve všech ostatních slovanských nářečích dosud málo úzkých samohlásek se vyskytuje, protože každá řeč už pro větší důraznost hledí zachovati co možná nejvíce samohlásek širokých. Čeština tuto důraznost ode dávna začala v jistých případech obětovati shodě širokých s širokými a úzkých s úzkými, proměňuje široké samohlásky po úzkých souhláskách v úzké:

$$\frac{a, o,}{e}, \frac{u}{i}, \frac{ú}{í}.$$

Čin tento nazýváme *přehlasováním*. Jest pak přehlasování dvoje: *postupné*, když příčina jeho předchází, jako: duše místo duša, holubice místo holubica, Vyšehrad m. Vyšohrad, dějepis m. dějopis, a *zpětné*, když příčina jeho následuje, jako: prodaj místo prodej, krejčí m. krajčí od krájeti, hejno m. hajno od háj.

Nejstarší písemní čeština přehlasovala mnohdy právě tam, kde my nyní zachováváme samohlásky široké, a naopak nepřehlasovala, kde my nyní přehlasujeme, ba i v týchž případech jednou přehlasovala a hned zase nepřehlasovala. Takčtíme v rukopise Kralodvorském (z konce 13. století): ot muže k muži, a jindy vždycky jen: mužá, mužu, kdež my pravíme přehlaseně: muže, muži. Naopak zase: mužev, mužem, k otcem, kdež my pravíme nepřehlaseně: mužův, mužům, k otcům. — V 14. století přehlasováno i: bojiji m. bojuju, spatřiji m. spatřuju, zproštije m. zproštuje, navracije, osvěcije m. navracuje, osvěcuje, deset kop groší m. grošův atd.

§. 11. Samohlásky se též jedna k druhé připodobují. Podle toho totiž, připíná-li se přípona se samohláskou širokou anebo úzkou (temnou nebo jasnou), mění se i předcházející

slabika v širokou anebo úzkou: vzat - vzatý, vzetí; zajat - zajatý
zajetí; šlapati - šlepečje; čapka - čepice; děvčete - děvčata;
Jan - Jene. Hlásk a, jsouc původem dvojhlásk a, bere se tu
za temnou: tebe - tobě, sebe - sobě, Jan - o svatém Janě.

2. Stupňování.

§. 12. Stupňování jest proměňování samohlásek lehčích,
užších v závažnější, širší. Vyskytuje se hlavně v odvozování
a děje se trojím způsobem: 1. dlužením krátkých, 2. zamě-
ňováním slabších mocnějšími a 3. předrážením samohlásek
a, o před samohlásky i, u, y a sesilováním hlásek l a r samo-
hláskami a, o, e, í.

1. Krátké samohlásky se dluží:

a v á: dar dárek, stan stánek, kladu klásti, sadím
sázím, valiti váletí, nahraditi náhrada;

e v é, í: vezu vézti, letím létám lítám, lehnu léhám.
(naléhám, spoléhám) líhati, klec klíčka;

ě v i, á: uběhnouti ubíhati, pospěch pospíchatí, květ
kvítek, devět v devíti; devátý, desátý z devět, deset;

i v í: li-ju líti, ži-ju žíti, pobiju pobíjím, vidím vídám.
zdvihnu zdvíhám;

o v ů: rostu růsti, most můstek, propovím průpověď;

u v ou: dub doubek, suk souček, pustím pouštím, zku-
ším zkouším, popudím popouzím;

y v ý: kry-ju kryti, ry-ju rýti, slyším slýchám, sypám
sýpka.

2. Druhý způsob stupňování jest zaměňování samohlásek
slabších samohláskami silnějšími. Tímto činem stupňujeme:

e v o, ů: nesu nosím nůše, vezu vozím vůz, velím vo-
lím vůle, pletu plot, teku tok.

ě, kteréž nyní po l, s, z píšeme a vyslovujeme jen jako
e, stupňujeme

v a, á: vleku (místo vlěku) vlak vláčeti, seděti (m. sě-
děti) sad saditi sázeti, strěhu (m. strěhu) stráž výstraha, lezu

(m. lězu) laz (= lado, úhor, holé místo v polích anebo na horách).

i v ě: viděti věděti, viseti věšeti, vinu věnec, svitnouti svět;

v o jen v staročeském v-noč-iti (vraziti) od v-nik-nouti.

o v a, á: mořiti mařiti, kloniti klaním. skláním, mohu pomáhám, roniti raniti rána.

y v u: tyju tuk.

Slabé samohlásky **ъ a ь** stupňujeme:

ъ v y a ý: съпати sypati, тъknouti tyč týkati, дъmouti dým dýmati, мъknouti smyk smýkati zamýkati n. zamykati;

v o: звáti zovu;

v u: будěti buditi.

ь v í: чьtu čítám, ъму jímám, чьnu počínám, рьnu napínám, кьну zaklínám;

v í místo staročeského **ie:** мьнѣти míniti, staročesky mieniti;

v o a přehlaseně **v e:** рьну oprona, звьнѣти zvon, заьму zájem.

3. Třetí způsob, kterým samohlásky v odvozování slov zmocňujeme, děje se předražením hlásek **a, o** před samohlásky **i, u, y**, a přičiněním hlásek **a, o, e, ě, í** k hláskám **l a r**, a to před ně, když za nimi následuje samohláska, za ně, když za nimi následuje souhláska. Tak jest z kořene by ve slovese býti: bay-iti, z kořene bi ve slově bi-ju: boi, z kořene slu ve slu-ju: slou-o, slau-a, z kořene ml ve slově mlíti: melu, mělký, mol, malý; vlnouti vláha.

Dvojhásky **ai, au, ay; oi, ou, oy**, které takovýmto sesilováním vznikají, přestrojují se pak ještě v **aj, av, oj, ov**. **Ai, oi** mění se před souhláskami v **ia, io**, přehlaseně v **ie**, staženě v **ě**; **av, ov** přesmykuje se před souhláskami ve **va, vo**.

Tímto způsobem sesilujeme:

i v oj, zdloženě v **új:** bi(ju) boj, pi-(ju) poj-iti nápoj, vi-ju (zá)voj, li(ju) loj a lůj, hni(je) hnůj; od kořene čí v od-po-či-nouti bylo by předražením hlásky **o** čoi, však **č** co sou-

hláska úzká před o co samohláskou širokou mění se zase v příslušnou širokou, a jest: koi, přestrojením: koj ve slovech kojiti, pokoj;

v aj, aj: napi(ju) napáj-eti, od kořene kri (stříhati) kraj kráj-eti;

v ě: viděti (vaiděti viaděti vieděti) věděti, vším (vaisiti, viesiti) všiti; podle toho srovnává se i naše sněh-u s latinským nix takto: snih snaih sniah snieh snfh;

u a y v ov: slu(ju) slov-o místo slouo, plu(ju) plov-u místo plou-u, snu(ju) osnov-a místo osnoui, ry(ju) rov místo roy, kry(ju) krov (neboť u a y na konci slov a mezi dvěma samohláskama přestrojuje se tu ve v); od kořene stru=téci: ostrov m. ostrou (tedy tolik co: otok, jak v jiných slovanských nářečích ostrov se též nazývá);

v av, av: du(je) dav (m. dau), slu(ju) slaviti sláv-a, tru(ju) o-trav-a trávití, ty(ju) o-tav-a, by (v býti) baviti zábava m. bauiti zábava, ny(ju) unaviti;

ve va, vo (před so uhláskami): chyt(iti) chayt(iti) chavt(iti) chvátiti a chvátati, kyp(ěti) kapp(iti) kavp(iti) kvapiti, kys(nouti) kays(iti) kavs(iti) kvasiti.

Příklady k stupňování tekutých hlásek l a r:

mlíti	melu	mělití mělký	vymlítati	mol	malý,
stláti	stelu		ustlítati	stol (stól stúl)	
bráti	beru	výběr	sbíratí	výbor	
dráti	deru pazdeř	záděra	díra		
vrtěti	(verteno:) vřeteno				(vartiti:) vrátiti
střítí		zástěra	prostíratí	prostor	
mřítí			umíratí	mor	mařiti
vřítí			vír	závora	vařiti
vrěstí					(povraz:)
(vázati)			povříslo		provaz;

tak i dále: kláti kolu, přítí odpírati odpor, zřítí zora vzor zrak, hřmítí hrom, pláti pálení, vl (ve vlna) valiti váleť, mrknouti mrak smrákati se, mrznouti mráz, prchnouti prach, svrběti svrab, trpěti trápiti.

§. 13. Dloužení samohlásek stahováním.

Nejvíce dlouhých samohlásek nabyla čeština stahováním dvou krátkých, oddělených původně souhláskou *j*. Souhláska tato ve mnohých případech, a to z většiny už v dobách předhistorických, se vypouští, a samohlásky, jež se tudy shluknou, stahují se pak v jednu, která tedy, povstavši ze dvou, přirozeným způsobem se dlouží. Takovým činem vznikají dlouhé samohlásky:

á z *aja* (přehlaseně *aje*) a z *oja* (přehlaseně *oje*): dobrá z dobraja, káti z kajati (odtud kajícny), láti z lajati; báti se z bojati se (odtud bojácny), státi ze stojati, pás z pojas; volám voláš volá atd. místo volajem volaješ volaje a toto přehlaseně místo volajam volajaš volaja; má, tvá, svá místo moja, tvoja, svoja (přehlaseně: moje, tvoje, svoje); hraješ - hráš;

é z *aje*, *oje*, *uje*, *yje*, *ěje*: dobrého z dobrajeho, dobrému z dobrujemu, (to) dobré z dobroje, (ty) dobré z dobryje, mé, tvé, své z moje, tvoje, svoje, dvě z dvoje, obé z oboje, vévoda z vojevoda; v čistém ze: v čistějem. Přehláskou toto *é*, vzniklé z *ěje*, *aje* a *uje*, mění se v *i*: umíš z uměješ, umí z uměje, jí z jeje; člověčího, člověčímu z člověča-jeho, člověču-jemu. Ale *é* z *oje* zůstává; chybně tedy vývoda m. vévoda;

í z *iji*, *ija*, *ije*, *iju*: čistí z čistiji, paní z panija, sudí ze sudija, nominativ znamená ze znamenie, genitiv znamená ze znamenia, dativ znamená ze znameniu...; lítý z liutý (dravý).

ěja stahuje čeština buď v *í* anebo v *á*: z přejati jest přítí a přátí, přítel a přátelé, ze smějati se: smáti se, z vějati: vítí a váti.

ou (*ú*) ve 4. pádě rodu ženského z *uju* a *oju*, v 7. pádě rodu ženského z *újú* a *ojú*: silnuju ženu = silnú ženu = silnou

ženu, moju = m^á = mou; silnúj^ú ženú = silnú ženú = silnou ženou, tojú mojú = tou mou;

ý z oji, ojí: mojich = mých, mojim ohradám = mým ohradám, mojim domem = mým domem;

z tji yji; čisttji = čistý, slabtji = slabý, malztji = malý, čisty-jimi = čistými, čisttjich = čistých. Proto v obecné řeči dosud: čistej, čistejch, čistejm . . .

Vypuštěná souhláska nahrazuje se délkou v časosloveh dá^m, jí^m, ví^m m. da^m, jed^m, vě^m.

Jako v jiných věcech zachovává i tu většina druhých nářečí slovanských tvary původní; tak ruština: poja^s, bojaz^ň místo nynějšího českého: pás, báze^ň; dobryj dobraja dobroje m. našeho dobrý dobrá dobré . . .

§. 14. Pravidla o krácení dlouhých samohlásek.

Ačkoli v nejstarších písemných památkách českých délka při tehdejší spoustě v pravopise označována nebyla, přece jisto jest, že čeština od jakživa rozeznává dlouhé slabiky od krátkých. Ale že by za starodávna tolik dlouhých slabik byla měla, kolik jich nyní snáší, totiž dvě i více jednu vedle druhé, pravdě se nepodobá. Spíše zdá se, že krátké s dlouhými rhytmicky se střídaly, čehož máme dosud důkazy dva; předně skracování dlouhé kmenové samohlásky slov jednoslabičných a dvouslabičných ve skloňování a odvozování (chléb chleba, stůl stolu, brána bran bránami, sláva slavný), a podruhé ve slově kázání, ve kterém píšeme dosud slabiku druhou krátce, ačkoliv obdobou jiných slov: hledání, hrabání, zpívání atd. by mělo býti: kázání, anebo dle rozdílu ve snídání a snídání by měl býti též rozdíl mezi kázání a kázání: snídání jest věc hmotná, snídání pak sám děj čili konání, kterým snídání pojídáme. *) Podle tohoto střídání dlouhých s krátkými vídáme

*) Podle toho v Boleslavsku snídání jest rodu ženského a zní: snídání, tak že druhý tvar nemůže znít jinak nežli: snídání. Srovnajme též staročeské káže^ň ve smyslu našeho kázání, a pak zase děj sám nebude ovšem moci jmenovati se jinak nežli: kázání.

také jednou: hádanka a podruhé hádánka, brzo: čítánka, brzo zase: čítánka a čítánka.

Při skracování samohlásek dlouhých platí pravidlo, že se dlouhá krátí ve svou vlastní krátkou. Pro lepší přehled napíšme si tedy nejprve samohlásky dlouhé a pod ně příslušné krátké:

á é í í ů ú ou ý
a e ě e i o u y.

Pravidlo to sluší míti zvláště na zřeteli stran samohlásky *í*, poněvadž má příslušné krátké dvě: *i* a *ě* (*e*). Jest-li tedy *í* stupňováno z *ě* (*e*), tedy se také v *ě* (*e*) krátí: bílý bělavý Bělina, řídití ředř ředitel. Kde tudíž dávným zvykem proti pravidlu samohláska dlouhá ve svou příslušnou se nemění, zachováváme raději dlouhou než bychom krátili nepřislušně; tak podle krátký kratší zkracují někteří též: řídký řidší. Ale poněvadž dlouhé *í* ve slově řídký stupňováno jest z *ě*, jak patrně v jeho odvozeninách ředina, řediti, tedy by bylo pravidelně skráceno: ředší. Ježto však tvaru tohoto se neužívá, zachováváme raději příslušnou dlouhou: řidší.

Nejdůležitější případy skracování dlouhé kmenové samohlásky obsaženy buďtež těmito pravidly:

1. Jména jednoslabičná mužská i ženská (mráz, vítr, dvůr, sůl) krátí dlouhou kmenovou samohlásku, když jich o slabiku přibývá (mrazu, větru, dvoru, soli; mrazem, větrem, dvorem; mrazy, větry, dvory, mrazův, větrův, dvorův, mrazům, větrům, dvorům, mrazech, větrech, dvorech); jména pak dvouslabičná ženská a střední (brána, strouha, díra, léto, jméno), když jich buď o slabiku ubývá, když tedy stávají se jednoslabičnými (bran, struh, děr, let, jmen), anebo když druhá slabika stává se dlouhou (branou, struhou, děrou; branám, struhám, děrám, letům, jmenům, podletí, příjmení, peří; branách, struhách, děrách) anebo konečně když jim slabiky přibývá, když se stávají tříslabičnými (branami, struhami, děrami).

Pozn. U ženských jmen jest v pravidle tomto činiti rozdíl mezi konkrétními čili srostitými, t. j. jmény bytostí neb věcí smyslných i nadmyslných, jako na př. skála, jáma, kráva, duch, anděl; a mezi jmény věcí abstraktních čili odtažitých, t. j. jmény činností a vlastností, jako na př.: krása, vláda, sláva, vůně. Pravidlem konkrétní čili srostitá krátí, abstraktní čili odtažitá nekrátí. Jsou však zase i jména srostitá, která nekrátí, i jména odtažitá, která krátí:

1. ze jmen srostitých nekrátí ta, která za kmenovou dlouhou samohláskou mají dvě nebo tři souhlásky: mázdra, brázda, brázka, vráska, lávka; dále pak slova kláda, blána, spála, páka, váza a konečně ještě dvě: mouka a houba, poněvadž by jejich zkrácenin nebylo rozeznati od muk, hub, mukám, hubám atd., jejichž jmenovatele jsou: muka, huba;

2. ze jmen odtažitých krátí: víra, míra, síla; věrou, měrou, silou; věr, měr, sil; věrách, měrách, silách; věrami, měrami, silami. Chvilé (nepravidelně), mlle, lvíce jen v genitivě množného čísla: chvíl, ml, lvíc.

2. Dlouhou kmenovou samohlásku krátí též dvouslabičná jména ženská ve zdrobnění. Není-li však zdrobnělý tvar v užívání s příslušnou krátkou, zachová se raději i ve zdrobnění kmenová dlouhá: houba hubka, strouha stružka, brána branka, síra sirka, hlína hlinka, žíla žilka, mísa miska (u starých už i nezdrobnělé misa); avšak: mírka, dírka, knížka, poněvadž není v užívání měrka, děrka, kněžka, jak by se míra, díra, kniha či staročesky: miera, diera, knieha podle pravidla krátiti mělo. Týmž způsobem zůstává: kůrka, šňůrka místo korka, šňorka (srovnej: šňořiti), chvílka (chvětí chvěju).

3. Dlouhou kmenovou samohlásku krátí jména jednoslabičná a dvouslabičná ve svých odvozených jménech přídavných, — s obmezením zase takovým jako v pravidle předěším: louka luční, strouha stružní, žába žabí, kráva kraví, sláva slavný, chvála chvalný, spása spasný, dráha dražní, sláma slamný slanní a slanník, pára parní a parník, jádro jadrný, láska laskavý, úcta uctivý, péče pečlivý, bílý bělavý, díra děravý, plíseň plesnivý, řípa řepový, bříza březový, mák makový, chvíle kratochvilný, šije tvrdošijný, líce sličný, síra sirný, plíce plicní, víno vinný, šťáva šťavný šťavnatý, tráva

travný, travnatý, vůle volný, stůl stolní. — Od bída, míra, místo zůstává bídný, mírný, místní m. bědný, měrný, městný (bědovati, měřiti, městnati). — Ze slov s ů nekrátí jen cizí: kůr a trůn: kůrní kůrový (sborní, sborový), trůnní. — Ze slov s á, é, ou nekrátí: vláda, krása, bázeň, část, lék, mléko, chlév, mouka: vládní, krásný, bázlivý, částní, léčivý, mléčný . . . Od krátkého řeka jest dlouhé: říčný.

4. Podstatná jména jednoslabičná krátí dlouhou kmenovou samohlásku svého dvouslabičného časoslova: douiti duch, ploužiti pluh, kláti klas, týti tuk, zřítí zrak, žítí žeň, dáti daň, státi stan.

5. Ze slov utvořených příponou -ní zachovává bližní podle vyšní, nižní, okružní, poplužní krátké *i*. Výšina nižina, lépe jest podle úžina, hlubina (kdež *u* stupňováno z *u*) nežli vyšina, nižina.

6. Dvouslabičný srovnatel (komparativ) jmen přídavných vždycky má kmenovou samohlásku krátkou: krátký, kratší, úzký užší, blízký bližší, nízký nižší, daleký další, dlouhý delší. Jen řídký má místo ředší (srovnej řediti, str. 21.) zase jenom řidší.

Tak i přídavná jména zdrobnělá: kratounký, blizounký, nizounký, uzounký; ale proti tomu říďounký m. neužívaného ředounký.

7. Číslovky druhové, jsouce odvozené od číslovek řadových, krátí dlouhou samohlásku těchto, povstala-li pouhým stupňováním, zachovávají však samohlásku tuto dlouhou, povstala-li stažením: pět pátý paterý, devět devátý devaterý, deset desátý desaterý; devadesátý devadesaterý, dvacátý dvacaterý; ale: jedenáctý dvanáctý, třináctý, devatenáctý z jeden na deset atd. Před -terý jest tu tedy *a* krátké, před -cterý dlouhé.

8. Dlouhou kmenovou samohlásku krátí časoslova šesté třídy (na -ovati, -uju), ať už odvozená od jmen podstatných, přídavných anebo od časoslov třídy jiné: pán panovati, práce pracovati, rád radovati, král kralovati kraluju, péče pečovati

pečuju, jméno jmenovati jmenuju, líto litovati lituju; koupiti kupovati, souditi posuzovati, chýliti schylovati, dýchati vydechovati, výšiti povyšovati, blížiti přibližovati, rozptýliti rozptylovati, mísiti přiměšovati, shromážditi shromažďovati, rozšířiti rozšiřovati, kládky sklízovati. — Krátkou zůstává samohláska tato ovšem i v podstatných a přídavných odtud odvozených: schylování schylovací schylující, vydechování vydechující; povyšování povyšovací povyšující, sblížování sblížovací sblížující; jmenování, litování, pečování, kralování.

9. Rovněž důležité jest krácení kmenové samohlásky časoslov ve způsobě rozkazovacím, když jest v jednotném čísle jednoslabičný: soudititi suď suďme suďte sudiž, sloužiti služ služme služte služíž, brániti braň braňme braňte braniž, hájiti haj hajme hajte hajiž, oznámiti oznam oznamme oznamte oznamíž, hlásiti hlas hlasme hlaste hlasíž, ráčiti rač račme račte račíž, léčiti leč lečme lečte lečíž, mířiti (měřiti) měř měřme měřte měříž, svítiti svěť svěťme svěťte svěťíž, kvíliti kvěl kvělme kvělte kvělíž, řídití řed ředme ředte řediž, státi stoj stojme stojte.

10. Časoslova dvouslabičná mají vesměs v infinitivě kmenovou samohlásku dlouhou: tlouci, péci, klásti, vésti, vézti, píti pnu, žíti žnu, píti piju, žíti žiju. Když pak takovéto dvouslabičné infinitivy stávají se ve složení trojslabičnými, tu v jedněch případech tato kmenová dlouhá se krátí, podruhé se nekrátí: vybrati, napiati, napíti, požati, požití; napéci, naklásti, navésti, navézti atd. Z pravidla zůstávají dlouhými vždycky trojslabičné infinitivy časoslov kmene zavřeného, t. j. těch, jejichž minulý čas v řeči obecné zněje bez *l*, zakončen jest souhláskou: klad, pek, ved, vez, nes . . . Infinitivy časoslov takovýchto zůstávají dlouhými i ve složení trojslabičném: natlouci, naklásti, napéci, navésti, navézti, nanésti, přenéstí atd. — Časoslova však kmene otevřeného, t. j. taková, která v minulém čase před *l* mají samohlásku (bi-l, by-l, kry-l, ži-l, ža-l, fa-l, pia-l, pi-l, msti-l, dba-l, pta-l, hřmě-l, chtě-l, nasta-l; hrá-l, hřá-l, přá-l, stá-l, zrá-l, tá-l

(snřh), bá-l se, smá-l se atd.), krátí složený infinitiv trojslabičný, krátí-li také čas minulý (zabil zabiti, nabył nabyti, pokrył pokryti, zažil zažiti, nažal nažati, uřal uřati, napiál napiati, vypil vypiti, pomstil pomstiti, dbal nedbati, řtal neřtati, hřměł zahřměti, chtěł nechtěti, nastal nastati); mají-li však řasoslova kmene otevřeného už minulý řas dlouhý, zůstává dlouhá infinitivní samohláska i ve složení trojslabičném (hrál prohrál prohráti, hřál ohřál ohřáti, přál popřál, popřáti, stál postál postáti, zřál uzřál uzřáti, řál roztáti, bál se neřbáti se, smál se nasmáti se atd.).

Pozn. 1. řasoslovo *řiti* (id-ti) patří ke kmenům zavřeným; minulý jeho řas: řel jest místo řed-l. Tím samým tedy nekrátí svůj dlouhý infinitiv ani ve složení trojslabičném: zajřti, dořti, najřti, vyřti.

Pozn. 2. Je-li trojslabičný infinitiv přehlasený anebo jen pouhou obměnou, tedy i u řasoslov kmenův otevřených se dluužř; tak pravř se řasto místo dořati (dořmu): dořti, místo vyřati též vyřti, místo zařati též zařti, místo dořati (dořnu) též dořti, místo prodřti též prodřti a j. v.

11. Dlouhou samohlásku v řase přítomném a v přřcestř řasu minulého a tedy i ve slovech odtud odvozených krátř řasoslova dvojslabičná, zakonřená v infinitivě slabikami -řti, -řti: přti přu přeř pře, přeme přete přou, pil pila pilo; řiti řiu řieř řie, řieme řijete řiou; řil řila řilo; řiti řiu řieř řie, řieme řijete řiou; řil řila řilo; řiti řiu řieř řie, řieme řijete řiou, řil řila řilo; kryřti kryřu kryřeř kryře, kryřeme kryřete kryřou; kryřl kryřla kryřlo. Od řil, vyřilo jest tedy zase krátce: vyřilý, od řil: řilý a odtud nové řasoslovo řiliti ve složenině rozřiliti, a odtud dále rozřilený, — vesměř tedy s krátkou kořenovou samohláskou. Chybně by tedy bylo ři dluužřti, jako zase naopak by bylo chyba ři krátřti na př. ve slově udáti se od řiti se, děje se, kdež přřcestř a tedy i odvozené odtud řástky řeči mají kmenovou samohlásku dlouhou; udál se, událo se, udáľý, udáľost — naproti krátkému udati udal od řati řám.

12. a) Kmenová dlouhá samohláska krátř se v přřřidavných jménech odvozených koncovkou -ři od řasoslov dvou-

slabičných (vyjma ou): psáti psací, hnáti hnací, píti picí, krýti krycí, šíti šicí, tříti třecí. Všecka takováto přídavná jména oznamují nač co jest, a rozeznávají se už tím dostatečně od podobných přídavných jmen oznamujících, co která osoba neb věc činí a zakončených krom toho příponou -icí (-oucí): hrající, pijící, kryjící, šijící (třecí - troucí). Přídavná jména od časoslov třídy šesté (na -ovati) přípony -icí nikdy míti nemohou: úkol její vykonává zde přípona -ovací; může tedy býti: přehazovací = co na přehazování jest, přehazující = kdo přehazuje; pojišťovací = co na pojišťování jest, pojišťující = kdo pojišťuje (nikoliv: pojišťující, přehazující!). Kající člověk = který se kaje, kající den = který ustanoven jest, aby se lidé káli; modlící-se = kdo se modlí, modlicí kniha = z které se modlíme = kniha modlitební = modlitby.

Pozn. Přídavná jména, oznamující nač co jest a utvořená od časoslov víceslabičných, jen u některých spisovatelů kmenovou samohlásku kráti: vykládáti vykladačí, smýkáti smykačí, krájeti krajecí, přijímáti přijimací, srovnáváti srovnavací, zaklínáti zaklínací, zažíváti zaživací, posmíváti posměvací.

b) Kmenovou dlouhou kráti též podstatná jména středního rodu, utvořená z časoslov dvouslabičných koncovkou -tí: hnouti hnutí, bodnouti bodnutí, bítí bití, býti bytí (jde tu o naše bytí a nebytí; živobytí), jíti: při prvním sejítí, po projítí, šíti šití, víti vytí, vítí vití, mýti mytí, zažítí, pítí.

13. Kmenová dlouhá časoslova na -ítí, -eti, -iti, -ati kráti se v odvozených podstatných znamenajících stav, zaměstnání anebo činnost osoby anebo i nástroj: bítí bič, páliťi palič, sázeti sazeč, hádati hadač, vykládáti vykladač a vykladatel, nakládáti nakladatel, zaháletí zahaleč, pokrýváti pokryvač, hlásati hlasatel, kázati kazatel, kárati karatel, ctítí ctitel, bádáti badatel, souditi sudič suditel, vlásti vladař vladyka, vázati vazadlo zavazadla (Gepäck), strouhati struhadlo, říditi ředitel, díváti divák divadlo, zasláti zasilatel, posloucháti posluchač posluchárna, pohnouti pohnutka, přezouváti přezuvka, navštíviti navštěvenka. — Avšak duch jazyka

připouští též dlouhou: skoumatel, rouhač, hlídač, zkoušeč, stříkač, pátratel atd. Jednoslabičná kromě bič zachovávají všecka dlouhou: chtíč, dříč, rýč, práč, hráč atd.

14. Konečně krátí se dlouhá kmenová samohláska též pouhým přízvukem. Týká se to slov dvouslabičných i jednoslabičných, která když jsou nesložená, mají přízvuk i délku na samohlásce kmenové, když pak se jim některé částice předpínají, přechází přízvuk na tyto předpony co na první slabiku, a délka mizí naprosto: chvála, pochvala, krása okrasa, váha povaha převaha úvaha, síla posila přesila, tráva otrava, víra pověra nevěra důvěra, smích posměch, rád nerad, líce obličej a poliček, šfje zášijek, jméno zájmeno, týl potylek. — Krácení přízvukem shledáváme také ve složeninách: krasocit, chvalo zpěv, listopad, malomocný, Kralodvorský...

§. 15. Kterak čeština obmezuje průzev.

Když slabika nějaká samohláskou se končí a slabika hned následující samohláskou začíná, jako na př. modro-o-ký, na-u-čím, nezavírají se ústa mezi vyslovením slabiky předchozí a slabiky následující, nebrž po vyslovení slabiky předchozí, po prvním dechu, zůstávají otevřena, ze jsou k novému dechu, a to nazýváme *průziv*, *průzev* (hiatus). Podle toho může býti průzev také mezi dvěma slovy, když totiž jedno samohláskou se končí a druhé samohláskou se začíná, jako na př.: dejte oheň, pojedte orat, já abych ještě u tebe ostal.

Čeština průzvu uprostřed slov ráda se zbavuje, ale průzev mezi slovy nyní jí není tak odporný, jakž vidíme ve příkladech právě uvedených. Za starodávna však i mezi slovy se ho sprostovala, jakž víme na př. z toho, že ve slůvku *ne* často samohlásku *e* odsouvala, když následní slovo samohláskou počínalo: ne-udatný = n'udatný; počínalo-li se následní slovo samohláskou *o*, sesouvalo se toto po předcházející samohlásce: a onde = a'nde. Z té doby pochází i naše dosavadní *an* místo *a on*, v ženském rodě *ana m. a ona*, a

v středním rodě ano m. a ono; ani, any, ana = a oni, a ony, a ona.

Uprostřed slov samých, totiž ve slovostředí, ne odsouváním, nebrž vsouváním a přestrojováním čeština průzev odstraňovala; takt:

I. mezi nespojené samohlásky vsouvala souhlásky **j, v, h**: místo biu, kryu praveno biju, kryju; místo dáati, krýati, chodíati praveno: dávati, krývati, chodívati; místo španielský, israelský psáváno: španihelský, izrahelský; z pauk paučina stalo se tímto činem pav(o)uk pavučina, místo pa-uza pavuza, z latinského paeonia pivoňka, z prior převor, z jesuita jezuvita jezovita. Dle toho psáváno také často: fįjala, Asije, Marije atd. z latinského viola; Asia, Maria.

Přestrojováním samohlásek *u* a *y* v souhlásku *v* a samohlásky *i* v souhlásku *j* odstraňujeme průzev povstalý stupňováním samohlásek *i, u, y*: pi(ju) poi-iti pai-eti - napojiti nápoj napájeti, slu(ju) slau-a slau-řk slou-o - sláva slavík slovo, by- (ve slově býti) bay-iti - baviti, kry(ju) kroy - krov.

II. Vyhýbajíc průzvu čeština málo kde trpí samohlásku v násloví. Nejvíce nenávidí v násloví samohlásek *a, e, i* a zbavuje se jich takto:

samohláске *a* předsouvá souhlásky **j, v, h**: místo kyrilského az máme staročeské jaz, nyní já; latinské agnus proměnilo se v jagně, jahně, přehlaseně: jehně, jablko srovnává se s německým Apfel, proti řeckému oion a německému Ei bylo jajce, vajce, přehlasením zpětným: vejce, proto dosud genitiv množného čísla: vajec; obecný lid praví: hapatyka z řeckého apotheke Ještě více než náslovného *a* zbavuje se

náslovného *e*, kteréž buď docela sesula: biskup místo episkopos (dozorce), anebo proměnila v snesitelnější *a*: arcí-(biskup) Erz(bischof), almužna eleemosyne, Alžběta Elisabetha. Jen v částici ej, ejhle a ve slově Eliška se drží, lid pak přidává si k tomu také: eště m. správného ještě . . . ; též

náslovné *i* v nové češtině se nevyskytá mimo spojku a citoslovce *i*: (já i bratr můj, i podívejme se!) a mimo cizí

slova indych, inkoust, invalid, isop. Starší čeština měla ho více než nynější jazyk spisovný a také více než ho lid posud užívá: ikra, iný, istý, izba; iskati (hledati); idu, imě; ihrati, iměti; ihla. Z nynějšího znění těchto slov odvádíme trojí způsob, jakým čeština takovéhoho *i* se sprostila; buď totiž předstím souhlásky *j*: Jihlava, jiskra, jiný, jistý, jizba či jistba; méně správně předstím souhlásky *v*: viskati m. jiskati; proměnou hlásky *i* v *j*: jdu, jmě (jméno), jhráti, jměti, nyní dokonce jen hráti, míti (ale: jmění, a: byl jmín za dobrého člověka); anebo konečně rozpustila náslovné *i* v slabiku *je*: ihla jehla.

Nejméně nenávidí čeština v násloví samohlásky *o* a *u*. Starší čeština, jako nyní většinou mluva obecná, předsouvala náslovnému *o* dost často souhlásku *v*: voko, vopice, voves; anebo souhlásku *h*: hoko, hopice, hoves, Holomouc. Do nové spisovné češtiny vloudilo se *v* před *o* jenom ve slovech (ta) voj a vos n. vosá. Ve slovech teprve nyní zase v obecnou mluvu přicházejících ani lid *v* nepředsouvá: osa (země otáčí se o svou osu), občan, okres. Kde *v* ke kořeni patří, nesmí se nikdy vynechávati: voda (*ὕδωρ*, watter Wasser), voliti, (ten) voj, vojovati (bojovati), voják. — Náslovnému *u* jen nářečí domažlické předsouvá *h*: hulice, huzda, hu vás. Seslabenému *z* uk (ná-uk-a, uč-iti) *yk* předsouváme od nepaměti *v*: vyknouti zvyknouti zvyk. Cizí Ursula změnila čeština ve Voršula, Voršila.

(Předsouváním souhlásky *j* před náslovné *a* a *e* povstalo též nynější *jsem* *jsi* *jest* *jsme* *jste* *jsou* *jsa* *jsouc* *jsouce*. Původně totiž místo nynějšího *jsem* bylo *asmi*, což seslabeno během času v *asmy*, pro neoblíbenost náslovného *a*: *jasmy*, kyrilsky přehlaseně: *jesmy*, potom pak *jesem* a z toho *jsem*. Patrně tedy, že souhlásky *j* ve slově tomto nenáleží ke kořeni, jak ještě Jungmann ve svém slovníku byl poznamenal, nebrž že *jest* pouhou předsuvkou a že by tedy se měla psáti jen ve tvaru tom, kde jí je k odstranění samohlásky v násloví skutečně potřeba, t. j. pouze v 3. osobě

jednotného čísla: jest. Kyrilčina jí potřebovala ve všech osobách, kromě 3. osoby čísla množného: jesmь, jesi, jestь, jesmь, jestě, ale: sont bez j. Tak i rusky: sutь, polsky: są. Proto ji podle pravopisu českých bratří vynechávali čeští spisovatelé a vynechávají zase mnozí všude tam, kde sloveso „býti“ není samostatné, sloužíc pouze k opsání minulého času: psal sem, ale: jsem tu. V samostatném slovese jsem, jsi, jsme, jste, jsou drží se proto, že ji v zápornosti jest: skutečně slyšeti: nejsem.)

§. 16. Jak se samohlásky jedna s druhou střídají.

A se nejčastěji střídá, t. j. zaměňuje, s hláskami o, e, ě, u a y; tak po- a pro- zní ve složení také pa- a pra- a mění potom také i význam: pa- znamená už ve většině slov něco napodobeného, nepravého, zlišeného: pablesk, pačesy, padělati, paroh, patisk, patoky, pazdeří, pamět (ale: pomněti pomni, počet; posynek i pasynek, t. j. za vlastního přijatý syn); pra- znamená prvotnost a stupně příbuznosti: praboh, praděd, pravnuk; — v nerozlučné předložce roz mění se o v a nyní už jen u obecného lidu v zkaženém slově racochejl (rozcuchaný člověk) místo razsochejl od razsocha, rozsocha (větev na způsob vidle); Rusové mají předložku roz jen ve slovech církevně slovanských, ve vlastních oni a Srbové jinak nepíší než raz; — střídání a s o máme také v mnoha slovech, společných slovanštině s jinými příbuznými jazyky, jako: Wachs a vosk, Macht moc, Gast host, mare moře, nasus nos, acetum ocet, castellum (hrad) kostel, camera komora, caminata komnata; konečně naše prosínek (od prosiněti t. j. prosvitati) znělo až do novější doby také: prasinec.

Řídčeji střídá se a s e: z pepřika jest paprika, z ne- stojte již v dávných dobách: nastojte (a pojdte pomahat), lid pak sem tam praví naštovice místo spisovného neštovice, t. j. nežitovice. S ě v minulém čase a v odvozených odtud pří-

dačných atd. střídá se *a* velmi často: zvětralý m. zvětrělý, osíralý m. osirělý, mlčal, slyšal, běžal, nyní přehlaseně: mlčel, slyšel, běžel.

S u střídá se *a* na př. ve slovech: všude a všade, osupil a osapil se; **s y**: nikdy a nikda, tedy a teda. Caballa kobyla, satur satt sytý, buditi bystrý, surový syrový, Muth mysl, nunc nyní, uk (v ná-uk-a) zvyk, obyčej m. obvyčej atd. Hyd ze slova had znamená v češtině ohyzdu, oškliivost, ve slovenčině hmyz a drúbež: hyzdář = krosnář, drúbežník.

E se střídá se všemi ostatními samohláskami: **1.** s *a*: pepřika paprika, englický anglický, (v třepení (s)trapeec, rež [žito] a raž, v žal a žel atd. není střídání, nebrž přehlasení zpětné a postupné); — **2.** s *ě*: zpěčovati zpečovati, vece = praví m. věce = věti od větiti, obec m. obvec (ale m. obvěť dosud: oběť); podle: na dubě, na trávě, v slově bylo také: na stolě, na kosě, v železě, nyní však jen: na stole, na kose, v železe; — **3.** s *i*: cibule a cebule po lat.: cepula; cihla (tihla) z lat. tegula (čím se kryje); — **4.** s *o*: čtvero m. štvoro, nobrž a nebrž, stonati a stenati (zapomíná se obyčejně, že *e* ve slově stenati stojí místo *o* a čárkuje se, poněvadž i význam se mění: sténati = vzdýchati, něm. stöhnen); — **5.** s *u*: mest (nápoj z ovoce) z lat. mustum, spisovné ssáti m. sesati (saugen) zní u lidu cucati; — **6.** s *y*: dechnouti a dychnouti, nebrž nybrž, sekera m. sekyra, název názyv; **ě** s *y*: dobrého dobrýho, délka dýlka.

I se střídá s *e*, *ě* a *s y*: m. opominouti psávají mnozí: opomenouti, obecný lid praví: koregovat m. korigovati, derektor m. direktor; i v písmě jest: křestan z lat. christianus, převor z lat. prior, žehnati z něm segnen a oboje z lat. signare (znamenati); — m. liju siju kryju ryju atd. praví se také: leju, seju, kreju, reju atd.; — křídlo jest m. krydlo od kryti kryju, kříž, rusky správněji: kryž z lat. crux a tisíc místo tysíc (rusky: tysjača, kyrilsky: tysjašť).

O se střídá s *a*, *e*, *u*, *y*: paseka od posekati, pranárod pronárod, posynek pasynek, rozsocha razsocha, oso-

píti osapiti . . .; — stonati stenati, slovenské utorok zní po česku úterek . . .; chomáč chumáč, chorý a churavý, junák jonák, ostroha a ostruha, šuhaj a šohaj, Jakob Jakub, Mikoláš Mikuláš, Koffer kufr, episcopus biskup; ale dlouhé už v latině Thomas znělo i v češtině dlouze: Tóma, nyní tedy ovšem: Tůma (Tomáš); naproti tomu z *corona* je přece jenom koruna — o s y: pokáti se a pykati, třepot a třpytětí se, lat. vos a naše vy, lat. nos a staročeské ny, teď: my (a nás), nobrž nybrž, naše byl, domažlické bul a slovenské bol.

U se střídá s hláskami a, e, o a y: všude všade; dudek dedek; mest a mošt z lat. mustum, capitulum kapitola, regula řehela, syrup syrob; m. na tabuli říkají v Boleslavsku: na taboli, m. nula nola . . .; nabydu, zbydu vedle obyčejnějších nabudu a zbudu, kruchta a řecké krypta, myš a lat. mus (v řečtině zrovna jako u nás: *μυς*), nyní řecky *μυ*, lat. nunc, něm. nun, sekyra lat. securis, syrový surový.

Y se střídá se všemi samohláskami: tedy teda; hebký a hybký, násyp násep, sekyra sekera, kyj kej, pryč přeč . . .; křídlo m. krydlo . . .; třepot-ati třpytětí se . . .; dech dych od duch, hynouti m. hybnouti od hubiti, chýliti od chouliti, mýliti omyl od mul (Schlamm), vyknouti m. pouhého yknouti od uk v náuka učiti atd.

§. 17. Samohlásek přisouvání a vysouvání.

1. Samohlásky i, e, o, u se často k slovům předsouvají anebo se do nich vsouvají anebo se jim zasouvají; samohlásky i, e, o, u, y se často v násloví sesouvají, v slovostředí vysouvají a v koncovce odsouvají. Proto máme ve slovech složených, jako časopis, dějepis ve jméně určovacím čili ve prvém členu složeniny po tvrdých souhláskách o, po měkkých e, i: lidomil, červotoč (Holzwurm, Borkenkäfer); pídimužik; (konipásek je nepravdělné místo konopásek). Naše skládání slov jest tedy od německého docela rozdílné: myš neklademe

jméno určovací ve složeninách do genitivu, nebrž spojujeme je se jménem základním pomocí vsuvky *o*, *e*, *i* a též bez ní: zimomřivý, zeměpis, Lud-mila, med-jed. Toto vsouvání samohlásek *o*, *e*, *i* není nic jiného nežli sesilování bývalého *ъ а ъ*, kteréž tudy takorůzka ožívá: časopis m. časъpis, dějepis m. dějъpis atd. Mámeť pak takovéto přísouvání a vsouvání samohlásky *e*, či jinými slovy: sesilování neboli ožívání *ъ* také v předložkách souhláskou zavřených: nad, pod, bez, od, přes, z, s a jiných, když by je s následujícími souhláskami bylo těžko vysloviti: nade všeko (nadъ), podepsati (podъpsati), beze lsti (bezъ), odehnati (odъhnati), přese všeko (trotz alle dem, přesъ), ze zahrady (zъ), sebrati (sъbrati) atd. V předložce *k* ožívá *ъ* před *p* co *u*: ku Praze (къ).

Vsuto jest *u* a *e*, t. j. *ъ* ožívá co *u* po *l* a co *e* po *r* na př. ve slovech: člun, hluboký, chlup, klubko, slunce, tluku m. dosavadního ve slovenčině čln, hlboký atd.; proto by mělo také býti: dlubatí, dluhý, slup a nikoliv: dloubati, dlouhý, sloup; ale nesprávnost ta jako mnoho jiných zvykem domohla se práva. Co *e* ožívá *ъ* po *r* na př. ve slovech břevno, křeč, křest, krev, třest, černý, červ m. brvno, krč, krst, krv, trst, črný, črv. Kde *ъ* za *l* a *r* neožívá, mají tyto hlásky platnost samohlásek, a to jest vždycky mezi dvěma souhláskami: vlk, vlna, srst, prst, krk atd.

Konečně pak ožilo *ъ а ъ* co *e* ve všech slovech, ve kterých zase v dalším skloňování se vysouvá: lev lva m. lъv(ъ) lъva, otec otce m. otcъ(ъ) otcъca. I v odvozování se takovéto pohyblivé *e* zase vysouvá: vinen povinný.

Samohlásky *i* vsouvá se ve slově kalich, ač je-li toto z něm. kelch a ne přímo z lat. calix; v středověkém slově tulich z něm. dolch, nyní dýka.

Samohlásky *e*, *u* vsouváme také pravíce na př. (několik) jablek od jablko, klubek od klubko atd.; ve slově jsem m. jsem z jasm (asm) jest *e* mezi *s* a *m* vsuto a mezi *j* a *s* zase vsuto. Obecná mluva vsouvá *u* do slov sedm, osm, pravíc

plněji: sedum, osum; staří psávali též: tepruv, my nyní jen: teprv, teprva, teprve.

2. Samohlásky i, e, o, u, y se často v násloví sesouvají, v slovostředí vysouvají a v koncovce odsouvají. Sesuto jest na př. e ve slově biskup z řeckého episkopos; — vysuto ve skloňování a odvozování: otce, otcové, desky dsky, vinný z vinen, počkati (od čekati), řku m. řeku, žhu (pálím) m. žehu; zblo m. stblo a toto m. stéblo, sklo m. stklo a toto místo steklo; — odsuto jest e ve slovech hráz, kratochvíl, stráň, věž atd. místo hráze, kratochvíle, stráně, věže; podle toho píšeme také zem vedle země, ba někteří začínají už také psáti: říš místo říše; velmi často odsouvá se e také v příslovkách: blíž, dráž, víc m. blíže, draže, více; potom v důrazném že: dejž m. dejže, týž m. týže. Naše *co* znělo po staročesku *če*, ve složení s předložkami tedy: na-če, pro-če, za-če a odsutím samohlásky *e* jest nyní: nač, proč, zač; ale před důrazným *ž* zůstává plně: nače-ž, pročě-ž, začě-ž . . .; místo pijeme říkáme i píšeme také: pijem, m. chceme chcem, a staří si libovali i v nepěkném: on muž m. on může.

Nejčastěji sesouvá, vysouvá a odsouvá se *i*, řídčeji závažnější samohlásky o, u, y. Sesuto jest *i* ve slově míti m. iměti (jměti), ale drží se v odvozeném odtud jmění (= to co mám či mám, jmám); hráti m. ihrati (rusky: igrat); v obecné mluvě: du m. idu (jdu), pudu m. po-idu (pójdu půjdu) atd. — Vysouvá se *i* často ve slově velký m. veliký (srovn. něm. heil'ger a heiliger), v děcko m. dětsko z dětzsko; lnouti a lpnouti jest místo linouti a lipnouti, psáti m. pisati (písati píšu, jako: lízati lížu), a v nářečí jihozápadních Čech vyslovuje lid podle vzácný také: lacný m. laciný; m. Maximilian říká lid všude pouze: Maxmilian, m. originál vyslovují: orginál. — Odsuto jest *i* na př. ve slovech co-s, kam-s m. cosi, kamsi; ty-s byl m. ty-si (jsi) byl; místo asi pravíme též as (v at m. ati jest *i* bytně obsaženo v měkkém *t*); — obecná mluva odsouvá *i* v neurčitém způsobu: m. milovati

praví milovat, m. hráti hrát, m. viděti vidět, m. moci (vlastně mohti) jest nejprve tvrdé *h* před měkkou slabikou změžděno v *c*: moci a potom teprva *i* odsuto: moct; m. péci (vlastně pekti) jest nejprve pecti a potom pect.

Samohláska o sesuta jest na př. ve slovech rádo, rataj, role m. oradlo, orataj, orole od časoslova orati; — slovo ochotný jest odvozeno od slova chotěti zachovaného dosud v ruštině, u nás však už ode dávna jen s vysutým *o*: chtítí; vysuto jest *o* také ve slově obědvati m. obědovati (porovnej: noclehovati), a snad také ve slově křen m. kořen; odsuto konečně v příslovkách: sem, kam, tam m. semo, kamo, tamo; v kolik, tolik m. koliko, toliko atd.

U jest vysuto v cihla m. tehla a toto m. tehula z lat. tegula od tegere kryti, ve slově kmín z lat. cuminum, v zejtra m. zajtra m. za jutra, ve mnich m. staroném. munih z řeckého monachus (samožilec).

Y jest vysuto na př. ve slově dost m. dost anebo dosti, staženého ze slov: do syti (do sytosti); lžice a ptáti m. staročeského a i v druhých nářečích slovanských dosud zachovaného lyžice a pytati; násyp násypu a náspu, násypem a náspem, paprysk paprsk paprsek, opak m. opaky, opět m. opěty (chybně tedy: opěť).

B) O proměnách souhlásek.

§. 18. Obecný přehled.

Souhlásky jsou trojí: němé, vanuté a plynné.

Němé jsou: 1. temné: k, t, p, 2. jasné: g, d, b;

vanuté jsou: 1. temné: ch, f, s, 2. jasné: h, v, j, z;

plynné jsou: m, n, l, r, ň, ř.

Vanuté a plynné rozeznávají se dvojím způsobem od němých: předně, chceme-li je vysloviti, sblížíme pouze obapolné stroje jazykové a pustíme dech mezi ně; a podruhé

tím, že je můžeme na způsob samohlásek vysloviti dlouze dle libosti. Némé však můžeme jen opakovati.

Souhlásky zároveň samohláskám buď jsou zdvojené: **kk, dd, nn**; anebo složené: **ps, ts**. Složené jsou dvojaké: buď skupeniny: **ks, ps**, když totiž obě souhlásky ve vyslovení dobře rozeznáváme (podobně dvojháskám: **au, ou...**); anebo změžděnininy: **tj, ts, tš**, když obě splývají v nový zvuk: **tj=f, ts=c, tš=č** . . . Prvá hláska změžděných bývá němá, druhá některá z vanutých.

Podle strojův jazykových čili mluvidel dělíme souhlásky:

1. na hrdelné: **k, g, ch, h**, 2. podnebné: **j**
3. jazyčné: a) tvrdé: **l, n, r**, b) měkké: **ň, ř**
4. zubné: a) tvrdé: **t, d, s, z**, b) měkké: **ť, ď, c, š, č, ž, dž**
5. retné: **p, b, v, m, f**.

n, m slouží jinak nosovkami, **c, č, s, š, z, ž, dž** sykavkami.

Všecky tyto souhlásky podrobeny jsou jistým proměnám, a to buď samy o sobě, anebo ve skupeninách. Proměny pak tyto zase buď jen v mluvení se vyskytují anebo jen v písmě anebo i v mluvení i v písmě.

§. 19. Proměny souhlásek ve vyslovování.

V mluvě každého národa platí především zákon, že vyslovuje skupeniny mluvidlu jeho odporne způsobem mluvidlu jeho přiměřeným. Hlavní, všem národům společné pravidlo jest:

před temnými souhláskami: **k, t, p, ch, f, s, š, t, c, č** a na konci slov, kde tedy hlas už dopadá, mohou zníti jen temné;

před jasnými souhláskami: **g, d, b, h, v, z, ž, ď, dž** jen jasné.

Pravidlo to slove pravidlem neúplného spodobování. Podle něho vyslovujeme před temnými temně: fčera m. včera, kafka m. kavka, lechký m. lehký, procháska m. procházka; tak i na konci slov vyslovujeme jasné temně: dup, kref, sních m. psaného: dub, krev, snih. Ráz češtiny jest takový, že kdybychom ji psali pravopisem zvukovým (fonetickým) a nedrželi se co nejvíce možná pravopisu slovozpytného (etymologického), nastal by tudy nesmírný zmatek a i matení pojmv. Zajisté něco jiného jest chlup a něco jiného chlub (chlubiti se), něco jiného vrh (od vrhnouti; ve hře dětské tři ledvínky čili boby) a něco jiného vrch; dále: vřez od vřezati a vřes nemilý na polích a na lukách (vřesovina, Heidekraut); schoditi a shoditi (schodil mnoho krajin, shodil talíř), vypravoval mi své stesky (od stýskati) a kráčíme nejisté po úzkých stezkách (něm. Steg). Píšeme tedy podle toho jak slova vznikla, tedy i: nocleh, pazneht (paznehet), shovívavý (od hověti), shromážditi (od hromada), shýbnouti od hýbnouti, rohožka od rohož rohože, drožka od dróga = dráha (pět, šest drožek a nikoli drošek!), kroužkem, kroužky, kroužků (kroužek); kůň řehtá, řehotá, řeht, řehot; — svatba jest odvozeno od světiti, ve svadba jest spodobováním temná před jasnou zaměněna jasnou, svadba tedy m. svatba; svarba jest svařenina (hrách a kroupy); rouno má ovce a rovno rovnost rovina, tužka tužek od tuha (grafit) a toto od tuhý tuhá tuhé. Anežka, z cizího Agnes vídati spodobováním také Aneška, ale říkáme: mnoho Anežek a má tedy také býti: Anežka; křehký, prosba, lež, dluh, lebka, ta leb a ten lep, mrzký a mrskati, skrz a přes.

Jsou však také slova a jisté případy, kde i v písmě zavládlo neúplné spodobování: k temným temně, k jasným jasné. Takt píšeme tchoť, ačkoliv kořen zní: dšch; masť a máslo, ačkoliv pošla od mazati; mázdra a nozdry m. másdra a nosdry od maso a nos; dbáti, zboží, zde, vždy psávali staří: tbatí, sbožie, sdě, vesdy; — dešť je místo dežd a toto zpětně přehlaseno z dažd; zvukovým pravopisem píšeme částečně

také slova odvozená příponami *ьскъ* (ský), *ьствие* (ství), *ьство* od kmenův, zavřených souhláskami *ch, k, c*: od Čech m. češský jen český, od Řek m. řecký jen řecký, od Němec m. německý, němečství jen německý, němečství, ale od lech a Vlach nedůsledně lešský, vlašský i leský, vlaský; *čs* ze skupeniny *ččsk* též nerado ustupuje zvukovému *c*; drží se tedy Dohaličský od Dohaličky, Věličský od Vělička, anebo vsouvá se mezi *čč* samohláska *e* a následující za ní skupeninu *čs* změždujeme v *c*: Pečky Peččský Pečečský Pečecký. Tak drží se též koncovka *č*: Skutečský, Ledečský, Chotečský od Skuteč, Ledeč, Choteč, aby čtenář věděl, že tu původní slovo není Skutek, Ledek, Chotek. — Rovněž tak nedůsledně proti změžděninám z *ch, k, c* drží se *ž* vzniklé z *h*: Pražský, božský, množství m. prazký, bozký, mnoztví. — Jiný případ, kde píšeme pravopisem zvukovým, kde tedy hová písmo výslovnosti, jest u skupeniny *ds*, již pravidelně změždujeme v pouhou sykavku *c*: jedenáct, dvanáct atd. až dvacet, dále třicet, čtyřicet m. jedenádst, dvanádst, třidset, čtyřidset (jeden na deset, dva na deset, tři deseti, čtyři deseti); přece m. před se atd.

Jinak tedy souhlásky a skupeniny souhlásek píšeme a jinak vyslovujeme; ve vyslovování platí pravidlo zpodobování, ve psaní pravidlo odvozování: slyšíme hamba, homba, ale píšeme: hanba, honba od haněti a honiti, slyšíme rostonal, ale píšeme: rozstonal od roz a stonati, slyšíme v důrazném rozkazovacím způsobu: račíš, služíš atd., ale píšeme: račiž, služíž, oznamiž, ohlasiž, spasiž nás i uslyšíž atd., což ovšem jest znamenitě rozdílné od: ráčíš, sloužíš, oznámíš, ohlásíš, spasiš, uslyšíš atd.

§. 20. Které skupeniny souhlásek čeština snáší a jak se kterých zbavuje.

I. Stejně dvě souhlásky vedle sebe čeština spisovná trpí jen uprostřed složenin; když druhá část složeniny má v ná-

sloví takovou souhlásku, jakou se první část končí: roz-zlo-
biti, od-daný, zákon-ný, bez-zákon-ný, lid bran ný (který
může vládnouti zbraní), stín stin-ný, vin-a vin-ný povin-ný,
povin-nost, nevin-nost, pán pan-na, tich-ý tiš-ší, vys-oký,
vyš-ší, (měkce) měkčiti měkký (ale: pěší z pěch-í, hoření
z příslovky hoře [na-hoře] a přípony ní podle dole-dolení,
podunajský = co jest, jde, leží po Dunaji, t. j. podle Dunaje,
poděl Dunaje; odolati z předložky o, ob a časoslova dolati
[srovnej udolati]). Na konci slov anebo sylab se takovýchto
zdvojených souhlásek zbavuje dávajíc hláskám **τ** a **β** ožívati
co **e**: místo pann od panna jest tedy panen, od Anna m. Ann:
Anen, tedy také: panenský, klášter sv.-Anenský; m. on jest
vinn, nevinn, povinn pravíme: vinen, nevinen, povinen, ale
zase: ona jest vinna, nevinna, povinna, my jsme vinni, vinny,
povinni, povinny, neboť tady táhne se první souhláska ke sla-
bice předchozí, druhá k slabice následní, jako ve: povinnost,
nevinnost; ale v povin-ovati, utvořeném příponou -ovati od
vin-a, jest tudy jen jedno **n**. Jiné příklady, kde se shlukují
dvě stejné souhlásky ve spojení s příponami a s předponami,
jsou také: nejjistější, nejjizlivější, nejjednodušší, půlletní, ne-
klamme. Krom přípon jest dvoje **ž** ve slově žžal, rozžžal m.
žehl, rozžehl od žici žehu n. žhu; žžavý m. žhavý, žžený
(pálený).

II. Jiných odporných skupenin souhlásek zbavuje se
čeština těmito hlavně způsoby:

1. přesmykuje :

I: Labe lat. *Albis*, pluk (srbsky puk = lid) lat. *vulgus*,
něm. *Volk*, chladný něm. *kalt*, mléko *Milch*, vládati *walten*,
pletu *falten*;

r: rakev lat. *arca*, robota rámě *Arbeit Arm*, rod *Art*
lat. *ordo*, dřímati lat. *dormire*, kapr *carpio*, krátký *curtus*,
mramor *Marmor*, třetí *tertius*, brada *Bart*, brod *Furt*, prosím
forschen, provaz m. povraz;

ks: vosk Wachs;
v: kvas, kvapiti, chvátiti a chvátati m. kavs, kavpiti, chavtiti a chavtati;
j: věděti věda z vejděti vejda (vajděti vajda), stupňovaného samohláskou *a* z viděti.

Hlásky *l* a *r* i mimo skupení rády se přesmykují: manžel, ratolest m. malžen, lětoros. Chybným přesmyknutím povstalo nesprávné povlovní (nenáhlý) m. **povolný**, výmínka n. vymínka m. vynímka nebo výnimka; správně jest **výmínka** co se vymínuje (Bedingung), vynímka pak anebo výnimka, **vyjímka** anebo výjimka co se z něčeho vyjímá (Ausnahme). Cítíce toto mateří píšu někteří výjimka o tom co se vyjímá, od časoslova prý vyjmouti; avšak podle obdoby záponka, obžinky, zájem, příjem od pĕnu, žĕnu, jĕmu atd. jest správně toliko: výjimka: nosovka odlučuje se tu od předcházející souhlásky stupňováním bývalé polovičné samohlásky.

2. vsouvá:

s mezi *bt* a *pt*: zábsti m. zábti; staročesky: hřebsti m. hřebti, tépsti m. tepti;

t do skupeniny *sr*: stříbro m. sriebro, střebati m. srebati (lat. sorbere), středa m. sreda, strach a strašiti m. srach a srašiti od srch - sršeti (ježiti se); tak i místo všeslovanského čr píšeme ode dávna *stř* a *tř*: střída a třída, střemcha (botanicky: prunus laurocerasus, Elsebaum, z čeledi slívovitých), střenka (Messerschale), (s)třenovník (třenovní zub, stolička, Stockzahn), střep, střevíc, tříslo, třešně (čerešně, lat. cerasus);

d do skupeniny *zr*: mázdra, nozdry m. másra, nösry od maso a nos; do *nr*: pondrava m. ponrava od nořiti, Henricus-Jindřich; do *rl*: trlice a trdlice od třiti tru;

n do skupenin povstalých ze souhlásky *j* a z předcházející, souhláskou zavřené předložky: od jeho, k jemu, s jím,

s jimi = od něho, k němu, s ním, s nimi = od něho, k němu, s ním, s nimi; s-jem, s-jatek, s-jísti, s-jídati, vyjímati, po-jetí = snjem, snjatek, snjísti, snjídati, vynjímati, ponjetí = sněm, sněatek, sněísti, sněídati, vynímati, ponětí; ne-je = ne-nje nenie = není; utr (utr Vyšegradě), s předložkou v: v-utr, se vsutým n: vnutr, zeslabeně: vnitř; i jádra vzniklo tímto způsobem z jádra;

e: her m. hr od hra, lišek m. lišk od liška, jehel m. jehl od jehla, matek m. matk od matka, suken m. sukn od sukno, jablek m. jablk od jablko; v jsem jest do jsem e vsuto: jsem a potom první e vsuto: jsem; — obecná mluva vsouvá též u do sedm, osm.

Pro lepší výslovnost vsouváme *n*, *d*, *m* i mimo skupeniny: tasemnice a tasemice, Veličenstvo m. Veličestvo, ždímati m. žímati, (to a ta) paždí vedle (ta) páže; anebo pozměňujeme význam: čuchati čmuchiati, čouď čmoud atd.

Krom toho vsouvá i předsouvá se *r*, *ko* a *h*: moutiti rmoutiti kormoutiti, dusiti rdousiti hrdousiti, řešiti rozřešiti rozhřešiti (rozluštití = odloučení od zauzlení i od hříchův).

Co zvláštnost objevuje se předsouvání slabiky *ne* ve slovech Netalie, Nepomuk, Nepomyšl m. Italie, Pomuk, Pomyšl a záporné částice *ne* v nevražiti m. pouhého vražiti (vrahem = nepřitelem býti) a proměna záporné částice *ne* v pouhé *u* ve slově ubohý m. nebohý (srovnej řecké *a* privativum).

Chybná jest skupenina *mn* v **tamější** a **tn** místo **l** v **obezřelý** **obezřelost**.

Potřebna jest vsuvka *n* ve slovech úpěnlivý, zapoměnlivý, trvanlivý, zdánlivý a v pomíjenlivý, zbytečna ve slovech mlčelivý, snášelivý, učelivý atd. — Potřebna jest vsuvka *l* ve spravedlný, spravedlivý, bez váhy vsuvka *d* v učedník; zbytečno jest *l* ve slově vražedný, *d* ve slovech spasitelný, pochopitelný atd. Ve vražedný, vražedník, spravedlný, spravedlivý jest *d* kmenné: vražda, pravda; ve slově pravidelný

jest *d i l* už v jeho slově kmenném: pravidlo, a v tomto zase celé *dl* tvořící příponou tak jako šidlo, bidlo, kova-dlina atd.

3. vysouvá:

d: jím, vím m. jídm, vídm; selský sedlský od sedlo, prázny prázdný, prázen prázden; otáletí m. otdáletí;

t: sloup m. stlp, sláma m. stláma, zblo, sklo m. stblo, stklo a toto m. stéblo, steklo; obecná mluva: cnost, jesli m. ctnost, jestli;

h: míza m. mízha, miezga; bodejt, bodež m. bohdejt bohdež; tedy - tehdy; vrdlouhati = v hrdlo lháti; markrabě m. markhrabě; sesuto jest h v rozinka m. brozinka od hrozen(?); pouze lid sesouvá h ve slovech hřaď čili hřáď (slepice chodí na hřaď = Hühnersteige) a hrajíci děti ve slově hrada (srovnej = přehrada) od hraditi. Jindy zase v některých krajinách lid h předsouvá; hnízky, hlomoz, hmoždíf m. nízký, lomoz, moždíř (od kořene mozh = tlouci, bítí); j obecná mluva ve slově troník m. spisovného trojník;

k: osa lat. axis, šest lat. sex;

b, p, v před n, r: hnouti a hynouti m. hbnouti a hybnouti od hubiti, tonouti m. topnouti od topiti, oslnouti, trnouti od slepnouti, trpnouti (trpěti), perný m. peprný, chrašt m. chvrasť...; před t: klec m. klept a klenutí i klepnutí od klepnouti, žito m. živto, dláto m. dlábto od starého dlábsti nyní dlabati; neť m. nepti lat. neptis (dcera bratrova nebo sestřina); — ve složeninách v z *bv*: oblek m. obylek, obinadlo m. obvinadlo, obrátiti m. obvrátiti, obruba m. obvruba, obojek m. obvojek, obec m. obvěc, obět m. obvěť od větiti = mluviti (odkud i: přívětivý).

4. rozlišuje:

dt a tt v st: z kladi, pletti máme klásti, plésti, že slad a strádati (trpěti) slast a strast m. sladť a stradt, z vládti, vládt je vlásti, vlast; tak i: čt-ti čest, vrtěti vrstva, městi město-most, z pitati (chovati a živiti) pěstoun. Ve složeních se dt drží: **podtají;** nevědomky jen píšou mnozí také: **potají;**

dl, tl v sl a chť v st: housle m. houdle od hud (hud-ti = housti), jesle od jad přehlaseně jed (jed-ti jísti), přeslice od před - přísti, číslo m. čítlo od čt - čísti, povřísl o m. povřítl o od vrěsti = vázati a kroučiti, plst m. plchť od plchnouti, ta prst (humus) od prchnouti, srst od srch - sršeti (ježiti se); test m. techti z tch (tchán).

Stran skupenin **kl a kr, gla gr** porovnejme slova člen sloniti, cloniti a kloniti; červený, červec a krev; slzký a kluzký; žlutý, zlato a něm. gelb (m. gelt, lat. helvus) a Gold, zrno granum Korn.

Starí rozlišovali **zš a žž v jš a v jž:** mlazší mlajší, slazší slajší, sejžeš, projži (od žici žhu) m. sežžeš, prožži.

5. změždjuje:

dj a tj v z a v c: hráze, svíce m. hrádja, svítja; hovězí, telecí zároveň zpětným přehlasením m. hovad-í a telet-í; souzen, chycen m. soudjen, chytjen; snazší m. snadší;

kt a ht v c: m. nokt jest noc, m. moht od mohu: moc, m. pekti, mohti: péci, moci, m. dšhtera (něm. Tochter, angl. daughter): dcera;

ds, ts a čs v c: jedenáct, dvanáct, dvacet, třicet přece (dš se drží: podšívka, ale ve vyslovení: počívka); knížectví, bohactví, anebo knížetství, bohatství; čestiti - čstíti - ctíti (však skupenina cs domáhá se práva: Vácslav z Viaceslav - Věnceslav).

dž v **č** jen v mluvě obecné: poněváč m. poněvadž; **a** naopak zase rozpouští se **č** v **dž**: džbán m. čbán, džber m. čber (kbel);

št před souhláskou nejprv se přesmykuje v **tš**, a toto změžďuje se v **č**: slovenština slovenčina, franština francina;

před hláskami **j**, **i**, **í**, **ě**, **e**, **ь** změžďují se hrdelnice **k v c a č**, **h v z a ž**, **ch** nyní jenom v **š**: od peku se (starám se) pekja péca péče, drak draci, strahja (od střehu) stráža stráže, duchja duša duše, Praha Prahjan Pražan, táhnouti táhjata tázati; v příponách **-ba**, **-da**, **-ka**, **-ný**, **-ský**, **-ství**, **-stvo** atd. zanikla sice měkká poloviční samohláska **ь** (**-lba**, **-nda** atd.), ale moc její zřejmě jest dosud ve změždění předcházející hrdelnice: družba a družka od druh (soudruh), vražda od vrah, Sněžka od sněh, strašný od strach, pražský od Praha, množství od mnoho.

6. ruší nosovky **ж** a **А** (**а** a **е**):

а v **ou**: лака louka, блядiti (gotbicky blinds) blouditi.

у v **u**: рука (polsky ręka) ruka, агол (polsky węgiel) uhel (uhlí), lat. angulus úhel (kout), тупъ tupý;

е v **ia**, **í**: яти jati a жіті (přítomný čas: jmu), пелъ pial, телъ tal,

в **ě**: петъ pět, сѣмѣ símě, дѣтѣ dítě.

§. 21. Samohlásek a souhlásek společné střídání.

Střídáním slove zaměňování souhlásek jednoho a téhož mluvidla: hrdelnic s hrdelnicemi, jazyčnic s jazyčnicemi, zubnic s zubnicemi, sykavek se sykavkami, retnic s retnicemi. Rozdílné od něho jest souhlásek *přestrojování*, t. j., zaměňování souhlásek mluvidel rozdílných.

1. Hrdelnici g zaměnili čeština i ve slovech původních i v dávno vypůjčených s hrdelnicí **h**, někdy také s **k** anebo s podnebnou **j**: místo Бог máme Bůh, m. gora hora, z latinského paganus (vesničan) pohan, z lat. regula řehole, z řecko-

latinského organum varhany, z řeckého grammata (písma, psané věci) hramotina, t. j. list, písmo (rusky gramotnyj = kdo umí čísti a psátí); — s **k** a **j**: mezek místo staročeského mezeg, mozek m. stč. mozeg; markrabě m. margrabě z markgraf, Jiří z Georgius, anjel z angelus;

h se střídá s **ch**: staré chřbet a chrbát píšeme nyní hřbet; hrtan chřtan chřtán; hmat a chmat; se z: hrdlo zřídlo;

k s **ch**: chorúhev korouhev, chřástal krástal, z řeck. choros kúr (sbor), z řeck. Christos Kristus, z christianus křestan; a naopak zase: lat. capere a naše chopím, něm. krumm a naše chromý; s **č**: kbel a čber a bezpochyby i čbán m. kbáu (srovn. něm. Kübel).

Obecná mluva praví též: inkoust m. ingoust, lechtám místo lektám, opláchnu m. opláknu, zpukřelý m. zpuchřelý, a mate i významy: skovati (od kovati kovám) a schovati (od chovati chovám).

Z **jazyčnic** střídá se **l** a **r** jedno s druhým: místo hříb pravíme též hlíva, naše robotiti jest latinské laborare, naše přípony **-dlo** a **-tel** znějí v latině **-trum** a **-tor**: ara-trum ora-dlo, ara-tor ora-tel. Obecný lid praví též: falář m. farář, delektor m. direktor (ředitel), pryskýř, pryskyřice zní u něho také: pliskýř, pliskyřice. — Jako Češi a Moravané místo **r**, tak Slováci zase kladou **l** m. **n**: naše anebo, než, zasnoubiti zní u nich: alebo, lež, zaslúbiti, a naopak naše talír jest u nich tanier. V češtině známe toliko dva příklady, kde **l** zaměněno s **n**: kouzla m. stč. kuzeň od ku-kouti, a bázlivý m. báznivý.

Zubnice d a **t** střídají se vespolek už v starší době: naše tchoř jest m. dchoř od dzch, a naopak naše dbáti m. staršího tbáti; mezi nutiti a nuditi činíme nyní rozdíl: nenut mne do toho, a: nebavil jsem se, nebrž celý večer jsem se nudil (odtud nudja = núza = nouze a nudný, německy fad); nynější trnouti (m. trpnouti) a třísky čteme ve starých spisech: drbnúti a driezhy; drkati trkati, droliti, troliti, drtiny trtiny. Od důl jest dolar, t. j., dolský, a tolar (Thaler;

nejprve začaly se raziti v Jáchimově, něm. Joachimsthal = Jáchimovy doly); původním dolar rozumíme: americký (v množném čísle: doléry), obměnou tolar však jakýkoli jiný. Místo správného kto píšeme nyní nevyslovitelné: kdo. Starou předložku ot zachovali jsme v jediném otevřítí, otvor.

Sykavky s a z zaměňují se jedna s druhou: masť, máslo m. mazť, mázlo od mazati, zboží m. sbožie, Jeruzalem, a Jerusalem; ve zlota (zlá povaha, Bösheit) zaměněním z v s měníme i význam: slota = nehoda, nečas, bída, darebáctví. Sykavku s ve slovech cizích zaměňujeme často měkkými sykavkami š a ž: apoštol, šavle (Säbel), almužna, činže (z lat. census = cenění), pošta, kříž, růže, žehnati (segnen = signare = znamenati). V českých slovech jen říkáme, ale málo kdy vídáme psáno š m. s ve slovech skvrna, poskvrniti, skraloup, skořápka, smejkám; mluva pak nejen že často máte měkké sykavky, ale měkkivá podle předcházející měkké také následující anebo předcházející podle následující: žízeň m. žizeň, švižný m. svižný, šmytec m. smyčec od smýkati, žistný m. zistný, a Zateč, Žatec, Žateč pomateno jest tak, že nevíme, má-li býti Zateč čili Záteč od zatéci, anebo spíše Žatec od žiti jako (pro)klatec od klíti. — V českých slovech střídá se konečně také š s ž a ě: chýše m. chýže, čamrha m. šamrha. Místo s máme ž jen ve vždy m. vesdy. e s ě zaměněno jest ve slově cit m. čit od čiti čiju.

Z **retnic** měnila slovanština nejvíce hlásku f; naše bob jest lat. faba, běh - běžím fugio, bodu fodio, bratr frater, píšťala fistula, plamen flamma, brod něm. Furt, koupiti kaufen, křepký kräftig, pata Pfote, jablko Apfel, pěst Faust, píla Feile, plst Filz, pluk vulgus Volk. Ani v půjčených slovech f nezachovala, zaměnivši je retnicemi jinými: barva z Farbe, biřmování z Firmung (lat. firmare síliti), hrabě z Graf, půst z Fasten, Štěpán z řeck. Stephanos (věvec)... Ale vloudilo se f do úfati m. upvati, do frmol m. chrmol (vítr bouřlivý) a toto m. chomol; vedle vousy psali mnozí už také fousy, m. pikle praví se též figle, vrčeti a vrkati konečně a frčeti frkati za-

měněním retnic mění i význam. — Dále klademe místo v též **b** a **m**: místo příuzný staří, vsouvající **v** k odstranění průzvu, pravili: přívuzný, my nyní jen: příbuzný; lat. primus jest naše prvý, z lat. vesper jsou staré mešpory, nyní nešpory; skýva n. skyva znělo v starší češtině skyba, nynější hedbáv jest též m. staršího a u lidu oblíbeného: hedbáb; koboň poznáme býti m. koboň porovnáje s tím slovo kobyly; Bavor zní u lidu také: Babor, mečel srovnává se s bečel atd.; z něm. Bahre byly stč. páry, nyní máry, m. paškrtný (mlsný) říkají také: maškrtný, a vedle písemný slychatí také: přsebný, a naopak zase psávají: daremný m. darebný. (Daremný od darmo, darebný od dareba; daremné počínání od daremné mluvení, — darebný kousek = darebný čin.)

§. 22. Souhlásek přestrojování.

Přestrojováním nazýváme takové zaměňování souhlásek kde tyto přeskakují z jedné třídy do druhé, čili zaměňování souhlásek mluvidel rozdílných: hrdelnice zubnicemi, retnice hrdelnicemi a t. p. Jest to pravé zaměňování, kdežto všecko druhé zaměňování souhlásek jedné a téže třídy jest vlastně jen zpodobování. Přestrojováním proměněno staročeské papraď a prepelica v kapraď a křepelice, místo uštípnouti praví se o hadu: uštknouti, lat. leopardus jest naše levhart, a tak srovnává se i kluzký a plzký, klábositi a bláboliti, kaluže a paluže, kruchta Gruft a krypta, bečva bečvář bečka bitka bitva, ťuvík ťuhýk; zubnice v retnice a naopak: z titvořiti a mimrati (str. 53, 2) jest: pitvořiti a nimrati; tajemství tajemství, Nicolaus Mikuláš; nedvěd místo medjed čili medvěd (že med jí), mrav místo staročeského nrav a únor i úmor zároveň s nořiti a mořiti, odkudž ponrava (se vsutým d: pondrava, zkaženě: kundrát). — Řídčeji přeskakují zubnice v hrdelnice a hrdelnice v zubnice: krůta a trůta (Trut-

henne); podnebné **j** a jazyčné **n** preskakuje v zubné **d**: anjel anděl, jetel dětel, něm. Dietrich = Dětrich a Jetřich, diakonus jáhen; stč. drážniti nyní drážditi...; l m. v máme v postolka m. postovka; Slováci též ve sloboda; — vavřín m. lavřín, Vavřinec z Laurentius, sladký a svavis n. suavis...; ž m. ř jest v žebro žebřík m. řebro řebřík, bažina bařina; naopak zase ř m. ž: řeřáb m. žeráv, řeřicha m. žeřucha; v obecné mluvě sem tam i; mládeř m. mládež, drúbeř m. drúbež; h m. j: pijavka (od piju) zní u lidu také: pihavka; ch m. z n. s: chcípl m. zcípl (zcepeněl); — v písmě přestrojujeme též ch a v: máchati mávati (mečem v povětrí); úsměv a úsměch (úsměšek) různí se významem jako usmívati a posměch.

Část druhá:

T v a r o s l o v i.

Hlava první:

Tvoření slov odvozováním a skládáním.

§. 23. Kořen, kmen, spona, přípony a předpony.

1. Společnou a základnou částku příbuzných slov (jako na př. *bi* ve slovech *bi-ě*, *bi-dlo*, *bi-tva*, *na-bi-ják*, *boj*, *boj-ovati*, *boj-iště*, *ná-boj*, *vý-boj-ný*), jádro, v němž spočívá základný jich pojem, nazýváme *kořenem*. Kořen jest vždycky jednoslabičný, složený tedy z jedné samohlásky a při nejmenším ještě z jedné souhlásky, jako *bi* v *bi-ti*, *kry* v *kry-ti*, *du* v *dou-ti*, *um* v *um-ěti*, *vid* ve *vid-ě-ti*, *chyt* v *chyt-iti* a *chyt-ati*. Aby samohláska samotná byla kořenem, není krom *u* v *ob-u-ju* ani jediného příkladu, a i toto zdá se býti zkažené m. *uv*, jako *ši* v *ší-ti* a *ži* v *ží-ti* m. *šiv* a *živ* (*šiv-ti*, *živ-ti*). Spíše jest kořenem samohláska *i*, od něhož stupňováním pomocí hlásky *o* jest slovo *oj* (*u* vozu).

Kořeny jsou buď *otevřené*, jsou-li totiž zakončeny samohláskou (*bi*, *kry*, *du*), anebo *zavřené*, jsou-li zakončeny souhláskou (*um*, *vid*, *chyt*).

Dle významu jsou kořeny buď časoslovné čili slovesné (pojmové, materiální) anebo zájmenné (formální). Kořeny

časoslovné (vid, sta atd.) jsou základem časoslova (vid-ěti, stá-ti), jména podstatného (sta-v, sta-tek, zá-vist, pod-sta-ta, zá-sta-va, stav-ba) a přídavného (vid-ný, vid-omý, stá-lý, o-sta-tní), od kořenův pak zájmenných mají svůj původ mimo zájmena sama všechny prvotné předložky, spojky a částice (tak ze zájmenného kořene *t*: ten ta to, ty, tvůj, také taká také, tu, teď, tady, te-hdy, tudy, tudíž).

Kmenem nazýváme základný tvar ohýbání čili skloňování a časování. Tak na př. kámen jest kmen od kořene ka nebo ak (ostrým býti) a od kmene toho tvoříme pády: kamen-e, kamen-i, kamen-em, kamen-ův, kamen-ům, kamen-y; drah jest kmen, utvořený stupňováním od kořene drž(eti), ženský rod jeho: drah-a, střední: drah-o, určitý tvar: drah-ý, drah-á, drah-é; milu jest kmenem od kořene ml ve ml-íti a slouží za základ přítomnému času: milu-ju, rozkazovacímu způsobu: milu-j, přechodníku neurčitému: milu-je milu-jíc milu-jíce, určitému: milu-jící; milova jest kmen od téhož kořene ml a slouží za základ infinitivu: milova-ti, přičestí minulého času: milova-l, milová-n, přechodníku minulého času: milovav.

Hlásky a slabiky ku kmeni na konci připínané slovou *přípony*, a ty jsou dvoje: buď 1. odvodící, jako -a ve slově vad-a od vaditi, o ve slově pér-o od kyrilského pr-ati (letěti), -ý, -á, -é ve slově dra-hý drah-á drah-é, -ti ve slově milova-ti; anebo 2. ohýbací (skloňovací a časovací), jako -e, -i, -em atd. ve slově kamen-e, kamen-i, kamen-em, . . -l a -v ve slově milova-l, milova-v, . . -ého, -ému, -ým ve slově drah-ého, drah-ému, drah-ým atd. — Je-li přípona spojena s kmenem teprv pomocí některé hlásky, nazýváme tuto hlásku *sponou*, jako jest na př. o ve slově věd-o-m, a ve slově vol-á-m, vol-á-š, vol-á-me, vol-á-te, vol-a-jí, e ve slově nes-e-š, nes-e-me, nes-e-te. — Předložky nerozlučné kmenům předrážené slovou *předpony*: vý-tah, sou-čin (produkt v násobení), sou-čet (suma), pa-hýl, pra-děd, vz- duch.

2. Jako kořeny jsou i kmeny buď *otevřené* (samohláskou zakončené) anebo *zavřené* (souhláskou zakončené). Kmenem bývá často kořen sám, jako: ved-u ved-l ved-en ved-a ved-ouc ved-ouce, nes-u nes-l nes-en nes-a nes-ouc nes-ouce, by-l by-v, bi-l bi-t, kry-l kry-t.

Poslední živly kmenův v přemnohých případech změnil se anebo zanikly docela během času podle zákonův zvukoslovných jmenovitě na konci, kde jazyky největší zkázu berou, tak že nyní často jest kmenem otevřeným co bývalo kmenem zavřeným, a naopak.

Dle toho dělíme kmeny jmen podstatných v tyto čtyři třídy:

První třída obsahuje kmeny i původně i nyní zavřené, příponou -men tvořené, jako: ká-men, pla-men, ječ-men;

druhé náleží kmeny i původně i nyní otevřené, jako: ryba, vůle, dělo, pole, znamení;

třetí zaujímá kmeny původně zavřené, nyní otevřené, a to jen následující: a) ženské na -ti m. -ter, jako: má-ti m. ma-ter, staročeské dc-i m. dc-er z dčhter, nyní: dcer-a, a ne-ti z nepti (vnučka = lat. neptis od nepos) m. ne-ter, nyní zase zavřené: neť, s proměněným významem: dcera bratrova anebo sestřina (něm. Nichte); b) střední na -mě, kyr. -mę m. -men: sí-mě, kyr. sě-mę, lať. se-men; na -ě a -e m. -ět a -et, kyr. -ę m. -ent: holoub-ě m. holoub-ět, kuř-e m. kuř-et; konečně na -e m. -es: nebe m. neb-es;

do čtvrté třídy patří kmeny původně otevřené, nyní zavřené: syn, host, kost m. kyr. syn-ъ, gost-ъ, kost-ъ; krev, obrv, kotev, pánev, větev m. staročeského: kry, obry, koty, pany, věty. y sesílono tu ve v k obmezení průzevu (str. 18).

Souhláska kmenův někdy zavřených a nyní otevřených vystupuje zase na jevo obyčejně už v genitivu příslušného slova: máti mat-eř-e, símě sem-en-e, kuře kuř-et-e.

§. 24. Částky řeči, o kterých není na jevě, z kterého kořene by pocházely, jmenujeme slova *prvotná*: dub, pán,

ryba, sud. Slova z kmenův utvořená jmenujeme *odvozená*. Ve kmenech nyní zavřených, jindy otevřených bývalá samohláska vystupuje ve slovech od nich odvozených opět na jevo; tak jest na př. mrz kmen *časoslovný*, poněvadž od něho jsou časoslova: mrz-nu a mrz-l; *jmenný* kmen-slova mráz, utvořeného stupňováním z časoslovného kmene mrz, vystupuje však na jevo teprva v jeho odvozeném slově: mrazový. Skutečný totiž kmen slova mráz jest mrazь, kterážto poslední poloviční samohláska přichází na jevo co plná samohláska (o) teprva v odvozeném odtud mrazový.

§. 25. Slova tvoříme z kořenův a kmenův čtvrtým způsobem:

1. *zdvojováním* kořene, jako: mra-mor, hla-hol;
2. *stupňováním* kořenové n. kmenové samohlásky: vlek-u vlak, tek-u tok;
3. *odvozováním*, t. j. přičiněním ku kmeni předpon a přípon: vý-tah, mrazo-vý;
4. *skládáním* rozdílných kořenův n. kmenův: zlato-hlav, krato-chvíle, pří-měří.

I. Tvoření slov zdvojováním kořene.

§. 26. Chtíce pojem některého slova posluchači anebo čtenáři zvýšeným činem k mysli uvést, nezřídka slovo to opětuje, pravice na př.: mnoho a mnoho lidí m. velmi mnoho, přemnoho lidí. A jako slova, tak opětuje či zdvojujeme i kořeny, chceme-li pojem jejich zvláštním činem vytknouti. A to se děje způsobem hlavně trojím:

buď se kořen v první části opětuje zplna a neporušeně: má-ma, tá-ta, kol-kol;

anebo druhá (tekutá) souhláska (l, r) přejde v nosovku (m, n), jež pak se samohláskou. předcházející v u anebo ou se zruší: z kořene bel n. bol (dmouti se) jest nejprvé bel-bel

anebo bol-bel, *l* v prvním členu proměněno v nosovku: bon-bel, babel, tato pak nosovka před souhláskou zrušena v *ou*: bou-bel v přídatném jméně boubelatý;

anebo konečně se opětuje toliko první souhláska s přiměřenou samohláskou: z kořene chol, stáčetí se, jenom: cho-chol.

V případe prvním souhlásky zhusta se přesmykují, samohlásky pak stupňují a střídají.

Příklady všechněch tří způsobův krom uvedených už ve výkladě buďte ještě tyto:

1. bla-boliti od bl- neb bol (napodobení přirozeného zvuku); hla-hol-iti od hol zvučeti, mluviti; chlá-chol-iti od chol těšiti, ukájeti; plá-pol-ati od pol hořeti; pra-por od por jíti, vláti; vrá-vor-ati od vor točiti se; mra-mor od mor lesknouti se; och-ech-ule místo och-och-ule od och kvíliti, cvrnčeti.

2. ku-kla od kl, kal krýti; bu-bl-ina a bu-bř-eti od bel a br dmouti se; tu-tl-ati od tl, tal zatlačovati, zastíratí; chu-chel, chu-chval-ec od chel, chval stočiti.

3. ba-bon-ěk, po-bon-ěk (Alfanzerei) od bon svítiti, klamati, sváděti; pe-př, pe-pr-ný od pr, par (slunce „pere“) páliť; te-tel-iti od tel, tal trásti se, zrychla se pohybovati; tak i: ši-švor-ec (puškvorec; cancor); te-tř-ev, s-sá-ti (místo sesati); že-ha-ti, že-hr-ati (m. he-hati, he hrati, h však před úzkým e mění se ve svou úzkou: ž).

II. Tvoření slov stupňováním.

§. 27. Druhý způsob, jímž slova tvoříme, záleží v stupňování kmenové samohlásky. Samohlásky stupňujeme buď 1. zaměňováním slabších silnějšími (i í, o a á . . §. 12, 1. 2.) anebo 2. předržáním samohlásek *a*, *o* před *i*, *y* *u* a samohlásek *a*, *o*, *e*, *ě*, *í* před polosamohlásky *l* a *r* (§. 12, 3.).
Příklady:

1. plot od kořene plet v plet-u, tok od kořene tek v tek-u, brod od kořene břed v břed-u, hon od kořene žen v žen-u, svět od kořene svit ve svitnu, květ (cvětz) od květ (cvět) v květ-u, lep od lěp ve lěpěti lěpti, šev od šiv ve šiju m. šiv-ju, sluch od slych ve slyším;

2. boj od bi v bi-ju, roj od ři v ři-nu, lůj od li v li-ju, kraj a kroj od kri stříhati, dělití, stroj od stri = rozstřirati, dělati (strojiti); kov od ku v ku-ju, krov od kry v kry-ju, rov od ry v ry-ju; kvas od kys v kys-ati, chvat od chyt v chytati; mrak od mrk-nouti, prach od přeh-nouti, strom od strm-ěti, stůl od stl-áti, dluh od dlh v drž-eti, hřích od grch-haněti, obtížiti.

Pozn. Mnohé kmeny časoslovné již samy o sobě činí slova: bod, bol, chlad, slad, chrast, běh, třesk, křik, tisk, ryk.

III. Tvoření slov odvozováním.

§. 28. Třetí způsob, jímž slova tvoříme, jest spojování předpon a přípon s kořeny a kmeny.

1. Předpony jsou nerozlučitelné čili o sobě neužívané předložky: ob-, pa-, pra-, pře-, roz-, vy-, su- a vz-. Po ob vysouvá se následné kořenné v: oblek m. ob-vlek, obět m. ob-vět; v předponě vz- sesouvá se často v: zrůst a vzrůst, ale vždycky jen: vzduch a vzdor; — předpony vy-, pře- a su- se dluží: vý-tah, vý-voz, pří-roda, přívoz, soused, součin, sou-bor.

Předložky rozlučné: o, na, po, při atd. nepatří sem, nebrž patří do tvoření slov skládáním.

2. Odvodící přípony jsou tvarem troje: buď jest to jen jedna samohláska anebo souhláska anebo jsou to souhlásky se samohláskami spojené. Jako přípony samohláskové jsou větším dílem staženiny z přípon samohláskových vypuštěním souhlásky j, tak i přípony souhláskové jednak pozbyly na konci své samohlásky, jednak zase bývají základem přípon,

složených ze samohlásek i souhlásek. Není tedy radno odvozování slov přísně dle oněch trojích přípon prováděti, ovšem ale se slušným zřetelem k naznačenému tu rozšíření a i vnějším příbuzenství spočívajícímu v základní souhláse.

Pozn. Pokud v odvozování tomto pomocí přípon proměňují se hlásky kmenové podle zákonů vyložených už v hlavě druhé str. 13—51, nebudeme toho v jednotlivých případech co věci známé ještě zvláště vytýkati.

Přípony samohláskové.

§. 29. *a, e* aneb *ě* (místo prvotného *ja* a *ija, i, í, o; e* aneb *ě* m. *et* aneb *ět*).

1. Přípona *a* tvoří jména ženská, zřídka mužská: *kos-a* od *kos* v *kositi*, *kláda* od *klad* v *kladu*, *sláva* od *slu* ve *slu-ju*, *tráva* od *tru* *krmiti* (srovn. *otrávit*); *voda* (*vůdce*) od *ved* ve *vedu* jen ve složeném *voje-voda* čili *vévoda*.

(Původně tvořena jsou příponou *a* i jména rodu mužského a středního, která jdou nyní podle *had sud*, *muž meč* a slovo, ale ve slovanštině historicky známé toto *a* seslabeno v rodě mužském v pouhé němé *ъ*, v rodě středním v *o*. Podle toho jsou i všecka v §. 27. uvedená slova utvořena nikoliv jen pouhým stupňováním, nýbrž zároveň též příponou *a*, která u mužských životných vystupuje v genitivu zase na jevo: *chlapa*, u mužských neživotných v nynější češtině už ani ne co *a*, nýbrž větším dílem co *u*: *suk suku*. — Příklady prvotné přípony *a*: *such(ъ) sucha sucho*, *drah(ъ) draha draho*, *buk* m. *bukъ*, *čelo* gen. *čela*. Prvotně tedy ani kmeny časoslovné (str. 54, pozn.) samy o sobě slov nečiní, nebrž ve slovech těch jest bývalá přípona *a* seslabena v *ъ*, v češtině pak docela otřené i bez *ъ*, neboť toho u nás, rovněž jako *jeřku (ъ)* nikdy nebylo.)

2. Měkké *a* či *ja* přechází v rodě mužském v *j*, v rodě středním v *jo*. Předcházející souhláska splývá pak dále s pří-

ponou touto v rodě mužském v jednu hlásku změžděnou, v rodě ženském přehlasuje se *ja* v *je*, nyní *ě* anebo *e*, *jo* pak rodu středního též v *ě* anebo *e*. Tvořena jsou příponou tou:

1. jména přídavná, jichž ale nyní užíváme jen s příponou *i*: člověč-*i* z neurčitého člověč člověča člověče od člověk, ryb-*i* od ryba, koz-*i* od koza, knížec-*i* od knížet;

2. jména podstatná:

a) dě-*j* od dě-ju, dítí (dělati), há-*j* od ga zavřítí, klíč m. klíj od kljuk křivým býti;

b) příz-*e* m. příd-*ja* od před- přísti, svíc-*e* m. svít-*ja*, stráž-*e* m. strah-*ja* od střeh-*střici*, souš-*e* m. souch-*ja* od such-*ý*, péč-*e* m. pek-*ja* od staročesk. pek-*u* se (starám se), vůn-*ě* m. von-*ja* od von-*ěti*, zář-*e* a zoře m. zar-*ja* a zor-*ja* od zř-*ítí*, vůl-*e* od vel-*eti*, nůš-*e* od nes-*něsti*, houšt-*ě* od hust-*ý*. Po kmenech však otevřených zůstává *ja* celé, ač přehlasené: na-dě-*je* od dě-dítí;

c) líce m. lík-*je* od lik líčiti, moře m. mor-*je* mor-*jo* (od nořiti), pole místo pol-*je* pol-*jo*, ho-ře (žalost) m. hor-*jo* od hrá-*ti*.

3. Přípona *i* n. *ji* přešla v nominativě v němě měkké jer *ь*, u nás vnikla docela do předcházející souhlásky, jež tudy jeví se pak co měkká. Tvoří se příponou tou jména podstatná od kořenův časoslovných a jmenných:

řeč od ře-*k* v ře-*knu*, seč od sek v sek-*nu*, lež od lh ve lhátí, chuť od ch-*st* v ch-*títi* m. chotěti; leb, vlastně leb' od koř. leb točiti se, ves (ves') od koř. ves bydleti;

běl, vlastně běl' od běl v bílý, čern, červeň, modř, žluč, zeleň.

4. Příponou *i*, staženou z přehlaseného *ije* m. *ija*, tvoříme podstatná hromadná od podstatných jiných a podstatná odtážitá rodu středního od přídavných a přičestných:

dříví, kamení, listí, peří, proutí, duboví, stromoví, dubí, hloží (od hloh), bodláčí;

zdraví, vědomí, štěstí; — volání, pití, bití, bytí, krytí.

Přehlasením a stažením přípony *ija* vzniklo i také ve jméně září a v zachovaném dosud u lidu sudí, jakož i v oblibených předkům našim jménech: lodí, rolí, pradlí, švadlí m. nynějších: loď, role, pradlena, švadlena.

5. Čistou příponu *o* máme na př. ve slovech: péro od kyr. *pr-ati* (letěti), slovo od slu- ve sluju, mléko od mláz- mlěsti (dojiti) m. mláz, patrného v lat. *mulgere* a j.

6. Příponou *e* aneb *ě* m. *et* aneb *ět* (kyr. *et*, lat. *-ns*, *-ntis*) vznikají podstatná jména středního rodu, hlavně mladých bytostí: vlče (genitiv: vlčet-*e*) od vlk, líště (gen.: líštět-*e*) od liška, kuře (gen.: kuřet-*e*) od kura (slepice), nemluvně (gen.: nemluvnět-*e*) od nemluvný.

Přípony souhláskové a jich příbuzné spojené.

§. 30. Příponou *-m*, *-ma*, *-mo* tvoříme:

1. jména přídavná a trpná přičestí přítomného času, při čemž ve kmenech zavřených slouží spona *o*: vid-*o-m* vid-*o-ma* vid-*o-mo*, věd-*o-m* věd-*o-ma* věd-*o-mo*, pit-*o-m* pit-*o-ma* pit-*o-mo* (od *pit-ati* = krmiti a chovati, krmením krotiti), zná-*m* zná-*ma* zná-*mo*;

2. podstatná jména

a) rodu mužského: dý-*m* od du v duju, trá-*m* od tra nésti, prá-*m* od pra jeti (odkud též: péro; *pr* = letěti);

b) rodu ženského: slá-*ma* od stl ve stláti;

c) rodu středního: pís-*mo*, pás-*mo*, běl-*mo*.

§. 31. Příponou *-men*, která v nominativě rodu středního přechází v *-mě*, tvoří se jména podstatná:

1. rodu mužského: pla-*men* od pl v pláti, pra-*men* od pra jíti, jeti (viz prapor, prám a péro), kře-*men* od kře (kri) krájeti;

2. rodu středního: sí-*mě*, pís-*mě*, rá-*mě*, břímě.

§. 32. Příponou -v, -va, -vo :

1. jména přídavná neurčitá a od nich novou příponou -ý, -á, -é přídavná jména určitá: kousa-v kousa-va kousa-vo, pícha-v pícha-va pícha-vo, chraptí-v chraptí-va chraptí-vo, moři-v-ý moři-v-á moři-v-é (vesměs od časoslov); laska-v laska-va laska-vo, slza-v slza-va slza-vo, oceli-v-ý oceli-v-á oceli-v-é, ohnivý -á -é, milostivý, -á é (vesměs od jmen podstatných); bělavý, modravý (od přídavných bíl-ý a modr-ý);

2. přivlastňovací přídavná, od mužských životných jen s prvotnou příponou touto, od jmen neživotných s další příponou -ý, -á, -é: bratrů-v bratro-va bratro-vo, Karlů-v Karlo-va Karlo-vo; dubo-vý -vá -vé, chrpo-vý -vá -vé, březo-vý -á -é.

(Kmenová samohláska v koncovce ožívá tu u kmenův zavřených: u měkkých kmenův co i, jako: obětivý, plesnivý (od plíseň), ohnivý; u přivlastňovacích přídavných od jmen mužských co o: bratrův m. bratrov, jako dosud: Milínov, Žižkov, Mnichov, Krakov, — ve kteréž o se mění též a i přehlasené z něho e jmen ženských, když se od nich přivlastňovací přídavná tvoří: lípa lipový, jedle jedlový.)

3. Jména podstatná:

a) rodu mužského: sta-v, ruká-v, mra-v (od mra počínám si); složená: (z)pěv, (o)děv od vze-pěti a oděti;

b) rodu ženského: mr-va, žel-va, lich-va, mlu-va.

Zvláštní způsoby této přípony jsou :

1. -iva: kopřiva, tětiva, mleziva (první mléko);

2. -ivo: pečivo, stelivo, melivo, palivo, kladivo;

u jmen přídavných vsouváme l nebo i nl před -ivý, zřídka před -avý: štíplavý, bouřlivý, horlivý, pohoršlivý, strašlivý, pečlivý, pamětlivý, starostlivý, mlčelivý, zdrželivý, trvanlivý atd. m. štípnavý, bouřivý, hořivý, pohoršivý, strašivý.

§. 33. Příponou -ba tvoří se jména podstatná

1. od kmenův časoslovných: pros-ba, služ-ba, čiž-ba (od čih v číbatí); věšt-ba, hon-ba, řez-ba, chod-ba, hrad-ba, hud-ba, skladba, sazba;

2. od kmenův jmenných: choro-ba od chorý, chudo-ba od chudý, mdlo-ba od mdlý, siro-ba od sirý, zlo-ba od zlý.

§. 34. Příponou -t, -ta, -to tvoří se:

1. přičestí trpného rodu a jména přídavná:

kryt -a -o, pit -a -o; ležat -a -o, stojat -a -o; krutý -á -é, lýtý -á -é, čistý -á -é (m. čit-tý), hustý -á -é; složená: náležitý -á -é, složitý -á -é, srostitý -á -é;

2. jména podstatná:

a) rodu mužského: by-t, mla-t m. malt od ml ve mlíti, cit m. čit od či číti, mos-t m. mot-t od met v metu mésti (met = činiti aby kdo šel, házeti, lat. mitto), klest od klet klátiti, otrásati; prst od prs dotýkati se, mest od med opojiti, list od lid růsti; kmenové samohlásky ožívají: jek-o-t, živ-o-t, klok-o-t, rach-o-t, cvrkot, hrkot;

b) rodu ženského: ces-ta od cěd choditi, po-ms-ta od med odměriti (srovn. lat. metiri), (pod)sta-ta, od sta ve státi; kmenová samohláska ožívá: čist-o-ta, dobr-o-ta, pěch-o-ta, mrák-o-ta, lh-o-ta od lh obsaženého také v přídavném lehký m. lehý a v jeho příslovce: lze;

c) rodu středního: zla-to od zla hořeti, blyštěti se; us-ta od ud mluvit, těsto od těs hněsti, síto od si cediti, dláto a žito nebo žíto m. dlabto a živto od dlab-ati a žíti m. živ-ti; kmenová samohláska ožívá: řeš-e-to i řeš-a-to od řeš v řešiti; ten-e-to i ten-a-to (mn. č.: tenata) od ten- v kyr. tětiva, našem tětiva a v lat. ten-d-ere.

Zvláštní způsoby této přípony jsou:

1. u jmen přídavných k naznačení vlastnosti, podobnosti a plnosti:

a) -utý -utá -uté: tek-utý -á -é od tek v tek-u, visutý -á -é od vis ve vis-eti, zdvihutý, mrzutý; mohutý, častěji mohutný, jako slovatný m. slovatý;

b) -itý -itá -ité: bahn-itý, kamen-itý, slož-itý, toč-itý, letitý, končitý, písčitý, znamenitý, pramenitý;

c) -atý -atá -até: bradatý, nosatý, okatý, kulatý, rohatý, vlasatý; dlouhatý, nahatý, popelatý; v udatý od úd (Záboji

bratře, ty udatý lve, Rkp. Kralodv. verš 171) vsouváme ještě n jako v mohutný a slovatný m. mohutý a slovatý;

d) -vatý, -vitý: jedovatý jedovitý, hrudovatý hrudovitý, uzlovatý, růžkovatý, hlinovatý, uhrovatý, klasovitý, molovitý, svalovitý, pracovitý;

e) složitá přípona -natý -natá -naté: pejřnatý od pejř; hrudnatý, lidnatý, skalnatý, tělnatý, pernatý, dřevnatý, rudnatý (od ruda), hvězdnatý, lesnatý, srdnatý.

Při jménech podstatných pozorovati ještě tyto zvláštní způsoby:

a) v rodě mužském: -et, -ost, -out: hřb-et, štěbet (štěbot); chramost (šustot; chrastí, proutí, křoví); kohout, blahout (bláhovec), žrout, pažout (od paže);

b) v rodě ženském: -eta, -ota, -osta, -uta, -ata: klev-eta m. klej-eta, klopota, rokyta m. rokuta (kmen palmový), lopata. Sem patří také vlastní jména osob mužských: Kojata, Koňata, Janata a Janota, Loukota; starosta, Chramosta, Radosta;

c) v rodě středním (-eto) -yto: (řešeto, klepeto, teneto), koryto, kopyto.

§. 35. Přípona -ti, nyní v nominativu jen **t**, a u mužských jmen i zkaženě jen **t**, dvojako u tvoření jmen vystupuje na jevo: s kmeny slovesnými sama o sobě, s kmeny však jmen [a), b)] zřídka o sobě, než obyčejně s předzáškou s:

1. jména rodu mužského: zet m. zent, host (host), kmet, loket, krapet, drobet;

2. jména rodu ženského: nit od ni, lat. nere; síť od sě vázati, plésti; smrt, rtuť m. truť, pa-mět (zrušením nosovky m. pament od po-mьn-íti), pašť m. padť, čest m. čett, prať (humus) m. prcht, pec m. pekt, moc m. moht, klec m. klept od klep ve klepnouti.

Zvláštní způsoby této přípony:

a) -stí, v nominativu jen -stí aneb dokonce jen -st: radost, mladost, celost, vědomost; bolest, ručest (= hbitost, zručnost, na ručest = z čista jasna, znáhla, aus dem Stegreif);

b) isti, v nom. zase jen -lst, -ist: kopist, kořist, čelist, ratist (= kopí, oštěp, hrot);

c) -eli, -otl, -utl, v nom. -el, -ol, -ul: pečet, havěť, loukoť (od luk), labuť, peruť.

§. 36. Příponou -tel, vlastně -tell, lat. -tor, tvoříme od kmenův časoslovných jména osob mužských, které to činí, co v kmeni se praví. Dlouhá kmenová samohláska se krátí. Nejvíce jich jest od časoslov na -iti, -ati, -ovati, -ěti:

učitel, vykupitel, spasitel, hajitel, rmutitel; — kazatel, hlasatel, obyvatel, čítatel, badatel; — slitovatel, jmenovatel, objasňovatel; — držitel, majitel (m. imětel, jmětel); přítel (od přejí), datel od dým zvučeti, tlouci.

Přípona tato zněla původně -tr, -ter, kteráž ve slovech bratr a vítř od bra v bráti (chovati) a vě ve věju dosud i v nominativu žije, u jmen ženských buď teprva v genitivu se jeví anebo zní -ra a -tra: máti gen. matere (akkus.: mateř), neti n. neť gen. netere (akkus.: neteř); dcera od dci m. dhti, dativ dosud dceři; sestra.

Obměnou přípony -tel jest přípona -dlo, lat. -trum. Tvoří od kmenův časoslovných jména podstatná, jimiž jmenujeme nač co jest: mý-dlo, ší-dlo m. ši-dlo, bi-dlo od bi v bi-ju, kří-dlo m. kry-dlo.

Zvláštní způsob přípon -tel a -ter jest přípona taj: vozataj (vozka), rataj sesutě m. orataj od or v orati (tedy: rolník, dále pak: šafář čili dvorník a dvůr sám).

§. 37. Přípona -tev, -tva, -tvo, -tvi, se vsutým s: -stev, -stva, -stvo, -stvi, vlastně -stvo, -stvi (m. -stvi-ije). Prvou příponou tvoříme jména činnosti od kmenův časoslovných: bi-tva, se-tba, kle-tba, pas-tva, modli-tba; jména přídavná: mrtev mrtva mrtvo, čerstev čerstva čerstvo, cel-i-stvý, mlad-i-stvý, plod-i-stvý. — Příponou druhou:

1. od kmenův jmen podstatných jména hromadná a odtažná: měšťanstvo, kněžstvo, ptactvo (m. ptačstvo), jezdeckvo-

(m. jezdečstvo); měšťanství, poselství, svědectví (m. svědečství), dědictví (m. dědičství), dobrodružství (z dobrodruh);

2. od kmenův jmen přídavných a příčestných: bohatství a bohatstvo, množství a množstvo, poslušenství, milosrdenství, zoufalství.

§. 38. Přípony **-da, -eda, (-nda), -oda, -ado, -ada**: křiv-da, bes-eda od bes hovořiti, Kovanda od kovati, Klecanda od klecati, kulhati; Kalenda od kaliti; lah-oda, hromada od hrm ve složeném s-hrom-aditi, shromážditi; hovado od gou hučeti a bučeti.

§. 39. I. Příponou **-n, -na, -no** tvoříme kromě trpných příčestí, jako: vidě-n vidě-na vidě-no, vez-e-n vez-e-na vez-e-no, a mimo jména přídavná, jako: čer-ný, pěk-ný, červ-e-ný, zel-e-ný také jména podstatná:

1. rodu mužského: stá-ti stan, sepiati sepnu: sepn - sen, su roditi: syn;

2. rodu ženského: kach-na od přirozeného zvuku kach v kachati anebo káchati, stra-na od str ve stru stříti; luna m. lukna od luk v louč, v ruském (ten) luč = paprsek i louč rybářská a v lat. lucere svítiti; vlna od vl krýti;

3. rodu středního: rouno od ru = routi (reisen, raufen), věno od vi ve vinu n. viju, seno m. sekno od síci seku, okno od ok viděti (sr. oko).

Zvláštní způsoby této přípony jsou:

1. **-en a -eno**: hřeb-en od hřeb děliti, hrabati; pup-en od pup dmouti se, koř-en od kor v kroučiti, hl-en od gl lepiti se; — pol-eno od pl v pláti a pol v staroč. za-pol-ěti se = za-pál-iti se, vřetenno m. verteno od vrt-ěti, lat. vertere; přadeno od před u;

2. **-an, -oun, -ýn a -oň**: havran od gor, hor křičeti, hovořiti; skřivan od přirozeného zvuku skvr; — běhoun, tahoun, čaloun od čal krýti, — mlýn od ml ve mlýti; — breptoň, lízoň, hltoň;

3. -eň a -ně: vězeň od věziti, berně od ber-u, studně od stud styd-nu;

4. -ni, v nominativu nyní jen -ň, předstím souhlásek *s a z*: -seň a -zeň, kteréž tři přípony se mají k prvotné *ni* tvarem i úkonem tak, jako *t a st k ti*: dá-ti: daň, dl- držeti: dlaň, žed-žádati: žedja - žíze ň; — báti baju: báseň, pěti: píseň, báti se: bázeň, káti se: kázeň, přeju: přízeň.

II. Mimo to jest přípona -n, -na, -no základem přípon, jimiž jména přídavná a jména podstatná tvoříme od kmenův jmenných. Takť jest:

A) u jmen přídavných přípona -en, -na -no nebo -ěný, -ěná, -ěné; -ní pro všechny tři rody; -ěný, -ěná, -ěné; -ovný, -evný; tel-ný; -in, -ina, -ino. Kmeny prvotně otevřené přicházejí o svůj prvotní živel. Tak jest od kmenův přičestných: pit-ný, nedo-byt-ný, a příbuzná významem: spasi-tel-ný, vidi-tel-ný, snesi-tel-ný, zře-tel-ný, by-tel-ný, smr tel-ný, kde příponou -ný tvořena jsou přídavná od neužívaných větším dílem jmen podstatných, opatřených již příponou -tel. — U jmen látkových jest vedle *ný* také -ěný: želez-ný a kož-ený, mas-ný, žit-ný, dřev-ěný, drát-ěný, konop-ný, slam-ěný, mo-saz-ný, med-ěný. Od sklo jest v obyčejí skl-ený i zdvojenou příponou opatřené skl-en-ěný s rozdílem ve významu, jakého u jiných takových jmen přídavných není: skleněné nádoby a sklené hutě, ale: zlaté nádoby i: zlaté doly. (Srovnej také: hliněný hrnec a hlinná jáma, kožená tobolka a kožný krám, slaměný klobouk a slamný stoh.)

Poněvadž první živel všech těchto přípon jest měkký mimo -ovný (a-telný), mění se předcházející hrdelnice *h, ch, k* vůbec ve své příslušné měkké *ž, š, č*: mouč-ný, píseč-ný, jazyč-ný, oč-ný, uš-ný; běž-ný, směš-ný, skuteč-ný, přísěž-ný, vý-sluz-ný. *c* jen co druhotvar hrdelnice *k* přechází v *č*: hrneč-ný, silnič-ný, hranič-ný, studnič-ný; kde ale *c* jest změžděním ze skupenin *ht, kt a tj*, neměuí se: moc-ný, ovoc-ný, obec-ný, věc-ný, prac-ný, ponoc-ný, plic-ný. — Kde by příponou -ný vznikaly neoblíbené skupeniny souhlásek, tam vsouváme pohyblivé *e*:

peklo pekelný, hrdlo - hrdelný, slunce - slunečný, vejce - vaječný, a tak i: služebný, prosebný, vlačebný (od vlačba), mlatebný (od mlatba), pastevný, prositebný (od neužívaného prositba), písmo - písemný, pravidlo - pravidelný i pravidlný, vápno - vápen-ný, sukno - souken-ný (m. sukenný, od soukati). Poslední živel kmenův prvotně zavřených ožívá ve slově těl-es-ný od tělo, jehož kmen je těles, jako je nebes kmen otevřeného nyní: nebe; v ječ-ný od ječ-men vypuštěna jest přípona kmenová. Od kmenův pravda a vražda jest obyčejně se vsutým l: spraved-l-ný, vražed-l-ný m. spravedný vražedný. Vsouvání hlásky d do přípony -tel právem už přestává; píšeme jen: pochopitelný, pominutelný místo oblíbeného starým spisovatelům: pochopitedlný, pominutedlný.

Vedle -ný vyskytá se v češtině i měkké -ní. Přípona -ní náleží přídavným od příslovek místa a času, a dle toho i přídavným od kmenův jmen, znamenajících místo a čas spodní, vrchní, zadní, přední, poslední, zvláštní, vnitřní (m. zevnitřní lépe: vnější), střední, letošní, dnešní, noční, denní, nedělní. Mimo to ještě podle zvyku: hlavní, mravní, národní, vlastní a mn. j., kde by tvrdé ný, ná, né sluch uráželo, jako v důchodný, anebo kde starodávňý zvyk mezi ný a ní rozdíl činí: obecný obecní, skalný kraj a skalní pták, letný muž a letní rostlina, vodná krajina a vodní mlýn; dle toho mějte příponu tvrdou anebo měkkou také přídavná od kmenův jmen cizích podle starého už malátný (z franc. malade) a subtilný (z lat. subtilis) a nového: ideální, reální, formální.

Přípona -ovný jest vlastně zase jen prvotně -ný a slabika ov náleží obyčejně časoslovu: bojovati bojovný, žertovati žertovný, usilovný, šprýmovný; domovný, duševný.

Příponou -in -ina -ino tvoříme od jmen ženských jména přivlastňovací: matč-in -ina -ino, kovářč-in -ina -ino, tetiččin -ina -ino (vyslov: tetičin . . .), Libuš-in -ina -ino, Jitka: Jitč-in nyní Jičín.

B) U jmen podstatných: -ina s odrůdami -izna a -ovina, dále -jan n. jenín a -yně, -uně.

1. -ina tvoří podstatná jména rodu ženského:

a) od otřených kmenův jmen přídavných: široč-ina, vysoč-ina, točenina, kopanina, nížina, lepenina, mateřština, a mužské: hrdina;

b) od otřených kmenův jmen podstatných: les-ina, luština, březina, krajina; zvěřina, hovězina (od *hovado*), jehnětina (m. jehněcina), liščina, kozlina.

-izna: podobizna, divizna (polsky také: ojczyzna).

-ov-ina: med-ov-ina, hrachovina, makovina, skopovina.

2. -ín tvoří jména mužská od kmenův jmen podstatných: čeled-ín, ovčín, kravín; hospodin; Libín, Libušín, Tetín, Slavín.

3. -jan, -jenín též tak: měšťan a měšténín, dvořan a dvořenín, Říman a Říménín, Slovan a Slovénín (ale množné číslo jen: měšťané, dvořané, Římané, Slované); Pražan, Mařan, Athéňan, Théban.

4. -yně, -uně jména ženská od podstatných a přídavných: bohyně, hospodyně, Turkyně, jeskyně, svatyně; med-uně (hruška) od med, blabuně (bublina); a jedno od kmene časoslovného: kuchyně od kuch v kuch-ati.

S příponou -ka pojí se -yně v novou příponu: -kyně: vychovatelka - vychovatelkyně, přítelka přítelkyně.

§. 40. Souhláska *l* tvoří činné přičestí minulého času (kryl, kryla, krylo), které podnes dosti často vystupuje na jevo co jméno už samo o sobě: rýpal, šibal, ščoural, stýskal, výskal, Chvátal, Nedbal, Kvapil, Sadil. Téhož původu jsou i ostatní jména s touto příponou minulého přičestí: orel od or jíti, vznášeti se, živel od živ v živiti, uzel od uz vázati, úhel od úg úžiti (lat. *angulus*), mozol od moz hnísti (srovnej: moždíř); — v rodě ženském: met-la od met-mésti, mh-la od mh ve mhnouti mžíti, sfla od koř. si, sě vázati (srovnej: o-si-dlo), ží-la od žíti, střela od stř-íti (jíti, hoditi), ber-la od ber nésti, kvíčala od kvik v kvíkati, žížala od zvuku žuh; — v rodě středním: dě-lo a dílo od dě-ju dí-ti, peklo od pek-péci, veslo m. vezlo od vézti, máslo m. mázlo

od maz-ati, sedlo od sed-nouti, jídlo (jedlo) od jed - jísti, číslo m. čítlo od čít - čísti, prádlo od před - přísti, po-vříslu od kyr. povrřz-a (povážu), stéblo od steb zpevněti, a zpo-
menuté už o-si(d)-lo.

Měkkým jest přičestné *l* ve spřežení s příponami jinými, jež ve svém prvém živlu měkkost obsahují. Tak ve jménech podstatných, utvořených od takovéhoho činného přičestí minulého času příponou -ja, otřeně jen -j anebo *ь*, jako na př. mot-ý-l-ь od motati, povrhel od povrhnutí, uhel od uhořeti, hříděl od hřed (srovn. něm. rad) točiti; svízel (vázati), čepel; dále ve jménech ženských, kde ono činné přičestí minulého času je spřeženo s toutéž příponou -ja, přehlaseně -je, nyní jen *ě* a *e*: chví-l-ja chvíl-je chvíl-e od chvě-ju (něčím), nedě-l-ja neděl-je nedě-l-e od ne-děju, ro-l-ja a ra-l-ja ro-l-e sesutě m. o-ro-l-e či o-ral-e od orati; žežhule od neužívaného žuhati (zvuk žuh vydávati), štěkule (štěkna) od štěkati, košule nyní přehlaseně košile od koš = krytí; hous-le od hud- housti, jes-le od jed - jísti. Konečně též ve jménech ženských, kde činné přičestí minulého času jest spřeženo s příponou -i, zeslabeně *ь*: koupel m. koupelь a toto m. koupeli od koupati (viz příponu -i, str. 56, 3.), pádel (padánky) od pad-ati, trubel od trub v trou-bití.

Kde a jak tu poslední bývalý živel kmenový ožívá, patrně z užitých příkladův samo.

Přídavnými neurčitými jsou přičestí už sama o sobě: čil čila čilo; určitými stávají se příponou -ý -á -é: srostl-srostlý, minul - minulý.

§. 41. Přípona -r má též úkon jako přípona -l, jen že přípona -r vystupuje nad to co tvořící živel i v podstatných jménech, odvozených od podstatných už jmen jiných: soch-ař, dřev-ař, vín-ař, řezb-ař, mydl-ař, konv-ař, bedn-ař od socha, dřevo, víno, řezba, mýdlo, konev, bedna; meč-líř, kos-líř, nož-líř, měch-ýř, brad-ýř od meč, kosa, nůž, měch, brada.

V mužském, ženském i středním rodě pospolu vyskytuje se přípona -r

1. u jmen přídavných neurčitých: chrab-r chrab-ra chrab-ro od chrab usmrtiti, bojovati; a nyní obyčejně s další příponou -ý -á -é přídavných určitých: přík-rý -rá -ré od přek v přičítiti, dob-rý -rá -ré od dob v z-dob-iti (dob-a), chyt-rý -rá -ré od chyt-ati;

2. u jmen podstatných: da-r, vich-r, kop-r (od kop páchnouti); — jisk-ra od isk zasvitnouti, h-ra sesutě m. ih-ra od ig veselu býti; vyd-ra, máz(d)-ra, jik-ra — jád-ro od ad, jad (v přehlaseném jedl) jísti, věd-ro od věd zvlažiti, ved-ro, stříb-ro, řeb-ro. Kmenová samohláska ožívá: co e: več-er od věk klesati (lat. vacillare), kač-er od kač v kač-ice, mez-era od mez v mezi, jez-ero od jez spojití; co o: pisk-or od pisk v písk-ati, top-or od tep v tepati, syk-ora od syk v sykati; střídáním samohlásek o, u co u, zdlouženě ou, zeslabeně y: koc-our, paz-our, měch-ura, sek-yra. Vždycky ožívá bývalá poslední kmenová samohláska co a a o ve jménech podstatných, která od tvarův, tvořených souhláskou r, odvozena jsou příponou -ja, -j, -b: tes-a-ř, pek-a-ř, kuch-a-ř (od kuch v kuchati), pís-a-ř, pisk-o-ř, teh-o-ř (m. dchoř od dch).

Od mužských podstatných, tvořených příponou -ař, -ář, -ř, odvozujeme dále podstatná ženská novou příponou -ka: pek-ař-ka, kov-ář-ka, nož-ř-ka. Před příponou -na ustupuje měkkost předcházejícího ř: pekár-na, pisár-na, sušír-na, kropír-na.

§. 42. Základem přípon souhláskových, o nichž jsme dosud jednali, jsou hlásky t, n, m, v, l, r. Jsou to živlové, již tvoří nejprve tvary časoslovné, které pak dále buď už samy o sobě jsou též jmény podstatnými a přídavnými, jako nyní zejména přičestí času minulého (rýpal, Lapol, Kvapil; ves-el -a -o od přimyšleného veseti z koř. ves vyjasniti se, čil -a -o od čí-ti či-ju) a i přičestí trpné času přítomného i minulého (zná-m zná-ma zná-mo, vědo-m -a -o; sy-n = rozen

od su roditi, ci-t m. či-t od či-ju, by-t od bu v bý-ti a budu), anebo tito základní živlové teprv ve spojení jednoho s druhým a s hláskami jinými co tvořící přípony se jeví: da-ň m. da-ni, (s)mr-t m. (s)mr-ti od mr ve mř-íti, ví-tr, pří-tel, mý-dlo, bři-tva (od stč. brí-ti = holiti). U těchto přípon souhláskových jsme si dosud úkonu jejich vědomi proto, že jich neustále užíváme ve spojení s kmeny časoslovnými, a ony teprv s těmito slity co jména se jeví. Za starodávna každá přípona i o sobě svůj vlastní význam měla, každá tedy, rovněž jako i předpony, bývala slovem osobitným, jakž neomylně vysvítá z toho, že spojitost mnohé z nich se slovy významnými už i nyní jest náležitě objasněna i nadevši pochybnost vyvýšena. Tak na př. naše -tel a -dlo m. -ter a -tro, lat. -tor a -trum je ze sanskritského kořene tr, který co obměna tel v řeckém tel-eo skutečně žije. Z významu tohoto řeckého slova (končím, dokonávám) víme tedy, že přípona tel či vlastně tr jest osoba, přípona pak -dlo na místě tro že jest nástroj, vykonávající to, co v časoslovném kmenu s ním spojeném se praví: ora-tel = osoba orání-konající, ora-dlo = nástroj orání-konající. Německé -bar ve frucht-bar a lat. -fer ve frugi-fer, -ber v cele-ber, -brum v candela-brum atd. pocházejí od kořene bar, žijícího ještě v něm. Bahr-e (máry), v našem ber-u a lat. fer-o: frucht-bar a frugi-fer tedy = ovoce-nosný, candela-brum = nástroj svíčkusoucí. Německé -haft v nam-haft a podobných pošlo z hab v hab-en tak, jako Gruft m. grub-t z grub ve grab-en, skovansky greb, staroč. hřeb-u, odkud stupňováním hrob, pohrob-iti, hrab-ati; nam-haft tedy tolik co jméno-mající. Příponný živel *n* a *m* značí původem svým trpnost, příponné živly *l* a *r* činnost, příponný živel *v* stav střední (chrapti-va -vo), příponný živel *t* pojí v sobě všechny tyto tři úkony (bí-ti, bi-t bi-tí; s-mr-t; pastva, kletba, mlat). Činný význam příponného živlu *r* vysvítá už z toho, že naše -tel zní původně -tr, a bije krom toho do očí také tím, že i místo našeho zachovaného *r* v jazycích jiných jest už jeho obměna *l*.

Tak naše kovář zní v polštině kowal, v kterémžto (měkkém) polském tvaru činné (tvrdé) přičestí minulého času (kował) a tudy i úkon celého slova, ovšem jen podle naší zvyklosti, zřetelněji padá na um nežli naše kovář; a i samo slovo robiti, jehož prvotným živlem hláska r jest, zní v latině: laborare atd. Srovnej též r v německých podstatných: Schneid-er, Druk-er, Denk-er.

Tak i u jmen přídavných, tvořených z činného přičestí minulého času. Přídavná tato (z-mok-lý — mok-rý) mají původem svým vztah k minulosti, ale vztahu tohoto jest si jazyk povědom jen tu, kde spojitost takového přídavného jména se slovesem cítí, tedy u tvarův, kde obvyklé přičestí s l je obecnému citu dosud na jevě. Však i u přídavných na -lý vztah k minulosti zmizel, vysuta-li z nich některá obvyklá souhláska anebo je-li takové přídavné od slovesa v původním významu už neužívaného, jako ná-h-lý od nahnouti m. na-hb-nouti, o-b-lý od o-h-nouti m. o-hb-nouti, rych-lý od ruch v rušiti a rouchati . . . ; potom též u těch, jež nepošla od sloves nebrž od jiných částek řeči, jako: o-krouh-lý od kruh, po-dlouh-lý od dlouhý, pod-lý od předložky pod . . . ; konečně pak u těch, která jazyk, jak se zdá, úmyslně zbavil vztahu k minulosti, aby se tudy k označení stálých, nepomíjejících vlastností lépe hodila, jako na př. kys-e-lý od kysnouti, smě-lý od smě - smíti, stá-lý od stá - státi, a zdložené z této příčiny, tvaru časoslovnému tedy více odcizené dokonálý a dokonále, které už nejednou takto se vyskytlo vedle dokonalý a dokonale, jež na činné přičestí minulé ještě samo sebou upomíná.

Původ ostatních přípon souhláskových jest temný. Živly jejich jsou: k, ch, s, ez, c, č, š. Slova jimi tvoříme co do podstaty rovně jako příponami t, n, m, l, r, v; přistupujou totiž buď přímo ke kořenům samým, buď tak, že se kořeny stupňováním anebo i jinak dříve mění ve kmeny, ku kterým pak přípony ty zase buď též přímo, bezprostředně, anebo prostředkem ožilého posledního živlu kmenového se připínají.

§. 43. Přípona *k* jest zvláště oblíbena, jak v tvoření jmen přídavných, tak v tvoření jmen podstatných.

1. U přídavných patří *ký* po *-ný* k nejoblíbenějším, zaujímajíc buď místo přípon jiných anebo přistupujíc k hotovým už přídavným jmenům jazykův cizích. Tak na př. těž-ný žije jen s ob: ob-tíž-ný, ale s příponou *ký* nepotřebuje ještě zvláštního složení s předložkou: těž-ký; místo velí, běžného ještě v příslovkách velmi a vele, říkáme již dávno s příponou *k*: veliký anebo velký; vedle divý a širý: divo-ký a širo-ký; leh-ký, ten-ký, hlad-ký, trp-ký. Zdvojena jest přípona *k* v mě-k-ký místo mě-ký od mn-u. Tělnatější, ale přece jen podružná přípona *ský*, kyrilsky *ьскъ* tvoří přídavná od podstatných: panen-ský, bratr-ský, ploský místo plošský od plocha, kožišnický, Chlumecký od Chlumeck; *s* podle přípon *-stí, -stvo, -seň, -zeň* a *j*. nezdá se tu býti živlem podstatným, nebrž jen pouhou vsuvkou, jak i srbská koncovka *-čki* (z *c* nebo *k* a přípony *ьки*: Zagrebac-Zagrebački) dosvědčuje. Je-li tomu tak, pak nepíšeme český, Chlumecký, Písecký m. češský, Chlumečský, Písečský, nebrž podle přímého odvození příponou *ьký*, před kterouž hrdelnice přirozeným způsobem se mění v sykavky: *h* v *z*, *ch* v *s*, *k* v *c*; sykavka *c*, jsouc už sama sebou měkká, zůstává pak beze změny. V příčině pravopisné má toto pozorování důležitost tu, že přídavná, odvozená od jmen podstatných s kmenovou souhláskou *h*, měla by se psáti s pouhým *z*: Prah-a Prah-ьký: Prazký.

Některá, zvláště jednoslabičná podstatná, přijímají příponu *ský* prostředkem prisvojovacího tvaru *ov*, řídicěji *in*, čímž povstávají nové přípony *ovský* a *inský*: královský, synovský, poštovský, židovský; mateřinský, dětinský m. a v. mateřský, dětský, s významem u dětinský a dětský rozdílným: dětský = dětinný = co dítěti sluší, a dětinský = co dospělému ze způsobův dětí nesluší. Od Polák a Slovák je polský a slovenský, a nikoli: polácký, slovácký, jako od Slovenec: slovinský, a nikoliv: slovenecký.

Od jmen cizích tvoříme přídavná příponou ský dvojím způsobem: buď totiž připínáme -ský ku kmeni jmen podstatných (jenž se jeví u 3. deklinace teprva v genitivu): ciceronský, kartaginský, cererský od Cicero, Karthago, Ceres (gen.: Ciceron-is, Karthagin-is, Cerer-is), evropský; anebo spojujeme příponu -ský s hotovými už přídavnými jmény; zvláště s lat. na -icus, -anus, -enus, -aeus: akademi-cký, trojan-ský, antiochen-ský, aegejský, odkud i: africký, evropský z africanus, europaeus m. africký, evropský. Však nynější ustupování latiny a zdomácnělejší ve svém domově duch český žádá, aby cizích přípon jmen přídavných nebylo užíváno přes potřebu. Krom toho značí mu nejedna přípona cizí něco jiného než on chce vyjádřiti, jako na př. an a at, značíci u nás obyvatele: Amerikán (m. Američan), Asiat, a dle toho také: americký = co k Amerikánu se vztahuje, americký = co k zemi té se vztahuje: asiatský co k Asiatu, obyvateli Asie se vztahuje, asijský co k Asii samé se táhne.

2. U jmen podstatných vystupuje přípona k na jevo buď tak jako u jmen přídavných: u kmenů otevřených přímým spojením: zná-ti znak, zří-ti zrak m. zark, tý-ti tuk; anebo u kmenů zavřených s ožilou kmenovou samohláskou co -ek, -ok, -yk, -yka, -ák, -ěk, -ik, -ják, anebo co -ka a -ko, jež přímo ke kmeni se připíná: svěd-ek od svěd ve s-věd-ěti, skut-ek od skut ve s-kut-iti; před-ek od před, potom-ek od potom, pát-ek od pátý, vzat-ek od vzatý; zdobnělá: jež-ek od jež, člun-ek od člun, souč-ek od suk, kous-ek od kus; — živ-ok, jaz-yk, mot-yka, os-yka, vlad-yka (od vlásti vlád-nu); — pas-ák, zpěv-ák, žebr-ák, pt-ák (od pt létati); — člověk od člu, klu, slyšeti, mluviti; dan-ěk, Stan-ěk; — mal-ík, král-ík, slav-ík; — měšťák m. měst-ják, ovčák m. ovcják, Pražák, Prusák, Plzeňák; — syp-ka od syp v sypati, přez-ka od přeh v za-přáh-nu, stop-ka od step pevným býti (sr. štěp); zdobnělá: bouř-ka od bouře, schůzka od schůze; . . kovář-ka, sel-ka či sedl-ka, druž-ka; — klub-ko od klub

křiviti, svíjeti; slun-ko (od sluno), jablko (od jablo), oslát-ko od osle-t.

Vsuvkami *s* a *n* vznikají pak zase další přípony: -sko, -isko, -iště (m. iskje) a -ník: voj-sko, Slez-sko, pastvisko (od pastva), ohnisko (od oheň); — boj-iště, trž-iště (od trh), chvošt-iště od chvoště, hlin-iště (od hlína), ječn-iště vypuštěním kmenové přípony od ječ, žit-n-iště od žito; vsuto jest přisvojovací ov do: hrach-ov-iště (od hrách); — ník: panovník od panovati, opatrovník, bojovník; kožiš-ník od kožich, svíc-ník od svíce, děl-ník od dílo, rol-ník od role, veteš-ník od veteš, vražed-ník od vražda, ná-sil-ník od ná-silí; ruč-ník od ruka, kur-ník od kura, náprs-ník od na prsa, ná-ram-ník od na rámě.

§. 44. Příponou *ch* tvoříme:

1. jména přídavná: vet-ech vet-cha vet-cho od vet, lat. vet-ulus přistárlý;

2. jména podstatná, při čemž ve kmenech nyní zavřených ožíváním kmenové samohlásky vzniká -och, -ouch, -ucha: du-ch od du v duju, či-ch od či v čiju, smích od smě ve směju se, koži-ch od kůže; .. mrcha od mr ve mru, stře-cha od stře ve střiti, plet-i-cha; běl-och od běl bílý, zl-och od zlý, Mudr-och od mudr; mac-echa, mac-ocha od máf; pad-ouch od pad v pad-nu, kol-ouch (mladý srnec) od kol zrychla se pohybovati, paz-ouch (Nebenschoss, Nebenzweig) od paz vyřinouti se, vyrůsti . . . ; čern-ucha, běl-ucha (t. j. černá, bílá).

Někdy stojí *ch* místo *tr*: bra-ch m. bra-tr, kmo-ch m. kmo-tr, ba i Pe-ch m. Pe-tr.

§. 45. Přípona *s* má se původem tak ku příponě *ch* jako přípona *l k r*. Podle toho totiž, jak vzniklo *ch* v lokále mn. čísla: Dolanech m. užívaného ještě i v staré češtině Dolá-s od Dolany a v časoslově bych m. bys, bychom m. bysom, můžeme souditi, že i ve tvoření slov odvozováním *s*

jest původní, ch pak jenom jeho obměna. Příponou touto utvořena jsou na př. jména podstatná:

klá-ti klas, hní-ti hnis, ča (rusky dosud: čajat = nadáti se, čekati) čas; — druh-sa (jmenovec) od druh; Chlupsa, Hlavsa, Živsa; — kol-eso, slov-eso, těl-eso, neb-esa.

Ožíváním posledního živlu kmenův zavřených vznikají tyto zvláštní způsoby: asý, astý: běl-asý -á -é n. běl-astý -á -é (bělavý); -as, -jas: Kotlas, chuďas; -ous: kal-ous (ušatá sova), mor-ous, pil-ous; ys: měst-ys (od město).

§. 46. Přípona -ěz tvoří jména podstatná: kn-ěz, řet-ěz od ret točiti, spínati (sr. lat. rotare), vítěz od vit znalým, udatným býti, pen-íz m. pen-iez, něm. Pfennig.

§. 47. Souhláska *e* jest základem jmenných přípon:

2. -ec; a) od kmenův časoslovných: kup-ec, pla-vec (od plu), chod-ec od chod . ., lov-ec, hon-ec od hon . .; b) od kmenův jmen přídavných: stař-ec od star-ý, mudř-ec od mudr v moudrý (r změkčeno tu pravidelně před *e*, kteréž ve skloňování se vysouvá a měkkost tudy zase mizí: starce, mudrce), bohatý - bohatec, rohatý - rohatec; c) od kmenův přičestných: uměl-ec, tka(d)-lec, ryt-ec; volen-ec, pokryt-ec, spolčenec, odě-nec (geharischter, gepanzerter Soldat); d) od jmen podstatných zdrobnělá: zvon zvon-ec, pupen pupen-ec, a tak i chlap chlap-ec, ot ot-ec; v rodě středním -ce: slun-ce, okén-ce, dřev-ce, vědér-ce. — Srovnej též přípony -ek, -ka, -ko.

Vsuvkou *en*, *ěn* a *in* vznikají dále přípony -enec, -ěnc, -inec: mlád-enec od mlad, prv-enec a prv-ěnc od prv, pt-enec od pt; ovč-inec, koz-inec, žab-inec (srovnej: ovčín, kozín, kravín, a poznáš i tady příponu -ec býti zdrobňovací).

2. Příponou -ic, -ovic přehlaseně -evic tvoříme jména rodová od jmen obecných a jmen vlastních: pán - panic (syn pána), šlechta - šlechtic (člen šlechty), Klen - Klenovic (potomek Klena), králevic (syn králův), Kublajevic (syn Kublajův). Množné číslo jmen rodových co jmen vlastních se skloňovací příponou podstatných jmen životných (-i) významu

čísla jednotného nemění: Netolic-i = potomstvo Netoly, Prachatic-i = potomstvo Prachaty; však se skloňovací příponou neživotných (-y, u měkkých -e) znamenají nyní už jen místo, od jména zakladatele pojmenované: Netolice, Prachatice.

3. Přípona -ce tvoří jména osob rodu společného, které to činí, co se v kmeni praví: stráž-ce od strážu, vůdce od voditi, správce anebo správce od zpravití, spraviti, ochránce od ochrániti, zhoubce od zhubiti, zrádce od zraditi.

4. Přípona -ice tvoří podstatná jména rodu ženského: drak dračice, holub holubice, op opice; — stol-ec, stol-ice, čep-ec čep-ice, sam-ec sam-ice; truhla — truhlice, kroupa krupice, duše dušice, (keka = přední vlasy, lat. caesaries: kč-ice:) kštice; okno okenice; — levá levice, pravá pravice, postraná postranice; — od přičestí minulého času rodu činného i trpného: tlač-ice, běhan-ice, štván-ice, sazen-ice, chumel-ice.

5. Přípona -nice tvoří podstatná jména rodu ženského, a srovnává se úplně s mužskou příponou -ník: panovnice, slitovnice, pěnice (od panovati, litovati, pěti); služebnice, zahradnice, kouzelnice, železnice (od služba, zahrada, kouzlo, železo); štěpnice, obilnice, popelnice, ná-ušnice (od štěp, obilí popel, na ucho).

6. Přípona -cí tvoří od kmene infinitivního jména přídavná: bi-cí od bi v bítí, ry-cí od ry v rýti, leha-cí od leha v lehati, chodi-cí od chodi v choditi, vyšivací n. vyšívací od vyšívati.

§. 48. Přípona č tvoří jména podstatná, při čemž dlouhá kmenová samohláska obyčejně se krátí: bí-ti bič, nositi nosič, páliťi palič, vázati vazač, hádati hadač, posmívati posměvač, zaklínati zaklínač, vykládati vykladač, zaháletí zahaleč, krájetí kraječ, sázeti sazeč.

Zvláštní způsoby té přípony jsou: 1. -áč: pek-áč, sek-áč, or-áč, krop-áč, roh-áč; 2. -oč, -ouč: vrk-oč, kot-ouč; 3. -čet (v nom. -če): dvoj-če, troj-če, nedochůd-če.

§. 49. Přípona -š, ožíváním posledního živlu kmenového: -eš, -oš, -ouš v ženském rodě -uše, a -yš -ýš, srovnává se s příponou ch: kok-eš (kohout) od přirozeného zvuku kok, pan-oš od pán; ber-ouš od beru, chochol-ouš od chochol, běloš a bělouš od bílý, hrdoš a hrdouš od hrdý, čerňuše, běluše, Libuše od černá, bílá, libá; tovar-yš, slep-ýš, měkkýš, lanýš nebo lanýž, chřestýš.

Pozn. Jména vlastní bývají pohodlím ve vyslovování mnohonásobně po-kažena, a proto při hledání původu jich vyhledati jest nejprve celé jich znění. Marně bychom na př. hledali kořen od Hynek, kdybychom nevzpomněli na španělský původ: Inez (Ignác), marně odváděli bychom Frič od kořene jakéhokoliv, nevěděli-li bychom, že jest to něm. Fritz, skrácené z Friedrich (Miroslav) atd. Tak i Brož od Ambrosius, Barta, Bartoš, Bartoň m. Bartoloměj z Bartholomaeus, Kubeš z Jakub, Váňa, Vaníček z Ivan a toto z Johannes (Jan), Lešek z Aleksandr, Mareš Marek, Vávra z Vavri-nec a toto z Laurentius.

S l o v a z d r o b n ě l á .

§. 50. Slova, která vyjadřují věci a vlastnosti v menší způsobě anebo v menší míře, nazýváme slova *zdrobnělá*.

I. Od jmen podstatných tvoříme slova *zdrobnělá*:

1. Příponami -ek, -ka, -ko; -ec, -ce; -eček, -ečka, -ečko:

a) děd - dědek - dědeček, chlap - chlapec - chlapeček, krb - krbec - krbeček, prsten - prstének a prstýnek;

b) brázda - brázdka - brázdečka, kádě - kádce - kadečka;

c) zrno - zrnko a zrnec - zrnečko, péro - pérko a pérece - pérečko, stádo - stádce - stádečko, psaní - psaníčko.

2. Příponami -íků, -íček; -ka, -ice, -ička; -ko, -ičko -íčko:

a) král - králík - králíček, nůž - nožík - nožíček, Václav - Václavík - Václavíček;

b) duše - dušice - dušička, hruška - hrušnice - hruštička (m. hrušnice, -ščíčka), tráva - travka travice - travička;

c) oko očko očíčko, prkno prkénko, slunce sluníčko.

3. Příponami -ena, -enka; -ina, -inka: švadlí švadlena švadlenka, duše dušinka, máti matinka.

II. Jména přídavná zdrobňujeme příponami -ičký, -ičičký, -itký, -inký, -ounký, -oučký. V jazyku německém význam přípon takových dodáváním jiných přídavných a příslovek se vyznačuje: maličká nožka ein winzig kleines Füszen, štíhlounká postava eine lieblich schlanke Gestalt, stařínek dědeček ein sehr alter und angenehmer Mann, bělounký krček ein schön weiszes Hälschen; . . . krátký kratičký kratinký kratounký kratoučký, nízký nizounký nizoučký.

Odvozování časoslov.

§. 51. Činným přičestím minulého času zabíhají slovesa nejvíce v obor jmen podstatných, a z těchto nejedno stává se opět slovesem. Tak na př. od slovesa stru - střítí pochází přičestí střel, které s ženskou příponou a co střela je podstatným jménem a co střeliti novým slovesem; podobně jest od smím - smíti přičestí směl, přídavné smělý a podružné sloveso nové: o-směliti se; od dě-díti (činiti) vznikají přičestná: děl, díl, dílo, a odtud nová časoslova děl-iti a děl-ati; čiju číti - čil - roz-čil-iti. Tak i od trpných přičestí na m, n, t: zná-ti zná-m o-znám-iti, mlíti mlat mlát-iti, plu-ji plut-plout-va plýtvati.

Jako tato časoslova, odvozená od jmen podstatných, jejichž základem jest některý tvar časoslovný, odvozujeme i jiná časoslova od jmen, a to nejvíce od jmen podstatných a přídavných, zřídka od ostatních částek řeči. Že tu zase vládnou zákony zvukoslovné, rozumí se samo sebou: znak zna-čiti, hluchý hlušiti, mnohý množiti; noc nocovati, práce pracovati, lepší lepšiti, horší horšiti, nic ničiti, dvoj dvojití, proti m. staršího protiv: protiviti, opět - opětovati atd. Takto vznikají:

1. časoslova počínavá s třídní známkou -nou- od jmen přídavných: bohatý bohatnouti, hořký hořknouti; hustý hustnouti;

2. časoslova počínavá s třídní známkou -ě-, od jmen přídavných i podstatných: bujný bujněti, bařinatý bařinatěti, chromý o-chroměti; rozum rozuměti, tma (tměti) tměti se, den (dněti) dněti se, popel z-popeleti. — Časoslova počínavá znamenají státi (stávati se) tím, co se ve kmeni praví; jiná časoslova, též od jmen podstatných a přídavných, znamenají

3. činiti to neb tím co se ve kmeni praví: bílý bíliti, jistý jistiti, tvrdý tvrditi, živ živiti, chromý z-chromiti; — sedlák sedlačiti, svědek svědčiti, předek předčiti, sluha sloužiti, hnízdo hnízdití, brázda brázdití, báseň básniti, strach strašiti; složená: jinoch zjinošiti, kadeře skadeřiti, hromada (s)hromáždití.

4. Pomocí třídní známky -a- tvoříme časoslova 6. třídy od jmen přídavných, nejvíce počínavá zvrtná: zelený zelenati se, rovný rovnati se; chytrý z-chytrati; — od jmen podstatných činná a střední: trest trestati, ples plesati; — od zájmen, citoslovcí a jiných časoslov příponou *k*: ty-k-ati, vy-k-ati; he-k-ati, (po)nou-k-ati (od he-k-nouti a (po)nu-k-nouti, a tato od citoslovcí: he a nu); sy-k-ati od citoslovce sy; .. od časoslov: če-k-ati od přehlaseného ča v kyr. čajati; *k* a *l* zdrobňuje časoslova, která už třídní známkou -a- opatřena jsou, nevyšla-li dosud z užívání: dupati dupkati, houpati hupkati, dudati dudlati.

5. Pomocí třídní známky -ova-: libý libovati, rád rado-vati; pán panovati, král královati; boj bojovati, pouť putovati, (dů)věra (dů)věřovati; kámen kamenovati, bič bičovati, kříž křížovati.

Z tvoření slov stupňováním a odvodícími příponami poznáváme, že ovšem jest mnohem větší část jmen podstatných a přídavných, utvořených z kořenův časoslovných, nežli časoslov, utvořených z jmen podstatných a přídavných. Tak na př. jest básniti ovšem od podstatného báseň, ale toto teprv

od ba v ba-ju; bojovati od boj, ale toto od bi v bi-ju; prá-šiti od prach, ale toto teprv od prch v prch-nu; milovati od milý, ale toto teprv od ml ve mlíti.

IV. Tvoření slov skládkám.

§. 52. Slova skládáme šesterým způsobem; jestiž složení:

1. *slučovací*, když se jména souřadná v jedno složí, která by i spojkami *a*, *a spolu* spojena býti mohla. Tak se skládají:

a) jména přídavná: bělo-šedý, sladko-hořký, širo-pustý, troj-jediný, . . hrdo-pýšek (z hrdý a pyšný);

b) jména podstatná: boho-člověk, severo-západ, oka-mžik.

2. *Přivlastňovací*, když se praví, jaký kdo anebo jaké co jest. V tomto případě jest druhou čili základní částí jméno podstatné, částí pak první čili určovací:

a) jméno přídavné: tvrdo-hlavec = člověk tvrdé hlavy, staro-věrec, zlato-hlávek, křivo-noska (pták křivého nosu); jaro-hlavý, dlouho-ruký, libo-zvučný, tvrdo-šijný, dobro-myslný;

b) jméno číselné anebo zájmeno: tříhlav, jednorozec, tříhran; tříruký, dvouřadý, sedmiustý, tříhřbetý, čtyřúhlý, — svěhlavý;

c) jméno podstatné s ožilou kmenovou samohláskou: býkohlavec n. býkohlavý, větronohý, sněho-barvý, kráso-lící, rekomylný;

d) předložky a jiné částice: ná-silník, bezbožník, ubožec n. ubohý (*u-* zde tolik co německé *un-*), sou-věký, sou-zvučný, zboží a zbožný m. sboží a sbožný (= co a kdo s bohem jest).

3. *Omezovací*, když člen základní členem určovacím ze svého druhu se vytkne a tudý jako místněji omezí. Člen základní jest jméno podstatné anebo přídavné, člen pak určovací čili omezovací jest:

a) jméno přídavné: krato- chvíle = krátká chvíle, prvo-počátek, zlo-čin, velko-kupec, dobro-dění (dobro-díni, ne-

správně tedy, ale zvykem zasvěceno: dobrodiní); — vel-ryba, svat-večer, Běle-hrad, Vele-hrad; — samo-vládce, tý-den;

b) předložky: pra-děd, pře-pych, před-cit, prů-lom, pří-chut; — ná-kyslý, pře-mocný, při-hořklý, přižloutlý, při-hodný;

c) příslovky: ticho-šlápek, arci-kníže, ne-věsta, ne-mocný, polo-krytý, vše-dobry, všeli-který, leda-jakýs, spolu-dědic, spolu-žák.

Zvláštního způsobu složení omezovací jest ve slovech: kuro-ptva = kura pták (z kura a ptva), červo-toč m. toči-červ = červ tesající, píchající.

4. *Předmětové*, když část určovací k části základní v poměru závislosti jest. Určovací část zastupuje tu nepřímé pády, a to:

a) akkusativ, t. j. předmět činnosti, již druhá část v sobě drží: lido-jed kdo lidi jí, lido-mil kdo lid miluje, medvěd m. medv-jed, kože-luh, hrdlo-řez, vino-pal, kolo-maz, zlato-tepec, blaho-dějný, křivdo-mluvný, pravdo-zvěstný;

b) dativ: boho-milý a bohumilý, vždycky pak: pravdě-podobný, Bohumil a Soběhrd;

c) genitiv: krvo-tok, hromo-bití, kuro-pění (pění kurovo = kohoutovo), listopad; — oka-mžení, vlasti-milovný, země-plaz, boha-bojný, boha-prázdný, cti-hodný;

d) lokál: živobyť (na živě býti), peci-válek, ohni-žil (mlok, salamandr), noc-leh (v noci ležeti), mědi-rytina, kamen-pis;

e) instrumentál: ruko-pis (rukou psáti), rukojeť n. ruko-vět (rukou pojmáti), mrako-hustý (mrakem, jako mrak hustý), leto-rychlý (jako let rychlý).

(Člen základní bývá někdy prvním místo druhým: vrto-hlav, hodnověrný. Zvláště vyskytuje se to ve složeninách, kde první částí jest způsob rozkazovací: dus-pivo, tluč-huba, Osolobě, Skočdopole; anebo kmen infinitivný; vydři-host, kazi-svět, kruti-hlav, pudí-vítr; Bořivoj, Kazimír, Sudimír. Kolozubý = kdo má vykláné zuby od kl v kláti = bodati.)

5. *Hromadné*, když jméno číselné spojíme s podstatným v nový pojem :

dvou-letí, tři-letí, pěti-letí, sto-letí, dvou-kolí (vůz o dvou kolách), troj-cestí, čtvero-hlasí ; — dvojhlaska, sedmikráska, šestiměr, čtverolist, čtverhran a čtverohran, pětiprst, Tříbratr, Sedmiprst, Čtyřočko, pětipán (jeden z pěti pánův).

6. *Předložkové*, když předložka se svým pádem v nový pojem se složí :

a) před-městí, zá-praží (za prahem), zá-pětí (strana za patou); ob-očí, při-moří, po-říčí, při-zemí, pod-zemí, mezi-moří (pruh země mezi mořema), zá-kampí (místo za kempou = ohybem, rohem); bez-škodí (náhrada), bez-hrdlí, bez-životí, od-cestí, s-cestí;

b) zá-kolník (co za kolem jest), ná-krčník (co na krk jest), ná-prstek, po-liček, pa-kostnice, zájmeno (co za jméno jest);

c) při-horní (kdo při hoře jest), pod-popelný, proti-myslný, nad-větrný, nad-smyslný, nad-zemský, zámořský.

§. 53. Časoslova skládáme s předložkami a s přídavnými: po-kynouti, zá-viděti; blaho-slaviti, dobro-řečiti. Složíme-li takováto už složená slova na novo s předložkami, vzniknou slova *druhosložená*. Takovéto skládání vyskytuje se toliko u časoslov a ovšem tedy i u časoslovných jmen podstatných: po-blaho-slavím, do-po-čítám, na-po-čtu, na-pod-paluji, o-po-minouti, o-po-minutí, o-po-vím, o-po-věděni, od-při-sáhnu, po-na-pravím, po-ode-jdu, po-ob-živím, po-po-táhnu, poroz-právím, po-vz-budím, před-u-soudím, pře-z-věděti, při-po-věděti, při-vtě-lím, pro-na-jmu, pro-po-vím, pro-za-hálím, pro-z-radím, roz-pro-dám, vy-po-řádám, vy-pro-dám, vy-z-dvihnu, vz-po-lehnu (spolehnu), za-při-sáhnu, z-po-tvořiti; — za-ne-vru; po-po-se-jmu, z-pro-ne-věřím.

Druhosloženina z jiných jmen jest na př. pře-u-hobý, pře-u-krutný.

§. 54. Odvedení pravidel, jimiž skládání slov celkem se řídí.

Jak z uvedených příkladův patrně, vládnou při skládání slov tato obecná pravidla:

I. ve skládání jmen podstatných:

1. jest-li určovací jméno rodu stř. anebo příslovka, spojí se s jménem základním bezprostředně: leto-pis, kolo-vrat, vino-hrad, zlato-hlav, sto-nožka, kolo-maz; nepravidelně: oka-mžení (oka mhnutí) m. oko-mžení; — ne-chuť, darmo-chleb, spolu-dědic, Vyše-hrad, Václav (je-li to m. Viace-slav z více = více a slav, a ne spíše z Věnceslav);

2. jest-li určovací jméno r. ž., jeví se kmenová samohl. a po tvrdých souhl. co o: zimo-stráz; po měkkých co e anebo ě: země-plaz, země-žluč, země-třesení, pole-dne; u těch pak, jež nyní už jen souhláskou měkkou zakončena jsou, co i: píd-i-mužik, nepravidelně co o: krvo-tok, anebo nijak: noc-leh;

3. jest-li určovací jméno r. mžsk. anebo jm. příd., zřídka se skládá s jiným bezprostředně: Voj-těch, Lud-mila, med-věd; vel-ryb n. vel-ryba, svat-večer; — obyčejně ožívá poslední kmenová samohláska, a to: po tvrdých souhl. co o: lid-o-mil, slad-o-mel, hrom-o-bití, sam-o-var, star-o-věrec, živ-o-bytí; ... po měkkých souhl. co e a i: děj-e-pis, kon-i-pásek, kon-i-klec (anemone pulsatilla), tisíc-i-letí; Vel-e-hrad (velí hrad = veliký hrad); ale od oheň: ohn-ě-stroj, ohn-i-stroj i ohň-o-stroj, od cizí a země m. ciz-e-zemec jen: ciz-o-zemec;

4. jest-li určovací jméno číslovka, klade se číslovka dva, tři, čtyři do genitivu, anebo se vezme číslovka druhová bez poslední kmenové samohlásky, u ostatních ožívá kmenová samohláska: dvou-hláska a dvojhláska, třínožka a trojhran, čtyřleták (kůň čtyř let), pěti-nožka (verš o pěti nohách);

5. Předložky do, na, po, při, pro, u, za, pře, vy- dlouží se v dů, ná, pů, při, prů, ú, zá, při-, vý-, jmenovitě tam,

kde základním jménem jest kořen jednoslabičný anebo kmen slovesný a celá složenina ponětí odtažitá: důkaz, důvěra, důstojnost; ale: do-bytek, do-statek; národ, náradí, násilí; pŕhon; pů-tka, příchod, pří-měří, prŕdudch, prŕhled, prŕkaz, prŕtrž; údol, ŕtok, ŕrad; základ, západ, závaží; pří-roda, výklad;

6. jest-li první část časoslovo, bývá to jeho způsob rozkazovací anebo kmen infinitivný: tluč-huba, vydři-duch, nezna-bŕh;

7. ve složení s předložkami a číslovkami měnívá se tvar podstatného jména podle vzoru zŕnamení: led - náledí, léto - pŕdletí, váha - závaží.

II. Ve skládání jmen přídavných platí

1. téže zákony jako ve skládání jmen podstatných; jen v bohobojný, bohaprŕzdný, ctihodný jsou boha a cti genitivy, obdobně jako v oka-mžení m. oko-mžení. Hodno-věrný jest převráceně m. věro-hodný. Ve složení s předložkou bez, potom s číslovkami a přídavnými vyskytá se od jmen podstatných zvláštní tvary, utvořené od kmene přímo příponou -ý (-í): bez-zubý, bez-hlavý; jedno-oký čtver-nohý; dlouho-vlasý, rychlo-nohý, bělo-lící;

2. předložky pravidelně jen u těch přídavných se dlouží, která přímo pošla od podstatných, dlouhostí tou již opatřených: pří-rodní, sou-kromý, vý-chodní, prŕ-chodní, ŕradní, závažný; (ale: vy-datný, protože není podstatného: výdat).

§. 55. Jak pronášíme v jazyku českém složená podstatná německá.

Podstatná německá, ze dvou anebo více jmen složená, pronášíme v jazyku českém:

1. slovy jednoduchými a složenými s předložkami: Zahnfleisch dáseň, Gartenmesser žabka, Hinterhalt ŕklady, Vorsetzblatt (u knižarŕ) příděšť; — jistými jednoduchými, od-

vozenými (a) pomocí přípon -kař, -ář, -ř, -ín, -ák, -na, -árna, -řna, -ovna: Buchbinder knihař, Zimmermann tesař, Glockengieszer zvonář, Bildhauer řezbář, Schwertfeger mečř, Messerschmied, nožíř, Kuhstall kravin, Fuhrmannswinde zdvihák (kolozub; hever z něm. Haber), Wildschütz pytlák, Werkstatt dílna, Dörrhaus sušárna a sušárna, Sprengboden koprna, Marstall konřna, Malzhaus sladovna; b) pomocí přípon -ec, -inec, -ník; -ice, -nice, -ina; -sko, -ště; -masse a -saft obyčejně = -ovina, -wasser obyčejně -ovka, -material obyčejně -ivo, -fähigkeit, -kraft, obyčejně -ost; Kaufmann kupec, Haarscheitel poutec; Schafstall ovčinec, Vogelkraut žabinec; Rauchfangkehrer komíník, Fleischhauer řezník, Goldschmied zlatník, Eisenhändler železník, Handtuch ručník, Gesindestube čeledník; Fensterladen okenice, Butterfass másnice, Kalkhütte vápnice, Handschuh rukavice, Morgenstern dennice, Obstgarten štěpnice, Eisgrube lednice, Hirschhaut jelenice; Hirschfleisch jelenina, Wildpret zvěřina, Erbsenstroh hrachovina, Buchenholz bučina, Buchenwald bukovina, Erbsenfeld hrachovisko, hrachoviště, Stoppelfeld strnisko, strniště, Kornfeld žitnisko, žitniště; Glasmasse sklovina, Himbeerwasser malinovka; Brennmaterial palivo, Baumaterial staviivo, Leuchtmaterial svítivo; Einsaugfähigkeit vsákavost, Leistungskraft (továrny) výrobnost;

2. určovací jméno souřadným přívlastkem (jménem příd.): Eekhaus národní dům, Sanduhr hodiny sypací, Sonnenuhr hodiny slunečné, [Taschenuhr hodinky], Elfenbein slonová kost, Fischbein rybí kost (a kostice), Geldwechselrechnung počet penězoměnecký, Schlagwort slovo vřadné, Dampfschiffahrts-Gesellschaft společnost paroplavební;

3. určovací jméno přívlastkem podřadným (genitivem, dativem, instrumentálem anebo týmiž a jinými pády s předložkami):

Heuhaufen kupa sena, Interessenkontobuch kniha účtův úrokových, Haushaltungskostenbuch kniha potřeb domácích,

Donaudampfschiffahrts - Gesellschaft společnost podunajské paroplavby;

- Fiakerordnung předpisy fiakrům;

Dampfkochung vaření parou, Dampfdestillation překapování parou, Ballspiel hra míčem;

Halstuch šátek na krk, Nächstenliebe láska k bližnímu, Dachrinne žlab na střeše, Linear-Erbfolge posloupnost dědičná v pokolení, Hochdruck-Maschine parostroj o vysokém tlaku, Steinwürfelpflaster dlažba z kamenných kostek, Gesellschaftskapital-Konto účet ze společných vkladů (jistin).

Hlava druhá:

Skloňování a časování.

I. Jméno podstatné.

§. 56. Všecky proměny, jež slova co jména osob, věcí, vlastností a činností v rozmanitých poměrech u větě podstupují, jako: had-a, had-u, had-ům; had-ův, had-ova, had-ovo; vid-ím, vid-íš, vid-í atd. jmenujeme vůbec *ohýbáním*, u jmen podstatných a přídavných, zájmen a číslovek zvláště *skloňováním*, u sloves *časováním*.

§. 57. Jména podstatná, přídavná, zájmena a číslovky proměňujeme co členy vět dle sedmi pádů, dle tří rodů a a dle dvou čísel.

Pády jsou tyto:

1. nominativ (jmenovatel), na otázku kdo? co? *Stromy kvetou, listí a loubí jejich nás obcerstvuje, a ovoce čistí krev. On a jeho přítel Vojtěch přišel, ale vy a přátelé vaši jste nepřišli. Tři a pět jest osm;*

2. genitiv (roditel), na otázku *čí? čeho? koho?* Kde jest genitiv těžko poznati, jako zvláště když jdou dva za sebou, dejme si příslušné slovo do množného čísla přimyslíce si k němu slůvko těch: *Hloubka vody* není všude stejná. *Mnohý štítí se i pavouka*. Neplatí každá země stejně mnoho *daní*. Vedle *divadla* složili mnoho *for cihel*. Počkám ještě do *tří hodin*. Od *rodičův* i od *příbuzných* dostávají *dítky vázaného*;

3. dativ (davatel), na otázku *komu? čemu?* Děti bývají podobny *rodičům*. Proti *osvětě* bojujati marné jest počínání. Stroje prospívají netoliko *jednotlivci*, nebrž *celku*. Co nechceš, aby *ti* jiní činili, nečiň i *ty jim*;

4. akkusativ (vinitel), na otázku *koho? co?* *Ptáka* poznáme po *peří, člověka* po *skutcích*. *Zabil hada neškodného*. *Miluj vlast a bratry svoje*. Na *dvacet zlatých* dodáš mi *třicetpět krejcarů*. Řekni mu o *tu knihu*;

5. vokativ (volatel), když k někomu promlouváme anebo když někoho voláme: *Těš se, národe*, že se dočkáš blaženějších časův. *Milý pane*, kdybyste znal naše svízele! *Žáci*, učte se!

6. lokál (místník), není nikdy bez předložky: v kom, v čem? při kom, při čem? po kom, po čem? o kom, o čem? na kom, na čem? Mluv o *každém* dobře, nevěda, jaké chyby jiní znamenají zase *na tobě*. *Ptáka po zpěvu, po peří, člověka po skutcích*. *Ve spokojenosti* záleží blaženost.

7. instrumentál (nástrojník), na otázku *kým, čím, jak, kudy*, a sociativ (společník) na otázku: *s kým, s čím i jak*: Řízl se *nožem*, uhodil se *kamenem*, píše *měkkým pérem*, stříhá *nůžkama*, utírá si oči *šátkem*, šije *šidlem a jehlou*. Děti nemají hráti *vidličkou, nožem, sirkami*. Uhry oplývají *vinem*. Na severu jsou *negrové* svobodni ale v ošklivosti, a svobodný *Američan jimi pohrdá*. Šel jsem *polem, lesem, lukami, Plzní, Prahou, Budějovicemi*. *S rozvahou* jednati stojí za více než moudře mysliti. *Natěradla* (u stroje elektrického) spojí se *řetězem kovovým s podlahou* aneb *s jiným dobrým vodičem*

velkého povrchu. Nebudu sám; přijdu s otcem, s matkou, s učitelem.

§. 58. Rod jest trojí: mužský, ženský a střední. Jakého rodu které statné jméno jest, víme dílem dle toho co znamená, dílem dle zakončení: pán, sluha, učitel, soudce; paní, služka, učitelka; dítě, pachole, děvče, jehně. Jména osob zakončení ženského anebo středního (vévoda podle žena, soudce podle země, host podle kost, kníže podle kuře) buď výhradně náleží osobám mužským a pak jsou rodu jen mužského, anebo náleží osobám mužským i ženským, anebo mužským dospělým i mladým, a tu jsou rodu společného: ten choť a ta choť, ten přímluvce a ta přímluvce, ten kníže a to kníže. Jen u zhrubělých jmen na -ina a -isko užíváme rodu určeného koncovkou: ta chlapina, to chlapisko a to ženisko, ačkoli jsou významem mužská.

Jména, mající podle jednotného a množného čísla rozdílný význam, zachovávají v čísle mn. rod čísla jednotného: peníze, spodky jsou rodu mužského, neboť jejich tvary čísla jednotného jsou: peníz, spodek. Jiná, jednotného čísla nemající, v y a e (ě) zakončená, jsou rodu ženského: dudy, nůžky, osypky, patoky, křtiny, dvéře, jesle, nesle, hrábě, chřipě, okuje, pomyje, plíce, sáně, a potom vlastní jména krajin, míst a svátků: Čechy, Uhry, Prusy, Litoměřice, Benátky, Dráždany, Krkonoše, Tatry; hromnice, letnice, vánoce, velkonoce.

Vládne-li podstatné jméno rozličným zakončením, jest podle jiného zakončení také jiného rodu: brk a brko, břich a břicho, vel-ryb a velryba, mleziva, tětiva a mlezivo, tětivo, roucho a roucha. Jen ztvrdnutí koncové souhlásky rodu nemění: ta kost i ta kost, ta bolest i ta bolest.

§. 59. Číslo dvojný nyní jest: jednotné a množné; bývalo trojný: jednotné, množné a dvojný. Dvojného čísla, ve slovinském nářečí v Korutanech a Krajině a v lužické srbštině (v Sasku) dosud i v obecné mluvě běžného, zachovaly se

v češtině zbytky toliko u jmen podstatných, a to jen u jmen věcí, které v přírodě náleží k sobě vždycky po dvou: oči, uši, ruce. Od takových slov užíváme čísla množného jen tehda, mluxíme-li o nich způsobem nevlastním: ucha u hrnků, ruky na silnicích k ukazování cesty, oka nalícená na dravce, oka na polívce atd.

§. 60. V starší češtině skloňovala se jména podstatná podle svého zakončení. Jméno sluha na př., ač jest rodu mužského, skloňovalo se úplně tak jako ryba, poněvadž má totéž zakončení *a*; jméno host skloňovalo se úplně podle kost, správce, soudce, strážce podle země. Během času však takoveto skloňování dle pouhého zakončení mizelo a přiblíženo čím dále tím více též k rodu, tak že mužská jména dostala skloňování zvláštní, ženská také zvláštní, a střední též. Odtud máme nyní u mnohých jmen skloňování smíšené: dílem podle rodu, dílem podle zakončení: sluhům podle had, sluhám podle žena; hosti, hostem podle kost, hostů, hostům podle had.

Ještě dříve než skloňování podle rodu nastal u podstatných jmen mužských rozdíl mezi bytostmi životnými a neživotnými. Během 16. století začali totiž nejdříve na Slovensku, odtud pak na Moravě a konečně v Čechách mužským jmenům neživotným připínati v množném čísle široké přípony ženské: m. dubi, sudi, stromi, stoli, vlasi, meči mlučeno a psáno: duby, sudy, stromy, stoly, vlasy, meče, ačkoliv v biblích i nejnovějších dosud se vleče: potoci proti přetvořenému podle ženských: potoky.

Máme tedy nyní troje hlavní skloňování: mužských, ženských a středních, a u mužských činíme rozdíl mezi bytostmi životnými a neživotnými.

Přehled tohoto rozdělení, v něž pojaty jsou také hned vzory vedlejší a v rodě středním vzory s oživující ještě kmenovou souhláskou, poskytuje následní tabulka:

§. 61. Skloňování

I. mužská					II.
Číslo					
	životná	neživotná	životná	neživotná	U žen-
1. nom.	had	sud	muž	meč	žena
2. gen.	hada	sudu	muže	meče	ženy
3. dat.	hadu, -ovi	sudu	muži, -ovi	meči	ženě
4. akk.	hada	sud	muže	meč	ženu
5. vok.	hade! (u!)	sude! (u!)	muži! (e!)	meči! (e!)	ženo!
6. lokál	hadu, -ovi	sudě, -u	muži, -ovi	meči	ženě
7. instr.	hadem	sudem	mužem	mečem	ženou

Číslo

1. nom.	hadi, ové(é)	sudy, ové	muži, ové(é)	meče, ové	ženy
2. gen.	hadův, ů	sudův, ů	mužův, ů	mečův, ů	žen
3. dat.	hadům	sudům	mužům	mečům	ženám
4. akk.	hady	sudy	muže	meče	ženy
5. vok.	hadi, ové!	sudy, ové	muži, ové!	meče, ové!	ženy!
6. lokál	-ech, ích	-ech, ích	mužích	mečích	ženách
7. instr.	hady	sudy	muži, (mi)	meči, (mi)	ženami

I. Skloňování mužské.

§. 62. Mužská podstatná jména dělíme dle zakončení na dvě třídy: se zakončením tvrdým a se zakončením měkkým. Mužská tedy podstatná jména, zakončená některou ze souhlásek h, ch, k, r, n, d, t; b, f, l, m, p, s, v, z patří do třídy první, již ustanovíme za vzory jména *had* a *sud* (*had* pro jména životných bytostí, *sud* pro jména bytostí neživotných). Mužská jména podstatná s koncovkou měkkou: c, j, č, ě, l, ň, ř, š, ť, ž patří do třídy druhé, již ustanovíme za vzory muž a meč. Souhláskami h, ch, k, r nekončí se ani jedno jméno jiného než mužského rodu, a nemůže tedy o

jmen podstatných.

ž e n s k á

III. s t ř e d n í

J e d n o t n é

ských a středních rozdílu mezi živ. a než. není.

země	kost	daň	slovo	pole	znamení	kuře
země	kosti	daně	slova	pole	znamení	kuřete
zemi	kosti	dani	slovu	poli	znamení	kuřeti
zemi	kost	daň	slovo	pole	znamení	kuře
země!	kosti!	dani!	slovo!	pole!	znamení!	kuře!
zemi	kosti	dani	slově	poli	znamení	kuřeti
zemi	kostí	dani	slovem	polem	znamením	kuřetem

m n o ž n é

země	kosti	daně	slova	pole	znamení	kuřata
zemi	kostí	dani	slov	poli	znamení	kuřat
zemím	kostem	daním	slovům	polím	znamením	kuřatům
země	kosti	daně	slova	pole	znamení	kuřata
země!	kosti!	daně!	slova!	pole!	znamení!	kuřata!
zemích	kostech	daních	ech, ích	polích	znameních	kuřatech
zeměmi	kostmi	daněmi	slovy	-i, emi	zameními	kuřaty.

jménech takto zakončených býti pochybnosti, náleželi do třídy první čili nic; o *d a t* dlužno však dříve ustanoviti, nejsou-li porušeny z *č a t*, kdež by potom ovšem náležely jinam. Souhlásky *b, m, p, v* jsou tvrdé v podstatných mužských, měkké v podstatných ženských; je-li tedy jméno takto zakončené rodu mužského, náleží už tím do třídy první, do skloňování mužských tvrdých: holub, dub; je-li rodu ženského, náleží jinam: hloub, palub; ród i tvrdost neb měkkost takovýchto jmen podstatných poznáme podle přípon, jaké taková slova přijímají: přípony široké *a, u* patří zde k rodu mužskému tvrdě zakončených (holub-a, dub-u), přípona úzká *i* náleží

rodu ženskému (palubi, hloubi). Soubláska L. náleží také mužským měkkým, a to tehdá, když příslušné jméno utvořeno z časoslova příponou -tel: učitel z učiti, kazatel z kázati, hlasatel z hlásati (m. učitel, kazatel, hlasatel); naproti tomu však: anděl, manžel mají tvrdé L, a dle toho přijímají tedy slova ony přípony úzké, podle muž: učitele, kazatele, hlasatele, tato pak přípony široké, podle had: anděla, manžela; andělu, manželu. Konečně jest pamatovati o koncovce -z, že jest tvrdá, tam, kde není změžděninou: Francouz Francouza, řetěz, řetězu; měkkou však co změžděninou: kněz, vítěz z kuning a viking: kněze, vítěze.

I. Vzory: had a sud.

§. 63. Vzory tyto skloňujeme následovně:

Jednotné číslo:

1. pád č. nominativ	had	sud
2. pád č. genitiv	had-a	sud-u (a)
3. pád č. dativ	had-u, -ovi	sud-u
4. pád č. akkusativ	had-a	sud
5. pád č. vokativ	had-e (u)!	sud-e (u)!
6. pád č. lokál	had-u, -ovi	sud-ě, u
7. pád č. instrumentál	had-em	sud-ěm

Množné číslo.

1. p. č. nomin.	had-i, -ové(é)	sud-y, -ové
2. p. č. genit.	had-ův, ů	sud-ův, ů
3. p. č. dativ	had-ům	sud-ům
4. p. č. akkus.	had-y	sud-y
5. p. č. vok.	had-i, ové	sud-y, ové
6. p. č. lokál	had-ech, ich	sud-ech, ich
7. p. č. instrum.	had-y	sud-y.

§. 64. Poznámky ke vzoru had a sud.

Příklady: ...

1. Báh, druh (soudruh), vrah, koželuh, práh, jih, stoh, luh; hoch, běloch, lenoch, duch, prach, mách; rolník, rak, otrok, voják, drak, mrak, rok, potok, svátek, blesk; bratr, kmotr, komár, vítr, večer, svár, dar; pán, čeledín, havran, skřivan, člen, sen, čin, obán, komín; děd, drozd, medvěd, brod, led, plod, úd; chrt, bažant, plot, list, štít; holub, dub, zub, hrob; orel, posel, kozel, hejl, topol, popel, kostel; otčím, chrám, dým, hrom, strom, chlum; sup, chlup, čáp, kovkop, strop, snop, lep, sloup; kos, pes, chuďas, les, vlas, hlas, klas; lev, páv, tetřev, hřbitov, rov, splav, hněv; Francouz, plaz, bez, vůz, mráz.

2. Z jmen vlastních může býti pochybnost jen o těch, náleží-li pod vzor had, která jsou zakončena souhláskou s anebo z. Ale jak už praveno, že souhlásky tyto jsou tvrdé tam, kde nepovstaly změžděním, platí pravidlo to i o jménech vlastních; jména tedy, jako: Kraus, Maks, Hess, patří pod vzor had, a tak i slovo Francouz, které staří od nepřáteli skloňovali sice podle muž, ve kterém však z jest pouhou obměnou německého s, a toto původní, tvrdé. Ze slov na l těchto osm: anděl, manžel, účel, vrchol, popel, kotel, tyl mají l vždycky tvrdé, náleží tedy sem a nikoliv pod vzory muž, meč. Pravíme tedy: u pana Krausa, pana Krausa, pane Krause; ó můj anděle, manžele, k dobrému účelu, na vrchole, v popele, v kotle, vrcholy, kotly.

3. V mluvení i v písmě bedlivě šetřiti jest u životných rozdílů mezi nominativem a akkusativem množného čísla. Nominativ předpisuje za příponu měkké i anebo -ové, akkusativ tvrdé y a nic jiného. V nominativě množného čísla musí se tedy souhlásky h, ch, k, r, n, d, t změžďovati a měkkčiti, v akkusativě však byla by to hrubá chyba. Pravíme tedy: to jsou koželuzi anebo koželuhové, ale na otázku koho jenom; koželuhy: stěžuje si na drahé koželuhy; — to jsou divoši a černoši anebo divochové a černochové, ale: vyzval k sobě

divochy a černochoy; sedláci přechovávají vojáky, vojáci týrají sedláky; raci se jedí, raky chytáme, raky jíme; v létě štípají komáři, vyhoď sítku na komáry; páni a čeledíni anebo: pánové a čeledínové snášejte se vespolek, a: došlo na pány i na čeledíny; havrani a skřivani jsou ptáci, a: známe ptáky havrany a skřivany; medvědi jsou dravci, a: byla honba na medvědy; chrti rychle běhají, a: myslivci mají chrtý; bažanti jsou kuři čili slepice, a: liška dáví bažanty; drozdi vlítli mezi kohouty, a kohouti vlítli mezi drozdy; Turci a Tataři myslili, že sousední Poláky snadno si podrobí, ale udatní Poláci pobili hrdé Turky a prchlivé Tatary; Češi, Poláci, Srbové a Chorváti jsou Slované, a: povede Čechy, Poláky, Srby a Chorváty za praporem svobody.

Ale i po souhláskách obojetných b, f, l, m, p, s, v, z jest rozdlu mezi nom. a akk. mn. č. pilně šetřiti, ačkoliv tu předcházející souhláska slyšitelně se nemění: Na střeše sedí holubí, sestřelil holuby; supi. neb supové přemohou někdy orly, orlí n. orlové přemohou někdy supy; poslí n. poslové dosud se nevrátili, pošlu podruhé všecky tři posly; čápi požrají hmyz, a někdy vídáme čápy hnízdití na střechách; kosi n. kosové jsou užiteční ptáci, známe kosy co užitečné ptáky; psi jsou nejvěrnější zvířata, držíme psy, aby nám hlídali náš majetek; pávi jsou jen pro okrasu, pávy chováme jen pro okrasu; lvi zdržujou se na pouštích, lvy je lze ochočiti.

4. V genitivu a tím i v ostatních pádech vynechává se v mnohých případech pohyblivé e: orel orla, pondělek pondělka, nehet nehtu atd.

5. V genitivu a tím i v ostatních pádech dlouhá kmenová samohláska některých jmen, větším dílem jednoslabičných, se krátí: Bůh Boha, dvůr dvoru, vůz vozu, stůl stolu, vůl vola, kůl kolu, dům domu, mráz mrazu, práh prahu, chléb chleba, déšť deště, vítr větru, sníh sněhu. Slovo pán krátí veskrz á v jednotném čísle, když stojí co přídavek u jména vlastního anebo obecného: pan mistr, pan Kolovrat; následuje-li dvakrát za sebou, jen v druhém se krátí, v prvním

nekrátí: pánu panu Janu Žižkovi z Trocnova. Co přívlastek nekrátí se ve rčení: pán Ježíš, pán Bůh.

6. Z doby, kdy ještě nebylo rozdílu mezi životnými a neživotnými, zachovala i některá neživotná v gen. jedn. *č. a*: chléb, oves, sýr, popel, svět, oběd, ocet, večer, zákon, život, klášter, kostel, hřbitov . . ; pravíme tedy: tu jest na prodej chléb, ale: dost chleba, kousek chleba; u oběda, do světa, do kouta, výjimka ze zákona, šel do kláštera, do kostela, pole blíže hřbitova atd. — Tuto příponu zachovala také jména měsícův na *en*: leden, březen, duben, květen, červen, srpen —: ledna, března, dubna atd., dále slovo únor: 28. února. — Také jména dnů na *ek*: pondělek, úterek, čtvrtek, zejtřek. Pátek má *a* jen ve rčení: do pátku. — Jména měst, vesnic, vrchů, nejsou-li vypůjčena od jmen obecných, mají v gen. jedn. *č.* také dosud příponu *a*: do Brandejsa, u Mnichova, blíže Londýna, od Krakova, sláva města Říma atd. Jsou-li však vypůjčena od jmen druhových, obecných, mají jako tato jenom *u*: do Písku, do Brodu, blíže města Dubu, u Habru, od města Břehu, nedaleko Mostu (Brüx) atd. Jen tato čtyři: Tábor, Náchod, Kámen, Újezd, ačkoliv jsou vypůjčena od jmen obecných, mají přece *a*: do Tábora, u Náchoda, do Kamena, nedaleko Újezda atd.

7. V dativu toliko životná mají také příponu *-ovi*: píšu bratrovi; toto *-ovi* jména vlastní přijímají vždycky, a když s nimi jsou spojena, také jména obecná a křestná, mají tato *u* a jména vlastní *-ovi*: urozenému pánu panu Josefu Korneliovi. Přípona *-ov* jest stupňována z *-u* (sr. str. 18., u).

8. Akkusativ jedn. čísla býval u životných roven nominativu; z té doby zachovalo se rčení: byli za jeden člověk a pro Bůh m. obdobného: za jednoho člověka a pro Boha. Něco jiného však jest rčení: přísambůh. Zdeť nemůže bůh býti akkusativ proto, že předložka při se váže s lokálem: při k om, při č em; muselo by tedy býti: při samém Bohu. Musí tu tedy bůh býti nom., při jest akk. od slova pře (roze-pře), a v celém rčení dlužno si přimysliti slovo: suď, jako

říkáme dosud: sud to sám Bůh milý. Jest tedy přísambůh tolik co: při tu (sud) sám Bůh.

9. Přípona vokativu jest *e*, avšak po *h*, *ch*, *k* také *u*: vrahu, hochu, draku. Toto *e* jest ouzké, a proto před ním široké souhlásky se změkdují: Bože, přijď svatý duše, člověče; z toho patrně, že liché jest pravidlo, aby *r* měkčilo se jen tehda, předchází-li před ním souhláska: bratře, kmotře, a že tedy rovněž dobře jest: pane profesore, Čestmíře, Vojmíře. Zachováváme-li tu *r* před *e* přece, děje se to jen způsobem tím, jako to činíme na př. i u časoslova bráti: beru, bereš, bere v. berěš, bere, a v lok. mn. č.: darech, větrech m. darech, větrech. Syn co bývalý u kmen má vždycky jen: synu, a Jan přehlaseně: Jene.

10. V lokále jest *ě* starší a tedy lepší nežli *u*. Patří pak toto *ě* původně k životným rovnou měrou jako k neživotným. Není tedy proč u životných se ho štítiti. Po *l*, *s*, *z* jest místo *ě* jenom *e*: v kostěle, v lese, na voze. Mělo-li by předcházení *r*, přechází měkkost lokálového *ě* v toto *r*: v kláštěre m. v klášterě. Proměny souhlásek *h*, *ch*, *k* jsou zde tytéž jako před vokativním *e*: stoh: ve stoze (anebo ve stožu), kožich, v kožiše (anebo: v kožichu), rok: v roče.

11. V množném čísle v nom. a vok. u životných předepsáno jest *i*, *é* a *ové*. Kde by *i* nebylo snesitelné, tvoříme nom. mn. č. příponou *ové*: duch duchové (nikoliv: duši), svědek svědkové, krtek krtkové, tvor tvorové; zůstává pak toto *-ové i* u neživotných, když je zosobujeme, což jest záhodno činiti vždycky u jmen značenajících pojmem svým něco životného: sbor sborové (lépe než sbory), národové, zastupové, stavové. — Příponu *é* mají jména národů a občanů na (krátké) *-an*: Slované, Římané, Čiňané, Pražané, měšťané; křesťané, pohané; u starých bylo též: Tataré. Ze slov na *l* mají v nom. mn. č. *é*: anděl, apoštol, konšel, manžel; ze slov na *d*: soused a žid: andělé, apoštolé, konšelé, manželé; sousedé, židé (ale akkus. ovšem ne jinak než: anděly, apoštolý, konšely, manželý, sousedy, židy). Manželé jsou muž a žena,

manželové ženatí muži. — Druhotvarý čení v. -an, jako měšćenín, Slověnín a obdobná tomuto přípona -ín ve jménech národův, jako: Srbín, Rusín, Turčín mění se v nom. mn. č. takto: Slověnín, Říměnín, měšćenín atd. zní v nom. mn. č.: Slověné anebo Slované, Řiměné anebo Řimané, měšćené anebo měšťané; Srbín, Rusín, Turčín atd. zní v mn. čísle: Srbové, Rusové, Turci jako od nezdloženého jednotného Srb, Rus, Turek. Jest tedy zcela chybné: dvořeníné místo dvořané, ačkoliv jednotné číslo vedle dvořan zní také: dvořenín. Jména bytostí životných, užíváme-li jich o věcech neživotných, mají příponu neživotných: beran berani, ale: dřevěné berany; Turek Turci, ale: turek turky (dýně); lenoch lenoši, ale: lenochy a židlic a lavic.

12. Genitiv mn. č. má příponu -ův, odsuté -ů; poněvadž pak -ů jest samohláska široká, nesmějí se před ní tvrdé souhlásky změždovati; jest tedy: podruhův, hochův, vojákův atd. Tato přípona -ův žije sem tam zkaženě co ůch: koupil deset volůch m. volův anebo odsuté: volů. — Starý gen. mn. č. býval roven nomin. jedn. č.: Vyřítilo se na ně tisíc Pražan, pohubil všechny voje Tatar, nyní: Pražanův, Tatarův. Z té doby zachováno dosud rčení: do těch čas kde já budu, od těch čas jsem tam nebyl.

13. Čtvrtý pád mn. č. nesmíme másti s pádem prvním; viz č. 3.

14. V lokále mn. č. přípona -ech nemůže státi po souhláskách h, ch, k; ne tedy: na rohech, v hochech, v krocích, nebrž s druhou příponou: na rozích, v hoších, v krocích. Vedle ech a ich dovoleno užití také ženské (a všeruské i polské) přípony ách tam, kde by ech a ich bylo titěrné a nepěkné: m. v holečcích tedy raději: v holečkách, m. v ráčcích raději: v ráčkách.

15. Také v instr. mn. č. dovoleno jest užití přípony jmen ženských, když by příponou -y mohl vzniknouti dvojsmysl, jako na př.: mlátil snopy cepy, trhal zuby nehty, čvočky přibíjejí podešve; tuť lépe vzítí na pomoc koncovku ženskou

(ruskou a polskou): mlátil snopy cepami, trhal zuby nehtami, podešve přibíjejí cvočkami. Obecný lid má tu skoro veskrz příponu -ama: stromama, hadama, sudama atd., což by bylo zkažené dvojné číslo m. stromoma, hadoma, sudoma. Pravidelný instr. mn. č. v jazyku spisovném jest však toliko s příponou -y: vítr klátí stromy, tygr zápasil se třemi hady, proběhl několika domy.

16. Slováci a Poláci u podstatných jmen mužských krom našeho rozdílu mezi životnými a neživotnými rezeznávají také jména osobná od neosobných, dávajíce i těmto příponu neživotných. Pravidlo toto dobře hodilo se Kollárovi do verše: Holuby jsou takové, že milují hejno spolkové (m.: holubi jsou takoví). Tento cit vedl nejspíše také ty, kteří psávali často už v nominativě: červy, hmyzy, plazy.

II. Vzory: muž a meč.

§. 65. Koncovky jsou: c, č, š, j, d, ň, t, ř, l (měkké).

Sklonění těchto mužských jmen měkkých jest vlastně přehlasené sklonění mužských tvrdých. Přehlasování toto není důsledné ani v staré češtině ani nyní. Skloňujeme-li muž podle jeho původního vzoru had, máme v gen. a akk.: hada muža, a však po měkké souhlásce přehlaseno v e: muže; dativ a lokál: hadu - muži, přehl.: muži, ale: hadovi mužovi nepřehl.; vok. býval u měkkých mužských na -u: mužů, Záboju, přehl.: muži, Záboji; gen. mn. č.: hadův mužův (ve staré češtině přehl.: mužev), dativ: hadům mužům (ve staré češtině přehl.: mužem rovně s instr. č. jedn.); u tvrdých akk.: hady, po měkkých však y ze všech širokých samo jediné nikdy nesmí následovati, pročež jest: muže, v instrumentále pak: muži. U neživotných jest podle ryba v nom. mn. č.: sud-y, u měkkých: meč-e.

Jednotné číslo.

1. pád č. nom.	muž	meč
2. pád č. gen.	muž-e	meč-e
3. pád č. dat.	muž-i, ovi	meč-i
4. pád č. akk.	muž-e	meč
5. pád č. vok.	muž-i! (e!)	meč-i (e)
6. pád č. lok.	muž-i, ovi	meč-i
7. pád č. instr.	muž-em	meč-em.

Množné číslo.

1. pád č. nom.	muž-i, ové	meč-e, ové
2. pád č. gen.	muž-ův, ů	meč-ův, ů
3. pád č. dat.	muž-ům	meč-ům
4. pád č. akk.	muž-e	meč-e
5. pád č. vok.	muž-i, ové	meč-e, ové
6. pád č. lok.	muž-ích	meč-ích
7. pád č. instr.	muž-i, (mi)	meč-i, (mi).

§. 66. Poznámky ke vzoru muž, meč.

1. Příklady: zloděj, Dunaj, pastýř, učeň, vězeň, piškor, ohař (pes šlidič), pekař, tovaryš, slepýš, dědic, panic, jezdec, pěvec, rytec, zajíc, sobec (egoista), hlídač, palič, vítěz, Mojžíš, Jonáš; háj, voj (vojsko), pokoj, klíč, měchýř, talíř, pilíř, konec, kotec, střevíc, krajíc, měsíc, bič, čtíř, rýč, kotouč.

2. Ze slov na l mají toto l měkké podstatná jména, odvedená od časoslov příponou -tel: učitel, kazatel, hlasatel, cvičitel atd. Z jiných s měkkým -l a tedy sem náležících užívá se nejvíce těchto: cíl, jetel, hýl, hřídél, chmel, chramostýl (hranostaj), kachel, koukol, korbel, král, kužel, mandel, mol, motýl, pytel, svízel, šindel, topol, trupel, uhel (ale úhel = kout patří ke tvrdým), zřetel.

3. Přípony tohoto vzoru přijímají také jména časoslovná s koncovkou -ce, jako: soudce, správce, obhájce, strážce, vůdce atd. Ta bývala a budtež i nyní dvojího rodu: muž-

ského a ženského; v rodě mužském skloňujte se podle muž, s vok. rovným nominativu, a s bezpřívlastkovým instr. mn. č. také na -emí: soudcemi, správci, obhájci, strážci vedle: těmi soudci, dobrými správci, statečnými obhájci, bdělými strážci atd., v ženském pak rodě skloňujte se docela podle vzoru země. Také dativ a lokál takových slov raději přibírá příponu *i* (podle země) nežli příponu *-ovi*. Sem náleží i slovo rukojmě, které též, když jest rodu ženského, skloňuje se podle země, když jest rodu mužského, obyčejně podle muž, leda že instr. mn. č. vždycky zůstává rukojměmi podle země. Ale i ostatní pády jsou lepší od země.

4. Slova: kotel, popel, kořen, hřeben a všecka na -men, jako: plamen, kámen, ječmen, pramen, kmen jdou v jednotném čísle podle vzoru meč, přijímajíce však v gen. také *a*, v množném pak čísle skloňují se podle vzoru sud.

5. Jako u tvrdého sklonění zachovala se i zde u sklonění měkkého památka, že starý akkus. jedn. čísla roven byl u obou těchto sklonění nominativu; jako u sklonění prvního říkáme dosud: pro Bůh, tak i zde je: vsedl na kůň, buďme za jeden muž, a u Slovákův: jíti za muž, t. j. vdáti se. Nynější akkusativ jedn. č. prvních dvou sklonění (jmen mužských) jest vlastně genitiv; jakou příponu akkusativ původně měl, toho se nám nezachovala památka. — V počtech a v přírodovědách jest několik jmen utvořených příkladem životných, jako: jmenovatel, čítatel, a několik jiných, která se často skloňují též podle muž, přijímajíce v akkus. jedn. a v nom. i vok. mn. č. též příponu *-e* a *-é*: jmenovatele, činitele; jmenovatelé, činitelé; tak i pískovec, jehlanec atd. nom. mn. č. *i* anebo *-e*.

6. Ve vok. jedn. č. jména na *-ec* mají *če*: ujec uječe; tak i strýče, biřiče, paniče, dědiče od strýc, biřic, panic, dědic; ale od dědič ovšem: dědiči. Podstatná jména na *-ce* mají vokativ podle svého původního vzoru země, totiž jako nominativ: pane správce! proti čemuž velmi často se chybuje.

7. Množné číslo. V nominativě mn. čísla podstatná jména rodič a kůň, a král ve rčení: tři krále, přijímají příponu neživotných: rodiče a koně. Ale rodič má také: rodiči n. rodičové, jen že s pozměněným významem. Slova na -tel přestávají přijímatí příponu -é, ale když ji přijímají, jest ji dobře rozeznávati od akkusativního (krátkého) -e: jsou dobří učitelé a máme dobré učitele (jako: známe ty muže vinaře a nikoliv: mužé vinařel). Nezní tedy 4. pád mn. č. jinak než jako 4. pád jedn. č.

8. Starý gen. mn. č. jako u prvního sklonění bylo i zde jméno samo; z těch dob zachovaly se dosud genitivy: do kořán n. do kořen, z kořen, (mnoho) loket, (několik) tisíc, přátel, peněz.

9. Slova: kněz, kůň, peníz, přítel, den, týden skloňují se v jedn. č. podle svých vzorů; v mn. se částečně odchyľují; — celé jich sklonění jest toto:

Jedn. č. 1. kněz, 2. kněze, 3. knězi knězovi, 4. kněze, 5. knězi kněže, 6. knězi knězovi, 7. knězem.

Mn. č. 1. kněží knězi knězové, 2. kněží, lépe knězův, 3. kněžím, lépe knězům, 4. kněží a kněze, 5. kněží a knězi knězové, 6. kněžích, lépe knězích, 7. kněžími, lépe knězi.

Jedn. č. 1. kůň, 2. koně, 3. koni koňovi, 4. koně, 5. koni, 6. koni koňovi, 7. koněm.

Mn. č. 1. koně koni koňové, 2. koní koňův, 3. koním koňům, 4. koně, 5. koně koni koňové, 6. koních, 7. koňmi a koni.

Jedn. č. 1. peníz, 2. peníze, 3. penízi, 4. peníz, 5. penízi! 6. penízi, 7. penízem.

Mn. č. 1. peníze, 2. penízů (mincí), peněz (Geldes), 3. penízům (mincím), penězům, 4. peníze, 5. peníze, 6. penízích (mincích), penězích, 7. penízi (mincemi), penězi.

Jedn. č. 1. přítel, 2. přítele, 3. příteli, 4. přítele, 5. příteli, 6. příteli, 7. přítelem.

Mn. č. 1. přátelé, 2. přátel přátelův přátelů, 3. přátelům, 4. přátele, 5. přátelé, 6. přátelích, 7. přáteli. (Pozor: přátelé jsou, a: přátele znám.)

Jedn. č. 1. týden, 2. téhodne týdne, 3. témudni týdni, 4. týden, 5. týdni, 6. témdni týdni, 7. týmdnem týdnem.

Mn. č. 1. týdny, 2. týdnů, 3. týdnům, týdnům, 4. týdny, 5. týdny, 6. týdnech, 7. týdny týdněmi.

Přítel psávali staří vždycky a někteří novější píšou po nich v akk. a instr. mn. č.: přátely, zabíhající pod vzor had. — Místo týdny atd. píšeme také zvučnější neděle: dvě neděle, čtyři neděle, šest neděl. Loket má v instr. mn. č. lokty a loktmi.

II. Skloňování ženské.

§. 67. Podstatná jm. ženská dělíme na dvoje skupení; do skupení prvního řadíme ta, jež se končí samohláskou *a, ě*: ryba, země; do skupení druhého ta, jež se končí (měkkou) souhláskou: kost, daň. Samohláska *ě* ve skupení prvním jest přehlasené -ja: zemja zemje země, dle čeho se má vzor země ke vzoru ryba tak, jako u mužských podstatných muž a meč ke vzorům had a sud. Ryba a země jest tedy původně skloňování jedno. Jedno bylo též skloňování vzorův kost a daň, a podstatná jména sem slušící končila se původně samohláskou *i*, jež později v *ě* zeslabena konečně jen co měkkost předcházející souhlásky žije: kosti dani, kostě daně, kost daň. Z toho patrné, že by se tu obměkčování poslední souhlásky ani v mluvě ani v písmě zanedbávati nemělo: zpověd, zed, pout má býti: zpověď, zeď, pouť. Do tohoto druhého skupení dostalo se pod vzor daň také mnoho ženských jmen, patřících pod vzor země: hráz m. hráze, věž m. věže, postel m. postele atd.

I. vzor: ryba.

§. 68. Skloňování:

Jednotné číslo:

Množné číslo:

1. p. č. nom.

ryba

ryby

2. p. č. gen.

ryby

ryb

3. p. č. dat.	rybě	rybám
4. p. č. akk.	rybu	ryby
5. p. č. vok.	rybo	ryby
6. p. č. lok.	rybě	rybách
7. p. č. instr.	rybou	rybami.

§. 69. Poznámky k tomuto vzoru.

1. Příklady: huba, hudba, osoba, chyba; škola, křížala, kvíčala, Ludmila; pohroma, sláma; chalupa; kosa, krása, rosa, stoklasa; sláva, doubrava, podkova, oprava, Morava, Sázava, Jihlava, zpráva; slza, bříza;

váha, dráha, ostruha; moucha, střecha, macecha; dýka; závora, mezera, důvěra, sekýra; žena, stěna, pradlena, švadlena, skalina, výšina; křivda, svoboda, pravda; pata, čistota, slepota, robota.

2. Pod tento vzor náležejí také jména mužská, zakončená samohláskou -a: vévoda, družba, sluha, rada, pastucha, vладыka, Jiskra, Žižka. V jednotném čísle odchyľují se toliko dativem a lokálem pod vzor had: vévodovi, radovi, družbovi m. staršího: vévodě, radě, družbě. V čísle množném přestupují pod vzor had, ale poslední dva pády lépe jest bráti od vzoru náležitého: ryba. Celé tedy *skloněná mužských jmen na -a jest:*

Jedn. č.: nom. sluha, gen. sluhy, dat. sluhovi, akk. sluhu, vok. sluhu, lok. sluhovi, instr. sluhou;

mn. č.: nom. sluhové, gen. sluhův (sluh), dat. sluhům (sluhám), akk. sluhy, vok. sluhové, lok. sluhách, instr. sluhami.

Jména, vycházející v -ta a -sta, mají v nom. a vok. mn. č. -i a -é, řídčeji -ové: Husita Husit-i Husit-é Husit-ové, basista basist-i basist-é basist-ové.

3. Přípona dativu a lokálu jest -ě, změňďují se tedy před ní souhlásky *h, ch, k v z, š, c, r* měkčí se v *ř*, a po *l, s, z* zaměňuje se *ě* samohláskou *e*: noze, mouše, kočce, mře; stodole, rose, koze.

4. Vokativ jednotný jmen vlastních jest často roven nominativu: pane Straka m. pane Strako, Anna m. Anno; v řeči obecné: holka, kmotra m. holko, kmotro.

5. V gen. mn. č. vsouváme *e* do skupenin těžko vyslovitelných: matka matek, jizva jizev, sestra sester, sosna sosen, hádka hádek, panen m. paan, Anen m. Ann, perla perel. Z té příčiny chybně jest psáti suma, rada s dvěma *m a d.*

6. O krácení dlouhé kmenové samohlásky viz pozn. na str. 22.

7. Obecná mluva chybuje v 6. pádě pravíc: botech m. botách a v pádě 7. č. mn. slovem doba, pravíc: tēma doby m. tēmi dobami.

II. Vzor : země.

§. 70. Skloňování:

	Jednotné číslo:	Množné číslo:
1. p. č. nomin.	země	země
2. p. č. genit.	země	zemí
3. p. č. dativ	zemi	zemím
4. p. č. akkus.	zemi	země
5. p. č. vok.	země!	země!
6. p. č. lokál	zemi	zemích
7. p. č. instrum.	zemí	zeměmi.

§. 71. Poznámky k tomuto vzoru:

1. Příklady: krmě, káně, koupě, role, příze, jeskyně, louže, vůně, šíje, vůle, naděje, pře, rozepře, píle, koule n. kule, žíně (Rosshaar, ne: koňský vlas!), meze, večere. Toliko v množném čísle užívána jsou: pomyje, okuje, plíce, dvéře hrábě, kleště, sáně, sáze anebo saně, saze.

2. V příčině pravopisné velmi důležitý jsou instr. jedn. č. a gen. mn. č., majíce dlouhé *i*: tou zemí a těch zemí, tou duší a těch duší, tou žíní a těch žíní.

3. Jména zakončená slabikami *-ice* a *-yně* mají v gen. mn. č. *dsti* na *-ic* a *-yň*, upomínajíce takto na svůj starší vzor **žena**: *lavic, ulic, hromnic, letnic, jeskyň, bohyň, kuchyň, hospodyň*. Některá dvouslabičná kráčí zároveň dlouhou slabiku: *křtíce křtic, lžice lžic*, a tak i: *míle mil*. Slovo práce má zvykem v instr. jedn. č. a v gen. mn. č.: *prací, v instr. mn. č.: pracemi*, v dat. a lok. mn. č.: *pracím, pracích a pracem, **prácech***; jest to podle pravidla, že slova dvouslabičná kráčí kmenovou samohlásku, když jich o slabiku přibývá anebo ubývá, anebo když poslední slabika stává se dlouhou. Tím také jest: *dvěře, dveří, dveřím, dveřích*; ale též jen: *dveřmi*, ačkoli tu nic z toho pravidla není, ba právě naopak mělo by se *dloužiti*, jsouc staženo ze: *dveřemi*; *koule kulí kulím kulích kulemi* anebo i: *koulí koulím koulích koulemi*; staří měli též instr. volí od vůle. *Košile* má v gen. mn. č. *košil*, *neděle* má *neděl* i *nedělí* s tím rozdílem, že *neděl* znamená tolik *co* týdnů č. týdnů, *nedělí* však více svátečních dní toho jména.

4. V dat. mn. č. jména svátků a měst mají *-ům*: *hromnice hromnicům, letnice letnicům, vánoce vánocům, Litoměřice Litoměřicům*. Také *dvěře* přijímá často příponu *-ům* m. *-ím*: *dveřům* anebo *dveřím*; *hranice* též: *hranicím* i *hranicům*.

5. V dat. a lok. mn. č. bývá po sykavkách a po příponě *-em* a *-ech* vedle *-ím* a *-ích*: *železnicem, silnicech, dušech, houslech*.

6. V instr. mn. č. podle *dvěře* *dveřmi* také *neděle* má častěji *nedělmi* než *nedělemi* (chybně tedy: před šesti neděli m. před šesti nedělmi).

7. Slova z latiny vypůjčená a místo lat. koncovky *-io* a *-ia* staženě koncovkou *-í* opatřená, jako: *resolucí, kvitancí, biblí atd.* říkáme i píšeme nyní raději se zakončením podle vzoru *země*: *resoluce, kvitance, bible, administrace, redakce. Addicí, subtrakcí, multiplikací, divisí atd.* ustoupila i krom toho názvům českým: *sčítání, odčítání, násobení, dělení . .*

§. 72. Druhé skupení podstatných jmen ženských obsahuje ta, jež se končila původně samohláskou -i, jako: milost, daň, a mnoho odsutím samohlásky -e zkažených a ze vzoru země sem přenesených: díž m. díže, tíž m. tíže, kratochvíl m, kratochvíle; proto také množné číslo takovýchto jmen svého původního vzoru země se drží, s nímž i vzor daň se shoduje.

III. Vzory : kost a daň.

Jednotné číslo :

Množné číslo :

1. p. č. nom.	kost, daň	kost-i, dan-ě
2. p. č. gen.	kost-i, dan-ě	kostí, daní
3. p. č. dat.	kostí, daní	kost-em, dan-ím
4. p. č. akk.	kost, daň	kost-i, dan-ě
5. p. č. vok.	kostí, daní	kost-i, dan-ě
6. p. č. lok.	kostí, daní	kost-ech, dan-ích
7. p. č. instr.	kostí, daní	kost-mi, dan-ěmi.

§. 73. Poznámky ke vzorům kost a daň.

1) V jednotném čísle rozeznávají se tyto vzory od sebe toliko pádem 2., v čísle však množném ve všech pádech, poněvadž vzor daň tu má všechny pády od vzoru země. Jest tedy:

2. p. jedn. č. : kosti, daně;

1., 4. a 5. mn. č. : kosti, daně;

3. a 6. mn. č. : kostem daním, kostech daních;

7. p. mn. č. : kostmi, daněmi.

Podle „daň“ sklánějí se :

na c jenom klec a obec;

na č: chatrč, okroč (Wurstwagen), úboč (stráň), kleč (kosodřevina), a několik nyní už neužívaných;

na d a t káď, loď (lépe než loď lodi, neboť jest to zkaženo z lodija), labuť nebo labuď; dále jména ženská

na j, š, št, ž, el, eň, ev.

Na *š* jdou výjimkou jména *myš* a *veš* podle *košť*;
 na *ž* jdou výjimkou jména *lež*, *otěž*, *rež* podle *košť*.
 Ostatně bez mála všecka tato jména měla v staré češtině v gen. rovněž *-i*.

Odsutím *-e* bývají kažena a tedy od vzoru země pod vzor *daň* přenášena: *bráz*, *tvrz*, *nesnáz*, *zdvíž*, *stráž*, *díž*, *tíž*, *stříž*, *chýž*, *mříž*, *přítrž*, *věž*, *skryš*, *vrš*, *výš*, *souš*, *peleš*, *louč*, *poušť*, *tloušť*, *káň*, *kratochvíl*, *postel*, *krůpěj* . . .

Příklady ke vzoru *daň*:

dlaň, *kázeň*, *bázeň*, *báseň*, *koudeľ*, *mládež*, *mláz*, *chvoj*, *kolej*, *šlapěj*, *Pešť*, *obrv*, *krev*, *kotev*, *pánev*.

2) Všecka ostatní skloňují se podle „*košť*“: *hloub* *hloubi*, *loub* *loubi* *loubem* *loubech* *loubmi*, *leb* *lbi*, *otep* *otepi* *otepem* *otepech* *otepmi*, *step* *stepi* *stepem* *stepech* *stepmi*, *slup* (příprava k lovení ryb) a *Slup* (část města Prahy) *slupi* *Slupi*, *směs* *směsi*, *ves* *vsi* *všem* *vsech*, *náves* *návsi*, *hus* *husem* *husech* *husmi* (proto sem tam u lidu posud: *husejm*, *husejch*); *noc* *nocí* *nocem* *nocech* *nocmi*, *věc* *věci* *věcem* *věcech* *věcmi*, *čeled* *čeledi*, *mlád* *mláďi* (u starých také tolik co naše: *mláďí*), *píd* *pídi*, *měď* *mědi*, *odpověď* *odpovědi*, *čtvrť* *čtvrťi*, *chuť* *chuti*, *závěť* *závěti* (i *zavět* *zavětu*), *čest* *cti*, *zvěst* *zvěsti* *zvěstem* *zvěstech* *zvěstmi*, *smet* *smeti*, *ozim* *ozimi*, *Chrudim* *Chrudími*, *Vlašim-i*, *Kouřim-i*, *Příbram-i*, *Velim-i*; — *louč* *louči*, *řeč* *řeči* *řečem* *řečech* *řečmi*, *seč* *seči*, *tluč* *tluči*, *žluč* *žluči*; *lež* *lži* *lžem* *lžech* *lž(e)mi*; *pláň* zní už v nom. také *pláně*; *zeleň* *zeleni*, *hůl* *holi* *holem* *holech* *hol(e)mi*, *mysl* *mysli* *myslem* *myslech* *mysl(e)mi*, *sůl* *soli*, *běl* *běli*, *ocel* *oceli*, *sběr* *sběři*, *tvář* *tváři* i *tváře*, *zvěř* *zvěři* i *zvěře*, *obuv* *obuvi*, *Boleslav* *Boleslavi*, *Čáslav* *Čáslavi*, *Vratislav* *Vratislavi* (u historiků však právě naopak: do *Boleslavě*, u *Čáslavě*, ale nikoliv: *Boleslavy*, *Čáslavy* atd., neboť tu by nom. musel znít: *Boleslava* . . .).

3) Za starodávna skloňovala se podle vzoru *daň*, s oživující kmenovou souhláskou, také jména *máti*, *neti* a *dcí*; nyní jméno *dcí* z *džh-ti* m. *džh-ter* s oživlou kmenovou samo-

hláskou přestoupilo co nový tvar pod vzor ryba: dcera, a jen dat. a lok. jedn. č. zní dosud po staročesku: dceři. Druhá pak dvě slova mají sklonění toto: 1. máti a neti nebo máť a neť, 2. mateře neteře, 3. mateři neteři, 4. mateř neteř, 5. máti neti, 6. mateři neteři, 7. mateří neteří. Množné č.: 1., 4., 5. mateře neteře, 2. mateří neteří, 3. mateřím neteřím, 6. mateřích neteřích, 7. mateřmi neteřmi.

4) V instr. mn. č. podle vzoru kost, kdyby se sběhly souhlásky těžko vyslovitelné, bere se přípona -emi, -ěmi: lžemi, zděmi m. lžmi, zdmi.

5) O instr. jedn. a gen. mn. č. obou vzorův platí totéž co u vzoru země: jest tu dlouhé í: nemohl vydržeti bolestí, pracuje dnem nocí, nauč se snášeti všeliké nehody s veselou myslí, lidé zjezdilí umějí mnoho řečí, drží sklad rakví, láhví.

6) Podle vzoru kost ve množném čísle skloňujeme také jméno děti; dále jména: lidé a hosté, krom nom. a vok. Host a choť, když jsou rodu ženského, skloňujte se obě pravidelně podle svého vzoru kost: má milá host a choť, mé milé hosti a choti, mou milou host a choť, s mou milou hostí a chotí. Host, je-li rodu mužského, má se skloňovati v jedn. čísle jako mužské choť podle muž; nepravidelně přestupuje se ztvrdlou koncovkou pod vzor had.

Dítě. Jedn. č.: dítě, dítěte, dítěti, dítě, dítě, dítěti, dítětem; mn. č.: děti, děti, dětem, děti, děti, dětech, dětmi.

1. Hosté a lidé, 2. hostí a lidí, 3. hostem a lidem, 4. hostí a lidí, 5. hosté a lidé, 6. hostech a lidech, 7. hostmi a lidmi.

III. Skloňování střední.

§ 74. Skloňování jmen středních obsahuje skupení kmenův otevřených: slovo, poljo, znamenijo, a skupení kmenův zavřených původně souhláskami n, s, nt: sěme-n, kure-nt, nebe-s. Z prvního skupení o po tvrdých souhláskách zůstalo:

slov-o, po měkkých přehlaseno: polje polě pole, ve znameni-
nijo nejprve přehlaseno a pak vypuštěním souhlásky j sta-
ženo: znamenije znamenie znamení. Máme tedy pro první
skupení vzory tři, pro skupení druhé vzor jeden, poněvadž
přípony pádové jsou stejné a jen ožívající kmenové souhlásky
jsou jiné.

I. Vzory: slovo, pole a znamení.

Jednotné číslo:

Množné číslo:

1. slovo	pole	znamení	slova	pole	znamení
2. slova	pole	znamení	slov	polí	znamení
3. slovu	poli	znamení	slovům	polím	znamením
4. slovo	pole	znamení	slova	pole	znamení
5. slovo	pole	znamení	slova	pole	znamení
6. slově(u)	poli	znamení	slovích	polích	znameních
7. slovem	polem	znaméním	slovy	poli	znameními.

§. 75. Poznámky ke vzoru slovo.

1. Příklady: zlato, vojsko, jezero, mýto, síto, kolo. Slovo
dítko jest v mn. č. rodu ženského: dítky a skloňuje se tu
podle ženy: dítky, dítek, dítkám, dítky, dítky, dítkách, dítkami.

2. Lokál po retnicích (b, m, p, v) a zubnicích (u, d, t)
má ě: na dřevě, v písamě, ve hnízdě, v sukně, v blátě. Po
l, s, z jenom e: v sedle, v mase, v železe; ch a r mění se
tu v š a ř: v rouše, na jaře, v stříbře. Slova na -cko a -sko
mají raději -u: v Hradecku, ve vojsku; praví se však též:
v Hradečtě, ve vojště, ale ovšem jen v lokále!

3. V genitivě mn. č., kdyby se tu vyskytlo skupení sou-
hlásek těžko vyslovitelné, vsouvá se e: jablko jablek, jídlo
jidel, sukno suken, pásmo pásem. Dlouhá kmenová samohláska
se krátí v: jádro jader, péro per, jméno jmen, léto let, a i:
letech, lety.

4. Lokál mn. č. má po hrdelnicích příponu ách m. ích a ech: klubkách, městečkách, rouchách; i po r, n, l bývá raději ách: na bedrách, v jezerách, v kamnách, v kolách.

5. V instr. mn. bývá m. -y také všeslovanské -ami, rovněž jako u vzoru pole přípona -emi, kdyby toho zřetelnost žádala.

§. 76. Poznámky ke vzoru pole.

1. Příklady: moře, hoře, lože, plece, líce (ne podle země, neboť není rodu ženského, jsouc přehlašeno z líco, rusky = osoba), Labe, srdce, dřevce, slunce.

2. Nebe toliko jednotným číslem patří sem, v množném ke vzorům druhého skupení. Vejce má v gen. mn. č.: vajec; v staré češtině bylo také: srdec . ., což ukazuje na společný vzor slovo rovněž jako dosavadní krátký gen. mn. č. jmen na -iště: spáleniště, ohniště, strniště.

3. Poledne má v lok. mn. č. s předložkou o příponu -ách: o polednách.

4. Jména věcí na -iště slychati v obecné mluvě skloňována se vsutým -et a -at: ohništěte ohništata, což nesprávné jest.

§. 77. Poznámky ke vzoru znamení.

1. Příklady: obilí, údolí (staré: obilé, údolé), proutí, peří, svědomí, kázání, ležení, psaní, pomezí, předměstí, zboží, náměstí, vítězství, bohatství, kupectví, plavectví, lékařství, lakomství, účastenství, hedbáví, zdraví, nádobí (ale: ta nádoba, ty nádoby), pondělí. Kamení, listí nemůže se vázati s číslem množným, jsouc, jako peří, proutí atd., jméno hromadné a nedopouštějíc tedy čísla množného; chybně tedy jest: to jsou listí, lítaly kamení, nebrž musí býti: to jest listí anebo to jsou listy, lítalo kamení anebo lítaly kameny.

2. Podle tohoto vzoru jde také ženské jméno paní (za starodávna též pradi, švadlí), ale v jedn. č. zůstává i v instr. beze změny. Mužské jméno září má pravidelné skloňování podle znamení.

3. Ve množném čísle vyskytuje se přípona vzoru znamení také u mnohých podstatných mužského rodu; zvláště nalézáme od zlatého věku až do novější doby tato: Češi, Vlaši, hoši, mniši, Bavoři, Uhři, červi, čertí; nyní však ustoupila oblíbenějším mužským příponám -i a -ové: Češi, Čechové, červi, mniši atd. Toliko bratří a kněží vleče se dosud s touto příponou, koní a koním jen co gen. a dat. mn. č. Toto -í u jmen mužských jest původem svým přehlasené a stažené -ija, kterým tvořivala se hromadná jména r. ž.: knězija, bratřija, přehlasené a stažené: kněží, bratří; nyní bychom utvořili: ta kněz a ta bratř, Slovinci od brat praví: bratia (m. bratija), od Slovák ta Slovač. Vyslovujíce tedy množnost už svým pojmem, nemají takovéto hromadné tvary čísla množného, čehož si mnozí spisovatelé už nebyli vědomi. Tvary tyto skloňují se tedy v jedn. č. jako paní, čísla mn. nemají. Z toho patrně, že by nemělo časoslovo vázati se s nimi jinak než v čísle jednotném, rovně jako se slovy kamení, listí a jinými hromadnými. Skladba však učí, kterak právě proto, že slova hromadná vyslovují už sama sebou m n o ž s t y í, mohou se vázati také s číslem množným (u životných).

§. 78. Druhé skupení jmen středních obsahuje kmeny, zavřené původně hláskami n, s, nt. V jednotném čísle jdou tato jména s ožívající kmenovou souhláskou podle pole, v čísle množném s ožívající kmenovou souhl. podle slovo takto:

Jednotné číslo:		Množné číslo:	
1. símě	kuře	semena	kuř-a-t-a
2. semene	kuřete	semen	kuř-a-t
3. semeni	kuřeti	semenům	kuř-á-t-ům
4. símě	kuře	semena	kuř-a-t-a
5. símě	kuře	semena	kuř-a-t-a
6. semeni	kuřeti	semenech	kuř-a-t-ech
7. semenem	kuřetěm	semeny	kuř-a-t-y.

§. 79. Poznámky ke vzoru símě. Dosud skloňuje se tak jen těchto několik slov: břímě,

písmě, plémě, rámě, týmě, čísmě (= číslo anebo písmě na místě čísla užívané), slémě (příční trám u stavení). Všecka však tato slova s ožilou kmenovou souhláskou přestupují i v jednotném čísle pod vzor slovo, krátice přitom dlouhou kmenovou samohlásku: břemeno, písmeno, plemeno, rameno, semeno, temeno, čísmeno, slemeno. Sem náleží i staré imě, vlastně ímě, později imeno, nyní: jméno, kdež náslovné *i* zaměněno s *j*, poněvadž čeština náslovného *i* nesnáší, a *e* zdloženo proto, že slabika -mé- stažena jest ze dvou: *i-me*; stažení však činí pravidelně slabiku dlouhou.

2. *Nebe* jen v mn. č. zachovalo kmenové *s*: nebe-s-a, nebes, nebesům, nebesích, nebesy.

§. 80. Poznámky ke vzoru kuře.

1. Tak skloňujeme nyní jména bytostí věku mladistvého: pachole, děvče, vnuče, zvíře, dobytče, hádě, kůzle, osle, jehně, house, kotě, štěně, lvíče.

2. Kníže a hrabě v č. jdn., když se mluví o osobách dospělých, mají nyní obyčejně gen. m. akk., jako všecka životná mužská: viděl jsem hraběte, knížete m. viděl jsem hrabě, kníže. Dítě jen v jedn. č. skloňuje se podle kuře; v mn. jest rodu žnsk. a přestupuje pod vzor košť: děti, dětí, dětem, děti, děti, dětech, dětmi.

3. Z neživotných patří sem; doupě, poupě, vole, chvoště č. koště, krátce (tramlík, Stichbalken) a zemče, ale ne vejce a ne jména na -iště!

§. 81. Zbytky čísla dvojného.

1. Jako v jiných příbuzných jazycích, tak i ve slovančině dvojně číslo za starodávna jen tři přípony mělo: jednu pro nom., akk. a vok., druhou pro gen. a lok., třetí pro dat. a instr., a sice:

u mužsk. tvrdě zakončených:	člověky, člověkú, člověkoma
u středn. a žnsk. tvrdě zakonč.	{ rybě, rybú, rybama, slově, slovú, slovoma

u mžsk. měkce zakončených: muža, mužů, mužema
 u stř. a žnsk. měkce zakonč. { duši, dušů, dušema,
 { poli, polů, polema.

2. Skloňování jmen, v dvojném čísle dosud užívaných:

1. prsa	ruce	(nohy)	oči	uši
2. prsou	rukou	nohou	očí	uší
3. (prsům	rukám	nohám)	očím	uším
4. prsa	ruce	(nohy)	oči	uši
5. prsa	ruce	(nohy)	oči	uši
6. prsou	rukou	nohou	očích	uších
7. prsma	rukama	nohama	očima	ušima.

Pády ozávkované jsou vzaty z čísla množného, poněvadž dvojně číslo jich není v užívání; v 3. pádu slýchati též zkaženinu: rukoum, nohoum, prsoum a dále i: kolenoum, ramenoum, což pak není ani číslo dvojně, ani množné a vloudilo se teprv nedávno do spisův českých. Oko a ucho nemají pravidelného dvojníku oce, use, okú, uchú, okoma, uchoma, nebrž dvojně číslo jich bere se od nepaměti od kmenův oč a uš, dativ pak očím, uším m. očima, ušima teprva v pozdější době se vyskytuje.

3. Přirozeným způsobem zachovaly dvojně číslo také číslovky dvě a obě; u všech ostatních částek řeči dvojník zanikl kromě instr., jenž zní pravidelně takto: hadoma sudoma, mužema mečema, rybama zeměma kostma daněma, slovoma polema znameníma; u ostatních sklonných částek řeči tak, jako u obecného lidu jich číslo množné; náma, váma, mýma, tvýma, našima, vašima, dobrýma atd.

4. Poněvadž u ostatních částek řeči dvojník už v 16. stol. zanikl, bere se až na instr. k podstatným jmenům čísla dvojného přívlastek a přísudek čísla mn. v rodě ženském: ruce bolely, oči neviděly, uši neslyšely; u mužských životných v čísle dvojném jest množný přívlastek a přísudek ovšem s příponou mužských životných: dva člověky šli.

§. 82. Nepravidelnosti podstatných jmen.

Podstatná jména jsou nepravidelná buď **nadbytkem** tvarův a kmenův anebo **nedostatkem** jich. Odtud **pravíme**, že podstatná jména jsou buď *nadbytná* anebo *schodná*.

1. **Nadbytná**: slovo sloveso, tělo těleso, **kolo** koleso. Mění-li přitom skloňování, slovou přestupnosklonná: břímě břemeno, símě semeno, příjmi příjmení, máti **matka** matera, dcí dcera, neť netera, pradlí pradelna; hráze a **zkaženě** hráz, palub (podle kost) a paluba (podle ryba). I jednotlivými pády přestupují některá z jednoho skloňování do druhého, jako na př. kámen v gen. kamene podle meč anebo kamena podle sud (had), dat. kameni podle meč anebo kamenu podle sud, lokál kameni podle meč anebo kameně podle sud; dcera podle žena, ale dat. a lok. dceři od staršího dcí podle daň. Jiná mění své sklonění teprva v čísle mn., jako na př.: člověk podle had, lidé podle kost; nebe podle pole, **nebesa** podle símě; dítě podle kuře, děti podle kost. — Mění-li podstatná jména změnou tvaru také rod, slovou přestupnorodá: břich břicho, velryb velryba, zvěst (zpráva) a zvěst (**kdo** něco zvěstuje, sr. blahověst), roucho (šat) a roucha (šátek, **prostěradlo**, **utěradlo**). Obyčejně změnou rodu mění se také skloňování: tětiva tětivo, způsob způsob (podoba), záklop **záklopa**; louka **lůky** a luka, oblak **oblaky** oblaka, hon hony **hona**, borek **borky** borká (u lidu dosud i: schoda, lesa, **to** jsou samá hora), kouzlo kouzla **kouzly**; a u jmen telikb množných: jikry jikra, játry játra, sádky sádka, jatky jatka. Někdy bývá takováto nadbytnost jazyku velmi prospěšná, **přispívajíc** k leposti a srozumitelnosti, když by táž přípona značila více pádů; jindy bývá porušením jazyka, jako na př. když **zanedbáním** měkkosti i rod i skloňování se mění: místo **leb**, gen. lbi, obuv gen. obuvi (podle kost) ikdyž se praví: **leb** lbu, obuv obuvu (podle sud), m. **host** podle: muž a v mn. **č.** podle kost když se praví host podle had atd. Slovo holub jde též pou-

hým zanedbáním měkkosti (holub') podle had místo podle muž. Jména chof, test, host, když jsou rodu mužského, sklánějí se podle muž v jedn., podle kost v č. mn. (s nom. a vok. hostie, chotie, testie, později: hosté, choté, testé, nyní jen: hosté, choti, testi), ale už v nejstarších dobách zabýhala pod vzor had; v rodě ženském sklánějí se táž jména podle kost. Ochránce, přímlovce, obhájce, soudce atd., jsou-li rodu mužsk., mají v instr. jedn. č. ochráncem, přímlovcem, obhájcem, soudcem; v rodě ženském však: ochránčí, přímlovčí, obhájčí, soudčí; o rod ženský u takovýchto jmen jest zvláště proto státi, že takto pomůžem uskrovnit počet podstatných ženských s nepěknou koncovkou -kyně.

Některá podstatná bývala rodu ženského, jako: mosaz mosazi, ocel oceli, nyní je někteří chtějí míti spíše rodu mužského: mosazem, ocelem, a naopak: loupež, krádež, koupel, zvěř bývala rodu mužského, nyní jsou rodu ženského.

2. Schodná jsou podstatná jména nedostatkem čísla. Tak některá mají toliko číslo jednotné: člověk, dítě, k nimž (místo človeci, dětata) jest množné číslo lidé, děti, jiná zase mají toliko číslo množné, jako na př. tato mužská: mlsky, slevky n. slívky (Abguss), stočky (Neige); — ženská: dudy, dvěře, kleště, necky, nůžky, oddavky, odpustky, plíce, housle, hrábě; — střední: kamna, vrata, ústa (jednotné č. jen ve rčení: s-ousto, sousto), játra, řádra, záda. Jiná mění v čísle mn. svůj význam, a to buď výhradně, buď případně: okov (vědro k vážení, t. j. nabírání a vytahování vody) a okovy (pouta), spodek spodky, písek písky (písčiny), dūtka (u soukenků co se dotká, a slova, jimiž se citu dotýkáme) a dūtky (švihlíky na kárání tělesné), žeň (die Ernte) a žně (die Erntezeit), spravedlnost (die Gerechtigkeit) a spravedlnosti (Werke der Gerechtigkeit), smrt (der Tod) a smrti (Todesarten, Todesfälle), neštěstí (Unglück) a veliká neštěstí (grosze Unglücksfälle); — jména hromadná vyslovují v mn. č. druh: ovoce a rozličná ovoce (verschiedene Arten von Obst), hrách a hráchy, žito a žita.

Skloňování jmen vlastních vůbec a cizích jmen podstatných zvláště.

§. 83. Domácí jména vlastní skloňujeme pravidelně podle vzoru, ku kterému svým rodem a zakončením přirozené náleží: Vojtěch podle had, Klenovic podle muž, Ludmila podle žena, Očko podle slovo atd. Cizí jména podstatná, jak vlastní tak obecná, hleděl si lid náš proměnití vždycky tak, aby se buď celým tvarem aneb aspoň zakončením stala přiměřenými zákonům zvukoslovným, které domácími slovy jeho vládou. Tak máme kostel z lat. castellum, kříž z lat. crux, oltář z lat. altare, polštář z něm. Polster, Paříž z franc. Paris (vyslov: Parý), Řím z lat. Roma, Ambrož z Ambrosius, Anežka z Agnes, Jiří z Georgius, Ondřej z Andreas, Vavřínek z Laurentius. Kde tedy v národní a ve spisovné mluvě takovéto zčeštěné tvary se ujaly, jest se jich držeti napořád: Jidáš, Jonáš, oltář, tanec; ve vyšším slohu však budiž dovoleno vraceti se i k původnímu tvaru jmenovatele: Judas Iškariotský.

Jiný dávný způsob, skloňovati jména cizí, jest, šetřiti tvaru cizího a skloňovati pravidelně čistý jejich kmen: Kristus Krista, Klemens Klementa, Herodias Herodiady, Nero Nerona. Vedle toho však snažila se čeština zachovati co možná také nominativ, připínajíc přípony pádův tomuto a nikoliv samému kmeni: Herodes Herodesa, Mars Marsa, Felix Felixa, bakchus bakchusa, Athos Athosu. Anebo užívala obou těchto tvarů, totiž i čistého kmene: Tóma Tomy, Matěj Matěje, i kmene, opatřeného příponou nominativní: Tomáš Tomáše, Matiaš Matiaše.

Kdě takovéto tvary dosud se zachovaly, anebo kde jména mají dva tvary: latinský a řecký zároveň, dlužno spisovateli posouditi, který z nich kdy má voliti, na př. Venus Venery podle ryba nebude psáti do kalendáře, ale ovšem v pojednání o starožitnostech římských; do historie nena-

píše: císař Matěj, nebrž: císař Matiaš, Apollo bude skloňováti: Apollina v rozpravách o věcech římských, ale: Apollona, když mluví o věcech řeckých.

I. Skloňování jmen řeckých, latinských a barbarských.

§. 84. Vzory had a sud, muž a meč.

1. Podle těchto vzorův skloňují se jména latinská a řecká s nominativní koncovkou -us, -os, -er, -eus, -ys, která v dalším skloňování se odsouvá: Romulus Romula, Augustus Augusta, Homeros Homera, Alexander Alexandra, Teucer Teukra, Achilleus Achillea. I jména krajin, ostrovův a měst, jdouce jinak co neživotná podle sud, mají v gen. příponu -a přestupující z rodu ženského v rod mužský: z Aegypta, do Korintha.

Příklady: jména osob mužských: Hesiodus, Kroisos n. Croesus, Aischylos, Menander; jména krajin, ostrovů a měst: Epirus, Bosphorus, Hellespontus, Rhodus, Lemnos, Samos, Tarsus, Tyrus, tartarus (podsvětí = peklo) gen. tartaru; množná: Delphi, gen. Delph, dat. Delphům, akk. a instr. Delphy, vok. Delphi, lok. Delfech.

2. Předchází-li před nominativní koncovkou samohláska anebo souhláska j, mívají lok. přehlasený, v č. mn. sklánějí se podle muž a meč, ale poslední kmenové -e snese také -y. Jména na -eus co u-kmeny mají podle syn synu ve vok. -u. Tak se skloňují i jména mužská na -ys.

	Jedn. č. životných		Mn. č. životných	
nom.	Dareios	Achilleus	Atys	Achai-i, -ové
gen.	Dareia	Achillea	Atya	Achaiův
dat.	Darei-u, -ovi	Achille-u, -ovi	Aty-u, -ovi	Achaiům
akk.	Dareia	Achillea	Atya	Achaie
vok.	Dareie	Achilleu	Aty	Achai-i, -ové
lok.	Darei-i, -ovi	Achille-i, -ovi	Aty-i, -ovi	Achai-ích
instr.	Dareiem	Achilleem	Atyem	Achaji.

	Jedn. č. neživotných		Mn. č. neživotných
nom.	Chios	Halys	Veje
gen.	Chia	Halya	Vej
dat.	Chiu	Halyu	Vejům
akk.	Chios	Halys	Veje
vok.	Chios	Haly	Veje
lok.	Chi-u, -i	Haly-u, -i	Vejěch
instr.	Chiem	Halyem	Veji.

Příklady: Mardonius, Virgilius, Horatius, Pompejus, Demetrius, Musaeus, Archelaos, Timotheos, Argeii; neživotné: Keos (ostrov), Teos (město), Kos (město). K Achilleus: Odysseus, Theseus, Peleus, Atreus. K Atys: Telys (král Sybaritský), Kotys (král Lydský), Ardys (syn Gygův); k Halys: Othrys (vrch v Thessalii), Korys (řeka v Arabii).

Pozn. Zeus má sklonění toto: nom. Zeus, gen. a akk. Dia, dat. Diu, Diovi, vok. Zeu, lok. Dii, Diovi, instr. Diem. — Latinské Jupiter má v gen. a akk. Jova, dat. a lok. Jovu, Jovovi, vok. Joves, Juppitere, instr. Jovem. — V nižším slohu oboje podle had.

3. Jména rodu mužského zavřených kmenův 3. lat. a řecké dekl., jejichž kmene ke skloňování českému potřebného dobudeme, odsujeme-li příponu genitivu latinského a řeckého: Phryx Phryga, Thrax Thraka, Kyklops Kyklopa, Pelops Pelopa, Arkas Arkada, Pāris Pārīda, Agis Agida, Osiris Osirida, Kalchas Kalchanta, Ajas Ajanta, Thales Thaleta, Xenophon Xenophonta, Alkimedon Alkimedonta, Machaon Machaona, Poseidaon Poseidaona, Apollo Apollina (u Řekův: Apollona), Cicero Cicerona, Nero Nerona. Jména osob na -es a -kles koncovku s často odsouvají a skloňují se podle Dareios: Ares gen. Area, Patrokles Patroklea, heros heroa; anebo 2. zachovávají celý nom.: Herodes Herodesa, Patrokles Patroklesa, Herakles Heraklesa, Polydeukes Polydeukesa, heros herosa; nejčastěji však 3. odsouvají koncovku -es: Sokrates Sokrata, Polydeukes Polydeuka, Herakles Herakla, Herkules Herkula, Demosthenes Demosthena, Apelles Apella s Apellem;

zvláště to činí jména vlastní na *-ides* a *-iades*: Euklides Euklida Euklidem, a jména barbarův: Astyages Astyaga Astyagem, Phraortes Phraorta Phraortem. (Srovn. pozn. na str. 118.) Dále od vzoru žena jména lat. a ř. 1. dekl. na *-ias*: Pausanias, Lysanias: Pausania, Lysania, Pausaniem, Lysaniem.

4. Podle dub sklánějí se místní jména lat. a ř. 3. dekl. kmene zavřeného: Trapezus Trapezuntu, Amathus Amathuntu, Selinus Selinuntu, Pessinus Pessinuntu, Sulmo Sulmonu, Kroton Krotonu, Tunes Tunetu, Helikon Helikonu, Cithaeron Cithaeronu, acheron acherontu, Thermodon Thermodontu.

Výjimkou také jména místní téže dekl., když přestupují do rodu mužského: Babylon - do Babylona, Lacedaemon - do Lacedaemona, Karchedon - z Karchedona. Dále jména 4. lat. dekl., jsou-li rodu mužsk.: *luxus luxu*.

5. Přestoupením našich *i*-kmenův rodu mužsk. do třídy *a*-kmenův (host pod muž a host pod had) přestupují z části pod vzor muž také mužské *i*-kmeny 3. lat. a ř. dekl., zavřené příponou *-is*: Datis, gen. a akk. Dat-ě, dat., vok. a lok. Dati, instr. Datem. Tak i mužská jména: Adonis, Apis, Amasis, Prytanis (král Spartánský), Smerdis (mag). Jména s koncovkou *-ris*, potom jména řek, vrchův a měsícův mají v gen. *-i*: Tiberis, g., d., v., l. Tiberi, akk. Tiber, *-i*, instr. Tiberem. Tak i: Sesostris, Osiris; Liris, Tigris, Phasis, Tanais; Lucretilis; Aprilis, October, November atd. Jinak přestupují tato jména i pod tvrdé vzory had a sud: Sesostris, Sesostra, Sesostrovi, nomin. a akkus. Tiber n. Tiberis, gen. Tiberu, dat. Tiberu; dualis, gen. dualu, d. dualu; Osiris Osirida atd.

6. Jména osob čísla množn.: Samnité, gen. Samnitův, Arpinaté, gen. Arpinatův jdou podle had.

§. 85. Vzorek žena a země.

1. Podle vzoru žena sklánějí se podstatná jména mužská a ženská latinské a řecké první deklinace, když před nominativní příponou *-a*, *-e*, *-as*, *-es* mají souhlásku anebo samohlásku *o*, a podle starých nepřehlaseně i mužská na *-eas*.

Jdn. nom. *musa*, gen. *musy*, dat. a lok. *muse*, akk. *musu*, vok. *muso*, instr. *musou*.

Mn. nom., akk., vok. *musy*, gen. *mus*, dat. *musám*, lok. *musách*, instr. *musami*.

Příklady: *synagoga*, *parasanga* (dat. a lok.: *synagoze*, *parasanze*); jména osob ženských: *Hekuba*, *Helena*, *Here*, *Penelope* (dat. a lok.: *Hekubě*, *Heleně*, *Heře*, *Penelopě*), *Chloe*; jména míst: *Aetna*, *Korsika*, *Creta*, *Sparta*, *Synope*, *Aige*; jm. místní množná opatřená místo řecké přípony *-ai* a lat. *-ae* příslušnou českou *-y*: *Athény*, *Theby*, *Thermopyly*, *Syrakusy*.

Jména osob mužských přestupují s dat. a lok. také pod vzor *had*, vok. jest čistý kmen:

Nom. *Midas*, *Anchises*, gen. *Midy*, *Anchisy*, dat. *Midě*, *Anchise* i *Midovi*, *Anchisovi*, akk. *Midu*, *Anchisu*, vok. *Mida*, *Anchise*, lok. *Midě*, *Anchise* a *Midovi*, *Anchisovi*, instr. *Midou*, *Anchisou*.

Příklady: jména osob mužských: *satrapa*, *Sulla*, *Skytha*, *Leonidas*, *Epaminondas*, *Pythagoras*, *Perdikkas*, *Aeneas*, *Phileas*; jména rodová na *-ides*, *-iades*: *Aeacides*, *Peleides*, *Atreides*, místo kterých se však raději užívá české koncovky *-ovic*, *-ovec*: *Aeakovic* *Aeakovec*, *Peleovic* *Peleovec*, *Atreovic* *Atreovec* atd. podle našich: *Kublajevic*, *Klenovic*, *Přemyslovic*.

Pozn. Jména vlastní na *-es* přestupují zhusta i pod vzor *had*: *Philoktétés* *Philoktétý* a *Philoktéta*. Zvláště to platí o jménech vlastních na *-ides* a *-iades*: *Alkibiades* *Alkibiada*, *Miltiades* *Miltiada*, *Euripides* *Euripida*. Rovněž tak podle *had* sklánějí se vlastní jména barbarův (tak říkali Římané a Řekové všem jiným národům): *Astyages* *Astyaga*, *Mithridates* *Mithridata*, *Xerxes* *Xerxa*, *Kambyses* *Kambysa*.

2. Podstatná jména ženská, mají-li před nominativní koncovkou samohlásku, přestupují s některými pády připoobením pod vzor *země*:

J. č. N. idea	Mn. č. idey, idee	Mn. č. Plataee
G. idey, idee	ideí	Plataeí
D. ideí	ideím	Plataeám
A. ideu, ideí	idey, idee	Plataee
V. ideo	idey, idee	Plataee
L. ideí	ideách, idefch	Plataeách
I. ideot	ideami	Plataeami.

Příklady: jména osob ženských: Medea, Pythia, Artemisia; jména míst: Elateia, Troja, Minoe n. Minoa, a množné: Aigaie n. Aegae.

3. Podstatná jména ženská zavřených kmenův lat. a ř. 3. dekl., nejvíce na -as, -is, -ys m. -ads, -ins, -yds: Demeter Demetry, Ceres Cerery, Venus Venery, Juno Junony, Artemis Artemidy, Pallas Pallady, Ilias Iliady, Hellas Hellady, Troas Troady, Doris Doridy, Argolis Argolidy, Salamis Salaminy, Karthago Karthaginy, Eleusis Eleusiny.

Jména místní přestupují zhusta do rodu mužského a sklánějí se podle sud s genitivem obyčejně na -a: Babylon - do Babylona, Lacedaemon - do Lacedaemona, Karchedon - z Karchedona (viz str. 117, 4).

4. Podle vzoru země skloňují se všechna jména rodu ženského na -lis, -sis a -ys: n. Neapolis, g. Neapole, d. Neapoli, akk. Neapoli, v. Neapole, l. Neapoli, instr. Neapolí; — aethesis; Tethys, g. Tethye, d. Tethyi, akk. Tethy, v. Tethyi n. Tethys, l. Tethyi, instr. Tethyií. Genitiv bývá také podle kost: Syrtis, Bubastis, poësis, basis, mathesis, gen.: Syrti, Bubasti, poësi, basi, mathesi. V instr. mají také -ou, zvláště jména na -ris: Tomyris Tomyrou, Syrtis Syrtou.

§. 86. Vzory kost a daň.

Podle vzoru kost sklánějí se jména rodu žensk. z třídy i-kmenův 3. řecké deklinace a podle vzoru daň či mateř ženská jména 4. lat. dekl.

	Jednotné číslo		Množné číslo	
nom.	Leto	tribus	tribue	idus
gen.	Letoi	tribue	tribuī	iduī
dat.	Letoi	tribuī	tribuīm	iduīm
akk.	Leto	tribus	tribue	idus
vok.	Letoi	tribus	tribue	idus
lok.	Letoi	tribuī	tribuīch	iduīch
instr.	Leto-ī, -ou	tribuī	tribuemi	iduemi.

Podle vzoru Leto sklánějí se jména osob žensk. : Sappho, Io, Kalypso, Dido, Klio — jména věcná: Argo (koráb), Pytho (město), echo (ozvěna), eos (záře ranní). Zakončení těchto jmen není jazyku našemu přiměřeno, a proto někteří gramatikové radí, abychom nepohodlný takový kmen jazyku našemu přiměřeně zjinačili a třeba i od původního rodu odstoupili; tak prý gen. od Sappho lépe jest Saffy od přiměřeného kmene Saffa; jiní zase chtějí, aby některá taková nepřiměřená jména rozšiřovala kmen: Leto - gen., dat., vok., lok. Letoni, akk. Leto n. Letoň, instr. Letoní, Isis gen. Isidy, dat. a lok. Isidě, akk. Isis n. Isidu, vok. Isi, instr. Isidou. Jiní by takovéto i-kmeny nejraději přenášeli s prodlouženým kmenem pod žena: Leto Letony Letoně, čímž by však nominativ nejvíce byl zatemněn. (Sr. str. 119., 4. pod vzorem země.)

§. 87. Vzor slovo a pole.

Podle slovo skloňují se jména rodu středního s lat. nom. koncovkou -um a řeckou -on, lat. střední na -en, řecká stř. na -a (m. -at), -os a -e. Jde-li před -um samohláska, zabíhají s lok. jedn. č. pod vzor pole, v mn. pak čísle jmen těchto jakož i jmen na -e jen nom., akk. a vok. jde podle slovo, ostatní pády podle pole:

	Jednotné číslo		Množné číslo	
n.	metrum	museum	metra	musea
g.	metra	musea	meter	museí

d. metru	museu		metrům	museím	
a. metrum	museum		metra	musea	
v. metrum	museum		metra	musea	
l. metře	musei, -u		metrech	museích	
i. metrem	museem		metry	musei.	
n. nomen	drama	epos	nomina	dramata	eposa
g. nomina	dramata	eposa	nomin	dramat	epos
d. nominu	dramatu	eposu	nominům	dramatům	eposům
a. nomen	drama	epos	nomina	dramata	eposa
v. nomen	drama	epos	nomina	dramata	eposa
l. nomině	dramatě	epose	nominech	dramatech	eposech
i. nominem	dramatem	eposem	nominy	dramaty	eposy.

Příklady k metrum: substantivum, adjectivum, Saguntum, Tarentum, Tusculum; množná: Ekbatana gen. do Ekbatan, Baktra gen. do Bakter, Leuktra gen. z Leukter, Arbela gen. u Arbel;

k museum: evangelium, participium, gymnasium, ažio; jména krajin a měst: Latium, Samnium, Artemisium, Sigeum (mys), Heraion (město).

Příklady k nomen a drama: pronomen, počma, aroma, dogma; jména měst: Anxur, Tibur, řek: Elaver, Iader (gen. Elavera, Iadera).

Jména stř. na -os tvoří pády také od kmene na -es vypuštěním koncovky s a skloňují se pak podle museum: epos gen. epea, Argos Argea.

Příklady na -e: Praeneste, Sorakte; množná: bakchanalia, saturnalia, terminalia.

§. 88. K dokonalosti jazyka přísluší, aby se jména skloňovala. Ale jsou v každém jazyku slova, která se neskloňují; tak na př. jména písmen a cizí jméno Delta jsou neskloňová. I v samé bibli jména osob a míst často se neskloňují, na př. do Sichem, při Medaba, naproti Rabba, od Ezebon až do Ramot, ke Galgala. Pro větší jasnost přidá se skloňované příslušné jméno obecné: město, řeka, hora, potok, jako:

do města Dodone, pod horou Hermon, k vrchu Akrabim, od údolí Achor, ku potoku Kána, u potoku řečeného Thera. Tak i u slov z jazyků nových, našemu nepřibuzných, jako na př. maďarského a tureckého, když skloňování jich náležitě provedti nelze. Ale vazeb latinských a řeckých, jako: řeku Tigrim, modla bohyně Veneris, do Phoenicen, proti Gnidum atd., jazyk český nyní již nesnáší.

II. Skloňování jmen vlastních vůbec a novověkých cizích zvláště.

§. 89. Vlastní jména domácí a zdomácnělá cizí, dále pak novověká jména cizí: francouzská, italská, německá, maďarská atd., skloňujeme podle rodu a podle toho, jaká přípona k jich vyslovení nejlépe se hodí.

U nových mužských jmen vlastních jsou koncovky s, z, x tvrdé, nevznikše teprv snad změždováním dvou souhlásek jiných, a náležejí tedy bez rozmýšlení ke vzoru had: Kraus, Francouz, Max - Krausa, Francouza, na Francouzy, u Maxa, pro Maxa. Pohyblivé e u jmen podle had i muž řídčeji se vysouvá než by mělo, a proto slýchati i Fabera m. Fabra, a Rubše, Klimše velmi zřídka vedle Rubeše, Klimeše.

Německá na z = c a tz = c jdou podle muž, poněvadž souhláska c nebyla u nás nikdy tvrdou.

§. 90. Mužská jména s koncovkou a skloňují se podle žena s 3. a 6. pádem podle had: Žižka, Žižky, Žižkovi, Žižku, Žižko, Žižkovi, Žižkou. V množném čísle přestupují pod vzor had s nom. a vok. na -ové: Jiskrové, Jiskrův, Jiskrům, Jiskry, Jiskrové, Jiskrech, Jiskry.

Předchází-li před koncovkou a souhláska měkká, jako: Hodža, Váňa, mělo by nastoupiti skloňování přehlasené (podle země), ale dávným zvykem zůstávají i takováto jména pod vzorem žena, kdež potom v gen. místo y píše se i měkké a souhl. n, d, t nesmějí před ním býti ještě zvláště znamén-

kem měkkosti označovány: Hodža Váňa, Hodži Váni, Hodžovi Váňovi, Hodžu Váňu, Hodžo Váňo, Hodžovi Váňovi, Hodžou Váňou.

§. 91. Mužská jména s koncovkou *e* trojako se skloňují: buď 1. podle muž s pravidelným vokativem od vzoru země: Franke, Krause, Fichte, Goethe, Bonaparte, Janke, Rilke, Thomé, Calve; nom., gen., akk. Franke, dat. a lok. Frankovi, Kraus-ovi, -i, vok. Franke, Krause, instr. Frankem, Krausem; — 2. je-li jméno to zakončeno dvěma *-e*, jde úplně podle vzoru had, a přípony skloňovací oddělují se dělítkem: Allee, Allee-a, Allee-ovi, Merimée Merimée-a Merimée-ovi, Merimée-em; do biblického jména Noe vkládá se *m* nebo *l*: Noema, Noela; — anebo 3., má-li takovéto jméno povahu jména přídavného, může zůstat buď pod vzorem muž (s vok. rovným nominativu) anebo přijímá přípony jmen přídavných: Milde, Milde-ho, Milde-mu, Milde-m. Dělíme-li přípony od jména odsuvníkem (apostrofem), dejme pozor, aby nepřešel co délka na předcházející samohlásku; dobře tedy buď: Milde-ho anebo Milde'ho, ale špatně: Mildého!

§. 92. Mužská jména zakončená v *-i* a *-y* přijímají přípony jmen přídavných, zvláště když i sama tvaru přídavného jsou; neskloněnými mohou zůstat, jsou-li místněji určena přívlastkem anebo přídavkem: Kisfaludy (Kišfoludy), Kisfaludyho, Kisfaludymu, s Kisfaludym; Szmrecsány (Smrečáni), Smrečániho, Smrečánimu, Smrečánim; Antonelli, Antonelliho, Antonellimu, Antonellim.

§. 93. Mužská jména zakončená v *o* (Otto, Sluníčko, Srdínko) přestupují od svého vzoru slovo s 2., 4. a 7. pádem obyčejně pod vzor žena: 1. a 5. Otto, 2. Otta a Otty, 3. a 6. Ottovi, 4. Otto a Ottu, 7. s Ottou. Tak i jména italská, jako: Torquato Tasso, Lodovico Ariosto. V čísle množném jdou podle had.

§. 94. *Jména místní.* 1. Jména místní z jazykův románských skloňujeme buď dle jejich staršího tvaru, jako Masilie

(francouzsky nyní: Marseille), anebo skloňuje se jako u jmen osobních jejich nynější jmenovatel podle toho, jakou příponu znění jeho nejlépe snese: Bordeaux (dle vyslovení: Bordó), do Bordeaux-a; Oxfordshire (Oxfordšír), do Oxfordshire-u; Greenwich (Grýnič), u Greenwich-e, ke Greenwich-i.

2. Jména místní jen v množ. č. užívána, jak česká tak cizí, jdou podle ženy: Čechy, Čech, Čechám, Čechách, Čechami; Alpy, Alp, Alpám, Alpách, Alpami. Některá však přestupují v dat., lok. a instr. do skloňování mužského: Dolany, Dolanům, v Dolanech, Dolany; Uhrům, Uhry, v Uhrích a Uhrám, Uhrami, Uhrách; ve Vlaších, v Rakousích; v Kladrubech, Klatovech, Poděbradech. Často však znamenáme krajiny tvary přídavnými na -sko a -cko: Rakousko, Slovensko, Turecko, Řecko, Hradecko, Německo, skloňující je podle slovo.

3. Německá jména zemí na -en pozbývají tohoto -en a přijímají českou příponu mn. č.: Hessen Hessy, Franken Franky, do Frank; jména měst a míst pozbývajíce -en skloňují se dále buď v č. jedn.: Ellwangen do Ellwangu, podle sud, anebo mohou už v nom. přijímati koncovku ženských jmen širokých (y) a skloňovati se pak pravidelně podle ženy: Tubinky do Tubink (anebo i: [město] Tubink, do [města] Tubinku).

II. Jméno přídavné.

§. 95. Přídavná jména jsou trojí:

buď 1. mají zakončení hlavních tří vzorův jmen podstatných had sud, žena, slovo, t. j. v rodě mužském tvrdou souhl., v rodě žensk. samohl. -a, v rodě stř. samohl. -o, jako na př. bratrův (podle had), bratrova (podle žena), bratrovo (podle slovo); sestrin sestřina sestřino; rád ráda rádo, živ živa živo, bos bosa boso, mrtev mrtva mrtvo atd., a ta slovou přídavnými *neurčitými*. Náleží k nim také všechna přičestí minulého času činného i trpného rodu: byl byla bylo, bil

bila bilo, bit bita bito, volal volala volalo, volán volána voláno, nesen nesena neseno atd.

Anebo 2. mají koncovku -ý pro mužský rod, koncovku -á pro ženský a koncovku -é pro střední rod: dobrý dobrá dobré, slabý slabá slabé, velký velká velké, a ta slovou přídavná jména *určitá s tvrdým zakončením*;

anebo 3. mají koncovku -í pro všechny tři rody: (ten, ta, to) dnešní, (ten, ta, to) dolejší, (ten, ta, to) tamější; rybí (měchýř), rybí (žluč), rybí (oko); vlčí (mák), vlčí (hlava), vlčí (pole); kozí (sýr), kozí (brada), kozí (mléko), a ta slovou přídavná jména *určitá s měkkým zakončením*.

A. Přídavná jména neurčitá.

§. 96. Přídavná jména neurčitá, majíce zakončení hlavních tří vzorův jmen podstatných, měla původně i totéž skloňování: had má v gen. had-a, tedy i: bratrův má: bratrov-a, v dat. jest had-u, tedy i: bratrov-u, nom. a vok. mn. č.: had-i, tedy i: bratrov-i, akk. mn. č.: hady, tedy i: bratrovy; sud má v nom., akk. a vok. mn. č. sudy, tedy i bratrovy; žena ženy ženě, tedy i: bratrova bratrovy bratrově; slovo slova slovu, tedy i: bratrovo bratrova bratrovu. Takové skloňování nazýváme jmenným, a o přídavných jménech neurčitých tedy pravíme, že mají skloňování jmenné. Avšak už ode dávna přijímají takováto jména přídavná v některých pádech přípony zájmena *on*, a tu pravíme, že pády ty jsou ze skloňování zájmenného; tak pád 7. m. a stř. r. č. jdn. (bratrovým m. bratrovem) a celé mn. č. všech tří rodův mimo pád 1., 4. a 5. (bratrových, bratrovým, bratrovými) jsou pády zájmenné (podle: tvých, tvým, tvými). Poněvadž koncovky přídavných neurčitých jsou tvrdé podle hlavních tří vzorův jmen podstatných, rozumí se, že skloňování jich se jmény měkce zakončenými zůstane přece vždycky totéž. Ostatní podrobnosti vysvitnětež ze vzoru samého:

Skloňování přídavných jmen neurčitých:

Jednotné číslo:

	rod mužský		rod ženský		rod střední
1. 5.	otecův	a matčín	otcova	a matčina	otcovo a matčino
2.	otcova	a matčina	otcovy	a matčiny	otcovy a matčina
3.	otcovu	a matčinu	otcově	a matčině	otcovu a matčinu
4.	otcova	a matčina	otcovu	a matčinu	otcovo a matčino
	(u neživ. stejně s nom.)				
6.	o t c o v ý		m a t č i n ě		
7.	otcovým		matčíným		otcovou a matčinou otcovým a matčíným

Množné číslo:

1. 5.	otcov-i, -y	a matčin-i -y	otcovy	a matčiny	otcova a matčina
2. 6.	otcov ý ch		m a t č i n ý ch		
3.	otcov ý m		m a t č i n ý m		
4.	otcov y		m a t č i n y		
7.	otcov ý m i		m a t č i n ý m i		

Pro cvičení probereme skloňování takovýchto přídavných neurčitých s podstatnými jmény všech vzorů:

I. Skloňování mužské:

1. tvrdé

2. měkké

1. životné	2. neživotné	1. životné	2. neživotné
strýcův syn	bratrův dům	hrdinův oř	kupcův plášť
strýcova syna	bratrova domu	hrdinova oře	kupcova pláště
strýcovu synu	bratrovu domu	hrdinovu oři	kupcovu plášti
strýcova syna	bratrův dům	hrdinova oře	kupcův plášť
strýcův synu!	bratrův dome!	hrdinův oři!	kupcův plášti!
strýcově synu	bratrově domě	hrdinově oři	v kupcově plášti
strýcovým synem	bratrovým domem	hrdinovým ořem	kupcovým pláštěm
strýcovi synové	bratrovy domy	hrdinovi oři	kupcovy pláště
strýcových synův	bratrových domův	hrdinových ořův	kupcových plášťův

strýcovým synům bratrovým domům hrdinovým ořům kupcovým pláštům
 strýcovy syny bratrovy domy hrdinovy oře kupcovy pláště
 strýcovi synové! bratrovy domy! hrdinovi oři! kupcovy pláště!
 strýcových synech bratrových domech hrdinových ořích kupcových pláštích
 strýcovými syny bratrovými domy hrdinovými oři kupcovými plášti.

II. Skloňování ženské:

1. žena	2. země	3. kost a daň
ujcova zahrada	králova země	otcova starost
ujcovy zahrady	královy země	otcovy starosti
ujcově zahradě	králově zemi	otcově starosti
ujcovu zahradu	královu zemi	otcovu starost
ujcova zahrado!	králova země!	otcova starosti!
v ujcově zahradě	v králově zemi	v otcově starosti
ujcovou zahradou	královou zemi	otcovou starostí
ujcovy zahrady	královy země	otcovy starosti
ujcových zahrad	králových zemí	otcových starostí
ujcovým zahradám	královým zemím	otcovým starostem
ujcovy zahrady	královy země	otcovy starosti
ujcovy zahrady!	královy země	otcovy starosti!
v ujcových zahradách	v králových zemích	v otcových starostech
ujcovými zahradami	královými zeměmi	otcovými starostmi.

III. Skloňování střední:

1. slovo	2. pole	3. znamení	4. kuře
mužovo slovo	matčino pole	poslovo psaní	pánovo hřibě
mužova slova	matčina pole	poslova psaní	pánova hřiběte
mužovu slovu	matčinu poli	poslovu psaní	pánovu hřiběti
mužovo slovo	matčino pole	poslovo psaní	pánovo hřibě
mužovo slovo!	matčino pole!	poslovo psaní!	pánovo hřibě!
mužově slově	matčině poli	poslově psaní	pánově hřiběti
mužovým slovem	matčíným polem	poslovým psaním	pánovým hřibětem
mužova slova	matčina pole	poslova psaní	pánova hřibata
mužových slov	matčíných polí	poslových psaní	pánových hřibat
mužovým slovům	matčíným polím	poslovým psaním	pánovým hřibatům

mužova slova matčina pole poslova psaní pánova hřibata
 mužova slova! matčina pole! poslova psaní! pánova hřibata!
 mužových slovech matčiných polích poslových psaních pánových hřibatech
 mužovými slovy matčinými poli poslovými psaními pánovými hřibaty.

Příklady: Golčův Jeníkov, Jindřichův Hradec, Kardašova Řečice, Mnichovo Hradiště.

Slovo dítě a dítko jest v jedn. č. rodu středního, v mn. č. děti a dítky rodu ženského; podle toho bude přídavné jméno přivlastňovací u dítě a dítko přijímati v příslušných pádech přípony hlavního vzoru středního (slovo), u dítky a děti přípony hlavního vzoru ženského (žena):

Jedn. č. 1. Sestřino dítě anebo dítko, 2. sestřina dítěte an. dítko, 3. sestřinu dítěti an. dítku, 4. a 5. sestřino dítě an. dítko, 6. v sestřině dítěti an. dítku, 7. sestřiným dítětem an. dítkem.

Mn. č. 1. sestřiny děti an. dítky, 2. sestřiných dětí anebo dítek, 3. sestřiným dětem an. dítkám, 4. sestřiny děti an. dítky, 5. sestřiny děti an. dítky! 6. v sestřiných dětech an. dítkách, 7. sestřinými dětmi anebo dítkami.

Pozn. Přijímají-li podstatná neživotná příponu životných, váže se s nimi i přídavné jméno s příponou životných: bratřoví domov*ě*, kupcoví plášťov*ě*, což ovšem jen u mžsk. v nom. a vok. mn. č. jest možno.

§. 97. Přídavná jména na -ův -ova -ovo a -in -ina -ino slovou přídavná jména *přivlastňovací* a tvoří se jen od jmen bytostí životných rodu mžsk a žnsk. Před -in -ina -ino tvrdé souhlásky přirozeným způsobem se změkčují a hrdelnice změkčují: kmotra - kmotr*in*, macecha - maceš*in*, matka - matč*in* atd. Od jmen neživotných způsobem Jihoslovanův jen básníci někdy a zeměpisci tvoří přivlastňovací přídavná: lunin svit, vrchoviště Vltavino. Jazyky germánské a románské přivlastňovacích přídavných nemají pomáhající si genitivem.

§. 98. Přivlastňovací přídavná s koncovkou -ův -ova -ovo vznikla z množného genitivu jmen podstatných; často ji zastupuje podstatný tvar na -ovic, který není též nic jiného než starý množný genitiv a proto právem zůstává nesklonným: sládkovic syn, mlynářovic děvče, sládkovic syna, mlynářovic

děvčete. Pravidelný dativ na -ům zachován dosud v některých způsobech mluvení: šel k Budinovům, k Strakovům, sládkovům (stč. i: Tatarovům vedle: Tataróm). -ův i -ovic znamená tady rodinu.

§. 99. Staří užívali přídavných neurčitých i tam, kde my nyní téměř výhradně jen určitá klademe: pěvce dobra (hada; my nyní dobrého) milují boží, z črna (nyní: z černého) lesa vystupuje skála; ale dosud: z plna hrdla... Bylat pak přídavná neurčitá i s měkkým zakončením: člověč, člověča, (člověčo) člověče, pán, pána, (páno) páně, od kteréhožto pán gen. „páně“ dosud žije, ale vždycky jenom v tvaru tomto a tudíž nesklonné: chrám Páně, léta Páně, a mimo to u přídavných přivlastňovacích jiných: dům páně Trčkův, u domu páně Trčkova, k domu páně Trčkovu; kniha páně Kubatova, knihy páně Kubatovy, knize páně Kubatově, knih páně Kubatových atd.

Nyní užíváme přídavných neurčitých jen v přísudku: jest zdrav, živ, bos, laskav, práv, povědom, žádostiv, hotov, vesel, silen, sám, jest zdráva, živa, bosa, laskava, slaba, sama, zdrávo, silno, slabo, veselo, samo. Týž tvar mají také přídavné minulého času činného i trpného rodu. Jest tedy:

jsem silen - jsme silni, chlapec chodil bos - chlapeci chodili bozi; posel králův nebyl tu povědom - poslové královi nebyli tu povědomi, za dobré skutky bývá odměněn, za špatné trestán - za dobré skutky bývají odměněni, za špatné trestáni, zahradníkův pomocník přesadil strom - zahradníkovi pomocníci přesadili stromy, včera byl ještě zdrav a dnes už jest mrtev - včera byli ještě zdraví a dnes už jsou mrtvi; dub stál sám - duby stály samy, les šuměl - lesy šuměly, krov promokl - krovky promokly, bratrův nůž nebyl ještě nabroušen - bratrovy nože nebyly ještě nabroušeny; jsem silna - jsme silny, byla sama tak laskava - byly samy tak laskavy, sousedova stodola vyhořela - sousedovy stodoly vyhořely, ctnost byla vždycky chválena a velelena - ctnosti byly vždycky chváleny a velebeny; slovo bylo zrušen - slova byla zrušena, psaní bylo zapečetěno - psaní byla zapečetěna, to holoubě bylo nakrmeno - ta holoubata byla nakrmena.

Tak i pád čtvrtý:

zastihl jsem bratra ještě živa, otce ještě živa (hada), matku ještě živa, tetu shledal jsem mrtvu, radost jeho viděl jsem zmařenu, uzřeli jsme jej ztrýzněna, ji ztrýzněnu, dítě to ztrýzněno, uzřeli jsme je (mužské) ztrýzněny (podle hady), ženské ztrýzněny (podle ženy), knížata ztrýzněna (podle slova). Řeč tvá tě známa činí (řeknu o mužském), řeč tvá tě známá činí (o ženské), známo (o středním); v mn. č.: řeči vaše známy (o mužských) vás činí, (v žensk. rodě též tak, protože had a žena mají akk. mn. č. náhodou stejný). Mějte syna mého poručena, mějte syny mé poručeny; mějte dceru mou poručenu, mějte dcery mé poručeny; mějte dítě mé poručeno, mějte děti mé poručeny (ale: pacholátka poručena). Propustil jsem je svobodna, je svobodno; mn. č.: je svobodny (mužský i ženský rod), je svobodna (střední rod, tedy: pacholátka, robátka atd.). Měl ruku o stůl opřenu. Měj hřivnu svou k vytěžení dobrého zisku obrácenu. Před napravováním zlomených kostí měj lékař všechny věci hotovy, kteréž k tomu příslušejí. Vizme sebe samy!

Činím se vám poručena, poručenu, činím vám je poručeny atd. jest způsobem latinským řečeno místo: poručím se vám, poručím vám je atd.

§. 100. Dativ jedn. čísla neurč. rodu (podle slova): veselu, zdravu, živa atd. klade se dost často s časoslovem býti v stažených souvětích, totiž ve větách takových, které staženy jsou podle vzoru: nelze mi zdravu býti, nezasloužím spasenu býti, místo: nelze mi abych zdrav byl, nezasloužím abych spasen byl; m. není možná člověku, aby byl se vším spokojen — jest staženě: není možná člověku, býti se vším spokojenu (3. pád podle slovo). Tento dativ, táhna se k časoslovu býti, zůstává pak ovšem i když jméno osoby jest v č. množném: Nelze nám býti veselu; dětem náleží býti poslušnu.

§. 101. Krom nom. a akk. obou čísel a všech rodů přídavných neurč. zachoval se co zvláštnost ve spojení se statn. jm. také 6. pád ve rčení *na bílé dni*, které tedy znamená tolik co „na bílém dni,“ a kdež bílé jest 6. pád ne-

určitého bíl či běl (od bílý). 7. pád s příponou neurčitých máme čistě zachovaný ve rčení jako : *mnohem, málem, před nedávnem, před krátkem* atd. od mnoho, málo, nedávno, krátko atd. (podle slovo). Z toho patrno, jak chybné jest, takovéto tvary psáti s *é*. — Zbytky genitivů a lokálů přídavných jmen neurč. jsou na př.: *do-cela, do-čista, do-naha, z-hola, z-husta, z-řídka, za živa, za sucha, od malička; (v)cele, v nově, na krátce, v brzce, krásně, slavně, dobře, kdežto zase dlouho, často, přímo, vysoko, horko* atd. jsou **akk. stř. r.**

Pozn. 1. Přídavná jména přivlastňovací slyšíme velmi zřídka správně jmenovati, neřku-li dobře skloňovati. Tak někteří mají všecko na -ovo, ať jest to rodu jakéhokoliv : *Karlovo (!) kniha m. Karlova kniha, Jírovo (!) dům m. Jírův dům.* Jiní zase aspoň v mžsk. a žensk. r. dobře jmenujou, ale špatně skloňujou; říkají dobře *otcova vinice*, ale špatně: na *otcový vinici m.* na *otcové vinici*; *Karlův kabát*, ale: v *Karlovým kabátě m.* v *Karlově kabátě* atd.

Pozn. 2. Nejstarší tvar přídavných přivlastň. zachoval se ve jménech místních : *Lvov (Lvův vrch, polsky : Lwów = Lvův), Žižkov, Bavorov, Jitčín (Jičín).* — Ruská jména vlastní na -ov a -in skloňujou někteří i v 7. p. s příponou -ým: s *Demidovým, s Vyziným* . . ., prohlašující: s *Demidovem, s Vyzinem* atd. za chybné. Ale pak by bylo i: *Lvovem, Žižkovem* chybné a mělo by býti: *Lvovým, Žižkovým.*

B) Přídavná jména určitá.

§. 102. Spojením přídavných jmen neurčitých se starým ukazovacím zájmenem *j ja je* (ten ta to) povstala přídavná jména určitá. Ukazovací zájmeno *j ja je* skloňovalo se jako *on ona ono*, tedy: *jeho, jemu, jej, jich, jimi, je*; přídavná určitá ovšem jako *had sud, žena, slovo*. Majíce toto na paměti provedeme snadno skloňování obou žvlů:

zdráva + j, zdráva + jeho, zdrávu + jemu, zdráva + j, zdrávě + jem, zdrávem + jím; mn. č.: zdrávi + ji, zdráv) + jich, zdrávům + jim, zdrávy*

*) Starý genitiv množný byl roven jednotnému nominativu.

+je, zdrávech+jších, zdravý+jšími; staženě pak máme: zdravý, **zdravého**, zdravému, zdravý (u životných však jest nyní gen. m. akk.: **zdravého**), v zdravém, zdravým; mn. č.: zdraví, zdravých, zdravým, **zdravé**, zdravých, zdravými. — V ženském rodě: zdráva+ja, zdravý+jej, **zdravé**+jej, zdrávu+ju, v zdravé+jej, zdrávú+jú; mn. č.: zdravý+je, **zdráv**+jších, zdravám+jším, zdravý+je, v zdravách+jších, **zdrávami**+jšími; staženě: zdravá, zdravěj, zdravěj, zdravú, v zdravěj, zdravoju; nyní od-suté a rozpuštěně: zdravá, zdravé, zdravé, zdravou, v zdravé, **zdravou**.

Dle toho snadno jest provésti také rod střední a spojení starého zájmena j, ja, je s neurčitými přídavnými měk-kými, jako na př. člověč, bož.

Skloňování přídavných jmen určitých:

I. určitá s tvrdým zakončením II. určitá s měkkým zakonč.

Rod mužský ženský střední Rod mužský ženský střední

Jednotné číslo:

1. silný	silná	silné	boží	boží	boží
2. silného	silné	silného	božeho	boží	božeho
3. silnému	silné	silnému	božimu	boží	božimu
4. silného, -ý	silnou	silné	božeho, -í	boží	boží
5. silný!	silná!	silné!	boží!	boží!	boží!
6. silném	silné	silném	božím	boží	božím
7. silným	silnou	silným	božím	boží	božím

Množné číslo:

1. silní, -é	silné	silná	boží*)
2. silných	silných	silných	božích
3. silným	silným	silným	božím
4. silné	silné	silná	boží
5. silní, -é	silné	silná	boží
6. silných	silných	silných	božích
7. silnými	silnými	silnými	božími.

*) Pro všechny tři rody stejně.

§. 103. Jako u mužských podstatných a tedy i u přídavných neurčitých 4. pád jedn. i množ. č. při neživotných bytostech roven jest nom., tak i u přídavných určitých obojího zakončení: na rozcestí stojí silný dub, a: porazili silný dub; stály silné duby, a: porazili silné duby.

Nom. mn. č. u podstatných životných a tedy i u přídavných neurčitých, když k takovým podstatným jmenům náleží, jest krátké úzké -i, a tvrdé souhl. se před ním přirozeně změkčují, hrdelnice pak změžďují: rak raci, hoden hodni, drah drazi, hluch hluši; bude se tedy i u tvrdých určitých v mužsk. r. při mužských podstatných životných v nom. mn. č. tvrdá souhl. měkčiti a hrdelnice změžďovati: veliký rak - velicí raci, hodný hoch - hodní hoši, dobrý bratr - dobří bratři; drahý přítel - draží přátelé, hluchý starce - hluší starcové. Po souhláskách obojetných změna tato není slyšitelná: slabý člověk - slabí lidé, rychlý posel - rychlí poslové, slepý hudebník - slepí hudebníci, churavý muž - churaví muži. Takovýto nom. rozeznává se i sluchem od akk. mn. č.: chytil veliké raky, pochválil hodné hochy, navštívila dobré bratry, ztratil drahé přátele, podporoval hluché starce; nakrmil ty slabé lidi, poslal rychlé posly, poslouchal slepé hudebníky, odehnal churavé muže. — Skupenina sk mění se v příčině této v št: slovanský národ - slovanští národové, a skupenina ck v čt: baltický Slovan - baltičtí Slované. — Že změžďování a obměkčování jde pouze jen před příponou í (v nom. a vok. mn. č. u životných), rozumí se samo sebou; ne tedy: křesťanštích, nebrž před tvrdou zase tvrdé: křesťanských.

Druhá přípona, -é, ve vzorci u nom. a vok. množn. č. uvedená, náleží neživotným: vysoké stromy, šlechetné mravy, dobré příklady, silné a prudké větry atd. Mají-li však podstatná neživotná příponu životných, dostává ovšem i přídavné jméno příponu životných: vysokí stromové, šlechetní mravové, dobří příkladové, silní a prudcí větrové atd.

Příklady: silný slon, slavný muž, chytrý chlapec, moudrý starosta, chudý žák, křehký člověk, český šlechtic, německý

učenec, slovanský obyčej, anglický výrobek, vzácný host, pilný jinoch, možný pán, valný lán, chrabrý občan, zasloužilý měšťan, český kovář, leklá ryba, hluchá pěnice, mocné slovo, křivé dřevo, nebeské znamení, pošetilý chlapec, Čech jest nejdále na západ proniklý Slovan, poctivý, hrubý, zlý, pilný, známý, krotký, takový, lakomý, zlatý, zralý, celý, zkrěhlý.

§. 104. Přídavných jmen určitých začalo se v novější době užívati skoro vždycky i v přísudku, ač tam patří přídavná neurčitá, pokud nejde o vlastnost stálou a pokud zvyk užívání jich v tomto tvaru ještě dopouští: jsem vesel, ale ne: ten rolník jest pokročil, nebrž: pokročilý (chci-li vyjádřiti vlastnost a ne činnost).

Následními příklady budiž užívání přídavných určitých a neurčitých názorně provedeno:

pilný jinoch jest vesel	poslušná dívka jest šťastna
veselý jinoch jest pilen	šťastná dívka byla poslušna
pilní jinoši jsou veseli	poslušné dívky jsou šťastny
veselí jinoši jsou pilní	šťastné dívky byly poslušny

smutné dítě je nemocno

nemocné dítě je smutno

smutné děti jsou nemocny

nemocné děti jsou smutny.

Cvičení:

divoký pták seděl na vrchu a byl postřelen,
divocí ptáci seděli na vrchu a byli postřeleni;

silný muž spěchal v boj a byl šťasten,
silní muži spěchali v boj a byli šťastni;

horský potok šuměl, a bystrý tok jeho byl čist a jasn
horské potoky šuměly, a bystré toky jejich byly čisty a jasny
horští potokové šuměli, a bystří tokové jejich byli čisti a jasni;

kůň u mne doma velmi teskliv stojí

koně u mne doma velmi tesklivy stojí;

neličená ctnost byla vždy lásky hodna a velebena
neličené ctnosti byly vždy lásky hodny a velebny;

lidská chuť bývá rozlična (-ná), někdy všeho jemného prázdná
lidské chuti bývají rozličny (-né), někdy všeho jemného prázdný

rozlehlá země byla rovna a úrodou naplněna
rozlehlé země byly rovny a úrodou naplněny;

neopeřené holoubě bylo krmeno
neopeřená holoubata byla krmena;

široké pole to jest na obilí bohato
široká pole ta jsou na obilí bohata;

to dlouhé psaní jest opsáno, složeno a zapečetěno
ta dlouhá psaní jsou opsána, složena a zapečetěna.

§. 105. Podle vzoru silný skloňují se také jména významem podstatná, ale tvarem (zakončením) přídavná; v mužském rodě: hlásný, vrátný, hajný, ponocný, polesný, zlatý (jeden zlatý, dva zlaté), potom jména vlastní, jako: Jablonský, Kamenický, Jesenský, Plachý, Slaný (rozuměj: pramen); v rodě ženském všecka právě uvedená (mimo Slaný) a jiná, jako: Blatná, Hluboká, Vysoká, komorná, krámská, panská, kupcová, správcová; v rodě středním: mostné, přivozné, zpropitné, tržné, vstupné, výslužné, Slané (rozuměj město), Vysoké atd.; Veselý, Veselá, (ale Veselí dle znamení).

Kupcová, správcová a jiná taková ženská jména přídavná vznikla patrně z přivlastňovacího přídavného: kupcův kupcova kupcovo, správčův správcova správcovo. Stojí-li taková jména sama o sobě anebo ve spojení se slovem paní, přestupují pod vzor silná přijímajíce jeho koncovky a vystupujíce na jevo jakožto něco samostatného: paní kupcová anebo jen: kupcová; ale: žena kupcova. Podle toho bylo za starodávna též: králová a císařová, místo čehož novější spisovatelé píší: královna a císařovna, kteréžto poslední tvary znamenaly starým: dceru krále či královu a dceru císaře či

císařovu. Z toho také jde, proč příjmení ženských mají dvojnásobnou koncovku: krátkou pro ženské nevdané: Ana Mysliborova, a dlouhou pro vdané: Anna Mysliborová. U příjmení, která už sama tvar určitých přídavných mají, jako: Podhajský, Stránský atd., říká se o nevdaných: Marie Podhajských, o vdaných: Marie Podhajská. — Genitiv králové (od králová) máme také ve jménech měst: Králové Dvůr a Králové Hradec (t. j. Dvůr paní králové a Hradec paní králové, jí věnem daný). I skloňuje se tedy: Králové Dvůr a Králové Hradec, do Králové Dvora a do Králové Hradce, ku Králové Dvoru a ku Králové Hradci, na Králové Dvůr a na Králové Hradec, Králové Dvore a Králové Hradci, v Králové Dvoře a v Králové Hradci, Králové Dvorem a Králové Hradcem. Ale Králův Dvůr (u Berouna) skloňuje se ovšem docela podle synův: Králův Dvůr, do Králova Dvora, ke Královu Dvoru, Králův Dvůr, v Králově Dvoře, Královým Dvorem.

§. 106. Přídavná jména určitá s měkkým zakončením (podle boží) jsou:

1. všecka *vztažná*, utvořená od podstatných jmen životných bytostí, zvláště zvířat: had - hadí, medvěd - medvědí, kohout - kohoutí (obyč.: kohoutí), srna - srní, ryba - rybí, kura - kuří, orel - orlí, vrabec - vrabčí, věštec - věštčí, zajíc - zaječí, hrabě - hraběcí (m. hrabětí), od hovado se zpětnou přehláskou: hovězí, tele - telecí;

2. přídavné tvary odvozené od časoslov pomocí přípon: -oucí, ící: nes-oucí, vez-oucí, hoř-ící, hlásaj-ící, miluj-ící; -ší, -vší: nes ší, vez-ší, hoře-vší, hlása-vší, milova-vší; -cí: pi-cí, kry-cí, kraje-cí, leha-cí, vyšiva-cí, utěra-cí;

3. všechny srovnavatele a svrchovatele: větší, lepší, horší, menší, bělejší — a přídavná, která srovnávacími příponami od příslovek a předložek pocházejí: nyn-ější, někdejší, zdejší, vzd-ější, pro-ější, vedl-ější, včer ejší, tam-ější (ne: tamnější!);

4. všecka na -ní.

§. 107. Rozdíl mezi přídavnými na -ý a -í, -ný a ní jen zvykem v některých případech vztahuje se také k významu: zimný pokoj a zimní pokoj, jarný čas a jarní čas, skalný vrch a skalní vrabec, obecná škola a obecní škola, správný muž a správní rok, mravný hoch a mravní příklad, hutný vzduch a hutní práce, přehledný obraz a přehlední obrazec. V nejstarší době takového významového rozdílu nebylo; byl jenom rozdíl co se týká kmene: od nesklonných částek řeči, totiž od předložek a příslovek, znamenajících prostoru a čas, a tudíž i od podstatných, jež prostoru a čas znamenají, tvořila stará čeština přídavná s příponou -ní: dnes dnešní, před přední, zad zadní, zvlášť zvláštní, ráno ranní, noc noční, jitro jitřní, večer-ní, střed-ní, spod-ní, vrch-ní, dol-ní . . Ale od samých slov prostor a čas je prostorný a časný; od místo: místný i místní. Neznačí tedy naprosto jména přídavná na -ý, -ný jen obsažnost, přídavná na -í, -ní jen vztážnost; ryzí zajisté obsahuje ryzost, ale přece náleží pod vzor boží, poněvadž poslední souhláska jeho jest měkká, změžděná ze skupeniny dj: ryžď; tak i cizí má -í, nikoliv proto, že se vztahuje k cizině, ale proto, že z jest tu měkké: štužď. Ale drzý, v němž z jest původní a tudy tvrdé, zůstává ovšem pod vzorem silný.

I přídavná jména cizí přetvořovali staří příponou tvrdou: malade - malátný, subtilis - subtilný.

§. 108. Také podle vzoru boží skloňují se jména významem podstatná, ale tvarem měkká přídavná: bližní, kočí, krejčí, lovčí (Jägermeister), náhončí, příchozí, správčí, sirotčí, výběrčí atd. Sudí (m. soudce), markrabí, purkrabí, Brikcí, Jiljí (lépe: Egid), Jiří jen tehdy jdou podle boží, nejsou-li určena přívlastkem; jsou-li určena přívlastkem, jako: nejvyšší sudí, svatý Jiří atd., skloňují se podle znamení: nejvyššímu sudí, k sv. Jiří.

Krom toho přijímají také cizí jména mužská přípony jmen přídavných, jako: Antonelli, Kisfaludy, Nádasdy, Királyi (Král), Milde, Thomé, Calvé. (Viz §§. 92 a 93.)

§. 109. Srovnávání jmen přídavných.

Srovnávána mohou býti jen přídavná jména vyslovující takové vlastnosti, jakých vyšší anebo nižší stupeň mysliti si lze; nemůžeme tedy srovnávati na př.: věčný, celý, mrtvý, němý, boží, bratrův atd.

Přídavná jména srovnáváme třemi příponami: -ší, -ější a -ěji a předponou (nad, naj) nej. „bledý“ je *položitel*, „bledší“ *srovnávatel*, „nejbledší“ *svrchovatel*. Tvrdé souhlásky se před těmi příponami přirozeným způsobem obměkčují a hrdelnice změždují. Nejstarší zdá se býti přípona -ěji, z ní vznikla silnější přípona -ější, a z této teprva zkrácená -ší.

Příponu -ší přijímají nepravidelní srovnávatelé: lepší, horší, větší, menší a delší (jejichž položitelé jsou: dobrý, zlý, velký, malý, dlouhý).

Raději -ší než -ější přijímají přídavná jména s koncovkami dý, hý, chý: mladý mladší, drahý dražší, tichý tišší. Jen vetšý má vždycky: vetšejší.

Přídavná s příponami -ký, -eký, -oký připínají srovnávací příponu -ší k samému kořeni, t. j. koncovky -ký, -eký, -oký se vypouštějí docela, a dlouhá kmenová samohláska se krátí: krátký kratší, blízký bližší, nízký nižší, úzký n. ouzký užší, daleký další, hluboký hlubší. Přídavná na -eký a -oký nikdy jiné přípony nepřijímají nežli -ší, ne tedy: vysocejší. Mnoho přídavných na -ký tvoří srovnávatelé s koncovkou -čí, jako: trpčí, hezčí, tenčí, měkčí, lehčí. Jsou to zbytky z dob, kdy srovnávatel tvořil se také příponou -ěji, -ēja, -ėje, sklesle či staženě: í. Přípona tato připíná se ke kmeni, ne až k samému kořeni. Bude tedy na př. od trpký nejprve: trpk-ějí, změžděno: trpčejí, sklesle: trpčí. Přídavná jména s -eký, -oký však přestávají na příponě -ší: daleký další, vysoký vyšší; tak i řídký má jen řídší (vlastně skráceně: ředší; str. 25.). Horký a hořký má srovnávatelé: horčí a

hořčí anebo s tělnatější příponou: horčejší a hořčejší. Svatý má teď se zpětnou přehláskou: světější.

Všecka ostatní přídavná nejraději mají příponu -ější, dopouštějí však nejednou též příponu -ší: slabší, tupější, tmavější, bělejší; snadný má snadnější i snazší, krásný krásnější, ve starší češtině také: krašší.

Pozn. U příkladův snazší a krašší pamatujme si toto pravidlo: hrdelnice h, ch, k změžďujou se před příponou srovnavatele vždycky v sykavky hustší čili druhým stupněm, totiž v ž, š, č: drahý draž-ší, plachý plaš-ší, křehký křeh-čí. Z h, ch, k jest tedy hned ž, š, č. Jiné však souhlásky měkčí se pouze prvním stupněm: d tedy v z; nemohu tedy říci: snaz-ší, nebrž snaz-ší (d v z), ale od vysoký ovšem vyš-ší, od krásný krašší. Vedle snazší, krašší psávali staří také: zazší, mlazší, ačkoliv zase od rád jen radší. My nyní pravíme raději: zadnější, krásnější, mladší.

§. 110. Svrchovatel tvoří se od srovnavatele předponou -nej: lepší nejlepší, chladný nejchladnější, kluzký nejkluzčí. Jinak vyslovujeme svrchované srovnání také, když k položiteli přidáme příslovky: velmi převelmi, hodně, tuze, náramně, nemálo, anebo když jej spojíme s předložkou pře (předobry, přemilý); staří psávali také: dobře veliký, dobře dlouhý. Německé zu jest po česku příliš, pře- i při-: příliš dobrý, predebrý, přidobry anebo předobry, přimalý anebo přimalý, přislaby anebo přislaby, přistarý anebo přistarý.

III. Zájmeno čili náměstka.

1. Zájmena osobní.

§. 111. Osoby rozeznáváme tři: první, která mluví: já, my; druhou, ku které kdo mluví: ty, vy; třetí, o které se mluví: on, ona, ono; oni, ony, ona. Krom toho máme ještě zájmeno se, které všechny tři osoby a obě čísla v sobě zavírá, t. j. táhne se i k první i k druhé i k třetí, dle toho, koli-

kátá osoba jest podmět: vidím se v zrcadle, mýlíš se v té věci, hledí se zachovati; procházíme se, nedivte se, mají se za nejlepší.

§. 112. Skloňování zájmen osobných.

Jednotné číslo:

1. já	ty	on	ona	ono	—
2. mě, mne	tě, tebe	jeho, ho	jí	jeho, ho	se, sebe
3. mi, mně	ti, tobě	jemu, mu	jí	jemu, mu,	si, sobě
4. mě, mne	tě, tebe	jej (ji)	jí	je	se, sebe
5. —	ty	—	—	—	—
6. mně	tobě	něm	ní	něm	sobě
7. mnou	tebou	jím	jí	jím	sebou

Množné číslo:

1. my	vy	oni, -y	ony	ona	—
2. nás	vás	jich	jích	jích	sebe
3. nám	vám	jim	jim	jim	si, sobě
4. nás	vás	je	je	je	se, sebe
5. —	vy	—	—	—	—
6. nás	vás	nich	nich	nich	sobě
7. námi	vámi	jimi	jimi	jimi	sebou.

1. Delších tvarův: mne, tebe, sebe, mně, tobě, sobě atd. užíváme 1. tam, kde osobní poměr důrazněji než obyčejně vytknouti třeba, tedy zejména když dvě osoby postaveny jsou proti sobě, jako: sobě tím škodíš a ne mně, anebó na začátku vět, jako v příkladě právě uvedeném a v odpovědech: Komus to dal? Jemu, tobě; 2. tam, kde k pádům těm přívlástek vztahovati se má: odpusť mně ubohému, dal jsem to jemu samému; 3. po předložkách: ke mně, k tobě, zůstaň u mně. Výminky ve verších na př.: Tě Bože

chválíme, Ti Bože se koříme. Ani po předložkách nebývají vždycky tvary delší: povím to na tě, jednání šlo před se; pustil to mimo se.

2. Všecky předložkami řízené pády zájmena on, ona, ono opatřujeme vsuvným *n*, které ve spojení s prvním jich živlem přirozeně změkne: od njeho, u njeho, k njemu = od něho, u něho, k němu, a poněvadž po zubnicech *n*, *d*, *t* měkkost přechází na následní *i* a *e*, píšeme: od něho, u něho, k němu, s ním.

3. Náměstka se, sebe táhne se vždycky k nom. věty, pročež sama nominativu míti nemůže: já se znám, ty se znáš, on se zná, vztahuje se ale vždycky jen na svou vlastní osobu, t. j., osoba slovesa a osoba náměstky jest jedna a táž: já se vidím *n*. vidím se, ty se vidíš *n*. vidíš se, my se vidíme *n*. vidíme se . . . V němčině děje se to jen ve třetí os.: er kennt sich, sie kennen sich, a i tu ve mn. č. jen tenkrát, nerozumí li se, že činnost v časoslově vyslovená přechází s jednoho na druhého, kdež se potom praví: sie kennen einander (vespolek).

§. 113. Poznámky k jednotlivým pádům.

Číslo jednotné.

1. Ve skloňování první osoby dlužno rozeznávatí pád 2. a 4. od 3. a 6. Pád 2 a 4 jest mne a mě: to se týká mne (mě), ptali jste se mne (mě), byl u mne, spraví to za mne, nehněvej se na mne . . .; pád 3. jest mně a mi, 6. jenom mně proto, že nestojí nikdy bez předložky, po předložkách však klademe z pravidla tvary delší: byli při mně, nebude památky po mně.

2 Místo 2. pádu 3. osoby rodu mužsk. a stř. kladou mnozí i v řeči i v písmě pomateně 4. pád mužský, neroze-

znávající otázky koho, čeho od koho, co. Bojím se jej, vážím si jej, lituju jej, ujmí se jej atd., zajisté jsou pády čtvrté; ale báti se, vážiti si, litovati, ujati se atd. nemůže se vázati s pádem 4., poněvadž se netážeme: koho, co se báti, koho, co si vážiti, koho, co litovati, nebrž: koho, čeho se báti, koho, čeho si vážiti, koho, čeho litovati, koho, čeho se ujati. Správně tedy: bojím se ho, vážím si ho, lituju ho, jest mi ho líto (po německu: o něj), škoda ho jest (po německu: o něj); ujmí se ho; padl snh, ale mnoho už ho nebude. — Čtvrtým pádem stř. rodu, užívaným v řeči obecné správně toliko v Domažlicku v Čechách a pod Jihlavou k Telči na Moravě, chybují spisovatelé často, kladouce tento pád 4. i tam, kde sloveso žádá pádu 2., tedy i ve větě záporné. Dobře ovšem jest: Že ovoce nahnívalo, přeložila je matka, aby neshnilo docela; Sestra ohřívala jídlo; ohřála je dosti? Dřevař štípe dříví sekerou a řeže je pilou; Křivdu činí zlatu, kdo je olovu rovná; Dožínali obilí až je dožali; Rolník vyspal obilí do pytle, a mlynář je vyspal; Konáme-li dílo bídne, dostáváme za ně bídnu odplatu; Štěstí může oklamati jen toho, kdo na ně spoléhá, — ale na otázku čeho, koho nemůže býti „je,“ nebrž gen. „ho“: Jak bohatství nabyl, tak ho pozbude; Jest tak krásné počasí, musíme ho užiti; Dítě Vám umřelo; jest mi ho srdečně líto, škoda ho jest; Tato matka neobjímá svého dítěte v záři slunce, nechová ho, neusmívá se na ně . . . — I po předložkách, které se dost naléhavě o druhý pád hlásí: bez, od, do, u, okolo, krom, ze, vidáme pád 4. místo 2., a mluva obecná tu vždycky chybuje. Druhý pád od on a ono zní zajisté: jeho a ho, po předložkách užíváme však tvaru delšího, a nemůže tedy býti jinak než: bez něho, od něho, do něho, dle něho, u něho, okolo něho, krom něho, z něho. Naopak zase místo 4. p. mžsk. kladli i staří chybně po příslušných předložkách pád 2.: na něho m. na něj, pro něho m. pro něj, za něho m. za něj, před něho m. před něj, nad něho m. nad něj atd.

3. Čtvrtý pád m. r. má dva tvary: jej a ji. Tento druhý

tvár žije však už jenom ve složení s předložkami: na-ji, pro-ji, za-ji, ve-ji, po-ji atd., se vsutým n: na-nji, pro-nji, za-nji, ve-nji, po-nji, staženě: naň, proň, zaň, veň, poň. V předložkách souhláskou zavřených ožívá před tímto j i jejich bývalé z: před-e-ň, nad-e-ň, přes-e-ň, v-e-ň, s-e-ň (já seň [= s něj] nejsem = nemohu se mu vyrovnati silou). Chybné jest užívati tohoto skráceného tvaru s předložkami řídicími gen., jako na př. doň místo do ň h o, neboť gen. zní vždycky jen (ho) j e h o, skráceně j h o. Místo tvaru jej kladou spisovatelé velmi zhusta a obecná mluva vždycky gen. ho a jeho: viděl jsem ho m. viděl jsem jej. Že by toto „jej“ mělo se klásti jen co 4. p. mžsk. r. neživ., „jeho“ a „ho“ u živ., nemá základu, neboť akk. jest tu jen jeden: stč. ji a novoč. j e j. Jestli tedy dovoleno užiti i o živ. gen. jeho a ho jen potud, pokud i u podst. jmen mžsk. životných v jedn. čísle místo akk. klademe gen., původního tvaru pádu 4. neznajíce. Pravíme tedy i o životných mžsk.: jeho n. ho jen tam, kde by toho lepost slohu žádala.

4. Čtvrtý pád rodu žnsk. matou po předložkách s pády jinými; 4. pád tu jest jediný s krátkým i, a poznáme jej podle toho, že místo něho můžeme si mysliti „tu“; podle „tu“ jest totiž také „ju“, což přehlaseně nemůže zníti jinak než zase krátce: ji.

5. Lokál obecné češtiny: ňom m. něm nesprávný jest.

6. Sedmý pád jedn. č. m. a stř. rodu (jím) píšeme dlouze, aby se rozeznával od 3. p. č. mn. Jiné příčiny tu není. Předložkou nesmí býti opatřen, mluvíme-li o něčem co o nástroji, kterým anebo o místě, kudy se co děje: Ďábel jí m l o m o z i l t ř i h o d i n y; há z í m í č e m, a ž jí m o k n o r o z t l u č e; k d y b y c h s e s t a l k r á l e m, b y l b y c h jí m j e n p r o t o r á d, a b y c h m o h l m í t i m n o h o k r á s n ý c h z a h r a d. A l e: M l u v í l j s e m s n í m, š e l j s e m s n í m a t d. v ž d y c k y s p ř e d l o ž k o u s, n e b o ť t u n a z n a č e n a s p o l e č n o s t. O d e d á v n a v š a k p ř e d s o u v á s e i n s t r u m e n t á l u n i t e h d á, k d y ť t e n t o p á d c o p o u h ý n á s t r o j n í k a n e b o

místník stojí bez předložky: (zatřes tou jabloní) proč bych
 ní třásl (m. proč bych jí třásl); to to ní trhlo (m. to to jí
 trhlo); Agar vody hledat chodila, aby ní syna svého Ismaele
 napojila. Toho však potřebí není v 7. p. č. mn.

Číslo množné.

7. V 3. os. mn. č. jest *oni* pro mužská životná, *ony*
 pro ženská a tedy i pro mužská neživotná, *ona* pro střední,
 tedy jako u přídavných neurčitých. Pravíme tedy: Když
 přijdeš mezi vrány, musíš krákorati jako *ony*; Nech *oni* tebou
 se spravují a ne ty jimi (když mluvíme o mžsk.), a: Nech
ony tebou se spravují a ne ty jimi (o žnsk.); o stromech
 pravíme: *ony*, ale ovšem: *oni*, předchází-li neb následuje-li
 tvar s -ové: stromové.

8. V 2. p. mn. č. vyskytuje se od počátku 15. století
 také jejich m. jich, kdež je není než neobdobná předrážka.
 Německým způsobem toto „jich“ co doplňku ke „kolik“ a
 podobně vynecháno na př. ve větách: Téměř všichni plazi
 rozmnožují se vejci, ale nekladou *jich* tolik jako ryby;
 Kolik lidí přišlo při tom o život, a kolik *jich* oň ještě přijde.

2. Zájmena přivlastňovací č. přisvojovací.

Přivlastňovací zájmena jsou: můj, tvůj, svůj; náš, váš
 jejich; jeho, její.

§. 114. Skloňování přivlastňovacích zájmen můj, tvůj, svůj.

Jednotné číslo:

1. a 5. můj, tvůj, svůj má, moje, tvá.. mé, tvé, své, moje
2. mého, tvého, svého mé, mojí, tvé.. mého, tvého, svého

3. mému, tvému, svému mé, mojí, tvé.. mému, tvému, svému
 4. mého, můj, tvého .. mou, moji, tvou mé, tvé, své, moje ..
 6. v mém, tvém, svém v mé, mojí, tvé v mém, tvém, svém
 7. mým, tvým, svým mou, moji, tvou mým, tvým, svým.

Množné číslo:

1. a 5. moji (mí), než. moje mé ..	mé, moje ..	má, moje ..
2. mých, tvých, svých	mých	mých
3. mým, tvým, svým	mým	mým
4. mé, tvé, své, moje, tvoje, svoje	mé, moje	má, moje
6. v mých, tvých, svých	mých	mých
7. mými, tvými, svými	mými	mými.

§. 115. Proti náměstkám těmto jen dvojnásobně se chybuje:

1. mate se nom. a vok. mn. č. životných s neživotnými (čili s pádem 4.): moje bratři m. *moji bratři* přijeli z Prahy, a v středním rodě: mý slova a mé slova m. *má slova*; .. Synové tvoji moji jsou;

2. klade se německým způsobem velmi zhusta chybně můj, tvůj, jeho, kde má býti svůj. Čech totiž, kdykoliv jest majetníkem sám podmět (subjekt, nominativ, kdo), přivlastňuje mu náměstkou *svůj*, ať jest osoba kterákoliv a číslo jednotné anebo množné. Čechovi něco jiného jest: „Václav přišel o jmění svou nedbalostí“ a: „Václav přišel o jmění nedbalostí jeho;“ „Každý rád vidí čest otce svého a matky své“ a „Každý rád vidí čest otce jeho a matky jeho,“ „Hádá dle skutků svých“ a „Hádá dle skutků jeho.“ Nemůžeme tedy říci: „Pan polesný byl pochválen za jeho snahu,“ neboť za cizí snahy nebýváme chváleni, nebrž jenom za snahy *své*. — I v množném čísle jest vždycky: my své, vy své, oni své, ačkoliv i v dobrých spisech nalézáme způsobem latinským a německým: my naše, vy naše. Tímto cizím způsobem vloudilo se i do otčenáše: „jakož i my od-

pouštíme vinníkům našim“ m. *svým*; . . Každému své milo; Svůj k svému (suum cuique, jedem das Seine).

3. Chybně kladou někteří podle němčiny „svůj“ tam, kde má býti pouhé osobní zájmeno „si“; sie wählten ihn zu ihrem Präsidenten jest tedy u nás: zvolili *si* jej za předsedu.

Vedle stažených: mých, tvých, svých vyskytlo se v nejnovější době také zase nestažené: mojich, tvojich, svojich.

§. 116. Skloňování přivlastňovacích zájmen náš, váš.

Číslo jednotné:			Číslo množné:		
rod mužský	ženský	střední	mužský	ženský	střední
1. a 5. náš	naše	naše	naši, naše	naše	naše
2. našeho	naší	našeho		našich	
3. našemu	naší	našemu		naším	
4. našeho, náš	naši	naše		naše	
6. v našem	v naší	v našem		v našich	
7. naším	naší	naším		našimi.	

Jako u můj, tvůj, svůj v 1. p. mn. č. o živ. mžsk. bytostech jest si pamatovati: moji, tvoji, svoji, tak i zde jest zase: naši, vaši; dobře tedy pravíme: moji, tvoji, naši, vaši sousedé, ale: moje, tvoje (staženě: mé, tvé), naše, vaše sousedy; ale vždycky: moje, tvoje (staž.: mé, tvé), naše, vaše domy. Ty's častokrát, když soužení bývali otcové *naši*, spomáhal jim.

§. 117. Mimo: můj, tvůj, svůj, náš, váš máme ještě přivlastňovací zájmena: jeho, její a jejich. Jeho jest 2. p. od osobního zájmena on a ona, její a jejich jsou sesílené genitivy: její m. jí od ona, jejich m. jich od oni, ony, ona. Jeho a jejich se tedy nemůže dále skloňovati, a slycháme-li přece někdy: jejichho, jejichmu, není si řečník genitivu „jejich“ povědom. Její naproti tomu hned od svého vzniku ke konci

14. století (z dřívějšího genitivu jej a ze zájmena ji, anebo z druhého gen. jeje) sklání se podle boží. Pravíme tedy: její dům, jejího domu, jejímu domu, v jejím domě, její sestra, u její sestry, s její sestrou, u jejích (Aniných, Mariiných) sester, jejím (Aniným, Mariiným) sestrám, s jejími (Aninými, Mariinými) sestrami. Přivlastňujeme-li tedy jen jedné osobě ženské, zní přivlastňovací náměstka: její, a sklání se podle boží. Jest tedy na př. v jejích šatech tolik co v šatech té neb oné ženské osoby, od „její“; v jejích šatech však tolik co v šatech těch neb oněch osob, ať mužských nebo ženských, od náměstky on, ona, ono. Kde tedy nemůžeme na místě jejich říci jich, jest toto jejich řečeno o jedné ženské osobě, a tedy: jejích (podle božích): Rektor byl správcem obce učení Pražského, hajitelem *jejích* práv; Člověk zůstane i v budoucnosti ve spojení s přírodou, bude se mu i na dále podříditi poměrům *jejím*.

3. Zájmena ukazovací.

§. 118. Skloňování ukazovacích zájmen ten, ta, to; onen, ona, ono; týž, táž, též; sám, sama, samo.

Jednotné číslo:

Množné číslo:

1. ten, ta, to;	onen, ona, ono	ti, ty, ta; oni, ony, ona
2. toho, té, toho;	onoho, oné, onoho	těch, oněch
3. tomu, té, tomu;	onomu, oné, onomu	těm, oněm
4. toho, tu, to;	onoho, onu, ono	ty, ty, ta; ony, ony, ona
6. v tom, té, tom;	vonom, oné, onom	těch; oněch
7. tím, tou, tím;	oním, onou, oním	těmi; oněmi.

Ten, ta, to ukazuje k osobám neb věcem bližším, onen, ona, ono k osobám neb věcem vzdálenějším: Kain zabil Abela; tento byl povahy mírné a tiché, onen povahy zpurné a zlostné. V mn. nom. a vok. mužsk. jest zase rozdíl mezi životnými a neživotnými: lidé ti a oni, stromy ty a ony (ale ovšem: stromové ti a oni).

Pro větší důraz místo ten ta to, onen ona ono pravíme také: tento tato toto, onenno onano onono, kteréž *to a no* ve všech pádech se připíná: tohoto, tomuto, této, tito, tyto, onino, onyno, oněchno . . .

§. 119. Ukazovací zájmeno *týž, táž, též* skloňuje se jako přídavné *siln-ý, -á, -é*, přibírajíc k jeho pádovým příponám své důrazové *ž* nebo plné *že*: *týž* člověk, *téhož* člověka, *témuž* člověku, s *týmž* člověkem; *táž* ryba, *těž* rybě, *touž* rybu, s *touž* rybou. Zhusta píše se nyní také: ten samý, ta samá, to samé (*derselbe, dieselbe, dasselbe*). „Pro to samé,“ „tím samým“ atd. jest tolik co německé *eben deswegen, eben darum*: jest člověk z míry dobrý, ale tím samým (anebo: pro to samé) i slabý. Chybně klade se „*týž*“ také všude m. *pouhého* ten, ta, to, ba i kde německé *derselbe* jest pouze naše *on* anebo kde se ani nevyjadřuje: „Nezbývalo by nic jiného, než aby N. byl požádán, by *týž* své vládě přikázal . . .“ Zde tímto „*týž*“ má se rozuměti *onen N.*, a proto jest zde „*týž*“ nemístné; kdyby se měl rozuměti někdo jiný než *N.*, stačilo by *pouhé tento*.

Kde by toho zřetelnost žádala, jest záhodno spojití *týž* *táž* *těž* s *ten ta to*; jako na př. v jedn. nom. a akk. rodu stř.: *totéž* slovo; anebo se béře plné důrazové *-že*: *téže* rybě. Ve spojení obou ukazovacích náměstek: *ten ta to* s *týž* *táž* *těž* obě části se skloňují: *titíž, tytéž, tatáž*. Řídčeji a jen k obtížení jazyka předkládají ukazovacímu *týž* *táž* *těž* jednoduché *tý tá té*: *týtýž, tátáž, tétéž*, a první částku nesklonují: *týtýmž* způsobem *auf die nämliche Art* m. *týmž* způsobem. *Týtýž* n. *tytýž* vyskytuje se častěji m. *sice*, někdy, *druhdy*.

§. 120. Ukazovací zájmeno *sám, sama, samo* náleží tvarem svým k přídavným neurčitým, zabíhá však i v jedn. č. také pod vzor *silný*:

Jednotné číslo:		Množné číslo:	
1. sám	sama	samo	sami samy sama
2. samého, sama	samé, samy	samého, sama	samých
3. samému, samu	samé	samému, samu	samým
4. samého, sama, sám	samu	samo	samy samy sama
6. samém	samé	samém	samých
7. samým	samou	samým	samými.

Shoduje se tedy v některých pádech s přídavným *samý, samá, samé*, což znamená v němčině *lauter*: *on sám, ona sama, ono samo*; *samý písek, samá voda, samé víno*; *sám pil samé víno, sama pila samou vodu, viděl jsem jej sama (i samého) samé víno píti, viděl jsem ji samu samou vodu píti, našel jsem je samy*; od něho *samého* nabýváme *samých* dobrých zpráv.

4. Zájmena tázací: kdo, co, ký, který a čí.

§. 121. Kdo jest složeno z *kz* a *to*; ve skloňování toto *do* či *to* se odsouvá, *z* ožívá *co* o a přípony pádů berou se od *ten*. Naše „*co*“ jest vlastně starý 2. p. *če-so* nyní *čeho* (jako z *bysom* máme *bychom*) od starých nominativů *če* a *č*. Z *če-so* vzniklo stažením *čso* a *co* (jako z *česti čsti* a z *toho cti*). Ale staré *č* a *če* dosud žije po předložkách: *na-č, pro-č, za-č, načež, pročež, začež, oč, ve-č, se-č, (v-)ni-ve-č (= v nic)*. Nic stojí místo *ni-co*. Kdo i *co* mají jen skloňování jednotné. Nominativu *kdo* a *co* užívají mnozí také v čísle množném, písíce na př.: *ti kdo by chtěli . . ., lidé, co tady byli . . .*, avšak lépe jest: *již, kteří . . . „Kdo“ říkáme o osobách, „co“ jen o věcech, o osobách nepatříčně.*

1. Kdo, 2. koho, 3. komu, 4. koho, 6. kom, 7. kým.

1. co, 2. čeho, 3. čemu, 4. co, 6. čem, 7. čím.

Podle *ňom* m. spisovného *něm* jest i tu slýchati v lok. *čom* m. spisovného *čem*.

Ký a který patří skloňováním pod vzor „silný.“ Tázacího ký užíváme výhradně jen ve výkřikách, vzatých z řeči lidu obecného, a proto zachovává i ve sklonění tvary zmluvy obecné: Kýho výra m. kého výra, kýho šlaka, ký kozlí m. cí kozlí. U „který“ zase pamatovati jest l. p. č. mn. mžsk. živ. a neživ.: kteří lidé to pravili? které domy to vyhořely? Akk.: které lidi máš nejradší?

Čí skloňuje se pravidelně jako přivlastňovací její podle boží: čí dům, čího domu, čímu domu, čích domův, čích domech, čími domy.

Ve složeném seč předložka s znamená mocnost, mouchoucnost, aby někdo něco vykonal; nesmí se tedy slůvko seč nadto ještě spojovati se slovy, která zase něco takového znamenají, ne tedy: „Chránil jsem tě, opatroval, seč mi bylo možno,“ nebrž: seč jsem byl (s co jsem byl), bez předložky pak ovšem: co jsem mohl.

V obecných zájmenech nikdo, někdo, něco, kdosi, cosí, ledaco n. lecco atd. kdo a co pravidelně se skloňují: někoho, kohosi, ledačemu, leccěmu, ledačím, leccěm.

5. Zájmena vztážná: jenž, ký a který.

§. 122. Jenž obsahuje v sobě tři živly: ukazovací zájmeno *ji* čili *i*, které tu asi tak přešlo v *je* jako v *je-hla* místo *jihla*, *ihla*; přísuvku *n*, kteráž i v *ten*, *onen* se vyskytuje, a konečně příklonné *-ž* místo staršího *-že*. Staří nejednou užívali i pouhého *je-n* a dosti dlouho nedali hláscce *n* vniknouti do *nom.* žnsk. a stž. a v množném čísle ani do *nom.* mžsk., písíce stále v jedn. č. mžsk. *jen* anebo *jenž*, stž. *jež*, žnsk. místo *jaž* přehlaseně *jež*, v množném: mžsk. *již*, ž. *jež*, stž. *m. jaž* přehl. *jež*. V pozdější době mužský tvar jedn. č.: *jenž*, usadil se na místě všech ostatních, i v č. mn., což jest podle *ta*, *ona*, *ono*, *ti*, *ty*, *ta*, (od *on-en*) *oni*, *ony*, *ona* docela neústrojně i chybně. Dobře skloňujeme zájmeno *jenž*

jež jež podle on ona ono, přisouvajíce pádům jeho důrazně -ž, neboť pády obou těchto zájmen jsou vzaty od starého j, ja, je. Jest tedy:

Jednotné číslo :

Množné číslo :

rod m.	ž.	stř.	m. než. a žnsk.	stř.
1. jenž	jež	jež	již jež	jež
2. jehož	jíž	jehož	jichž (jejichž*)	
3. jemuž	jíž	jemuž	jimž	
4. jejíž	jíž	jež	jež	
6. němž	níž	němž	nichž	
7. jímž	jíž	jímž	jimiž.	

Otče náš, jenž jsi na nebesích, posvěť se jméno tvé. Člověk jest tvor, jenž na zemi sice žije, ale jehož snahy zde nikdy ukojení nedojdou, jemuž jest jiná vlast připravena, ježž Bůh k jinému životu povolal. Život tento, v němž truchlíme a se radujeme, jest jen prostředek, jímž do života nadzemského vcházíme. Ctnost je dcera nebes, jež někdy sice pronásledována bývá, již ale přece konečně čeká odměna. Lež, již jsi se dopustil, jest brána, již snadno jiné nepravosti proklouznou. Květina, jež se ti včera tak líbila a již jsi tak bedlivě očistil, dnes uvadla. Pokuta jest přísná pomsta, již k trestání přicházejí všelící výstupkové lidští.

Zdvojené ženské přivlastň. vztažné zájmeno „jejíž,“ které se pak pravidelně skloňuje podle boží:

Matka, jejížto láska k dětem nikdy neochladne, jejímž oku bystrému žádné nebezpečí neujde, jejíhož srdce každá pohroma dětí milených bolestně se dotkne, pod jejímž neustálým pečováním dítky vzrůstají v ctnostné a prospěšné členy člověčenstva, zasluhuje naši nejhlubší úcta.

Někteří chtějí, aby toto jejíž zůstalo nesklonné co stálý genitiv: Dcera, o jejíž otci mluvíte, kniha, v jejíž listech mnoho pravdy, m. o jejímž otci, v jejíchž listech. Podle toho, kde můžeme zaměnit toto nesklonné jejíž, poznáme také,

*) Pro všechny tři rody stejně až dolů.

má-li skloněné jejichž míti *i* anebo *í*, vztahuje-li se tedy jen k jedné osobě ženské, anebo k osobám mnohým: Dívka, na jejichž lících ruměnce kvetou; Dívky, na jejichž lících ruměnce kvetou. Vůbec: od její a jejíž bude jejích a jejichž, ale od oni, ony, ona jenom jejich, jejichž.

Jako genitivem zájmena osobního chybují mnozí i gen. vztažného zájmena jenž, matouce jej s akk.: Dle náhledu, jež tito botanikové se přidržují m.: Dle náhledu, jehož ...

Pozn. Střední ježto kladeno zhusta příkladem zájmena co od druhé polovice 14. stol. z všeobecná k rodu a číslu kterémukoli: pán, ježto anebo co zde včera byl; lidé, ježto anebo co včera tak zmokli. Znamená-li tolik co neboť, poněvadž, píšou je někteří pro rozdíl s *š*: ješto; na místě toho zavládlo však nyní neporozuměním skoro výhradně „jelikož“, které vlastně nemá nikde míti místa, kam se nehodí jeho druhý tvar: kolikoz anebo pokud: Dostal tolik ran, jelikož zasloužil; Básník, jelikož básník (něm.: als solcher) ledaco si dovoľ.

§. 123. Nejstarší památka jazyka českého, Rkp. Zelenohorský (Sněm a Libušin súd), z 9. stol., má místo a vedle jenž třikrátě tázací k ý, a to vždy bez příklonného -že: Volte muža, k ý by vládl vám po želězu; Ustavite ima nový nález, k ý by smieril rozvaděna bratry. Tak i v Rkp. Kralodvorském (z 13. stol.) v básni Záboj: Ty pějěš jako Lumír, k ý slovy i pěniem pohýbal Vyšehrad.

Vztažné zájmeno který, která, které klademe nyní míchaně vedle a místo jenž, jež, jež: Vol si jen takové lidi za přátele, kteří tě v neštěstí neopustí, jichžto věrnost jsi zkusil, kterým se vždycky svěřiti můžeš, a již n. kteří ode všech lidí jsou váženi.

6. Zájmena obecná.

§. 124. Každý znělo za starodávna ky-ždo anebo k ý-ždo (ždo m. žďa od žďati, stč. žďati = čekati). Skloňovala se tedy první část a druhá zůstávala beze změny; v ny-

nějším převráceném „každý“ zůstává první část beze změny: každ-ého, -ému, -ým . . .

Protivou neb opakem předešlého jest žádný od žádati, tedy tolik co žádany. Proto starší spisovatelé užívali tvaru žádný vždy se záporným *ni* anebo *i*: nižádný, ižádný, nižáden, ižáden.

Ostatní obecná zájmena viz na konci §. 121.

IV. Číslovka.

§. 125. Číslovky jsou:

1. základní: jeden, dva, tři, čtyři . . . sto, tisíc, milion;
2. řadové: první, druhý, čtvrtý, desátý, stý, tisíci . . .;
3. druhové: dvojí, trojí, čtverý atd.;
4. násobné: jednoduchý, dvojnásobný, trojnásobný, dvojný, podvojný, potrojný . . .;
5. obecné: všechen, mnoho, málo, kolik, tolik, několik . . .

1. Číslovky základní.

§. 126. Ze základních číslovek skloňuje se jeden, dva a oba takto:

Jednotné číslo:

Dvojné číslo:

1. jeden	jedna	jedno	1. dva	dvě	dvě	oba	obě	obě
2. jednoho	jedné	jednoho	2. dvou			obou		
3. jednomu	jedné	jednomu	3. dvěma			oběma		
4. jednoho	jednu	jedno	4. dva	dvě	dvě	oba	obě	obě
6. jednom	jedné	jedné	6. dvou			obou		
7. jedním	jednou	jedním	7. dvěma			oběma.		

Mn. č. 1. jedni jedny jedna; 2. jedněch; 3. jedněm; 4. jedny, jedny, jedna; 6. jedněch; 7. jedněmi.

Pády, ve kterých se chybuje, jsou tu výtčeny tučnějším písmem. Místo krátkého dva, oba slýchati i vidati o živých bytostech mužských často dlouze: dvě, obá.

V mn. čísle jeden jedna jedno přestává býti číslovkou základní a přestupuje do třídy číslovek druhových.

Také následující dvě číslovky tři a čtyři mají své zvláštní skloňování, ale až na gen. a instr. stejné:

1. tři čtyři, 2. tři čtyř, 3. třem čtyřem, 4. tři čtyři, 6. třech čtyřech, 7. třemi čtyřmi.

I tu o životných mužských bytostech užívají také delšího nom.: tři čtyři m. stč. trie a čtyrie. U čtyři i v písmě vyskytuje se o neživotných a ženských také: čtyry, a v lok. a v instr. pouhé r m. ř: čtyrech, čtyřmi. — Ve „tři“ má lid v gen.: třech, t. j. bere skloňování zájmenné místo jmeného.

Pozn. Podle „dvěma“ i všechny ostatní sklonné částky fači: jméno podstatné, přídavné a zájmeno má v instr. dvojná číslo, víme-li na jisto, že se mluví o dvou osobách, o dvou věcech. „Se svýma dobrýma tetama“ znamená tedy právě toliko tety dvě; „strany, mezi kterýma vznikl spor“ jsou právě toliko strany dvě.

§. 127. Číslovky od 5 do 99, jsouce vlastné podstatná jména žnsk. r. podle kost, mají za pád 1., 4. a 5. své jméno samo; ve všech ostatních pádech přijímají příponu -i. Čteme tedy: od pěti do devadesáti devíti, částka zl. 45 = částka čtyřicetipěti zlatých (něm.: Betrag per anebo von 45 fl.). Ve složení s jinými slovy klademe číslovky 2... 99 do gen.: pětičlenný. Tak tedy i u číslovek tři, čtyři, což jest si pamatovati zvláště s číslovkou tři, která má v gen. f: třínožka, tříhlavý atd. U číslovek od 5 do 99, když se vysloví jak tuto: od pěti do devadesáti devíti, někteří dělají tečku píšice: „od 5. do 99.“, což ale jest vlastně: od pátého do devadesátého devátého, neboť tečka náleží jen k číslovkám řadovým.

Číslovky: dvacet, třicet a čtyřicet jsou staženiny z dvadeset, tři-deset a čtyři-deset. Tvar desát v padesát, šedesát,

sedmdesát, osmdesát, devadesát je starý mn. gen. (podle: do těch čas, do kořán, přátel, pět tisíc). Od 21—99 počítáme: dvacet jeden, třicet dva, . . . devadesát devět. Staří způsobem číslovek jeden-na-deset . . . devět-na-deset skládali i zde: jeden mezi desítma, dva mezi desítma . . ., staženě: jedenmécítma, dvamecítma . . . Desítma je tu dvojný instr., neboť se rozumějí dvě desítky: jeden mezi dvěma desít-(ka)ma . . .

§. 128. Sto skloňuje se podle slovo, tisíc podle meč, Ve spojení s číslovkou dvě má sto dvojně číslo: dvě stě. ale dále ovšem „sta“: tři sta, čtyři sta atd. Lokál jest jenom: stu. — Tisíc mívá mn. gen. také ještě po starodávnu: deset tisíc. Nepravidelně píšeme: před sto lety, ve sto letech m. před stem let, ve stu let . . .

2. Číslovky řadové.

§. 129. Prvý jest starší než první. Místo druhý bývalo vterý, kteréž dosud zachováno jest ve slově úterý, t. j. druhý (vterý) den, a ve slově vteřina m. latinského sekunda (druhá minuta, minuta ještě dále dělená). Od „sto“ zní řadová: stý, podle silný, a od „tisíc“ tisící podle boží.

§. 130. Od čtvrtý počínajíc zachovaly se u číslovek řadových v rodě mžsk. a stř. také zbytky někdejšího jich skloňování jmenného ve spojení s číslovkou půl, kteráž v tomto spojení zůstává nesklonnou: do půl pát-a vědra, v půl šest-u lokte, k půl osm-u stu zlatých atd. od neurčitých nominativů: pát páto, šest šesto, osm osmo atd. podle otcův (otcova) otcovo. V rodě ženském jsou vždycky tvary určité: půl páté, do půl páté (hodiny), k půl páté (hodině). Obecná mluva klade gen. i místo dativu: k půl čtvrtá korci místo k půl čtvrtu korce. Spisovný pak jazyk sám v instr. přestává na gen. číslovky řadové: s půl deváta grošem nemohli vyjítí.

Pozn. 1. Půl a čtvrt v nom. a akk. mají příslušné podstatné v gen.: půl hodiny minulo, čtvrt neb půl hodiny počkám. Žádá-li však věta jiného než 1. anebo 4. pádu, zůstává půl a čtvrt nesklonné, a podstatné jméno položí se do pádu, jehož věta právě žádá: stalo se to před půl letem, před čtvrt letem, vrátím se v půl hodině, budu tady ve čtvrt hodině. Co slovo samostatné skloňujeme čtvrt podle kost: v jedné čtvrti města; zkažené ženské půl snad jen v lok. podle kost: v poli (in der Mitte, in der Hälfte). Obě ty číslovky mají druhotvary: čtvrt čtvrtka, půl pola (neústrojné změkčeno: půle), půlka, polovice. Ze skloňování podle dub zachovaly se od půl pády: od-polu, do-pola, na-po-s-pol, s-polu. Dvojný genitiv polou slýchati ještě v obecných příslovkách: od-polou, do-polou, běžných podle mužsk. a žensk.: od-polu, do-pola, od-poly, do-poly.

Pozn. 2. Spodní číslo čili jmenovatel zlomků vyslovujeme jmény podstatnými, odvozenými od řadových číslovek příponou -ina: třetina, čtvrtina, tisícina; od stý jest setina. Dlouhé *á* řadových číslovek, poslé beztoho z *e* anebo *ě*, přehlasuje se před tímto -ina zase v *e*, *ě*: pětina, devětina, desetina (anebo: devítina, desítina); jen -náct z nadeset a -sát ve složených zůstávají nepřehlasené: jedenáctina, devadesátina.

3. Číslovky druhové.

§. 131. Jeden jedna jedno jest zároveň číslovkou druhovou. Místo ní říkáme též: jednaký jeđnaká jednaké podle silný, Místo dvojí říkáme též dvojaký -á -é, m. trojí trojaký -á -é. Všecky ostatní druhové číslovky mimo čtvěry jsou utvořeny z číslovek řadových příponou -erý: paterý, šesterý, sterý, tisícěrý. Místo čtvěrymi jest v instr. mn. č. čtvěrmí. Místo určitých přípon užíváme u „čtvěry“ atd. hromadně též přípon neurčitých, jmenných: čtvě čtvěra čtvěro, pater patera patero. Tvary ty skloňují se pak úplně dle svých vzorů a mají platnosť podstatných jmen. Jen místo instr. panuje nom.: se čtvěro pacholatý (m. se čtvěrem pacholat).

Skloňujeme pro cvik: desatero božích přikázání.

Místo dvoje, oboje, troje v rodě stř. pravíme též stažené: dvě, obě, tři tam, kde nevíme a nebo nechceme přirozeného rodu určití anebo kde mluvíme hromadně: dvě, tři bratrů, dvě holoubátek; stromek bavlny jest listu na tři rozděleného.

Pozn. K číslovkám druhovým přidávají mnozí činem nadbytným také ještě slovo druh: písmo trojího druhu, m. trojí písmo.

4. Číslovky násobné.

§. 132. První číslovka násobná jest: jednoduchý -á -é; ostatní složeny jsou z tvarů číslovek druhových a ze slova „násobný“: dvojnásobný, trojnásobný, čtvernásobný, pateronásobný. Také odvozují se číslovky násobné příponou -ný, kdež pak ode dva až po pět obyčejně se předpíná ještě předložka „po“: dvojnásobné číslo (lat.: dualis), dvojnásobná vrata, dvojnásobný groš (Doppelgroschen), trojnásobné řady (dreifache Reihen), počtverný vůz (viersitziger Wagen). Krom toho jest také přípona atý, itý ve: dvojnásobný, trojnásobný, dvojnásobný, trojnásobný.

5. Číslovky obecné.

§. 133. Číslovky obecné tvarem svým náležejí buď do oboru jmen přídavných, anebo do oboru jmen podstatných a příslovek. Do oboru přídavných jmen určitých: každý, žádný (ničím), mnohý, všeliký, všelijaký, všeliký, všeliký, málokterý (wenig, paucus), některý, kolikátý n. koliký, tolikátý n. toliký, několikátý n. několiký (etlicher), několiký, mnohonásobný (mnoho na deset, polsky: kilkanaście a podle toho: kilkadziesiąt = několikánásobný). Samo sebou se rozumí, že všechny tyto číslovky se skloňují podle svého vzoru silný.

Obecné číslovky s tvarem přídavných jmen neurčitých byly také: mnoh mnoha mnoho, málo mála málo, kolik kolika

koliko, tolik tolika toliko, několik několika několik. Nyní však jich neužíváme než toliko v rodě středním, a to jen dvou prvních v plném tvaru: mnoho, málo; u ostatních i známku středního rodu obyčejně odsouváme: kolik, tolik, několik m. koliko, toliko, několik. Tyto neurčité číslovky mají troje sklonění:

buď 1. jdou docela podle svého vzoru slovo a mají pak ovšem příslušné podstatné jméno v 2. p.:

mnoho lidí, u mnoha lidí, k mnohu lidí, mnoho lidí, v mnohu lidí, s mnohem lidí; málo zrn, do mála zrn, k málu zrn, málo zrn, v málu zrn, s málem zrn; tolik hlav, do tolika hlav, toliku hlav, tolik hlav, v toliku hlav, s tolikem hlav atd.; kdo si mála neváží, po mnohu nech nebaží; v nádeji mnoha neopouštěj mála, bez mála (es fehlte nicht viel), na mále, na mnoze, mnohem, málem . . .;

anebo 2. mají krom nom., akkus. a vok. příponu -a, a podstatné jméno přijde do pádu toho, kterého žádá příslušné časoslovo anebo předložka:

u tolika měst, k tolika městům, v tolika městech, s tolika městy; do několika hodin, k několika hodinám, v několika hodinách, s několika hodinami; od několika dní.

Jediné „málo“ zůstává nezměněno: proti málo nepřátelům, v málo dnech, před málo věky;

anebo 3. kolik, tolik, několik skloňuje se pravidelně, ale ne s povahou statného jména, t. j. statné jméno k němu příslušící stojí také v tom pádu, v kterém tolik; kolik, několik, totiž v tom, jakého věta vymáhá:

od několika let, k několik lidem (zu etlichen Leuten), v toliku zemích.

Jenom instr. zní: před několika sty lety, s několika lidmi.

Neurčitá obecná číslovka byla také veš vša vše. Mužský její rod zachoval se ve složení: vesmír, t. j. všechn mír, všechn svět (Rusům dosud mír znamená tolik co naše

svět); střední rod zachován také: vše. Jinak v mužském a v ženském rodě pravíme: všečen všechna, všecek všecka, všecken všeckna, a v stf. vedle vše také častěji: všecko, všechno, všeckno. Skloňování jde podle on ona ono.

Jednotné číslo:

Množné číslo:

1. a 5. všečen všecek všecken	všichni všici všickni
v všechna všecka všeckna	všechny všecky všeckny
v všechno všecko všeckno	v všechna všecka všeckna
2. všeho vší všeho	všech a všechných
3. všemu vší všemu	všem a všechněm
4. živ.: všeho neživ.: všečen	
všecek všecken	všechny všecky všeckny
vší všechnu všecku všecknu	
v všechno všecko všeckno	v všechna všecka všeckna
6. ve všem, ve vší, ve všem	ve všech n. ve všechných
7. vším vší vším	všemi n. všechněmi.

Ve slově vesmír skloňujeme obě částky: všehomíra, všemu míru, ve všem míru, vším mírem.

Z oboru jmen podstatných a příslovek jsou číslovky obecné: množství, síla, hojnost, nedostatek, ostatek, dost, trochu, trošku, drobet, drobátko, více, méně, drahně.

§. 134. Poznámky k číslovkám obecným.

Mezi žádný a nikdo jest rozdíl jako mezi lat. nullus a nemo anebo v něm. keiner a niemand.

Rozdíl mezi každý a všeliký vysvitníž z vět: všeliké namáhání, tělesné pohybování v té nemoci budiž zakázáno; všeliké léčení jest tu bez účinku; král slíbil, že dá rozkaz, aby vojsko zdrželo se všelikého přechmatu. Ve větách těchto bylo by „každý“ na místě nepatřičném.

Všeliký jest tolik co každý; všelijaký náleží k čísl. druhovým.

„Více“ klade se příliš často místo i vedle už: my se více neuvidíme m. my se už neuvidíme. Též m. několik (bylo tam více členů jednoty N. m. několik členů). Ale že by bylo vícero a vícery špatně proto, že proti tomu neříkáme méněro a méněry, nemůže se podle kolikero kolikerý, několikero několikerý atd. připustiti.

Cvičení číslovkami. Dosud jsem mluvil toliko s jedním učitelem. Alexandr jedním rázem přefal uzel gordický. Jedni plakali, druzí se smáli, a i dívky jedny plakaly, druhé se smály. Všickni vykřikli jako jedněmi ústy. Dvěma uměním jsme velikými díky povinni: písarství a plavectví. Držel se kruhu oběma rukama. Na Příkopech jest dům nazvaný „u tří lip“. Ze Slovanův mluvil jsem s třemi neb čtyřmi Poláky. Do čtyř svícňů dejte svíčky voskové, v ostatních dvou už jsou lojové. Rusové přišli s šedesáti tisíci, sedmi sty, osmdesáti devíti vojáky Rakousku na pomoc. Roku tisícého osmistého šedesátého sedmého anebo: osmnáct set šedesátého sedmého. Pravda ta jest nađe vši pochybnost vyvýšena. Proti málu byli silni, proti mnohu slabi.

V. Sloveso čili časoslovo.

§. 135. Sloveso vypovídá o podmětu co dělá anebo co se s ním děje. Nejprve jest při něm hleděti na rod, a ten jest trojí:

1. rod *činný*, když předmět něco působí nebo-li činí: žák píše;

2. rod *trpný*, když podmět předmětem jest činnosti odjinud vycházejcí: bývá zkoušen, jest chválen;

3. rod *střední*, když činnost od podmětu vycházejcí na něj sám se vrací: bojím se, modlím se. Slovesa rodu středního nazýváme jinak slovesy *zvratnými*, podle zvratného zájmena „si,“ „se.“ Jsou však také slovesa střední, která označují pouze, v jakém stavě podmět se nachází, a ta k označení rodu nemají zvratného zájmena „se,“ t. j. jsou skutečně slovesy středními: kráčím, padám, žiju, mru, bdím, ležím,

hořím, spím. Zvratným zájmenem tvoříme zhusta i rod trpný: výstupkové trestají se, a jest tedy činiti rozdíl mezi zvratnými slovesy rodu středního a zvratnými slovesy rodu trpného: staví se hluchým, dům se už staví.

Zvratným zájmenem „se“ naznačujeme také obapolné n. vzájemně působení dvou neb několika podmětův, kde činným prvého druhý a naopak činěním druhého první trpí: chlapani se perou (vespolek č. jeden druhého), ženy se vadily (jedna s druhou), nepřátelé se nenávidí. Slovesa tato a jiná činná v takovém případě nazýváme *vzájemnými*. Slovesa zvratná a vzájemná jsou jen obyčejná slovesa činná a střední zvratně n. vzájemně užívaná nebo užitá, a nelze jich tedy za zvláštní rody považovati.

Přechází-li činnost ve slovese obsažená od podmětu čili 1. pádu na předmět v pádě 4. bez předložky, jako na př.: učitel chválí žáka, posli mi tu knihu, pravíme, že sloveso jest *přechodné*; jestli však činnost podmětu směrem takovým nepřechází, nazýváme sloveso *nepřechodným*, jako jsou všechna slovesa střední. Nepřechodná jsou dále buď *podmětná*, když činnost přestává na podmětě samém: běžím, voda teče; anebo *předmětná*, když činnost podmětu na předměty v gen., dat. anebo instr. se táhne: litujeme ubohého děvčete, k večeru dojdeme Prahy, učíme se všem slovanským nářečím, opomínáme bohatstvím.

Dále rozeznáváme slovesa podmětná čili (nezvratná) střední od sloves přechodných, když tato z oněch a naopak stupňováním vznikají, jako na př.: mru - mořím, vru - vařím, pijí - pojím, bohatiti bohatil - bohatěti bohatěl atd., a nazýváme v této příčině slovesa přechodná *příčinnými*.

§. 136. Slovan velmi zevrubně určuje děj, t. j. zdali děj trvá nebo-li ukončen jest, zdali se opětuje bez přestávky, anebo-li s přestávkami počítá jenom doby anebo konečně má-li toliko jednu dobu. Podle toho dělíme slovesa nejprvé na *skonalá* a na *neskonalá*.

I. Skonalá znamenají okamžení, kterým čin-
nost ve skutek vchází, a jsou dvoje:

1. *jednoduchá*, když jednotný děj v jeho okamžitosti na-
jevo stavějí: seknu, hodím, střelím, raním (einen Hieb, Wurf,
Schuss, eine Wunde machen);

2. *končící*, když ve složení s předložkami směr a vztah
děje v jeho okamžitosti vypisují: do-nesu, od-nesu, po-nesu,
s-nesu, u-nesu, roz-střílím, vy-střílím.

Pozn. Jednoduchá i končící tvarem času přítomného vyslovují budouc-
nost. Užívá se jich toliko o minulosti a budoucnosti.

II. Slovesa neskonalá oznamují činnost, jak se v běhu
svém vyvinuje. Jsou pak troje:

1. *trvací*, když jednotný děj v běhu a trvání svém zprosta
se vypisuje: nesu, jdu, mluvím, miluji;

2. *pokračovací*, když se děj nepřetrženě, bez přestávky,
opětuje: házím, bodám, — anebo když snažnost, děj ve skutek
uvésti, vypisujeme: upevňuji, t. j., snažím se upevniti;

3. *opětovací*, když děj po více méně dlouhých přestáv-
kách se opětuje: házívám, bodávám.

Pozn. 1. Sloves neskonalých užívá se o všech časech: o minulosti, pří-
tomnosti i budoucnosti.

Pozn. 2. Zvláštní způsob sloves trvacích jsou slovesa *počínavá*, která
v sobě pojem počínání nesou: blédnu, bohatnu.

§. 137. Při slovese rozeznáváme dále způsob a čas, do
kterého výrok padá. Způsob jest trojí: oznamovací, rozkazo-
vací a žádací; čas též trojí: minulý, přítomný a budoucí.

I. Způsob *ukazovací*, když výrokem něco skutečného
na jevo stavíme, má sám jediný všechny tři časy, které podle
činnosti skonalé, neskonalé a předchodné mají tyto názvy:

A) Časy činnosti neskonalé:

1. čas přítomný: chytám, chytávám,
2. minule neskonalý: chytal jsem, chytával jsem (imperf.),
3. dávnominule neskonalý: byl jsem chytal, byl jsem
chytával,
4. budoucně neskonalý: budu chytati, budu chytávati.

B) Časy činnosti skonalé:

1. budoucně skonalý: chytím (futurum exactum),
2. minule skonalý: chytil jsem (perfectum),
3. dávnominule skonalý: byl jsem chytil.

Pozn. Časy přítomný a budoucně skonalý jsou prosté, t. j. tvarem slovesa samého vyslovené, časy ostatní jsou opsané, t. j. pomocí slovesa býti utvořené.

II. Způsob *rozkazovací*, když se výrok způsobem rozkazu pronáší; má tvary dva, jsou

1. rozkazovací neskonalý: chytej, chytávej,
2. „ skonalý : chyt.

III. Způsob *žádací* neboli optativ, když výroky činíme o věcech pouze myšlených anebo o věcech závislých na možných okolnostech. Tvary jeho jsou:

1. Optativ času minulého:

- a) minule neskonalý: chytal bych, chytával bych,
- b) minule skonalý : chytil bych.

2. Optativ času dávnominulého:

- a) dávnominule neskonalý: byl bych chytal, byl bych chytával,
- b) dávnominule skonalý : byl bych chytil.

Pozn. Způsob ukazovací, rozkazovací a žádací slovy jinak způsoby určité proti způsobu neurčitému č. infinitivu.

§. 138. K způsobům počítají se také jména slovesná: infinitiv, supinum, příčestí a přechodník.

I. Způsob *neurčitý* čili infinitiv:

1. neskonalý: chytati, chytávati,
2. skonalý : chytiti.

II. Způsob *dostižný* č. supinum: 1. neskonalý: chytat, chytávat; 2. skonalý: chytit.

III. *Příčestí* č. participium, tak zvané, že má příčastí jména příd.; jest 1. rodu činného, 2. rodu trpného;

rodu činného :

1. neskonalé: chyta-l, -la, -lo; chytáva-l, -la, -lo;

2. skonale : chyti-l, -la, -lo;

rodu trpného :

1. neskonalé: chytá-n, -na, -no; chytává-n, -na, -no;

kry-t, -ta, -to;

2. skonale : chyce-n, -na, -no; ja-t, -ta, -to.

IV. *Přechodník* č. transgresiv:

1. současný, a to přítomně neskonalý: nes-a, -ouc, -ouce;
chytaj-e, -íc, -íce;

2. předchodný, jehožto způsoby jsou :

budoucně skonale: vstan-a, -ouc, -ouce; chyt-ě, -íc, -íce,

minule skonale : chyti-v, -vši, -vše,

minule neskonale: chyta-v, -vši, -vše; lez, -ši, -še;

3. následný, který se takto opisuje :

následně neskonale: chtěj-e, -íc, -íce chytati, maj-e, -íc, -íce

chytati, chystaj-e, -íc, -íce se chytati,

následně skonale : chtěj-e, -íc, -íce (maj-e, -íc, -íce, chy-
staj-e, -íc, -íce se) chytiti.

Pozn. Přičestí a přechodníky jsou tvarem jména přídavná neurčitá, jež určitými činíme připínajíce k tvrdým koncovkám přípony vzoru silný, k měkkým přípony vzoru boží: přišel přišla přišlo - přišlý přišlá přišlé; chycen, -a, -o: chycen-ý, -á, -é, kryt, -a, -o: kryt-ý, -á, -é; chytaj-ící, chyti-vší, lez-ší. — Infinitiv a supinum jsou vlastně odtažná jména podstatná, infinitiv tvar dativu, supinum tvar akkusativu.

§. 139. Mimo rod, způsob a čas oznamuje mluvící při slovesech také osoby a číslo. Osoby máme tři dvou čísel: jednotného: vez-u, vez-eš, vez-e a množného: vez-eme, vez-ete, vez-ou; dvojně tu docela zaniklo. Slovesa, vyslovují-li pouze děj, neoznamujíce podmětu, od něhož pochází: blyská se, hřmí, svítá, prší, mrzne, jest zima, slovou *neosobnými*. I osobných užíváme často neosobně, původce-li činnosti jmenovati buď nechceme neb nevíme: pije se, zahálí se, bije čtyry hodiny (mlatek n. kladivo bije).

§. 140. Slovesa podle rodův, způsobův, časův, osob a čísel ohýbati slove *časovati*. Dle infinitivu, hlavně za příčinou časování, dělíme slovesa na šestero tříd.

I. První třída obsahuje slovesa, která infinitivní příponu -ti připínají bezprostředně ke kmeni samému, jenž vystupuje na jevo v čase přítomném, jako: nes, ved, plet, moh, bi v nesu, vedu, pletu, mohu, biji; kmenová samohláska (mimo moci a jeti) se dluží a poslední souhláska, je-li zubnice neb hrdelnice, podstoupí příslušné změny: bí-ti, nés-ti, ved-ti vés-ti, plet-ti plés-ti, moh-ti moc-i, pek-ti péci.

II. Druhé třídy slovesa připínají infinitivní příponu -ti ku kořeni pomocí slabiky -nou-, jako: vi-nou-ti, sek-nou-ti, pad-nou-ti.

III. Třetí třídy slovesa mají před infinitivní příponou samohlásku *i*: nos-i-ti, čin-i-ti, pros-i-ti.

IV. Čtvrté třídy slovesa mají před infinitivní příponou dvojhásku *ě*: vid-ě-ti, hoř-e-ti (m. hor-ě-ti), um-ě-ti, hov-ě-ti, šediv-ě-ti.

V. Pátá třída má před inf. příp. samohlásku *a*, přehlasením *e*: vol-a-ti, děl-a-ti, sek-a-ti, ház-e-ti.

VI. Šesté třídy slovesa mají před inf. příp. slabiky -ova: mil-ova-ti, kup-ova-ti, jmen-ova-ti, kral-ova-ti.

Následující nyní tabulka poskytuje přehled jednotlivých těchto tříd, a potřebné doklady s vysvětlením položíme hned potom v pořádku jak třídy a vzory za sebou jdou.

Přehled tvarův

		I. třída						II.
osoba		Přípona -ti spojena jest přímo se samým kmenem						Mezi nou
Infinitiv		nes-ti	peči	pí-ti, pnu	píti, piju	tříti	vi-nou-ti	
čas pří- tomný	jedn. č.	1. nes-u 2. nes-eš 3. nes-e	pek-u peč-eš peč-e	pn-u pn-eš pn-e	pij-u, -i pij-eš pij-e	tr-u tr-eš tr-e	vin-u vin-eš vin-e	
	m. č.	1. nes-eme 2. nes-ete 3. nes-ou	peč-eme peč-ete pek-ou	pn-eme pn-ete pn-ou	pij-eme pij-ete pij-ou, -í	tr-eme tr-ete tr-ou	vin-eme vin-ete vin-ou	
	1. č. 2. a 3.	nes	pec	pn-i	pij, pí	tr-i	viň	
spůsob rozka- zovací	m. č.	1. nes-me 2. a 3. nes-te	pec-me pec-te	pn-ě-me pn-ě-te	pij-me, píme pij-te, píte	tr-eme tr-ete	viň-me viň-te	
	jedn. č. m. č.	r. m. nes-a r. ž. nes-ouc r. stř. nes-ouc m. ž. stř. nes-ouce	pek-a pek-ouc pek-ouc pek-ouce	pn-a pn-ouc pn-ouc pn-ouce	pij-e pij-íc pij-íc pij-íce	tr-a tr-ouc tr-ouc tr-ouce	vin-a vin-ouc vin-ouc vin-ouce	
přechod- ník pří- tomný	jedn. č. m. č.	r. m. nes r. ž. nes-ši r. stř. nes-ši m. ž. stř. nes-še	pek pek-ši pek-ši pek-še	pi-a-v pi-a-vši pi-a-vši pi-a-vše	pi-v pi-vši pi-vši pi-vše	tr-e-v tr-e-vši tr-e-vši tr-e-vše	vi-nu-v vi-nu-vši vi-nu-vši vi-nu-vše	
	přechod- ník mí- nulý	jedn. č. m. č.	r. m. nes r. ž. nes-ši r. stř. nes-ši m. ž. stř. nes-še	pek pek-ši pek-ši pek-še	pi-a-v pi-a-vši pi-a-vši pi-a-vše	pi-v pi-vši pi-vši pi-vše	tr-e-v tr-e-vši tr-e-vši tr-e-vše	vi-nu-v vi-nu-vši vi-nu-vši vi-nu-vše
pří- čestí		jedn. č.	r. m. nes-l r. ž. nes-la r. stř. nes-lo	pek-l pek-la pek-lo	pi-a-l pi-a-la pi-a-lo	pi-l pi-la pi-lo	tr-e-l tr-e-la tr-e-lo	vi-nu-l vi-nu-la vi-nu-lo
	činné	m. č.	r. m. nes-li r. ž. nes-ly r. stř. nes-la	pek-li pek-ly pek-la	pi-a-li pi-a-ly pi-a-la	pi-li pi-ly pi-la	tr-e-li tr-e-ly tr-e-la	vi-nu-li vi-nu-ly vi-nu-la
pří- čestí trpné	jedn. č.	r. m. nes-en r. ž. nes-ena r. stř. nes-eno	peč-en peč-ena peč-eno	pi-a-t pi-a-ta pi-a-to	pi-t pi-ta pi-to	tr-e-n tr-e-na tr-e-no	vi-nu-t vi-nu-ta vi-nu-to	
	m. č.	r. m. nes-eni r. ž. nes-eny r. stř. nes-ena	peč-eni peč-eny peč-ena	pi-a-ti pi-a-ty pi-a-ta	pi-ti pi-ty pi-ta	tr-e-ni tr-e-ny tr-e-na	vi-nu-ti vi-nu-ty vi-nuta	

§. 141. U první třídy českých sloves připíná se tedy infinitivní přípona -ti přímo ku kořeni, kterýž je takto sám s proměnami nepatrnými zároveň kmenem, a to kmenem infinitivním i přítomným, tak že všechny tvary časovací jen

časovacích.

třída	III. tř.	IV. třída	V. třída	VI. třída			
kmenem a infinitivní příponou -ti jest :							
	i	e nebo ě	a	ova			
trh-nou-ti	čin-i-ti	um-ě-ti	hled-ě-ti	vol-a-ti	maz-a-ti	hn-á-ti	mil-ova-ti
trh-nu	čin-ím	um-ím	hled-ím	vol-ám	maž-u, -i	žen-u	miluj-u, -i
trh-neš	čin-íš	um-íš	hled-íš	vol-áš	maž-eš	žen-eš	miluj-eš
trh-ne	čin-í	um-í	hled-í	vol-á	maž-e	žen-e	miluj-e
trh-neme	čin-íme	um-íme	hled-íme	vol-áme	maž-eme	žen-eme	miluj-eme
trh-nete	čin-íte	um-íte	hled-íte	vol-áte	maž-ete	žen-ete	miluj-ete
trh-nou	čin-i	um-ěji	hled-i	vol-ají	maž-ou, -í	žen-ou	miluj-ou, -í
trhni	čin	uměj	hled	vol-ej	maž	žen	miluj
trhněme	čin-me	uměj-me	hled-me	vol-ejme	maž-me	žen-me	miluj-me
trhněte	čin-te	uměj-te	hled-te	vol-ejte	maž-te	žen-te	miluj-te
trhn-a	čin-ě	um-ěje	hled-ě	volaj-e	maž-e	žen-a	miluj-e
trhn-ouc	čin-ěc	um-ějic	hled-ěc	volaj-ěc	maž-ěc	žen-ouc	miluj-ěc
trhn-ouc	čin-ěc	um-ějic	hled-ěc	volaj-ěc	maž-ěc	žen-ouc	miluj-ěc
trhn-ouce	čin-ěce	um-ějice	hled-ěce	volaj-ěce	maž-ěce	žen-ouce	miluj-ěce
trh	čini-v	umě-v	hledě-v	vola-v	maza-v	hna-v	milova-v
trh-ši	čini-vši	umě-vši	hledě-vši	vola-vši	maza-vši	hna-vši	milova-vši
trh-ši	čini-vši	umě-vši	hledě-vši	vola-vši	maza-vši	hna-vši	milova-vši
trh-še	čini-vše	umě-vše	hledě-vše	vola-vše	maza-vše	hna-vše	milova-vše
trh(nu)l	čini-l	umě-l	hledě-l	vola-l	maza-l	hna-l	milova-l
trh(nu)la	čini-la	umě-la	hledě-la	vola-la	maza-la	hna-la	milova-la
trh(nu)lo	činil-o	umě-lo	hledě-lo	vola-lo	maza-lo	hna-lo	milova-lo
trh(nu)li	čini-li	umě-li	hledě-li	vola-li	maza-li	hna-li	milova-li
trh(nu)ly	čini-ly	umě-ly	hledě-ly	vola-ly	maza-ly	hna-ly	milova-ly
trh(nu)la	čini-la	umě-la	hledě-la	vola-la	maza-la	hna-la	milova-la
trže-n	čině-n	umě-n	hledě-n	volá-n	mazá-n	hná-n	milová-n
trže-na	čině-na	umě-na	hledě-na	volá-na	mazá-ua	hná-na	milová-na
trže-no	čině-no	umě-no	hledě-no	volá-no	mazá-no	hná-no	milová-no
trže-ni	čině-ni	umě-ni	hledě-ni	volá-ní	mazá-ni	hná-ni	milová-ni
trže-ny	čině-ny	umě-ny	hledě-ny	volá-ny	mazá-ny	hná-ny	milová-ny
trže-na	čině-na	umě-na	hledě-na	volá-na	mazá-na	hná-na	milová-na

na něm samém osnovány jsou. U ostatních tříd připíná se infinitivní přípona pomocí samohlásek a slabik: a, ě, i, nu, ova, a kmenem infinitivním jest u nich tedy tvar známkami těmito opatřený: vol-a, vid-ě, nos-i, min-u, mil-ova. Nestačí

však všem slovesům k tvoření tvarův časovacích kmen pouze infinitivný, jako na př. u slovesa milova, jenž stačí k tvoření minulého přičestí činného i trpného rodu a min. přechodn.: milova-l, milová-n, milova-v, ale nikoli k tvoření rozkazovacího způsobu a přítomného přechodníku, kteréž odvozeny jsou od přítomného kmene: milu. Máme tedy slovesa jednokmenná a slovesa dvoukmenná; u dvoukmenných jest kmen přítomný základem přít. času ukazovacího a rozk. zp. s přičestím a přechodníkem téhož času, kmen infinitivný základem všech ostatních tvarův časovacích (samých minulých).

§. 142. Kromě kořene a kmene rozeznati možná v časování: 1. sponu, 2. přípony osobné, 3. známky časův a 4. známky způsobův.

Sponou nazýváme samohlásku mezi kořenem a příponami osobnými, časovými a způsobovými: nes-e-š, vol-a-l, nes-e-n, vol-á-n, vol-a-v. Sponu poznáme už v přít. čase, a dle toho, má-li ji sloveso v přít. čase nebo-li nemá, rozeznáváme časování sponové a bezesponové. Časování bezesponové mají nyní už jen čtyři slovesa: dáti, jísti, věděti a býti, kde přípony osobné atd. přímo ku kořeni a kmeni se přiřázejí: dá-m, jí-m, ví-m, jes-m (jsem).

§. 143. Osobné přípony jsou jen v přít. čase oznamovací; zněly a znějí dříve i nyní takto:

Jdn. č.:	1. os. mi, mь, m	Mn. č.:	my, me, m
	2. os. si, ši, š		te
	3. os. ti, tь, t, t		ntь

m prvé os. jdn. č. zachovala jen slovesa časování bezesponového: dá-m, jí-m, ví-m, jse-m (m. jsem); u všech ostatních *m* se sponou *a* smoutila kyrilčina v *a*, jež stará čeština proměnila v *u*: z nesam tedy nesа a nesu, z volajam: volaja a volaju. Nynější čeština zná se k *u* jen u těch, která mají v 2. os. sponu *e*: be-ř-e-š, pij-e-š, miluj-e-š, píš-e-š: беру, piju, miluju, píšu, přehlasené také: piji, miluji, píši; všecka

ostatní, která v 2. os. před š mají á nebo í, vrátila se k m: volám, chytím.

Přípona -si zachovala se jen v j-si m. jes-si; u všech ostatních sloves m. někdejšího si a ši je už jenom š, tedy m. vie-si, nese-ši, pije-ši jenom: víš, neseš, piješ.

Přípona třetí osoby: ti (ť, t) a t také jen v jediném jest a jesti se zachovala, jinde všude odpadla: ne-se, kyr. nese-ť.

Přípona první osoby mn. č., zájmeno my, v starší češtině připíná se v tomto tvaru nezměněném, později však obyčejným zaměňováním hlásek y a e vyskytuje se co -me: vezemy - vezeme, bijemy - bijeme, hořímy - hoříme, anebo, kde spona s předchodnou samohláskou se nestáhla, také docela odsutě: vezem, bijem, milujem.

Příponu 3. os. mn. č., ntь, kyrilčina s předcházející sponou a smoutila v a: nes-a-ť, piš-a-ť, m. nes-a-ntь, piš-a-ntь, kteréž a přehlasila v e u sloves, majících před ostatními osobními příponami samohlásku i: nos-eť m. nos-a-ť. Stará čeština zaměnila a a e čistými hláskami ú a ia (u těch, jež před ostatními osobn. příp. mají i): nes-ú, piš-ú, nos-ia, odkud v nové češtině rozpuštěně: nes-ou, po měkkých přehlaseně: piš-í a u oněch posledních z přehlaseného ia, totiž z ie, staženě í: nosí. Slováci drží se dosud staré češtiny.

§. 144. Známkou rozkazovacího způsobu jest i, kteréž po samohláskách přestrojujeme v j: bij místo bii, kuj místo kui, kryj místo kryi. Samohláska a se před ním zpětně přehlasuje: volej, hádej m. volaj, hádaj. Po souhláskách buď zůstává: padni, mři, kdež pak v množn. čísle se zaměňuje samohl. ě: padněme, mřeme, anebo přechází v předcházející souhlásku: hoď, čiň m. hodi, čini, u sloves první třídy kmene zavřeného a též v třetí třídě odsouvá se docela: nes, vez, nos, voz, ožívá ale v jedn. č. před důrazným ž: nesiž, veziž, nosiž, voziž, vodiž. Dlouhá kmenová samohl. v rozk. zp. se

krátí: oznámíti oznam oznamiž, slíti sil siliž, ráčiti rač račiž, řídití řed řediž (nesprávně: řid, řidiž).

§. 145. Přípon časových, jimiž bychom minulý neb budoucí čas označovali, právě tak nemáme, jako nevíme, byly-li jaké zvláštní přípony k označení času přítomného. Jediná památka přípony prostého (neopsaného) času minulého zachovala se v bys, bysme, byste. Jest to souhláska *s*, která však mezi dvěma samohl. mění se v *ch*, tak že 1. osoba jednotčísla zní: by-*ch*-ъ, 1. os. mn. č.: by-*ch*-o-mъ m. (já) by-*s*-ъ, by-*s*-o-mъ. Z třetí os. jedn. č., by-*s*-t, zanikla jako u všech sloves mimo jest přípona osobná a časová též, tak že zbylo pouhé otřené: by, kteréž znamená též os. 2. V třetí os. mn. čísla kyrilčina vypuštěním druhého živlu (*t*) osobné přípony a přehlasením měla: by-*š*-e, stará čeština by-*ch*-u. Takovýto prostý minulý čas, jenž už záhy ustupoval časům opsaným: miloval sem m. milovach, milovali sou m. milovachu atd., žil prý ještě v 16. stol. v ústech lidí českého. Moravčina a slovenčina také ještě se nevzdálila přípony té, užívajíc její obměny *ch* s činným přičestím min. č.: já-*ch* šel, chodila-*ch*, a tak mluví též lid polský ve Slezsku.

§. 146. Supinum rozeznává se od infinitivu tvrdým *t* a krácením kmenové samohlásky: milovat, nest, bit, a užívá se ho pravidelně po slovesech, jež znamenají hnutí anebo úmysl: jdu spat. Povaha jeho co jména podstatného jeví se tím, že řídí genitiv: jdu lovit ryb, pospíchám oznámít mu té radostné zprávy.

§. 147. Příčestí minulého času jest dvojí: činné na *l*, trpné na *n* a *t*. Tvoříme z něho minulý a dávnominulý čas obou rodů, spojujice s ním přítomné a minulé tvary pomocného slovesa býti: hledal jsem, byl jsem hledal, jsem hledán, byl jsem hledán. Přípona činného přičestí (*l*) spojuje se přímo s kořenem anebo kmenem infinitivním: nes-*l*, minu-*l*, vidě-*l*. Starší čeština u sloves 1. třídy kmene závřeného v rodě

mžsk. s nynější češtinou obecnou *l* odsouvávala: nes, vez, věd, řek m. nesl, vezl, vedl, řekl.

Z přípon trpného přičestí min. času mají *t* slovesa kořene anebo kmene vycházejícího v *i*, *y*, *u* anebo zavřeného nosovkami *m* a *n*: bi-*t* -*ta* -*to*, kry-*t* -*ta* -*to*, vinu-*t* -*ta* -*to*; nosovky se ruší v (*i*)*a*: ja-*t* -*ta* -*to*, pia-*t* -*ta* -*to* od jm-*u* a pn-*u*. U všech ostatních panuje *n*, a to se sponou *e* u sloves prvých dvou tříd kořene zavřeného a u všech 3. třídy: nes-*e*-*n* nesená nesená, tř-*e*-*n* třena třeno, trž-*e*-*n* tržena trženo, čin-*ě*-*n* činěna činěno, noš-*e*-*n* nošena nošeno. Jinde jsou známky tříd, *ě*, *a*, *ova*, zároveň sponami: vid-*ě*-*n* -*a* -*o*; děl-*á*-*n* -*a* -*o*, kup-*ová*-*n* -*a* -*o*.

Přičestí trpné od sloves nepřechodných má význam činný: propade-*n*-ý propadnu-*t*-ý, minu-*t*-ý, srostený, zamrznutý. Takováto přičestí znamenají, že podmět ve svrchované míře opatřen jest vlastností, přiměřenou stavu slovesem vyslovenému. Jiná ponášejí se významem na přídavná od infinitivu anebo přechodníku přít. času, jako ležatý, stojatý = ležecí, stací anebo ležící, stojící. Téhož významu jest i několik přídavných, též od sloves nepřechodných, na -*utý*, -*utný* (útný): mrzutý, smrdutý, tekutý, visutý, (mohutý, slovitý =) mohutný, slovitný (se vsutým *n* tak jako udatný m. staršího udatý od úd).

Starodávná přípona trpného přič. času přít., jež ale velmi časně vyhynulo (poslední příklad u Štítného v 14. stol.), jest -*m*. Zbytky jeho zachovaly se v přídavných jménech: znám -*a* -*o* (od znáti), vědom -*a* -*o* (od věděti), vidom -*a* -*o* (od viděti), lakomý od zastaralého lakati = lačným býti, pitomý od zast. pitati (krmiti), zřejmý m. zřejemý od zříti, a několik jiných.

§. 148. Přechodníky máme co do tvaru dva: jeden pro čas přítomný a budoucí: leza, bera, mna, tra, vstana, sedna, volaje, druhý pro čas minulý: uvinuv, zavolav, dohovnív. Překrásný tento tvar českého slovesa klademe ve staže-

ných větách, vynechavše spojky: a, když, až . . . anebo vztažná zájmena: jenž, který. Proto slovesný tvar, jenž tato slůvka pomíjí, tak říkáje přechází, nazván jest přechodníkem; na př. místo: chodím a čtu pravíme krátce: chodě čtu; vstanu a půjdu k otci = vstana půjdu k otci. Znamka přechodníku přít. a budoucího jest po tvrdých souhláskách m., ž. a stř. rodu: -a, -ouc (za starod.: -uci): jsa jsouc, buda budouc; v mn. č. jen: -ouce: jsouce, budouce; po měkkých souhláskách m., ž. a stř.: -e (-ě), -íc (za starodávna -ěci): pij-e, -íc, chyt-ě -íc, miluj-e -íc; mn. č. jen -íce: pijíce, chytíce, milujíce.

Přechodník přítomný odvozujeme od přítomného kmene, a tento zase nejlépe ustanovíme podle třetí osoby mn. č. a v pochybných případech od rozk. zp.: vedou - veda vedouc vedouce, tlukou - tluka tlukouc tlukouce, jmou - jma jmourc jmouce, kryjí n. kryjou - kryje kryjíc kryjíce, mrrou - mra mrouc mrouce, vinou - vina vinouc vinouce, bodnou - bodna bodnouc bodnouce, mluví - mluvě mluvíc mluvíce, visí - vise visíc visíce, letí - letě letíc letíce, hledají - hledaje hledajíc hledajíce, káží n. kážou - káže kážíc kážíce anebo od rozk. způsobu kážej: kážaje kážajíc kážajíce, berou - bera berouc berouce, kupují n. kupujou - kupuje kupujíc kupujíce.

Přechodník minulý tvoříme od kmene infinitivního přítomnou -v, -vši, -vše: vinuv vinuvši vinuvše, činiv činivši činivše; milovav milovavši milovavše; celý den pracovavše nic jsme nepopadli. U sloves kmene zavřeného vysouvá se v: nes nesi nesše, ved vedši vedše, pek peki pekše, trh trši trhše.

Na Moravě lid posud přechodníků užívá: ida dom zmokl jsem, viza (= vida) že nemůže s místa pomohl jsem mu. V Čechách zná se lid k přechodníkům jen v některých způsobech mluvení a tu zase jen co k tvarům příslovkovým, nedbaje ani na rod ani na číslo: modlím se kleče, jím sedě, píšu stoje, hraju leže (a dokonce chybně s předložkou v:

v leže!) praví mužský i ženská anebo jich více m.: kleče klečíc klečíce, sedě sedíc sedíce, stoje stojíc stojíce, leže ležíc ležíce.

Přípona přechodníku přítomného byla prvotně -nt; od nesu tedy: nesant, což se srovnává úplně s lat. portans (gen. portantis) a s něm. trag-e-nd. Proměňovala pak se až na nynější tvar svůj takto:

u tvrdých: mžsk.:	nesant	žnsk.:	nesantji	
	nesan		nesanci	
	nesa ₂		nesa ₂ ci	
	nesy	stč.:	nesuci	
česky: nesa			nesúc	
		nč.:	nesouc	
u měkkých:	pišant	nosant	ž.: pišantji nosantji	
	pišan	nosan	pišanci nosanci	
	piša ₂	noša ₂	piša ₂ ci noša ₂ ci	
	piše ₂	nose ₂	stč.:	pišaci nosaci
stč.:	piša	nosa		pišeci noseci
nč.:	piše	nose		pišíc nosíc.

Pozorujeme přehlásku po měkkých souhláskách a dlužení slabiky tam, kde po ní odsuta samohl. *i*. Tvaru ženského, jenž jest stejný s rodem středním, užívají spisovatelé též pro mužský rod tam, kde tento od 3. osoby jednotn. čísla času přítomného oznamovacího se neliší: bijíc, pišíc, kupujíc, poněvadž mužský přechodník bije, piše, kupuje stejně zní s 3. os. přít. č.

Pozn. Přípony infinitivu, supina, přičestí a přechodníkův jsou přípony jmenné. Podstatná a přídavná příponami těmito odvozená jsou větším dílem pozůstatky z pradávných dob jazyka. (V. §. 80—87, 39—43 a zvláště §. 42.)

Poznámky k jednotlivým třídám.

P r v n í t ř í d a.

§. 149. Slovesa této třídy jsou kmene zavřeného a kmene otevřeného. Rozdíl ten jeví se nejpatrněji v infinitivu: **slovesa kmene zavřeného zachovávají dlouhou kmenovou samohlásku i ve složení trojslabičném** (tedy ve složení s předložkami slabiku tvořícími anebo se zápornou částicí „ne“): nésti snésti - přinésti, donésti, unésti; vézti svézti - přivezti, dovezti, nevezti; péci zpéci - upéci, napéci, dopéci; klásti - naklásti; kvésti - vykvésti atd.; **slovesa kmene otevřeného krátí dlouhou kmenovou samohl. ve složení trojslabičném**: bíti sbíti - vybiti, píti (piju) - upiti vypiti, znáti - uznati, neznati atd. Jen *u* zůstává dlouhým: vysouti, abouti, přeplouti. U sloves podle vzoru třetí délka zůstává: mříti umříti, mlíti semlíti, dříti vydříti; jen *u* mlíti praví se též: semleti, domleti, pomleti v. semlíti, domlíti, pomlíti.

§. 150. 1. Podle vzoru *ne su* časujeme slovesa, jichžto jednoslabičný kmen zavřen jest souhláskami *s, z, t, d; p, b, v*:
 nésti *nesu*, pásti *pasu*, třásti *třasu* n. *třesu*;
 vézti *vezu*, hrýzti *hryzu*, lézti *lezu*;
 kvésti *kvísti* *kvetu*, plésti *pletu*, másti *matu*, mésti *metu*, hnísti *hnětu*, čísti *čtu*, růsti *rostu*;
 vésti *vedu*, přísti *předu*, krásti *kradu*, břísti *bředu*, klásti *kladu*, būsti *bođu*, housti *hudu*, (blésti *bledu* *faseln*);
 ze sloves retnicemi zavřených jen některé zbytky zůstaly ještě pod vzorem *nésti*; infinitivy kořenův retnicemi *p a b* zavřených přijímají pro lepší vyslovení vsuvku *s*: *záb-s-ti* m. *zábti* (přít. č.: *zebu*), dle čehož bylo i *hriebsti*, *skúbsti*, *tépsti*. Nyní přenášíme sloveso *hřebsti* pod vzor činití: *pohřbiti*, ostatní pod vzor volati: *skubati*, *tepati*. S jednotným č. přítomného času však zůstává *tepati* přece raději v třídě první: *tepu*, *tepeš*, *tepe*. Kořeny zavřené retnicí *v* byly: *živ*, *plěv*,

šiv a běžné (jen s předložkou ob a z-) uv; starší spisovatelé znají se nejednou ještě ku přítomnému času živu, živeš, žive atd. Nyní slovesa ta přišla o svůj poslední živel kořený a přestoupila co slovesa kmene otevřeného pod vzor bi-j-i.

2. Příčestí trpné vloudilo se dle mluvy obecné i do spisův s š a ž, jako: nešen, vežen m. **nesen, vezen**. Obměňování takové jest tu neústrojně, neboť by pak i v přít. č. před sponou e sykavky s a z musely se měniti v hustší š a ž, čemuž není tak; pravímeť jen: nes-e, vez-e, nes-e-te, vez-e-te. Třásti, pásti, másti zachovávají á i v přech. a činném příč. min. času: třás, pás, mát, třásl, pásl, mátl. Nosovka ě v někdejším třes vystupuje pravidelně na jevo co (ie) í v (triesti) třísti, co á v třásti třás třásl, co přehláska ě v třesu, třes, třesa, třeseň.

3. Od kvet m. cvět jest infinitiv dvojí; buď správně kvísti podle čt čísti, kde ь také ožívá co í, anebo důsledně podle ostatních zubnicemi zavřených: kvěstí. V minulém čase ь v čt ožívá co e: četl a tak i v odtáženém podstatném: čes-t; jest tedy i z cvět jen kvet (kvetu, kvetl, kveta, kvet . . .). Sloveso růsti mělo by v přítomném čase míti: rot-u anebo rod-u, jest však rost-u od někdejšího přítomného kmene rost.

§. 151. Podle vzoru péci peku časujeme slovesa, jichž kmen zavřen jest hrdelnicemi h a k: vrci vrhu, střici střehu (bewachen), střici stříhu (mit der Scheere schneiden), moci mohu, žici žhu (místo žehu), síci seku, (síci sahu jen v dosíci), téci tekou, tlouci tluku, vléci vleku, řici řku (místo řeku). Před sponou e rozlišuje spisovná čeština hrdelnice h a k v hustší sykavky ž a č (ale nikoliv před samohl. širokými!): vrhu vržeš vrže vržeme vržete vrhou, tluku tlučeš tluče tlučeme tlučete tlučou; vržen tlučen. Říci řku rozlišuje výjimkou jen prvním stupněm: rceš, rceme, rcete; v trpném příčestí a v odvozených odtud slovech rozlišuje pravidelně: řečen, určený (= umluvený, tedy ustanovený), určený (der

Beschrieene), vyřčení aneb vyrčení. Co řeknu, uřknu, vyřknu atd. přestupuje do 2. třídy pod trhnouti, co určiti do 3. pod činiti. — Znamka rozk. zp. v řeči spisovné rozlišuje hrdelnice jen prvním stupněm v c a z a zaniká: tluc tlucme tlucte, vrz vrzme vrzte, střež střežme střežte, pomoz pomozme pomozte; známka rozk. zp. se drží v řici řku: rci a v žici žhu: žži (m. žzi). — Zanikající ve způsobech času přít. pohybivé e z ь (žhu, řku m. žehu, řeku . . podle čtu m. četu, čtu) vyskytuje se v těžko vyslovitelných bez něho tvarech času minulého: žehl řekl, žehla řekla (ale od četl zase: čtla čtlo . .). — Moh dlouží o v ů před sponou e v přít. čase: mohu můžeš může můžeme můžete mohou. — Od střehu stříci utvořili si někteří chybně střežiti místo strážiti a proto místo střehu stře-žeš -e -eme -ete střehou, střež, střehl, střeha střež vídati až příliš často: střežím střežil . . . Podle trásl trás, pásl pás, mátl mát pod vzorem nésti máme i tu dlouze: tloukl tlouk a m. střehl také: stráh stráhl.

§. 153. Vzor pn, pьn (píti, pnu). 1. Kmen sloves tohoto vzoru jest zavřen nosovkami *m* a *n*. Kmeny tyto jsou im (jm), žm, pn, tn, čn, žn m. jьm, žьm, pьn, tьn, čьn, žьn. Nosovka zůstává však jen před samohláskou: jm-u jm-eš j-mi jm-a, pn-u pn-eš pn-i pn-a, před souhláskami se ruší: jěti, pětí, místo čeho v češtině mezi tvrdými souhl. nastoupilo a, á, ia, mezi měkkými přehlaseně: (e, ě, é) í: jal jat jav jíti, pťal piat piav píti. — Do žm vkládáme pro lepší výslovnost souhlásku d: ždíti ždmu, žďal žďat žďav. Čn číti vyskytuje se pouze ve složeninách: za-číti za-čnu, po-číti po-čnu, na-číti na-čnu . .

1. Infinitivy sloves žíti (žnu), píti (pnu), číti (čnu) znějí stejně s infinitivy sloves otevřených kmenův: ži-, pi-, či-, a infinitiv kmene im (jíti jmu) stejně s infinitivem jíti jdu. Proto volí někteří od kmenův nosovkami zavřených nové tvary podle vin-outi: jmouti, pnouti atd.; jiní tu, kde by dvojsmysl měl vzniknouti, chvalitebněji ruší nosovky veskrz

a praví: jati pojati zajati (po)jal (po)jav (za)jav, piati napiati (na)pial (na)piav na(piat), žati požati atd. Ostatně možno slovesa tato kmene zavřeného od příslušných kmene otevřeného ve trojslabičném infin. rozeznati také délkou: napíti napnu - napiti napiju, dožíti dožnu - dožiti dožiju, počíti počnu - počiti počiju. (U jíti však nemůže tohoto rozdílu býti, neboť jíti jdu co kořen zavřený zachovává dlouhou: dojíti dojdu.)

2. Ve složení s předložkami kořen im dvojakou vystupuje na jevo; po předložkách otevřených: na, po, za atd. vsouvá se k odstranění průzvu souhl. j: naj-íti (na-j-ati) na-j-al, za-j-íti (za-j-ati) zajal; po předložkách zavřených: od, s, vz vsouvá se pravidelně n: od-n-jíti od-n-jal, s-n-jíti s-n-jal, vz-n-jíti vz-n-jal, staženě: odniti odňal, sníti snňal, vznítí vzňal. Bývalé π předložek těch ožívá co e ve skupeninách souhlásek těžko vyslovitelných: sejmu, odejmu, podjíti n. podjati podejmu.

3. Ve vz-íti (m. vzěti, nehmen) n se nikdy nevsouvá a prvý živel i zaniká ve způsobech času přít.: vez-mu vez-mi vez-ma; ve způsobech času minulého: vzal vzav vzat jest bytně obsaženo co měkkost v samohl. a , neboť toto jest z e , a e zase z κn . Douti má dmu podle pnu, ale s jiným významem také: duju podle piju.

§. 153. Vzor píti piju. 1. Slovesa tohoto vzoru rozeznávají se od ostatních této třídy tím, že jsouce kmene otevřeného přijímají k odstranění průzvu vsuvku j ve způsobech času přít.: bi-j-u bi-j-eš bi-j-e bi-j-íce. Patří sem slovesa, jichž kmen vychází v samohl. i, y, u, ě, e, a: bi, hni, pi, vi s přehlasenými bli, či, kli (zobati a klížiti), pli; kry, my, ny (chřádnouti), ry, ty, vy; ku, plu, ru (reissen, raufen), slu, snu, su; dě, chvě, pě, smě, spē, pře, se, ze; ba (mluviti), ta, zra. Dě, hře, o-kře, vě a j. zabíhají s infinitivními tvary také do třídy 5.: dítí se dálo se, hřítí hřátí, okřítí okřátí, vítí vátí. Z nosových přešlo sem kle (m. kl κn); plu a slu v ozn. zp. přít. času k odstranění průzvu buď také

jako ostatní vsouvají j: pluju, sluju, an. rozpouštějí u v ov: plovu, slovu. Od tru máme jen podstatné rtuť místo truf, jinak přešlo co stupňované trá-v-iti, otráv-iti atd. pod činiti.

2. V rozk. zp. ij a yj stahujeme také v é a ý: pí, bí, kry; mý (podle dobrý z dobryj); obecná čeština, jako v dobrý, tak i zde rozpouští ý v ej: krej, mej.

3. Trpné přič. min. času u sloves kořene vycházejícího v a a ě jest na n: zrá-n-í, pě-n-í; plě a kle, přenesená sem první odsutím u a druhé zrušením nosovky, mají trpné přič. min. času podle svých prvotných vzorů nes a pn: plen a klet klat (méně-správně plet a klen).

4. V přič. min. času v době klasické nekrátili ou: plouti ploul, slouti sloul; nyní častěji po příkladu jiných samohl. se krátí: plul, slul, kul, kut. Ze sloves na a a ě dluží se krátká jinde samohláska u těchto: hraji hrál hrán, kaji se kál se po-kán-í, laji lál láno lání, taji tál tán tání, zraji zrál zrán zrání, naději se nadál se (ne)nadání, přeji přál přán přání, smějí se smál se smání, věji vál vát vání, zeji zál. Takováto slovesa, s dlouhou kmenovou samohl. v min. přičestí, zachovávají dlouhou kmenovou i ve složeném trojslabičném infinitivě.

§. 154. Vzor tr tříti. Podle vzoru toho časujeme slovesa kořene zavřeného tekutýma souhláskama l a r: ml, dr, mr, pr, str, vr, zr. Tvary způsobův přítomných přišly dávno o kořennou samohlásku před r; tru tři a tra stojí tedy m. teru, teri a tera. Před l samohl. ta se drží: melu mel melme melte, mela. V tvarech od kmene inf. odvedených, tedy v inf. samém, v činném a trpném přič. min. času a v přech. min. času kořenná samohl. co e a í ožívá, r a l pak se přesmykují; tříti mlíti, třel mlet, třen mlen, třev mlev stojí tedy m. terti melti, ter-l mel-l, tern meln, terv melv. Trpné přič. min. času bylo též na t, čehož důkazem dosavadní mlet, obyčejnější než mlen, a trt-iny čili drt-iny. Od

pl zachovalo se toliko: pl-n-ý bez ožilé kořenné samohl.; tak zaniká tato i v určitých přičestích: u-mr-lý, ne-vr-lý, o-tr-lý, trdlíce místo trlice, proti: mře-l, vře-l, tře-l! (Sr. §. 169.)

§. 155. Slovesa první třídy jsou vesměs neskonalá a sice trvající; skonalejšími, a sice končícími stávají se ve složení s předložkami. Co do směru činnosti je jich mnohem více přechodných nežli nepřechodných.

Druhá třída.

§. 156. Slovesa této třídy jsou též kořene buď otevřeného buď zavřeného: vi-nouti, trh-nouti.

§. 157. Vzor vi-nouti. Slovesa tohoto vzoru jsou buď přenesená od vzoru pi-ji: dou-ti dunouti, klíti klinouti (zobati), plíti plinouti, líti linouti, plouti plynouti, slouti slynouti (na slovo vzatým býti), souti sunouti, vítí n. váti - vanouti, víti vinouti, říti (jako jelen říčeti) řinouti, táti tanouti; anebo se vyznačují tím, že retnice jich kořene před n jest vysuta: hnouti m. hbnouti (sr. o-heb-ný), hrnouti m. hrbnouti (od starého hřebsti hřebu - hrabu), hynouti m. hybnouti sr. hebnouti, u-snouti m. u-spnouti (sr. se-pnu), tonouti m. topnouti (sr. topiti); u jiných jest vysuta i zachována, s významem obyčejně pozměněným: kanouti kápnouti, klenouti klepnouti, kynouti kývnouti, přilnouti přilpnouti, oslnouti (o)slepnouti; — trnouti srovnej s trpěti, šinouti s něm. schieben. — (Vy)řknouti jest od říci řku, vz-po-menouti a zapomenouti od mьn ve mьn-ěti mьn-iti, od manouti známe prvotný tvar jen z ruského маѣ = hýbati, kývati.

§. 158. Vzor trh-nouti. Slovesa tohoto vzoru jsou význačná tím, že minulé přičestí a minulý přechodník tvoří také podle první třídy bez nu: trhl trh, pročež i tu hrdelnice se změžďují před sponou e (v trpném přič. min. času): táhnu tažen, dosáhnu dosažen; postihnu postižen, zapřáhnu

zapřažen, za-mknu za-mčen, do-tknu do-tčen, na-dchnu na-dšer, ti-sknu tištěn. Několik se jich sem také z třídy té dostalo: dosíci - dosáhnou, síci seku - seknu, pásti (padu) - padnu, vlásti (vladu) vládnou. Jiných zde ponejprv se vyskytujících uvedeme několik v §. následujícím. Vynechávati nu v tvarech minulých tam a tehda, kde a kdy toho jest potřeba, je tak starodávné jako vsouvání ho do sloves, kam původně ani nepatří, jako ve všech slovesech předešlého §., kde k vůli tomuto n zaniká poslední živel kořenný. Z dob těch máme od o-hnouti (m. o-hb-nouti) o-b-lý m. o-hb-lý (o-hb-nu-lý) proti o-h-nu-l, ná-h-lý m. na-hb-lý (na-hb-nu-lý) proti na-h-nu-l. Odtud i Kollárovo: pohly m. pohnuly a krajinomluv: nahla nahli atd. m. nahnula nahnuli.

§. 159. Proti třídě první obsahuje třída druhá mnohem více sloves nepřechodných nežli přechodných a co do trvání děje krom trvacích (§. 157 od dunouti až tanouti a mn. j.) i skonálních tak hojně, že se zdá, jako by třída tato od prvopočátku byla měla nejkratší čili okamžité děje označovati, ku kterémuž konci jich kmen vysouváním kořenných souhlásek a samohlásek co možná jest skrácen. Kromě skonálních a sice jednodobých, jako: bodnu, drbnu, klesnu, kousnu, lehnu, padnu, řiznu, sednu, trhnu, vrhnu, křiknu, tknu, hnu a j. objevují se tu poprvé i počínavá, pošlá nejvíce od jmen přídavných: schnu, moknu, hluchnu, blednu, chřadnu, slabnu, mladnu, stárnu, sladnu, řednu, chudnu, bohatnu . .

Třetí třída.

Vzor: čini-ti.

§. 160. Co do trvání děje obsahuje tato třída slovesa 1. jednodobá, nejvíce prvotná, t. j. taková, jež v třídě této ponejprv se vyskytují: hodím, chopím, koupím, kročím, lapím, mrštím, praštím, pustím, raním, skočím, slíbím,

střelím, strčím, vrátím, vtípím se, chybím (chybiti; chyběti viz v třídě 4.);

2. trvací, a to a) prvotná: bráním, děším, dojím, hájím, lovím, mluvím, nutím, prosím, robím, rmoutím, vadím se, učím, udím; b) odvedená stupňováním od sloves středních, čímž pak nabývají významu příčinného, stávající se tudý přechodnými: **hnojití, mařití a mořití, plaviti, slaviti, točití, vařití, rostiti, saditi, sušiti, bavití, z-o-taviti, položití, buditi, zvoniti** (jejichž střední jsou: **hniti, mřiti, plouti, slouti, téci, vřiti, růsti, sednouti, schnouti, býti, týti, lehnouti, bditi m. bzděti, zniti m. zvněti**), od jiných částek řeči odvedená všechna: bouřití, brázditi, děliti, chváliti, krmití, mlátiti, barviti, čepiti, rybařití, soliti, běliti, čerňiti (něco jiného: **běleti, černěti!**), vážití, množiti a mn. j. Takovýmitéž stupňováním dostala se sem: pojiti od píti, kloňiti od klen- klepnouti, modliti m. moliti od mlíti, svítiti od svitnouti;

3. pokračovací všeska též stupňováním odvedená, ale přitom směr činnosti svých prvotných sloves nemění, t. j., bylo-li sloveso prvotné nepřechodným, zůstane i zde nepřechodným, bylo-li přechodným, zůstane přechodným i zde: brodím, chodím, nosím, strážím, vodím, vozím, vláčím, klopím (od bředu, jdu, nesu, střežu, vedu, vezu, vleku, klenu a klepnu) atd.

Co do směru působení jsou všeska přechodná, mimo některá, znamenající větším dílem hýbání.

§. 161. Jako u vzoru peku v třídě 1. a u vzoru trnu v tř. 2. před sponou *e* nastupuje i zde v trpném přičestí min. času změžďování a změkčování. Poslední kmenové *i* tohoto vzoru skleslo totiž před sponou *e* v *j*: čini-ti činj-en, kteréžto s předcházejícími souhláskami působí tyto proměny:

1. *d* a *t* (zde tedy *dj* a *tj*) změžďuje se pravidelně v *z* a *c* tam, kde před nimi nestojí jiné souhlásky: hoditi hozen, roditi rožen, **hraditi hrazen**, souditi souzen, chytiti

chycen, platiti placen, světiti svěcen. Ale zůstává: děděn, kaděn, cítěn, pečetěn, cíděn; voditi má voděn, ale: sprovoditi sprovozen;

2. *s v š* a původní *z v ž* též jen po samohláskách: nositi nošen, kaziti kažen, voziti vožen i vozen, plaziti jen plazen, spasiti spasen. Z *d* pošlé *z* nikdy dále neměkne: od-cizen, ob-mezen (štužď, medja); *c* také ne: baciti bacen;

3. skupeniny *st a sl* mění se v *št a v šl*, též s častými výjimkami: pustiti puštěn, mysliti myšlen; ale: kreslen, ctěn (m. čestěn). Skupeniny *zd a žď* se nepřetvořují, poněvadž *zz a žz* se přičí ústrojí našeho jazyka; zůstává tedy jen: hyzděn, drážděn.

4. Po retných souhl. *b, p, v* a po tekutých *l, ř* jest pouze en m. ěn: loven, lapen, huben, mámen, chválen, tvořen.

§. 162. Krácení dlouhé kmenové samohl. v inf. viz na str. 24 č. 10, §. 144 a §. 153.

Č t v r t á t ř i d a.

V infin. dlouží se při jednoslabičných kmenech *ě v é*, v přít. č. jen u jedné části sloves v 3. os. mn. č. se vsuvným *j* se drží: umějí, u druhé zaniká: hledí (z hledia).

§. 163. Vzor umě-ti. Dle tohoto vzoru časujeme slovesa odvedená od jmen podstatných a přídavných; mimo uměti a úpěti vynikají tím, že jsou vesměs počínavá; běleti, bohatěti, bujněti, domácněti, hubeněti, kameněti, lačněti, lakoměti, malátněti, mrtvěti, mrzačeti, obecněti, pito-měti, rezovatěti, šedivěti, tučněti, vetšeti (od vetchý = starý), želeti, chyběti a mn. j.

§. 164. Vzor hleděti. Dle vzoru tohoto časujeme

1. slovesa prvotná čili ta, jež poprvé pod touto třídou se objevují: bděti, čněti, čpěti, dlěti, hověti, hřměti,

kypěti, museti, pníti, viseti, rdíti se, svrběti, smrděti, str-
měti, tlíti, veleti, u-zřítí, zníti m. zvněti a několik
jiných;

2. z druhé třídy bez stupňování kmenové samo-
hlásky sem odvedená: po-hlednouti - hleděti, od-letnouti -
letěti, lnouti m. lpnouti - lpíti, mrznouti - mrzeti, sednouti -
seděti, stydnouti - styděti se, trnouti m. trpnouti - trpěti,
vážnouti - vězeti, vrtnouti - vrtěti, — kleknouti - klečeti,
mlknouti - mlčeti, vy-běhnouti - běžeti, lehnouti - ležeti,
prchnouti - pršeti, po-slechnouti - slyšeti, vřísknouti - vřeštěti,
šustnouti - šustěti, písknouti - pištěti a j.

Tak dlužno odváděti nejspíše i tkvíti a stkvíti od
tknouti. Po-zř-íti je z první třídy z pod vzoru tř-íti.

Slovesa třídy této, co do směru působení, jsou nejvíce
nepřechodná.

§. 165. Báti se a státi, nestaženě bojati se a stojati,
stupňovaná z prastarého bí (timere) a sti (seslabeného ze sta),
zachovala v tomto staženém tvaru někdejší samohlásku *a* m.
přvotného, u ostatních sloves tohoto vzoru nyní běžného *e*.
Zbytky někdejšího časování sloves tohoto vzoru s *a* místo *ě*
jsou na př. leža-tý, sta-ja-tý, hořál-ek, hořa-vina. Nynější
časování s *ě* není tedy přehlasením z *a*, nebrž vracením-se
k původnímu *ě*.

Přítomnými tvary jde báti se věrně podle vzoru: boj-ím,
boj, boj-e se; u státi rozkazujeme chybně dlouhým stůj m. stoj.

P á t á t ř í d a.

§. 166. Slovesa třídy páté časujeme na základě dvou
kmenův: infinitivního a přítomného. Jsou buď kořene zavře-
ného anebo otevřeného jako slovesa třídy první, s nímž mimo
vzor volati i v přítomném čase se shodují: mazati mažu
s nésti nesu s příslušnými přehláskami v přít. přechodníku,
hřáti z hře-jati hře-ju s pí-ti piju; při kořenech tekutými

hláskami zavřených a při všech, jež nedopouštějí v přít. čase přehlásky, pozorovati i tu zajímavou, se vzorem tr třetí společnou věc, že kmenová samohláska zde větším dílem podle mlíti melu ožívá v přítomných tvarech; minulé tvary osnovány jsou na zvláštním kmeni.

Co do času, obsahuje třída ta jen dvě skonala slovesa: nechati a bezesponové dáti; všecka ostatní jsou neskonala:

1. prvotná trvací: konati, skoumati, žádati, hřáti;
2. odvedená a) pokračovací: táhati, míjeti, po-bízeti, u-háseti, přináseti;
3. odvedená b) opětovací: těšivati, mluvívati.

Pokračovací rozeznávají se od stejně zakončených, též odvedených sloves 4. třídy: a) mimo klaněti se, stavěti, vracetí, mizeti, všeti, veskrz dlouhou kmenovou samohláskou, b) činností nejvíce přechodnou (ve 4. tř. z odvedených málo které jest přechodné) a hlavně smyslem pokračovacím.

§. 167. Vzor volati. Pod tento vzor náleží slovesa dvojí: jedna, majíce před třídní známkou souhlásku tvrdou, řídí se úplně vzorem, stahující mimo 3. os. mn. č. -aja v á; druhá, před známkou třídní majíce souhlásku měkkou, stahují mimo 3. os. mn. čísla -aja v -í a přehlasují a v e: vracajam - vrac-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -ejí; vrac-eje, vrac-eti, vrac-ev, vrac-el, vrac-en. Shodují se tedy s prvním vzorem 4. třídy: uměti, kamž je mnozí také přenášejí. (Viz částečně: I, 3; II, 1; pak: II, 2, b; III, 2, 3; IV.)

Tak se časuje:

1. mnoho prvotných: čekati, dělati, chovati, chystati, kochati se, konati, motati, mrhati, o-dolati, ptáti se, pykati, rouhati se, sedlati, skoumati, žádati, žehnati;

2. mnoho ze všech dosavadních tříd odvedených, mezi nimiž kovati, plovati n. plavati a snovati, vzniklá rozpustěním kořenné hlásky u v ov a av co do trvání děje se nemění. Jiná přestoupením do této třídy stávají se pokračovacími takto:

I. Z první třídy:*)

1. Od vzorův nesu a peku stupňováním kmenových samohlásek: *a* v *á*, *i* v *í*, *y* v *ý*, *u* v *ou*: pasu - pásati, stříhu - stříhati, hryzu - (o)hrýzati, tluku - (vy)tloukati; *o* v *ó*: mohu - (po)máhati, bodu - bádati (pozorovati, skoumati), ale od rostu jen vyrostati a vyrůstati m. vyrástati. Prvotné *e* buď zůstává bez obměny, buď přechází v *ě*, *í*, *é*: metu - metati a namítati, přemítati, teku - těkati, peku - (o)pékati, vleku - (na)vlékati, pletu - (za)plétati, ř(e)ku říkáti, ž(e)hu žíhati; *e* m. *ę* mění se v *ó*: třesu - (o)třásati, předu - (za)přádati; *e* m. *ь* v *ě* n. *í* u jediného kvetu - (od)květati (za)kvítati, všude jinde *í*: čtu (m. čtu) čítati. Tak ožívá *ь* i u sloves odvedených

2. od vzoru *pnu*: *pnu* - (na)pínati, *čnu* - (po)čínati, *tnu* - (s)tínati, *žnu* - (po)žínati; *mnu* - (vy)mínati, *ždmu* - ždímati; *ь* co *ý*: *dmu* - nadýmati, co *í*: *klnu* - (za)klínati.

3. Od vzoru *piju* stupňováním a vsouváním souhlásek *j*, *v* k odstranění průzvu: *baju* - bájeti, (po)bíjeti, (po)píjeti, (za)hnívati, pěti - (z)pívati, (po)krývati, *duji* - (na)douvati. U těch, která pod vzor *piju* přešla odsutím posledního živlu *ь*, tento ožívá: *šiv* - (vy)šívati, *živ* - (u)živati, *uv* - (ob)ouvati.

4. Od vzoru *tru* přestupují sem slovesa stupňováním samohlásek *l* a *r* v *íl* a *ír*: mlíti - (vy)mílati, tříti - (u)tíratí, vříti - (za)víratí, dříti - (vy)díratí, příti - (o)píratí, stříti - (pro)stíratí.

II. Z druhé třídy:

1. Od vzoru *vi-nu* tak jako v 1. třídě od *piju*: *vinouti* - (s)víjeti, *minouti* - míjeti, (od-po)činouti - (od-po)čívati. Tak i s těmi, jichž kořen přišel o poslední souhlásku: *h(b)nouti*

*) Kde odvedená slovesa jen s předložkami jsou v užívání, ať si la-skavý čtenář místo námi tu a dále položených pro větší cvik skládá také s předložkami jinými: na, po, o, v, s, za, do, od, u, z, pře-, při, pro, vz-

- (vy)hýbati, kynouti - kývati; v (u)sínati souhláska ta ne-ožívá. Od jiných tvoříme opěťovací, přenášejíce je **do** tř. šesté.

2. Od vzoru trhnou:

a) připnutím třídní známky přímo ku kořeni: (do)běh-nouti - běhati, křiknouti - křikati n. kříkati, (do)hlednouti - dohlédati, máknouti - makati, (u)mlknouti - (u)mlkati, mrznouti - (za)mrzati, páchnouti - (za)páchatí, padnouti - padati, prchnouti - prchati, sáhnouti - sáhati n. sahati, táhnouti - táhati n. tahati, sednouti - sedati, tk-nouti - tkáti, (z)hlt-nouti - hltati;

b) rozlišením posledního živlu kořenného a t u d y přehlasením třídní známky a v e: (po)bíd-nouti - (po)bízeti, (mh-nouti) - mizeti dle táhnouti - tázati, líknouti - léceti n. líceti (osidla klásti), (po)hlednouti - (po)hlízeti (neústrojně: pohlížeti), máknouti - stč. máceti, nyní nepřehlaseně: makati, od hrdnouti bylo (z)hrzeti;

c) stupňováním krátkých samohlásek: zdvihnouti - zdvíhati, stihnouti - stíhati, svitnouti - svítati; lehnouti - líhati (do)léhati, (z)hlednouti - hledati (do)hlédati (do)hledati a hlídati; — stupňováním polohlásek *ь а т в í, ý, y*: mh-nouti - míhati, (po)lk-nouti - (po)lykati, (za)mk-nouti - zamykati, tk-nouti tý-kati se, sch-nouti - (vy)sychati, (na)dch-nouti (na)-dýchati; v (z)hasínati od hasnouti drží se *n z 2. třídy*.

III. Z třetí třídy (činiti):

1. připínáním třídní známky přímo ke kořeni samému: chyt-iti - chyt-ati, hlásiti - hlásati, lapiti lapati, loupiti loupati, mísiti - míšeti, obyč. míchati, praštiti - práskati a **pr a štěti**; věziti - vězeti náleží pod činiti a hleděti.

2. stupňováním kmenové samohlásky: patřiti - pátrati, praviti (roz)prá věti, kaliti - káletí, kročiti - kráčeti, clo-niti - (za)cláněti, točiti - (s)táčeti, krojiti - krájetí, kloniti - klaněti, spořiti - (při)spářeti, kropiti - (s)krápěti, topiti - (po)-tápěti, děliti - (u)dlěti, činiti - (při)číněti, mluviti - (o)mlouvati, rušiti - rouchati;

3. nejčastěji zároveň rozlišením poslední kmenové souhlásky: buditi - (o)bouzeti (osočovati), choditi - (vy)cházezi, kliditi n. klíditi - uklízeti, studiti - (o)stouzezi; — (pře)kotiti káceti, tratiti - (z)tráceti, (u)tráceti, hasiti - (u)háseti, nositi - (s)náseti, věsiti - věseti, kaziti - (pře)kážeti, raziti - (u)rážeti, voziti - (s)vážeti; — pustiti - pouštěti, jezdití - (vy)jížděti, mysliti - (pře)mýšleti.

IV. Ze čtvrté třídy:

1. od vzoru uměti žádné;

2. od vzoru hleděti: a) nejprve ta, která se vyskytují dříve ve třídě druhé pod vzorem trhnouti, jako na př. běhati od bězezi anebo běhnouti, hledati a (do)hlédati i dohlízeti od hleděti anebo (do)hlednouti, sedati od seděti anebo sednouti, líhati n. lehati a s-po-léhati od lezezi an. lehnouti atd.; — b) se vsutým v k odstranění průzvu: dlíti - (pro)dlívati n. (pro)dlévati, zníti (za)znívati. Z hřmíti (m. grměti) jest hřmāti. Voněti*) už prvotně patří do 5.; pokračovací od něho jest: (za)váněti.

V. Z páté třídy samé:

od vzoru hnāti: a) stupňováním plných samohlásek: žen-u - (vy)háněti; b) stupňováním polovičních samohlásek l a r a ožíváním ь a ѣ: brāti - (vy)bírati, stláti - (u)stílati, (po)slati, (po)sílati an. (po)sýlati (podle toho, odvádíme-li je stupňováním anebo ožitím ѣ: szlati), zvāti - (místo zvatí) - (na)zývati i (na)zívati, rvu - (u)rývati, štvu - (po)štívati.

§. 168. Vzor m a z a t i. Mnoho sloves tohoto vzoru přešlo sem z prvých čtyř tříd způsobem, jež jsme byli vložili v §. předešlém. Časujeme je na základě dvou kmenův: mazi a maza. V tvarech přítomných rozlišují se poslední kmenové souhlásky působením poslední kmenové samohlásky i takto:

sykavky s a z v š a ž: kousati kouši, řezati řezi;
zubnice t a d v c a z: řehtati řehci, hlodati hlozi;

*) Dle svědectví prof. Hattaly.

hrdelnice *h, ch, k* v *ž, š, č*: strouhati strouži, dýchati dýši, plakati pláči;

skupeniny *zd* a *šk* v *žď* a *šť*: hvízdati hvíždí, pískati píšti.

Starší spisovatelé si v pravidelném časování sloves pod tento vzor spadajících velmi libovali, z nichž ta, jež dosud buď z části anebo cele dle tohoto vzoru se časují, vytištěna jsou níže písmem proloženým; ostatní přestoupila celým časováním pod vzor volati:

česati, tesati, kasati, křesati (od křísiti), kousati, kysati, plesati, psáti (píši); kázati, lízati, řezati, tázati (z táh-nouti, jako mizeti m. mizati z mh-nouti);

chlemtati, metati, řehtati, reptati, šeptati, trestati, klokotati, klopotati, rapotati (klappern), stébetati, třepetati...; hlodati;

strouhati, dýchati, páchati; plakati, pykati, skákati (od skočiti);

hvízdati, pískati, tleskati, získati n. zýskati (složeno z jednoduchého iskati = hledati a z předložky *z* m. kyr. *izъ* anebo *vъzъ*: izískati, vъzýskati, a po odsutí krajní samohlásky se pak dluží: *zí-* a *zý-*; krom toho žije iskati s předsutým *v* m. *j* v obecném vískati = hledati v hlavě);

bublati, kašlati, mumlati, šeptati; kárati od kořiti, orati, pářati, žebrati, žehřati, stonati; — drápati, chápati (od chopiti), chrápati, kopati, sypati, štípati, tepati; dlabati, dloubati, hrabati, hýbati, škubati, zobati; dřímati, klamati, lámati (od lomiti).

Plakati a stonati časují se (obdobou: mohu) takto: plači pláčeš pláče pláčeme pláčete plačí; stoní stůněš stůně stůněme stůněte stoní; plač, stoň (nesprávně: stůň).

§. 169. Vzor hnáti - ženu. Kmen přítomný: žen, infinitivný: hna.

1. Sem náleží kmeny: kol a kla, (po)sl a (po)sla, stel a stla, ber a bra, der a dra, per a pra, žer a žra; rv a rva,

řv a řva, zov i zv a zva, žv a žva, štv a štva, plv a plva; lh a lha, ss a ssa (cicati), cp a cpa. (Sr. vzor třetí tru a §. 154.)

2. Starší spisovatelé *e* před *r* (ber u) ve všech sponou *e* opatřených osobách přít. času dlužili a *r* tam i v rozk. způsobě obměkčovali: beru, béřeš, béře . . . berou, beř; též tak dlužili *o*: koli, kúleš, kúle . . . kolf (obdobou stonati a moci).

Lháti lhu lžeš lže lžeme lžete lhou zabřhalo 1. a 3. osobou také pod vzor mazati: lži a lží. (Po)slati má v přítomných tvarech šl a u klasických spisovatelův dle nepřekného meli přehlaseně pošli jako koli a steli. (v 3. osobě mn. č.: pošlí, melí, kolf, stelí).

§. 170. (Dodatek k §. 167.) Slovesa 3., 4. a 5. i 6. třídy přestupují pod vzor volati, když se stávají opětovacími. Tu vsouváme mezi jejich infinitivní kmen a třídní známku 5. třídy vsuvku *v* a dlužíme poslední jejich živel kmenový: volati volávati, tesati tesávati, psáti psávati, sedati sedávati, kopati kopávati, cpáti cpávati, lháti lhávati, činiti činívati, choditi chodívati, bdíti bdívati, boleti bolívati, obětovati - obětovávati, opakovati - opakovávati . .

Š e s t á t ř í d a.

§. 171. Vzor milova-ti, milu.

Třída šestá obsahuje dva druhy sloves:

1. odvedená od jmen podstatných, několika přídavných a příslovek, při čemž se dlouhá kmenová samohl. krátí: boj-ovati, bída běd-ovati, dík děk-ovati, jméno jmen-ovati, práce prac-ovati, pán pan-ovati, král kral-ovati, obcovati, hodovati, nocovati, škodovati, věnovati, žalovati, žertovati, rád radovati se a j.;

2. odvedená od jiných sloves, nejčastěji z třídy 3. a 5., zřídka z 2. a 4., nemůže-li se od nich tvořiti sloveso se smyslem opětovacím dle třídy páté:

a) z 2. třídy jen málokteré bezprostředně, než raději teprv z tvaru jeho ve třídě páté*): trhnouti trhati - (vy)trhovati, (dvihnouti) zdvíhati - (vy)zdvihovati, sáhnouti sáhati - (ob)sahovati, táhnouti tahati - (vy)tahovati, hrnouti (v 5. tř. slovensky: shrňat) (s)hrnovati, vinouti (v 5. tř. slovensky: roz-víňat) roz-vinovati;

b) u přenášení sloves 3. třídy do 6. dlouhá kmenová samohl. se krátí a poslední souhl. kmenová se měkčí a rozlišuje tak jako v trpném přřč. min. času, ale nic jinak: louditi - (vy)luzovati, řídití - (na)řizovati, souditi - (od)suzovati, hraditi - (na)hrazovati; — rmoutiti - (za)rmucovati, (roz)nititi - (roz)-něcovati, zlatiti - (po)zlacovati, svítiti - (o)svěcovati; — dusiti - (u)dušovati, hlásiti - (o)hlašovati, mšiti - (s)měšovati; — hroziti (po)hrožovati, kaziti - (na)kažovati; — jistiti - (u)-jišťovati, hostiti - (za)hošťovati; — hyzdití - (z-o)hyžďovati; — kloniti - (s)kloňovati, plniti (na)plňovati; — patřiti - (s)patřovati, ostřiti - (z)ostřovati; s-hromážditi - s-hromáždovati, cítiti - (po)cíťovati, na-vštvítiti na-vštvěťovati; obmeziti - obmezovati; slíbiti slibovati, (o)známiti - (o)znamovati;

c) ze 4. třídy jen ta, která se nemohou státi pokračovacími anebo opětovacími ve třídě 5.: hověti - vy-hověti, kypěti - (pře)kypovati; trpěti trpívati, ale (u)trpovati, mlčeti mlčívati, ale: u-mlkovati;

d) z 5. třídy krácením kmenové samohlásky: otáletí (m. otdáletí) - oddalovati, sáhati - (za)sahovati, (po)dřletí - (po)dělovati, poroučeti - (od)poručovati, pro-bouzeti - probuzovati, vrhati - (za)vrhovati a j.

Slovesa pod 1. jsou trvaci, slovesa pod 2. pokračovací a opětovací.

*) Důvod k tomuto tvrzení jest, že mnozí i od sloves, jichž poslední kmenová souhlásky jest tvrdá (2. třídy), odvozujíce do 6. třídy změkčují ji: hrnouti - shrňovati, rozvinouti - rozvíňovati, jakoby od hřněti, vyviněti, kde čárka nad samohláskou r znamená délku jako u ostatních samohlásek.

Časování bezesponové, nepravidelné a kusé.

§. 172. Časování bezesponové, totiž takové, kde přípony osobné a známky časův a způsobův připínají se přímo ku kořeni a kmeni, máme nyní toliko u čtyř sloves: býti, dáti, jísti, věděti.

1. Bý-ti.

§. 173. Býti tvoří své časy a způsoby od kmenův jes, bud a by. Jes je přehláška z jas a toto opatřeno předsutým j k odstranění samohlásky v násloví m. as. *By* neliší se podstatně od bud než jen hláskou *d*, a proto slýchati byl vedle bul (v Domažlicku), a m. spisovného nabudu, pobudu slýchati obecně nabydu, pobydu.

Jes časujeme podle nes, by podle pi(ju), bud podle ved.

I. Přít. čas oznamovací: jsem m. jes-m, jsi m. jes-si, jest; jsme, jste, jsou (m. jsme, jste jesú).

Přechodník přítomný: jsa, jsouc; jsouce.

II. Z bud máme:

1. tvarem přítomný, významem ale budoucí čas: budu, budeš, bude, budeme, budete, budou.

2. Rozkazovací způsob: buď, buďme, buďte.

3. Přechodník budoucí: buda, budouc, budouce, místo kterého však užíváme stále přechodníkův přítomných: maje, chtěje od míti a chtěti.

III. Od by vznikají infinitiv a časy minulé:

1. zastaralý minulé čas:

bych, bys bysi, by m. byst, bychom, byste, by m. bychu.

2. Infinitiv: býti.

3. Přechodník minulé: byv, byvši, byvše.

4. Činné přičestí minulé: byl byla bylo.

5. Trpné přičestí minulé: byt v bytí.

§. 174. „Jsem“ jest m. jsem a toto m. jsem se vsutým e pro lepší vyslovení (sr. pásem m. pásm, písem m. písm). Jseš m. jsi vzniklo způsobem časování sponového (nes-e-š). „Jest“ samo jediné ze všech sloves má zbytek přípony 3. os. jdn. čísla; celá ta přípona zachována jest v důrazném jesti a jesti (kde poslední t = ti = tobě). V obecném je podle ostatních sloves přípona osobní (ti) odpadla a i poslední živel kořene zanikl; tento kratší tvar spojuje se od nepaměti se zápornou částicí *ne* vsuvkou n: ne-je, ne-n-ie, stažením: ne-n-í. S touto zápornou částicí skládají se všechny tři kmeny ve všech osobách a číslech; ale s předložkami skládáme jen kmeny by a bud: do-byti dobyl dobyv do-budu, na-byti nabyt nabyv na-budu na-buda, u-byti ubyl ubyv u-budu u-buda, při-byti přibyl přibyv při-budu při-buda atd.

Do jiných tříd přenáší se *by* jako jiné kmeny otevřené vzoru pi(ji): bý-v-ati (se vsutým v), bav-iti (stupňováním kořenné hlásky y samohláskou a), baviti - za-bávěti za-bavovati, bývati - bývávati.

2. D á - ti.

§. 175. Od kmene *dad*, utvořeného zdvojením kořene: *da-da* a odsutím posledního *a*, jen 3. os. mn. č. přít. času ozn. zachovala se beze spony: *da-dí*, kde *í* je zbytek přípony osobné, vzniklý stažením *z ie*: *dad-ie*, a toto přehlasením *z ia*; ale již i v samém Rkp. Kralodv. jest: *bo-zi daj-ú* podle vzoru volati. Tak i přítomný přechodník od tohoto zdvojeného kmene: *dada dadouc dadouce* podle *vedu* ustupuje tvarům od kmene někdy pouze infinitivního *da* dle vzoru volati: *da-je, -jíc, -jíce*.

3. Jed- jísti.

§. 176. Kmen „jed“ jest přehlasené kyrilské *jad* a toto m. ad. Poslední živel drží se v přít. č. oznam. jen v třetí

os. mn. č.: jedí; ve všech ostatních zaniká a druhý živel se dluží: jím, jíš, jí, jíme, jíte. V rozk. zp. rozlišuje se poslední živel v z: jez, jezme, jezte, v inf. v s: jísti podle ved - vésti. Jinde se drží:

přechodník přítomný: jeda jedouc jedouce,
 přechodník minulý: jed jed-ší jed-še,
 činné příč. minulé: jed-l -la -lo,
 trpné příč. minulé: jed-e-n jed-e-na jed-e-no.

4. Věd-ě-ti (a jeho základné: viděti).

§. 177. Sloveso toto časujeme na základě dvou kmenův: přítomného věd, který vznikl stupňováním z vid, a infinitivního vědě, též tak z vidě. Kmen věd srovnává se přítomnými tvary s jed, ale má o přítomné trpné přičestí více:

přít. čas oznamovací: vím, víš, ví, víme, víte, vědí;

způsob rozkazovací: věz, vězme, vězte;

přechodník přítomný: věda vědouc vědouce;

trpné příč. přít.: věd-o-m věd-o-ma věd-o-mo.

Infinitiv: věd-ě-ti;

přech. minulý: věděv věděvši věděvše;

činné příč. min.: věděl věděla vědělo;

trpné příč. min.: věděn věděna věděno.

§. 178. Vidě-ti náleží k slovesům nepravidelným, ale pro příbuznost s věděti budiž uvedeno zde. Přechodník času přít. jest od kmene vid: vida vidouc vidouce, způsob rozk.: viz, vizme, vizte. Ve zp. rozk. v tvaru důrazném zůstává od viděti i věděti poslední kořená souhláska změžděna: věziž, viziž, pročež někteří u obou sloves těch přijímají tři kmeny: vid věd, vidě vědě, viz věz. Mimo to mají obě slovesa tato trpné příč. přít.: vidom a vědom; podstatná jména od inf. kmene vid a věd: závist, pověst jsou stejně tvořena. Vědíti, zapovědíti atd. m. věděti, zapověděti jsou právě tak nepěkné jako vidín, vědín . .

§. 179. Časování nepravidelné nazýváme to, ve kterém slovesa pro tvary některých způsobův a časův přestupují z jedné třídy do druhé. Takové časování mají slovesa: jíti, státi, chtíti, míti, spáti.

1. Jíti má přít. čas jedu jedeš jede, jedeme jedete jedou; — rozk. způsob: jed' jedme jedte; přít. přech.: jeda jedouc jedouce (tedy stejně jako u jísti); přech. minulý: jev jevši jevše; přičestí činné: jel jela jelo; přičestí trpné: jet jeta jeto.

2. Jíti má přít. čas: jdu jdeš jde, jdeme jdete jdou; rozk. zp.: jdi jděme jděte; přech. přít.: jda jdouc jdouce. Od kořene šed (před širokou samohláskou *š* v *ch*: *chod*) vypůjčuje si přechod. minulý: šed šedši šedše; činné přičestí minulé bez *d*: šel šla šlo. (Trpné přič. min. mělo kdysi šes-t m. šed-t a co stažené š-t žije ve jménech: příští a záští. „Příští“ co jméno příd. hodí se dobře m. nemístného mnohdy „budoucí“. Příští = příchod, záští = zajítí, co zašlo, tedy = nenávisť, hněv, nepřízeň.) Stupňovaný tvar „chod“ jest smyslu pokračovacího.

3. Státi: stanu staneš stane, staneme stanete stanou; rozk. zp.: staň staňme staňte; přech. přít.: stana stanouc stanouce; přič. činné: stal stala stalo; přech. minulý: stav stavši stavše. Tak jdou též složená: dostanu, nastanu, ostanu n. zůstanu, vstanu atd.

Od slovesa toho dlužno rozeznávati jiné s dlouhou kmenovou samohláskou: státi stojím stojíš stojí, stojíme stojíte stojí; rozkaz. zp.: stoj stojme stojte (obyč. chybně: stůj . .); stál stála stálo; stáv stávši stávše; stání. Dostáti slovu = Wort halten.

4. Chtíti: chci chceš chce, chceme chcete chtí (a ne-náležitě chtějí); rozk. zp.: chtěj chtějme chtějte; přech. přít.: chtě chtěc chtěce a chtěje chtějíc chtějíce; chtěv . ., chtěl . ., chtěn . .

5. Míti: mám máš . . mají; maje majíc majíce, měv

měl ...; přičestí trpné: jměn nebo jmín, což mnozí matou s jmenován.

6. Spáti: spím spíš spí, spíme spíte spí (neústrojně: spějí podle chtějí, náležejí, návidějí a několika jiných); spíme spěte; spě spíc spíce.

§. 180. Kusá slovesa jsou: dítí, prý, vece, věru a vari.

1. Díím díš dí, díme díte dějí. Složená: převzděti; oděti, poděti — převzděju oděju poděju, převzděj oděj . . ; převzděje oděje, převzděv oděv; převzděl oděl, převzděn oděn atd.;

dítí se tolik co stávati se, časuje se takto: děje se, dějí n. dějou se, děj se, dalo se; tak i: nadítí se an, nadátí se. Od udátí se: událo se, událost;

2. prý přestrojeno jest vysutím, přehlasením a stažením z praví (praí, praj, prej, prý);

3. vece jest m. veca a toto zastaralý minulý čas od vecati (říkati), nyní větiti (praviti);

4. věru jest snad m. věřím, jako moravsko-slovenské reku a chcu od říci a chtěti;

5. vari, varite n. varte jest rozk. zp. od starého variti (varovati).

§. 181. Obecná připomenutí.

1. Jako čisté a správné užívání tvarův jména podstatného, tak i přísné šetření prvotných tříd u slovesa pomáhá nejen k leposti jazyka, ale blížíme se tím i ostatním nářečím slovanským. Pokud tedy o tvaru některém není výslovně řečeno, že přešel naprosto pod vzor anebo do třídy jiné, budiž časován dle vzoru, ku kterému vlastně a skutečně náleží.

2. Jiná věc ovšem jest, přenášíme-li slovesa z třídy do třídy proto, abychom naznačili trvání děje. Žádný jazyk, leda řecký, nemůže vysloviti trvání děje tak přesně jako jazyk

slovanský. Zvláště tedy překládající z němčiny vmysleme se dobře v děj užitého slovesa; ich trage není jenom nesu, ale také nosím, nosívám; er kommt není jenom přijde, ale také přichází, přicházívá; ich gehe může býti jdu, chodím, chodívám, chodívávám, ač v těchto opětovacích tvarech i sám Němec hledí si pomoci opisováním: ich pflege zu kommen, ich pflege zu gehen. Počínavá slovesa vyjadřuje pomocí werden: stárnu ich werde alt, dokonaný děj: ich bin alt geworden oznamuje Čech slovesem složeným s předložkami: sestárnul jsem. Jen pro některé naše sloveso počínací má i Němec význam prostý, neopsaný: blendu ich erblasse. Tak i dokonané děje od ostatních sloves trvacích pronáší Slovan velmi pěkně pomocí předložek se slovesy takovými v jedno slovo spojených: snídati, posnídám; ich hatte gefrühstückt = byl jsem snídal; als ich gefrühstückt (das Frühstück eingenommen hatte), gieng ich aus = posnídav, nasnídav se, vyšel jsem si; bis ich werde gefrühstückt haben = až se nasnídám.

3. Snažnost v našem slovese pokračovacím vyslovenou dává Němec na jevo řčením: im Begriffe sein, sich anschikken a p.: eben waren sie im Begriffe wegzugehen právě odcházeli.

4. Němec užívá odtažitých jmen podstatných od sloves odvedených, Slovan bere sloveso samo; Němec užívá slovesných jmen podstatných s předložkami, Slovan přechodníkův: Beim Weggehen drückte er mir die Hand: odcházeje tiskl mi ruku; durch ihren Auf- und Untergang bewirkt die Sonne Tag und Nacht: slunce vycházejíc a zapadajíc den a noc činí.

5. Velmi bedlivě rozeznáváti jest slovesa střední od jejich tvarův příčinných: mříti mru sám, ale mořím, mařím jiného, něco; schnouti schnu sám, ale suším něco jiného; hasnouti hasnu (= umírám) sám, ale hasím, uhaším, zhaším svíci, světlo, oheň, žízeň; skrotnouti skrotnu skrotl sám, ale: krotím, krotil, skrotil jiného; vězeti vězím vězel sám kdesi, ale věziti vězím vězil = činím aby kdo vězel, držím jej ve vězení, ve vazbě; růsti rostu sám, ale rostiti rostím užitečné a příjemné rostliny a byliny. Tak i činná slovesa 3. třídy,

když přestoupivše do 4. pod vzor uměti, stávají se počínavými, čínšce k třídě 4. rod trpný:

zemdliti	zemdlím	oni zemdlí	zemdlil	= mdlým učiniti
zemdleti	zemdlím	zemdlejí	zemdlel	= „ se státi;
bohatiti	bohatím	oni bohatí	bohatil	= bohatým učiniti
bohatěti	bohatím	bohatějí	bohatěl	= „ se státi;
ztupiti	ztupím	oni ztupí	ztupil	= tupým učiniti
ztupěti	ztupím	ztupějí	ztupěl	= „ se státi;
zpěnití	zpěním	oni zpění	zpěnil	= pěnou učiniti
zpěněti	zpěním	zpěnějí	zpěněl	= „ se státi;

Mnohá mají počínavý tvar raději z třídy 2.: bohatnouti, chladnouti, sladnouti.

6. Třída 4. vzor uměti a třída 5. přehlasený vzor vraceti mají 3. os. mn. č. přít. času ozn. na -ejí, -ějí, třída 3. a vzor hleděti třídy 4. jen -í. Kdo tedy ví, do které třídy a ku kterému vzoru sloveso náleží, nemůže chybiti. Podle uměti jdou všecka počínavá, nejvíce od přídavných a podstatných odvedená, podle vraceti pokračovací odvedená zdloužením kmenové samohlásky (mimo pět před §. 167). Ta tedy všecka mají v 3. os. mn. č.: -ějí, -ejí, ostatní jdou podle jiných vzorů a mají jen -í. Ona slovesa prvního druhu mají také už v rozk. zp. *ej, ejme, ejte*; tato druhá jsou v rozk. zp. jednoslabičná: *hoď - oni hodí, házej - oni házejí, střel, oni střelí - střlejš, střlejší; vrať, oni vrátí - vracej vracejí; kroč, oni kročí - krácej krácejí; val, oni valí - válej válejí; (vy)praviti (vy)praví - vyprávěti, vyprávějí; nos, oni nosí - snášej, snášejí; choď, oni chodí - docházej, nacházej se - docházejí, nacházejí se; (vy)rob, oni (vy)robí - vyráběj, vyrábějí. Směj, rozuměj.*

Nepravidelná mají: *vidí, vědí, chtějí, spí, dějí.*

Boleti, veleti, vězeti, mrzeti, zníti, museti, slušeti, náležeti přijímají už v klasické době také -ejí.

7. Před sponou *e* rozlišují se hrdelnice a *r* měkne, ale nikoliv před *u*: *vrhu vrhou, tru trou, беру беру; nikoliv tedy beř, beřou!*

8. Třída 3. a 4. má trpné přičestí min. času na -ěn; budou tedy i přídavná jména určitá a jména podstatná odtud odvedená míti ě: ěný, ění. Jen po retnicích u sloves třetí třídy měkkost docela zaniká: tupiti tupen **tupený** tupení, chopen chopený chopení, koupén koupený **koupení**, lapen lapený lapení, slíben slíbený slíbení, mluvení, **chybiti** chybeno chybení; ve 4. tř. však zůstává: tupěti ztupěl **ztupělý** tupění, hovění, kypění, trpěný trpění, tkvění, **chyběti** **chybění**; ale přece jest i tu: utrpení. V první třídě před sponou e nikde se neobměkčuje: nesen nesený nesení, bude **tedy** také jen: čten čtený čtení.

Hlava třetí:

Nesklonné částky řeči.

I. Příslovka.

§. 182. Příslovky určují kde, kdy a jak se co děje. Dělí se tedy významem svým na příslovky místa, času a způsobu. Příslovky způsobu dělí se pak zase na příslovky jakosti, kolikosti a vztažnosti.

Původem jsou buď prvotné anebo odvedené, jednoduché anebo složené. Prvotné jsou na př. **ba**, **ni**, **ne**, **ně** a obě části složeného **ne-bo**. Ostatní jsou buď nepřímé pády jmen podstatných, přídavných, zájmen a číslovek, anebo tvary slovesné.

§. 183. Příslovky z pádův jmen **sklonných**, nejvíce s předložkami:

I. genitivy:

místa: shůry, zdola (zbytečně: seshora, zezhora [dle výslovnosti] a zezdola) a naopak: zdůly, shora; svrchu, od

zpodu, s vysoka, s předu, za zadu, s té strany (diesseits), s oné strany (jenseits), s druhé strany (jenseits a andererseits), do vnitř, ze vnitř (lépe: zevně), ze dna, dopola dopoly dopolou, od pola od poly od polou, spolu;

času: s večera, z jitra, zejtra n. zýtra (m. zajtra, t. j., za jutra), záhy (= [za]-v-čas[u], za mhy), z dávna, ode dávna, za starodávna, za sucha, za čerstva;

způsobu a míry: zejména, z paměti, z rychla, zvolna, zprosta, zhruba, zcela, zřídka, zhusta, ztěžka, znenáhla (zponenáhla), z nova, z černa, z běla, z modra, do naha, do čista, dokonce; bezděky, bezděk (od neužívaného v jdn. č. děka); docela, dopola dopoly dopolou, odpola odpoly odpolou; dosti n. dost (m. do syti);

2. dativy:

místa: tu, tuto, zadu, domu, delu anebo (rozpuštěním dativního *u* v *ov*: domov, dolov, po odsutí *i* v plné příponě *ovi*: domóv, dolóv, rozpuštěně: domuov, doluov, staženě: domův, dolův, odsutě) domů, dolů;

způsobu: po tichu, po česku, po pansku, poznovu, po-(z)nenáhlu;

3. akkusativy:

místa: daleko, blízko, vysoko, nízko, přímo, v pravo, v levo, napřed, napříč, naproti, okolo (odtud podstatně: okolí, chybně od vůkol: vůkolí!), vůbec, vstříc (v ústrety; stretnouti = potkati); vzdělí, vzšífí, vztlouští, vzhlobí, vzyší, (v)zpět, vznak, vzhůru, povrch, pozpod, uvnitř, vůkol, všudy vůkol, (ringsherum);

času: dnes (den š, t. j. den sien = den ten), letos (leto š, t. j. léto š = léto sie = léto to), dávno, dlouho, brzo, to (dann);

způsobu a míry: snadno, nesnadno, kruto, darmo, nadarmo, mnoho, málo, trochu, trošinku, trošičku, drobet, na-prosto, na zeleno, na žluto, na rychlo, na jevo, naskrze, napřed, naporád, zároveň (unter einem), nazpaměť, nahlas, na-

kvap, navzdor, naopak, nazbyt, opět, opravdu, ve-směs, zajisté, poprvé, po druhé (erstens, zweitens);

příčiny: proč, pročež, proto, protož;

4. lokály:

místa: doma (m. domai), venku, dole, hluboce, vně (zvenčí), vnitř (v-n-utri; sr. útroba), vnitřku, nahoře, po straně, popředu, po zadu, po boku, po vrchu, pozpodu, porůznu, přítom;

času: včera (m. včeraí), loni i v loni, pozejtří, měsíčně, ročně; v tom, potom;

způsobu a míry: krásně, čistě, jistě, jistotně, dobře, rychle, tajně, svědomitě, soukromě (od soukromý), při nejmenším, namnoze, na mále, naschvále a (odsutě) naschvál, lze a nelze (od lehý, t. j. lehký), ovšem;

5. instrumentály:

místa: horem, dolem, svrchkem, zpodem, vnitřkem, středem, stranou, kolem, místem, místy;

času: časem, časy, jednou, zatím, mezitím, předevčírem, předvčerejškem;

způsobu a míry: kvapem, honem, rázem, šmahem, náhodou, najednou, celkem, úprkem, hurtem, předkem m. předně n. zvláště, mnohem více, pěšky, mlčky, přátelsky, vojensky, česky, německy, podtají, podkradí, stěží, soukromí, jednou (nesprávně: jedenkrát).

Pozn. Od jmen přídavných na oký a ský znějí příslovky s krátkým y, ode všech ostatních končí se na o, e a ť: umí řecky; latinsky; letos je draho, bylo tam mokro (nominativy středn. rodu neurč. příd.), jemu jest blaze, pohlíží nevinně. Tak i od lehý, t. j. lehký, lokál: lze a nelze, což mnozí chybně za tvar časoslovný považující časovali: lzelo, nelzelo m. bylo lze, nebylo lze.

§. 184. Příslovky zájmenného původu, o nichž není na jevě, které by pády byly:

1. tak, jak a jako, jinak, kterak, onak, kolik, tolik a toliko m. tako, jínako, kterako, onako, koliko (což jsou akk. stř. rodu jedn. čísla podle draho, snadno, skoro . .). Kam,

tam, sem, onam, jinam m. kamo . . . (dativy mn. č. se starší příponou -mo). Sice z kyrilského siks (taký) jest lokál jako blízce, na-mnoze, velice atd. a přichází též o poslední živel: sic. Též, také, kéž, tolikéž (v nejnovější době: taktéž) jsou určité tvary stř. akk. Tu a již m. již, odsutě už, jsou akk. žnsk. rodu. V přece n. přec m. předse a zase n. zas jest*) se spíše stř. akk. zastaralého ukaz. zájmena s nežli zvratného se, sebe, tedy tolik co před to, za to.

2. Příponami de, dě, da n. dá, dy, d, ě vznikají příslovky místa a času z kmenův zájmen tázacích a ukazovacích a z obecných veš a jin:

kde, někde, nikde, onde, jinde, všude;

(s-dě, nyní:) zde, ale dosud: po-z-dě (m. po-s-dě); vezde (m. veš-dě) ve přídavném vezdejší (každodenní);

teda, te-h-da, one-h-da (m. tegda, onegda, a toto m. tekda, onekda), jinda;

kady, kudy, tady, tudy, všady, všudy, vždy (m. veš-dy), vždycky; druhdy = jindy; z kedy je kdy; tedy, te-h-dy, one-h-dy, tudy (daher);

d: ka-d, ku d, ta-d, tu-d a závažnější tvary: kavad, savad i tavad an. kavád atd. jen s předložkami: do, od, po; odjinad, odjinud, odonad, odonud; odevšad, odevšud; (v ud, ad m. kyr. ad = ond ukryto je zájm. on, v ovad, avad kyr. zájmeno ovz = ten); — hned, snad, za-d, pře-d, na-d, o-d, po-d (d jest tu nejspíše obměnou někdejší ablativní přípony t);

ď: teď a snad tuď v tuďíž (tuď již?).

§. 185. Z příslovek číselného původu není na jevě, které by pády byly, nejprve o tvarech s krát: dvakrát, třikrát atd., kde krát je podst. jm., jehož kořen žije také ve přídavném krátký a ve slovese š-krt-ati, podle čeho by se naše krát i původním smyslem srovnávalo se slovenským i polským raz od řez-ati. Je-li pak e v dvakráte atd. příponou mn. č. podle loket lokt-e anebo jen toho původu co v jedenáct-e

*) Dle prof. Hattaly.

atd. m. jedenáct, není dosud ustaveno. Prv a prva v te-prv, teprva, stč. tepruv jest neurč. řadová číslovka (kyr. прѣрѣ). Jen a jenom jest m. jedno a jednom, užívaných ještě v době klasické.

§. 186. Příslovky slovesné: a-rci, bodej (bohdej = bůh dej), chtěj nechtěj, samochtě (samovolně, dobrovolně); hádám, myslím, tuším = snad, pravda m. pravda jest, věru (věřím), třeba m. třeba jest atd. Trpná přič. přít. č. jsou kro-m n. kromě (m. kryjom od kryti) a mi-m-o (přímo od mi v mi-nouti). Mnoho jiných příslovek z trpného přičestí přít. času jest na př. bodmo, darmo, kradmo, kloňmo, kolmo, o-kroč-mo, letmo, padmo, stojmo, tajmo (min.: tajn-o, -ě), po tajmo; u jiných však, jako: čtvermo, velmi (od velí = veliký) jest toto mo a mi obměnou množného instr. na -mi.

§. 187. Srovnávání příslovek.

Příslovky srovnáváme příponou -ěji, jejíž neur. mužský tvar zní ěji-, středně ěje-, staženě e aneb ě, které se pak u některých docela odsouvá, jako: dobře - lépe a lép, zle - hůře a hůř, dlouho - déle a dél, málo - méně a mén, mnoho - více a víc, blízko - blíže a blíž, daleko - dále a dál, - hluboko - hlouběji hloubě a hloub, široko - šířeji šíře a šír, úzko - úžeji úže a už, těžko - tíže a tíž, nízko - níže a níž, vysoko - výše a výš, draho draže a dráž, tuze - touže a touž, záhy - záže a záž, hustě - hustěji houště a houšť, snadno - snáze a snáz, posledně n. naposledy - posléze a posléz, zadně n. vzadu - záze a záz, (předně - příze a příz, tvrdě tvrže tvrz); brzo - brž v nýbrž a jakobrž, jinde se m. něho říká dříve a dřív (od dřevně) a spíše, spíš (od spěch v naspěch a spěšně). Na místě příslovek užívaná podstatná jména tma a zima mají tměji a ziměji.

Tak i u spěšně, předně, tvrdě a u všech ostatních jest nyní vždycky nestažená přípona -ěji: spěšněji, předněji, tvrději, pěkněji, čistěji, moudřeji, stříději, později, běleji, čer-

něji, krásněji, hezčeji atd. Rád má raději, radší, radše a radš; radší jest určitý tvar přídavný, jehož u všech sloves užíváme dle obdoby jiných, jako: celý jsem promokl m. cele jsem promokl. Podle zřídka užívaného radše jest i od jinak srovnatel: jináče, odsutě: jináč, ale má význam položitele.

Obecná čeština srovnatele na -ěji tvoří příponou ejc: špěšnějc, krásnějc, a i stažené srovnatele příslovkové ráda si takto přetvořuje: dálejc, vícejc. Hláška c vzata jest sem od přechodníků, jež také nic jiného nejsou než pouhé příslovky. I v nesrovnávaných příslovkách mívá obecná čeština ejc: zasejc, pořádejc.

Jako u přídavných tvoříme i u příslovek svrchovatel ze srovnatele předponou nej-, pře- a t. p.

II. Předložky.

§. 188. Většina předložek je temného původu; z jmených tvarů už v nejstarší češtině vystupují co předložky: mezi, stran, kraj, kolkol; z příslovek: krom, mimo a j. Některé řídí toliko jeden pád, jiné řídí dva pády, a opět jiné řídí tři pády.

I. Předložky jednoho pádu jsou:

1. akkusativu: mimo, ob, po (voda mi šla po kolena), přes, pro, skrze, vz (vzhůru);

2. dativu: k, proti (protiv);

3. genitivu: bez, dle, podle, vedle, do, od, u, z, kol, kolem, kolkol, okolo, vůkol, místo, na místě, stran, strany, s strany, krom a kromě, vně (vně domu = mimo dům, venku, ausserhalb), prostřed;

4. lokálu: při.

Mimo má v řeči obecné správněji gen. jako krom. Skrze znamená také příčinu, a není tedy chyba, pravíme-li: skrz něj přišel jsem k ourázu. Přes německým způsobem slýchání zmateně místo o: mluví přes knihu m. mluví o knize; srovnej: mluví o plotě přes plot; žádá-li sloveso věty jiné vazby, jest chybné jedno i druhé: díváme se něčemu, smějeme se něčemu (jen Němec díví a směje se über etwas).

II. Předložky dvou pádův (podle rozdílu v otázce):

1. akk. a lokálu: na, o, v;

2. akk. a instr.: nad, pod, před, mezi.

III. Předložky tří pádův (podle rozdílu v otázce):

1. akk., dat. a lokálu: po;

2. akk., gen. a instr.: s, za.

Po s dat. nyní jen u neurč. příd. jmen: po česku, po domácímu, po tichu. *S* s akk. jest na př.: vody s dostatek, nemohl s nic býti, já s něj nejsem, nejsem s tu věc, nejsem s to, abych to vykonal m. nestačím tomu n. k tomu.

Kde by zavřené předložky se souhláskou následující těžko bylo vysloviti, ožívá v nich poslední bývalá samohláska: o: obe-jíti, ke komu, ku Praze, beze všeho, ode dneška, ze stříbra, ve spisech, nade všemi, přede-slati, se sestrou.

O skládání předložek s podstatnými a s přídavnými str. 81, 5. a níže 2.; o nerozlučných co předponách také na str. 54 č. 1.

§. 189. Se slovesy píšou se i rozlučné předložky dohromady. Všecky pak se dluží, nabývá-li sloveso s nimi složené jiného ponětí než vyslovovalo nesložené anebo i složené, ale s předložkou krátkou: náležím, záleží, návidím, závidím, přídržím, přísluším, přisedím, závisím, souvisí (spojeno jest). Dle toho jest příležitosti chybně m. přiléhati: hrad přiléhá k samému vrchu. I dlužením samé kmenové samohlásky přenášíme takto slova do oboru jiného ponětí, jako na př. stálý od stalý, dokonálý od dokonalý, náhlý m. nahlý. Ve slovesech pojdu a půjdu jest dlužení předložky zmateno; ve slovesech z-ů-stanu m. z-o-stanu, zůstavím m. z-o-stavím atd., v půjčiti m. požičiti čili požitčiti od požitek dlouhost předložek *o* a *po* je pouze eufonická, to jest pro lepší výslovnost.

Pokud předložky mění trvání děje slovesem vysloveného, jest každému Čechu z domova známo. Ve složení s dvěma i třemi předložkami nabývají slovesa namnoze tak jemného několikanásobného vedlejšího ponětí, že jiným jazy-

kům těžko jest všecko to zevrubně a určitě vyjádřiti: dovybírám, povybírám, zprobijím, pozajímám, zpřehrazuji, poodmykám, pozotvírám, zpřerážím, poodřezávám, zpodrývám, zpodívám, poschovávám, nadovádím se, navyháním se, navymýšlím, naposmívám se, ponapравuji, napomáhám, spoléhám (m. vzpoléhám) atd.

III. S p o j k a.

§. 190. Spojky jsou taková slůvka, kterými spojujeme věty a slova a vyznamenáváme, v jakém poměru tato slova a tyto věci jsou. Významem jsou buď souřadné anebo podřadné, původem buď prvotné anebo odvedené, mezi nimi mnoho příslovek.

I. Souřadné: 1. slučovací: a, i, ani, aniž, také, též, tolikéž (gleichfalls; nyní méně správně: taktéž), také i, též i, k tomu, i - i, ani - ani, nejen - ale i, netoliko - ale i, než i, nebrž i, nebrž i také, jak - tak atd.; — 2. dělicí: jednak - jednak, brzo - brzo, někdy - někdy, dílem - dílem, na díle - na díle, něco - něco atd.; — 3. řadicí: nejprve, potom, pak, (tož), teprv, naposledy, posléze atd.; — 4. vykladací: a, a to (und zwar), totiž, jako; — 5. odporovací: ne, a ne, ale ne, ne - ale, ne - než, ne - však; — 6. omezovací: a, pak, však, než, ale, nebrž, jednak, však, s tím se vším (trotz alle dem), nicméně však; — 7. rozlučovací: nebo, anebo (aneb), nebo - nebo, leč - leč, buď - buď atd.; — 8. příčinné: nebo, zajisté (má v tomto významu [= nebo] vždycky druhé místo ve větě), však, sic jinak, sic bez toho; — 9. výsledné: proto, protože tedy, tudy, odtud, podle toho, z toho.

II. Podřadné: 1. místa a času: kde, kdekoli, kam, kamkoli, kady kudykoli, odkud, pokud (také zdlouženě: dokavad, pokavad, ale ne s ě), jak, jakž, jak jen, jak brzo, jak rychle, jakmile, když, co, dřívě než, jeliž, až jeliž (tolik co: kolikž, pokud, zřídka = poněvadž, ješto, protože); —

2. příčiny a důvodu: a, ano, jako, ještě (ježto), jelikož (viz jeliž), když, poněvadž, ať, a tím, že, až, -li, jestliže (skráceně: jestli), ač; — 3. připouštěivé: ač, jakkoli, budiž tak že...; — 4. srovnací: jakož, rovně jako, co, nežli, než jako; — 5. poměrné: kolik - tolik, jelikož - tolik, čím - tím, podle toho - jakž; — 6. omezovací: pokud, jelikož, co, ještě; — 7. vylučovací: leč, leč že, jedině leč, krom že, toliko že, mimo to že, jedině ač atd.

IV. Citoslovce čili mezislovce.

§. 191. Mezislovce jsou zvuky způsobené rozličnými pohnutími a city, když se tyto mysli zmocňují. Jsou mezislovce radosti a žalosti, libosti a ošklivosti, žádosti a opovrhování, vzvolání a zamítání: a, ach, aha, ejhle, ha, haha, he, hej, hle, hlehle, hlele, oho, hola, ou, čehý, hat, inu, na, nate, nuže, hejsa, hopsa.

Také napodobující slůvka a hlaholy patří sem: titi páti, tintili vantili, trara, hop, buch buch, plesky třesky, bác atd. Dále jména podstatná: běda, bohužel, pohříchu; slovesa: bohdá, bohpomozí, nastojte (t. j., nestojte), nevidáno, přísám-bůh atd.

Díl .druhý.

V ě t o s l o v í .

Část první:

Kterak slova co členy vět se poji.

Hlava první:

Kolikeré věty jsou.

§. 192. Pravého života docházejí slova teprv co členy vět. Věta jest myšlenka slovy buď ústně neb písemně na jevo daná. Větami mluvíme, slovy jen jmenujeme osoby a věci, vlastnosti a působení. Slova jsou jen tělem věty, myšlenka jest její duší. Proto nazýváme slova odedávna jinak také částkami řeči.

§. 193. V každé větě rozeznáváme 1. osobu neb věc, o které mluvíme, čili podmět, 2. to, co o podmětě pravíme, co mu přisuzujeme, čili přísudek, a 3. to, čím se přísudek ku podmětu vztahuje, vztah přísudku k podmětu čili sponu; na př. ve větě „člověk je smrtelný“ jest „člověk“ podmětem, „smrtelný“ přísudkem, „je“ vztahem tohoto přísudku k podmětu čili sponou. Tyto tři částky slují hlavními členy čili hlavními částkami věty. Nebývá však vždýcky každý člen zvláštním slovem vysloven; tak na př. ve větě „ty jsi byl vesel“ máme vztah dvěma slovy vyslovený: „jsi“ a „byl“, a v celé větě tedy čtyři zvláštní slova; ve větě „žák píše“ máme vztah vyslovený pouhým *e* v přísudku „píše“; „cho-

ď-í-m“ jest jen jedno slovo a přece úplná věta, ve které koncovka *m* vyslovuje podmět (*já*), kmen chod označuje působení podmětu přísouzené č. přísudek, *i* konečně oznamuje vztah přísudku k podmětu, jest tedy sponou; ve „jdi“ jest podmět (*ty*) vyjádřen pomocí *i*, které jest zároveň sponou, činnost pak podmětu samého vyslovena jest kmenem *id* či eufonicky *jd*.

Podmět a přísudek jest obsahem věty, spona jenom její formou.

§. 194. Věty nemající žádných jiných členův kromě hlavních stojí na nejnižším stupni vyvinutí a slují holými, na př. včely sbírají. Když se však k těmto hlavním částem, k jedné nebo k oběma, jiné vedlejší části připojí, jako na př. *pilné* včely *neunavně* sbírají *med*, tedy sluje takováto věta rozvinutou, přioděnou anebo rozšířenou.

Záleží-li věta jen z jednoho podmětu a přísudku, ať holého anebo zaoděného, nazývá se jednoduchou, jako: každý uředník od kazu začíná; obsahuje-li věta jeden toliko podmět a více přísudkův anebo jeden přísudek a více podmětův, tedy slove staženou neboli svinutou: nebe a země pomínou (dva podměty), Karel jest pilný a poslušný (dva přísudky).

Dvě věty, ze kterých má každá svůj vlastní podmět a přísudek, činí ve spojení novou větu, a ta sluje složenou: Kdo vlasti nebrání, není jí hoden. Co tě nepálí, nehas. Kdo chce stálý pokoj míti, musí sám pokojným býti. — Splývá-li jich ještě více než dvě v jeden celek, sluje nová z nich věta větou mnohonásobně složenou: Kdo ctí národ, všeho si rád všímá, co mu národ ¹⁾ v paměť uvodí. ²⁾

Skrácenými větami konečně jmenujeme ty, ve kterých jeden člen buď doprosta je zamlčen, buď dvě věty

¹⁾ Podmět je zde „co“, a „národ“ jest 4. pád.

²⁾ = nvádí; sr. neuvod' nás v pokušení m. neuváděj.

v jeden celek tak splynuly, že jedna z nich jen jako člen druhé vystupuje na jevo; mladost radost (m. mladost je radost); nebe, dary berouc, lepší dává (m. nebe, když dary běže, v tu chvíli kdy dary běže, lepší dává).

Pozn. Poněvadž spona zvláštním slovem se nevytýká, uvádějí se v některých mluvnicích jen podmět a přísudek co hlavní částky vět, sponou pak nazývají se toliko způsoby slovesa býti, není-li toto slovesem pomocným.

I. Věta jednoduchá.

A. Věta holá.

1. Podmět.

§. 195. Podmět stojí vždycky v nominativě, tedy na otázku kdo, co. Slova k vyjádření podmětu původně určená jsou dvě: 1. jméno podstatné a 2. osobní zájmeno. Jména podstatná jmenujou osoby, věci, vlastnosti a činnosti neb stavy osob a věcí, zájmena osobní k osobám odkazují. Mimo to mohou býti podmětem i jména přídavná, ostatní zájmena, číslovky, určité přídavné tvary sloves, infinitiv, jenž obsah slovesa v podobě statného jména vyjadřuje, a konečně každé slovo, každá slabyka a spojení slov, když se o nich jakožto o osobách neb o věcech výrok činí:

Člověk přemýšlí. Knihy poučují. Zahradník zalívá. Růže voní. Já se učím, ty píšeš, on hraje. Bázlivý mnoho nespraví. Spravedlivé se neztratí. Svůj k svému. Každému své milo. Tento (na př. šat) jest zánovní, onen už starý. Jeden sedí, druhý zívá. Učený bývá skromný. Dřímající hlavou kývá. Trpěti jest hořko. Nedůvěřovati jest opatrnost. Bohatnouti není hřích. A jest samohláska, ů jest souhláska. Darmodej umřel, kupsobě nastal.

2. Přísudek.

§. 196. 1. Slovo k vyjádření přísudku původně určené, a jádrem, podstatou celé věty jest sloveso: Rolník orá. Pes

hlídá. Listí opadalo. Květina pokvete. Sucho jest, bylo a bude. Zahřmelo.

Takovýto přísudek nazýváme slovesným.

2. Může však přísudek vysloven býti také jmény podstatným, přídavným, zájmenem, číslovkou a infinitivem, v kteréžto příčině vztah jeho ku podmětu vyjadřujeme prázdným slovesem jsem, byl, budu: Já jsem člověk, bratr bude knězem, buďte dobré vůle, byl jsem zdrav, budme veseli, ty jsi vždycky tentýž, Václav bude druhým, my budeme pracovatí. — Je-li přísudek infinitiv, spojuje se s podmětem také pomocnými slovesy: mohu, mám, chci, smím a p.: Nemohu spáti, mám vycházeti, chci čísti, smím zpívatí.

Přísudek těmato dvěma způsoby vyslovený jest přísudek jmenný.

3. Vynáší se však přísudek také závažnými slovesy i jmény zároveň: Dělá se bohatým, staví se nevědomým, narodil se chromý, zdráva lehla, zdráva vstala, chodí bos.

Pozn. 1. Spona „býti“ někdy se vypouští, zvláště v příslovích a větách všeobecných: Věrný přítel jistě útočiště; Zlá rada rádci nejhorší. — I slovesný přísudek někdy se vypouští: Dnes mně, zejtra tobě (totiž: se přihodí).

2. Místo přísudku slovesného klade se také jméno se sponou býti: Pastýři v té krajině ponocovali — pastýři byli v té krajině ponocujícíe.

3. Místo přídavného jména v přísudku se slovesem býti klademe též příslovky se slovesy mám se, chovám se, činím se, počínám si, vedu si, provozuji si: Zmužili buďte - zmužile si čňte. Jest váhavý - počíná si váhavě. Jest velmi ukrutný a pyšný - velmi ukrutně a pyšně si provozuje.

4. K jménu přídavnému přidávají se podstatná jména člověk, muž, tvor, věc, cosí: Otec tvůj jest znamenitý - otec tvůj jest znamenitý muž. Krása případna jest - krása věc případná jest. Tot jest nové - tot jest cosí nového.

3. Shoda přísudku s podmětem.

§. 197. Poněvadž přísudek právě k podmětu se vztahuje, musí se s ním co možná srovnávati. Toto srovnávání-se

přísudku s podměten nazýváme shodou. Shoda přísudku s podmětem řídí se těmito pravidly:

1. kde jednoduchý tvar slovesa je přísudkem, srovná se s podmětem v osobě a čísle: Ovoce dozrává. Psi hlídají. — Vysloven-li však přísudek jménem přídavným a tedy i takovým, jež tvarem jménu přídavnému se rovná, označujeme shodu jeho s podmětem v rodě, pádě a čísle. Při jménech přídavných volí se nejraději neurčitý tvar jejich: Jsem zdrav. Jste nuzní. Borovice jsou několikery. Synové tvoji zabiti jsou. Čas nestálý jest.

2. Je-li přísudkem jméno podstatné přechylné, t. j. takové, kteréž i pro mužský i pro ženský rod zvláštním tvarem vládne, jako pán a paní, soused a souseda i sousedka, druh a družka, učitel a učitelka a p., srovnává se přísudek s podmětem v rodě a čísle: historia est vitae magistra dějepis jest učitelem života, der Müssiggang ist der Vater alles Uebels lenivost jest matkou všeho zlého. — Podstatná jména host, choť a všecka na -ce podle země obojího rodu jsou, a shodují se tedy už tímto tvarem s podmětem rodu mžsk. i žnsk.: Byla mou hostí, Libuše byla soudci. Praví se však také: Řeč je svědek naší vnitřnosti. Pokora je pěstoun všeliké šlechtnosti. — K podmětu rodu středního bývá přísudkem podstatné jméno podle případu rodu jakéhokoli.

3. Chce-li Slovan s někým vyšším anebo méně spřáteleným mluvit, vyká mu, t. j., promlouvá k němu dle starodávného, i Francouzům a Angličanům a druhdy i Němcům vlastního zvyku druhou osobou množného čísla: Vy. S tímto podmětem shodují se v čísle jen tvary sloves jednoduché a spona „býti“; všecko ostatní bývá v č. jdn.: Jak se má-te? Vy js-te hodn-ý, měl js-te pravdu, vy js-te nepřišl-a atd. Slováci, obecný lid v mnohých místech na Moravě a sem tam i v Čechách klade celý slovesný přísudek do čísla mn.: Vy jste to povídali, a Slovák s Moravanem i o nepřítomných, zvláštní úcty hodných osobách obyčejně třetí osobou mn. č.

mluví: pán farár kázali, otec sa radovali; matka přišly z kázaní, já jim (matce) to povím.

4. Nejednou odchyluje se přísudek slovesný číslem od svého podmětu, je-li tento vysloven jmény hromadnými, jako: lid, národ, zástup, množství, ptactvo, čeleď, obec, chasa atd.:

Ptactvo nebeské hnízda si udělali. Všecken lid té krajiny šli do Iesa. Všelický národ pod světem svými zákony se spravují. Veliká strana lidí nadějí dlouhého života sklamání bývají.

Vazba ta slove vazbou *podle smyslu* (constructio *κατά σμῆσιν*) a týká se též rodu. Tak i

5. s podměty r. stř. kníže, hrabě a ž. děti spojují už staří spisovatelé rádi přísudek mužský: Knížata charvatská přijel-i (m. přijel-a). Knížata poznal-i (m. -a). Všecky děti jej opustili. Novější spisovatelé nakládají tak i s přísudkem u jmen rodu žnsk. a stř., znamenají-li osobu mužskou: jasnost, veličenstvo, světlost. — Vazba podle smyslu jest též ve příslovečném rčení: bylo večer, bylo tma, bylo po nás veta, hrůza bylo slyšeti atd., kde Němec má zájmeno *es*: *es war finster, es war aus mit uns, es war schauderhaft zu hören.*

6. Jsou-li podmětem čísla určitá od pěti až do tisíc anebo neurčitá: mnoho, málo, něco, bez čísla, kolik atd., stojí přísudek v č. jdn. rodu stř.: Bylo jich šest. Padlo jich stovacet (ne: padli!). Náramné množství lidu pomřelo. (Sr. 4.) Při podmětech polovice, půl, čtvrt klade se rod ženský aneb i střední: Polovice jich držela kopí, toho roku polovice města Prahy shořelo, tu stojím jako by mne umřelo půl.

7. Jsou-li podmětem ukazovací zájmena *ten, ta, to* a přísudkem jména podstatná, srovnají se tato zájmena s přísudkem v rodě a čísle, anebo kladou se do rodu stř. č. jdn.; spona shoduje se pak ne s podmětem, nebrž s přísudkem: Tat jest památka má; anebo: Toť jest památka má; ti jsou synové moji, anebo: to jsou synové moji; tato jsou knížata česká, anebo: toto jsou knížata česká. To jsou páni, to byla hrůza, to byly hody.

§. 198. Podmět není vždycky v nominativě, nebrž bývá také v gen., a pádem přísudku není vždycky nominativ, než velmi často i instrumentál, totiž:

1. je-li přísudek vysloven záporným slovesem **nebyti**, stává podmět m. nom. v gen., přísudek pak v 3. os. jdn. rodu stř.: *Není jich. Proti věku není léku. Kde není rady, není pomoci. Nebylo a nebude takového bezpráví.* — I tam, kde slovesa **nebyti** způsobem latinským m. neměti se užívá, je **podmětný genitiv** pravidlem: *Lidu obecnému jiného nápoje nebylo; není konce, není čísla, není míry.* — Řídkěji přichází podmětný genitiv se slovesy významu podobného jako **nebyti**: *nedostávati se, nezůstati, nenacházeti a nenalézati se: nedostává se vody, nezůstane sledu.* Toliko nic bývá pravidelně v nom., v gen. zřídka, a to jen tam, kde něco důrazněji zapíráti třeba; „nebylo ničeho“ znamená tedy vlastně tolik co „naskrze“ n. „zhola nic nebylo.“

2. Pádem přísudku nebývá jen 1. a 2. p., nebrž velmi často **instrumentál**, čehož v jiných jazycích není: *jest voják, a: jest vojákem.* Přísudkový nominativ vlastně podmětu nic nepřisuzuje, nebrž jen pojem jeho jinými slovy opakuje; ve větě: *„tělo je stánek duše“* nominativním přísudkem „*stánek duše*“ podmět jen jinými slovy jest vyjádřen: „*tělo*“ a „*stánek duše*“ jest totéž. Přísudkový nom. oznamuje obsah a **stálost**, jest výměrem (definicí); instr. pak vyslovuje o **kamžitost**, že něco jen jistý čas něčím jest, bylo neb bude: *mluvení jest myšlení, bahna jsou pramenové bez toku.* Kde však přísudek jen jistou nepodstatnou vlastnost a ne celý obsah podmětu vyřknouti má, užívá se instr.: *Soudce nemá býti přijímačem osob; proč nejsem vlkem aneb liškou, proč jen právě drobnou myškou?* — Ale jako v prvním případě, jsou i tu časté výjimky, a jediné toliko zájmeno 3. os., když co přísudek vztahuje se k předcházejícímu podstatnému, stává vždycky v instr.: *Kdybych se stal králem, byl bych jím jen proto rád, abych mohl míti mnoho krásných zahrad.*

(Němčina v tomto případě užívá *es* pro obě čísla a pro všechny tři rody.)

V nominativě zůstává jmenný přísudek také tehdá, vysloven-li podmět infinitivem: Bohatnouti není hřích.

Věta stažená.

§. 199. Je-li ve větě více podmětův, pojí se přísudek takto:

1. pokládají-li se podměty za věc jednu, stojí přísudek v čísle jedn.; pokládáme-li je za věc mnohou, stojí přísudek v čísle množném: Trest a kázeň ukládá se lidem bezbožným. Nebe a země pomínou. Smrk a jedle jsou jednostejného přirození.

2. Máme-li podměty za věc jednotnou, a jsou-li rodu rozličného, srovnáváme přísudek s rodem jména nejbližšího anebo nejmocnějšího: Ten den bude země i nebe obnoveno. Žalost a hněv mu síly přispořovala. — Máme-li podměty za věc mnohou a jsou-li rodu rozdílného, stojí přísudek ovšem v č. mn., a v rodě srovnáváme jej s tím podmětem, který jest rodem přednější, přičemž má rod mužský přednost před ženským a stř., rod ženský před středním: Otec a matka divili se těm řečem. Rozum a ctnost nejlépe jsou vědomy těch čest. Král i všecko shromáždění obětovali. Propast a zahynutí nebývají nasyceny. — Jsou-li podměty rodu stejného, rozumí se, že i množný přísudek v rodě tom s nimi se srovná: Moudrý a blázen ve spaní jednostejní jsou. Tehdáž pravda a spravedlnost na zemi bydlily. Knížetství Opolské a Ratibořské pod léno a manství koruny české postoupena byla.

3. Jsou-li podmětem rozličné osoby, klade se přísudek v číslo mn. osoby přednější, přičemž má přednost osoba první před druhou a třetí, osoba druhá před třetí: Otec tvůj a já hledali jsme tě. Ty a bratr tvůj mluďte k skále této. Toho vy a váš rod budete užívati.

B. Věta rozvinutá.

§. 200. Věty holé můžeme zaoděti, rozvinouti anebo rozšířiti dvojako :

1. doplňováním pojmů vyslovených slovesy a jmény přídavnými. Řekneme-li na př.: Učitel chválí, řeka činila, sluha jest věren, pilný jest hoden, zlý se bojí, znamenáme dobře, že výrok jest neplný, a takřka mimovolně vznikají tu otázky: koho, co? komu, čemu? koho, čeho, a nutí nás, abychom ony věty odpovědmi na tyto otázky doplnili. To se stane, řekneme-li na př.: Učitel chválí žáka, řeka činila škodu, sluha jest věren pánovi, pilný jest hoden odměny, zlý se bojí trestu, anebo jakkoliv jinak. Slova: syna, škodu, pánovi, odměny, trestu a jiná podobná, kterými pojem sloves a jmen přídavných doplňujeme, nazýváme předmětem.

2. Chci-li však anebo mám-li ještě zevrubněji mluvit, mohu k jedné, k dvěma anebo ke všem částkám těchto vět ještě jedno anebo několik slov na otázky: jaký, čím, jak, kde, kam, kdy, čím, proč atd. přidati, t. j., mohu je místem, časem, příčinou, nástrojem, látkou a jakostí omeziti a říci na př.: *Náš učitel chválí pilného žáka, anebo: Učitel třetí třídy velmi chválí žáka, syna našeho souseda; Téhož léta řeka Vltava v domích obojího města Pražského velikou škodu činila, atd.* A tento způsob, kterým věty holé anebo i doplněné rozšiřujeme, nazýváme určováním, omezováním, slova pak, jimiž se to děje, určovacími neboli omezovacími, a sice ta, kterými se omezuje čili zevrubněji určuje jméno podstatné anebo jiné způsobem podstatného užitě, určením přívlastkovým neboli přívlastkem; ta, kterými určujeme sloveso a jméno přídavné, určením příslovkovým.

Předmět, přívlastek a příslovkové určení slují pobočnými částkami věty proti podmětu a přísudku co částem hlavním. Věty, které kromě hlavních také tyto pobočné částky mají, nazýváme rozvinutými, rozšířenými anebo zaoděnými.

V nauce o přívlastku, předmětu a příslovkovém určení obsažena jest celá nauka o jednoduché větě rozvinuté.

Všecky pak poměry tyto pronášíme pády, které dělíme 1. na přímé: nom. a vok., 2. nepřímé: gen., dat., akk., lok. a instrum. Pády nepřímé jsou zas buď bez předložek anebo předložkové.

1. Přívlastek.

§. 201. Přívlastkem nazýváme slova, kterými jména podstatná anebo jiné způsobem podstatného jména užitě částky řeči omezujeme čili zevrubněji určujeme. Přívlastky dělíme na přívlastky souřadné, přilnulé, když se totiž shodují pádem se jménem určeným: Přemysl, král Český - Přemysla, krále Českého, a na přívlastky podrádné, závislé, když se neshodují se jménem určeným, jsouce v gen. anebo v jiném pádě bez předložky anebo s předložkou: ušlechtilost mravů, cesta do Prahy.

I. Přívlastek souřadný.

§. 202. Souřadným přívlastkem bývá:

1. určité a přívlastňovací jméno přídavné (a tedy i určitý přechodník), neosobné zájmeno a číslovka: Můj pán jest dobrý člověk. Věci slané mají moc rozdělující. Čtyřerá jedné-každé rostlině moc a čtvěry skutek se připisuje. U domu toho patery jsou dvěře, všecky dvojnásobné. Všeliké práce bývá zisk nějaký.

Přívlastky tyto srovnávají se nejen pádem, ale nadto i číslem a rodem s určeným jménem podstatným. Avšak od shody této nejednou se také odstupuje, a to v rodě:

a) při jménech kníže, hrabě, s kterými už staří spojovali i přívlastky rovněž jako přísudky (str. 214, 5) podle smyslu v rodě mžsk.: kníže Kouřimský poslal m. kníže Kouřimské poslalo;

b) střední koncovky *a*, *á* v nom. a akk. mn. č. zaměňovali už i v klasické době (sám Veleslavína) jak u přívlastku tak u přísudku příponami ženskými *y* a *é*: Ukázaly se tři slunce a všecky zdály se býti jednostejné jasnosti a stály tak a potom v jedno se spojily (m. ukázala se, všecka zdála se, stála, spojila se);

c) od shody netoliko v rodě ale i v čísle odstupuje se u číslovek počnouc od pěti až do nekonečna, a potom u číslovek hromadných dvě, tři, čtvero atd. U všech číslovek těchto, jsou-li v nom. anebo akk., dostává se určené podstatné do gen., přísudek ale přichází do 3. os. jdn. stf.: Obě dítek brzo umřelo, všech pět vojáků bylo raněno. — Tak i u číslovek obecných a dosti často i u jmen podstatných, když se jich způsobem číslovek užívá: Patř na ty (m. na ta) nebožátka, vždyť je jich jenom stín (Vr. z Mitr.). Síla lidí se vystěhovalo.

Táhne-li se jméno přídavné k několika jmenům určeným, srovná se s tím, ku kterému se připojí, anebo se opakuje i při druhém: Kázal také některá města a hrady zbořiti. Zpívali vybraní zpěváci a zpěvačky. Ty byliny jisté své krajiny a jistá svá místa si oblibují. — A naopak, táhne-li se k jednomu jménu určenému několik přívlastků, jimiž se kolikost toho jména znamená, klade se jméno určené do čísla kteréhokoliv: Staré a Nové město Pražské, anebo: města Pražská Staré a Nové; válka mezi králem francouzským a anglickým, anebo: mezi králi francouzským a anglickým.

2. Podstatné jméno co souřadný přívlastek buď s jménem určovacím co nejužší se spojuje a takoruka v jeden pojem splývá: pan otec, král Vladislav, kníže Bořivoj, Kristus pán, mistr kovář, hrdina člověk, a tu sluje přídavkem; anebo vystupuje trochu samostatněji na jevo, jsouc vlastně pobočná, své samostatnosti pozbavená věta: Orel, král ptactva, byl zastřelen (= orel, který jest král ptactva, byl zastřelen), a tu slove přístavkem čili přístávkou.

Přívlastek jmenný zaměňuje se často jménem přídavným: člověk hospodář - člověk hospodářský, mistr kovář - mistr kovářský, hrdina člověk - člověk hrdinský, město Praha - město Pražské. — Je-li přívlastkem jméno vlastní, rozvádí se přívlastek často slovy: řečený, jménem, kterýž slove, jemuž jméno jest a p.: Na tom místě stojí ves Vratislav - ves řečená Vratislav, ves jménem Vratislav, ves, kteráž slove Vratislav, ves, již jméno jest Vratislav a p.; ve vsi Vratislavi, ve vsi řečené Vratislav, ve vsi jménem Vratislav . . .

Táhne-li se přídavek anebo přístavek na více jmen, klade se v č. mn.: Osadil se mezi Labem a Orlicí, řekami prudkými, hlubokými a velmi rybnými.

II. Přívlastek podřadný.

§. 203. Přívlastek podřadný vyslovujeme

1. **genitivem přivlastňovacím**, jmenujeme-li osobu neb věc, od níž něco pochází anebo již něco buď co skutečný majetek buď co jiná jakákoli vlastnost přísluší: Písňe Čelakovského spanilé jsou. Smrt řeči je smrt národa. Tělo jest příbytek duše.

2. **genitivem rozdělovacím**

a) po číslovkách základních, počínajíc od pěti až do nekonečna, jakož i po číslovkách hromadných, neurčitých a jiných částkách řeči způsobem číslovky užitých (§. 202, c): Sto vojáků proti nim vysláno jest. Bylo všeho dosti a nazbyt. Kolik krajův, tolik obyčejův. Lepší hrst jistoty než pytel naděje. Měl moc peněz (Vejsl.). Cent vlny, vědro oleje, sáh šířky, loket délky atd.

b) po zájmenech **co, něco a nic**: Nic není nového pod sluncem. V městě něco židův bydlí. Po **co** i přísudek stává v gen.: Co dobrého jest, toho se držte.

Po přídavných ve srovnavateli a svrchovateli gen. rozdělovací až příliš často opisují předložkou z rovněž jako po

číslovkách tam, kde jimi jen částku většího celku vytknouti třeba: Mám dva bratry, jeden z nich je vojákem, druhý knězem. Válka domácí všech jiných válek jest nejukrutnější a neškodlivější (anebo: ze všech jiných válek). Král Midas byl všech lidí nejbohatším (anebo: ze všech lidí, mezi všemi lidmi, nade všechny lidi).

3. **genitivem jakosti**, kterým vlastností anebo povahu osob a věcí opisujeme, ale jen tehda, když jméno vlastností omezeno jest přídavným, neosobným zájmenem a číslovkou: býti dobré, veselé mysli, dobré vůle.*) Jest člověk tvrdé šíje. Slavník byl velikých skutkův, muž veselé tváři. Byl s námi téhož mínění. Oba jsou stejných tváři, vlasů, tětěz postavy a téhož hlasu.

Velmi něžně kladli už staří (Štítný) tento genitiv do **instrumentálu vztahu** čili ohledu, kdež pak přívlastek se přenáší k osobě anebo věci, jejíž vlastnost opsána býti má: blahoslavení chudí duchem m. chudého ducha, jako: blahoslavení čistého srdce. Jak jste různí srdcem, myslí, umem, náhledem. Zelená vlasmi Rusálka, tři zlaté ostím a stéblami klásky, tři sta Mořen ústami černých.

4. **genitivem doplňovacím** po jménech podstatných, odvedených od sloves, anebo po takových, jež se jmény od sloves odvedenými smyslem se srovnávají: důkaz věrnosti, naděje dlouhého života, příčina neštěstí, veliký všech věcí nedostatek, vypravoval o vaší veliké žádosti nás, vladař lidu, láska vlasti atd. Kdyby se nakupilo vedle tohoto genitivu ještě několik jiných, můžeme jej zaměnití předložkami: důkaz o nevinosti, láska k vlasti, vladař nad lidem. Odtud

5. **genitiv** a jiné pády s předložkami, když se místo, čas, původ, látka, účel a jiné okolnosti určeného jména

*) Slovy těmito vyslovovali staří to, co Němci rozumějí svým Laune, Muth; slova rozmar a rozpoležení jsou výmysly nové. Jindy pravíme také: Má dobrou chvíli, dobrou hodinu, zlou chvíli, zlou hodinu, zlý den, jest v dobré míře a p.

omezují; přívlastek tento nazýváme **předložkovým, poměrným**: král bez vojska, boháč bez jmění, spanilý a krásný bez umění, učený bez mravův člověk, někteří z Prahy řemeslníci, pořádek cvičení - pořádek v cvičení atd. V němčině opisy takovéto pronášejí se obyčejně jménem složeným: vrata u brány die Thorpforte, rána po biči působí modřinu nach einem Peitschenhiebe bleibt ein blauer Fleck, masť na vlasy Haarsalbe, šátek na krk Halstuch, niť k šití Nähzwirn, plášť pro déšť Regenmantel, šaty do práce a šaty na svátek Alltags- und Feiertagskleider, boty do bláta Kothstiefel, hra v šachy Schachspiel, nástroj o desíti strunách ein zehnsaitiges Instrument.

Pozn. 1. Genitiv látky bez předložky jest nyní dosud jenom ve rčení „zlatý stříbra“ v obyčeji; všade jinde jest gen. s předložkou z anebo jméno přídavné: domy ze železa an. domy železné, socha ze dřeva an. socha dřevěná, látky z vlny - látky vlněné, látky konopné, listí morušové atd.

Pozn. 2. Mimo pády dosud uvedené, čisté i předložkové, může býti přívlastkem také dativ, zvláště se jmény odvedenými od slov, u kterých by dativ stál: k užítku svých bližních - svým bližním k užítku; předepsati vozkům - předpisy vozkům.

III. Záměna přívlastkův podřadných se souřadnými.

§. 204. Z přívlastkův podřadných činíme přívlastky souřadné:

1. je-li přívlastkový genitiv jméno osobné, místněji neomezené, proměňujeme genitiv ten v přídavné přívlastňovací na -ův -ova -ovo, -in -ina -ino: město Davidovo, Libušin hrad. V jazycích románských a germánských zůstává genitiv podřadný: patris hortus, des Vaters Garten; v němčině slychati nad to při gen. takovém ještě zájmeno sein; des Bruders Haus, a zcela nesprávně: im Bruders seinem Hause m. im Hause des Bruders an. in des Bruders Hause. Od „Bůh“ zní přívlastňovací přídavné jen: boží. — Je-li

však tento gen. spojen s přívlastkem, z pravidla se nemění: Manželka Soběslava Druhého byla dcera Měčislava, knížete Polského. Tak i místo přívlastňovacích zájmen můj, tvůj, svůj, náš, váš, její, čí, něčí nastupuje zase genitiv zájmen těch, mají-li sama přívlastek při sobě: To jest náš obyčej - to jest obyčej nás všech. Nebude se ostýchati velikosti něčí - nebude se ostýchati velikosti někoho takového. — Jen při ne-sklonném přívlastňovacím tvaru „páně“ zůstává přívlastek souřadný, totiž přídavné přívlastňovací: dům páně Trčkův.

2. Jinak můžeme, hlavně u jmen neosobných a věcných, přívlastky podřadné zaměnití souřadnými, učiníce z nich přídavné jméno určité. Taktó vznikají souřadné přívlastky znamenající:

a) podmět a majitele jména omezeného:

rouno ovčí, listí dubové, ozdoba lidská, barva tělná, matka včelní, střecha kostelní;

b) předmět činnosti:

známost boží, vzdělání rozumové, obležení Pražské, spasení lidské, stráž žalářní, žeň pšeničná, měřič lesní;

c) jakost, její míru a stupeň:

člověk mravný, řeka rybná, pokrmy chutné, hory skalnaté, prut klasovitý, země hlinitá, pták ploskonohý, noc temnorouchá;

d) obsah a látku:

den trhový, hory cínové, les skořičný, vlna hedbávní;

e) účel a původ:

lopata chlebová, rána nožová, sud vinný, stůl početní, dům letní, jehla vyšivací, ústrojí zaživací, nádoba pící, sádlo podhřivní (Kammfett), Adam Zalužanský;

f) místo, čas a jiné okolnosti:

trpení křížové, válka německá, odměny nebeské, artikuly Pražské, stany nadhvězdne, práce polní, vítr východní, řeřicha potoční.

2. Předmět.

§. 205. To, čím pojem sloves co přísudků a pojem přídavných co přísudků anebo přívlastků doplňujeme, sluje předmětem: *žák píše úlohu, pokoje milovný člověk jest chudly hoden*. Předmětem může býti každý podmět, tedy všecka slova a všecka složení slov za osobu nebo věc užitá. Pádem předmětu jest vždy některý z pěti nepřímých pádů, a to buď čistý čili bez předložky, anebo s předložkou. Místo „přísudek anebo přívlastek potřebuje anebo žádá doplňku“ pravíme obyčejně krátce: řídí ten neb onen pád. Slovesa předmětná, žádající ve větě jisticí pádu 4., jmenujeme ještě zvláště přechodnými; jména přídavná, pokud vůbec doplňku potřebují, jsou jen předmětná.

a) Předmět u jmen přídavných:

1. **Genitiv a) účastenství a vědomosti:** blízký záhuby, blízký města; citelný bolesti, lépe: bolest cítiti (empfindlich für den Schmerz); trpěliv křivdy (geduldig gegen Unrecht), hoden mzdy, podívání, vidění, spatření, cti, chvály, paměti, pozoru; chtivý vraždy, žádostiv odpočinutí; milovný hudby, svobody, vlasti; následovný dobrých skutkův; pilen školy a svého povolání (beflissen), bedliv rozkazu, pilen obecného dobrého, pozorliv své věci, poslušen otce (d. em Vater, gegen den Vater gehorsam); příbuzný víry a jazyka; byli toho přítomni, všeho sám přítomen býti má; země plná cti a posměchů; kázně vojenské šetrný; účasten pochyaly (des Lobes theilhaftig); budme vděčni toho dobrodění (dankbar für die Wohlthat); mysl dobrého povědomá zlé pověsti v posměchu má; spravedlnosti a práv povědomý; znalý, pamětlivý . . . — b) **genitiv odluky,** jmenujeme-li předmět, od kterého se co odlučuje: daleký všeho hluku weit von allem Lärm; prázdnen dluhův, všeho smyslu prázdnen, vlasti prázdnen

(landesverwiesen); prost, svoboden viny; tajný: ta věc nás
a krále tajna nebyla; zdržlivý nápoj (enthaltam von
Getränken).

Pozn. Poslušný, tajný, vlastní vyskytuje se i s dativem: právům
poslušen budu (Vesal.); to jim tajno nebylo (Háj.), moc rostlím
nám vlastní. Tajný též s předložkou před: obavností Israel-
ských před nimi tajné nebyly (Br.). Potřebný s gen. jest lat.
indiguus, něm. bedürftig; pomoci byl potreben; s dat. znamená
to, co lat. necessarius, něm. nothwendig; služebník jest potreben
domu tvému.

2. Dativ řídí přídavná jména vyslovující náchylnost
něčí k něčemu, pomoc, užitek, poddanost, podobnost a jiné
těmto podobné anebo i protívne vlastnosti, jako: dobrý, libý,
milý, milostivý, rád, příjemný, příznivý, věrný, vzácný; uži-
tečný, pomocný, platný, prospěšný; nebezpečný, odporný, pro-
tivný, škodný n. škodlivý; možný, snadný n. lehký, známý,
zvyklý atd.

Dativ s předložkou **k** mají přídavná jména schopný,
způsobný, příhodný a přívětivý: mládež k boji
schopná, hodiny k učení nejzpůsobnější. Kdo má k čemu pří-
hodný čas, nech na jiný nečeká zas. Buďte přívětivi k ho-
stem. — I podobný vyskytuje se často s **k**: věc podobná
pravdě - podobná k pravdě, podobný jest mu jako by mu
z oka vypadl - podobný k sestřenci mému.

Pozn. V jazyku něm. bývá u mnohých těchto jmen přídavných před-
ložka für, gegen, an. Do jazyka českého vloudily se v nejnovější
době překlady předložek těchto z nedostatečného mluvnického
vzdělání, jako: zvyklý na něco m. zvyklý něčemu, povolný proti
tyranům m. povolný tyranům atd.

3. Instrumentál řídí vinen, jist, bezpečen, bo-
hat: Ty sám jsi tím vinen, jest nalezen za vinna zločinem;
jest tím jist, jsem sebou jist, že to ne domnění (Kom.), vojsko
jako jisto svým vítězstvím, není svým životem jist; bezpečen
pravdou, vítězstvím, bezpečen svým a svých věrných životem,
bezpečen sebou před židy (Plácel z Elbinku); země Uherská,

bohatá obilím a vínem. — Mimo jist všechna tato přídavná podle jiného smyslu i s jinými vazbami se vyskytují: Nevinný jsem já od krve (= co se týká krve) tohoto špravedlivého (Prefát z Vlkanova); z té tvrdosti jest před Bohem vinen (Št.); — bezpečen ode všeho zlého, od budoucích zlých příhod, od záloh nepřátelských, před zlobivými utrhači. Tak i bohatý na víno, na dobytek, na dědinách (= co se týká dědin, vzhledem k dědinám; Ltp. Tr.), v dědinách (též tak; Velesl.); aj zlata množství, jímž ty i tvoji dědicové budete bohati (Ltp. Troj.).

b) Předmět u sloves.

§. 206. Slovesa jednoho pádu:

1. Čistý **akkusativ** na otázku koho, co? řídí:

a) slovesa přechodná a přičinná: viděti člověka, krmiti lačné a napájeti žíznivé, míti pravdu, páchatí zlé skutky, mořiti sirotky. Na odpor všelikým pravidlům kladou nyní mnozí m. **akk.** jdn. č. skoro všude **gen.** Avšak

genitiv položiti m. **akk.** i jiných pádů jen tehda jest dovoleno, když působení podmětu nevztahuje se k celému předmětu než jen k jisté částce jeho: dej mi chleba (totiž kus*), naliž vína (něco, trochu), koupil sukna (něco). Řekneme-li: dej mi chléb, naliž víno, koupil sukno, míníme celý chléb, všechno víno, všechno sukno, o kterém je právě řeč. Genitiv tento znamená tedy oddělování části od celku, jest to *genitiv kolikosti*. Proto klademe **gen.** také ve větách *záporných*, neboť i tu osoby neb věci, o kterých jest řeč, odlučujeme, oddělujeme na mysli: Jazyk ošemetný nemiluje pravdy. Chudoba cti netratí. Žádný neví kde svého vzíti. —

*) Tento genitiv tak se ustálil ve mluvě obecné, že i prvním a čtvrtým pádem jej matou: to jest dobrý chleba, máme pšeničný chleba, zde jest moravský chleba na prodej, což jest právě tak chybné jako kdyby říkali: dej mi Žernosecké vína, slaná vody.

K záporným slovesům náleží také: nechám (t. j. nestarám se, od: ne a hajati = starati se); zanechám, zanedbám, nenávidím, neboť i ta jsou všechna složena se zápornou částicí „ne“: Nech toho, zanechal díla svého, svých povinností zanedbává, já cesty zlé (mn. č.: cest zlých) nenávidím. Však zápornost tato nezasahuje do druhé části stažené a spojené se slovesem spojkami než, jedině, ale atd., neboť ta jest jistící, tvrdící: Jiných přátel nemám nežli je. Tak i u gen. zaměněného m. nom.: Jiné lodičky nebylo než ta jedna. — Do gen. se nekladou ani ve větách záporných slůvka mnoho, málo a jiné výrazy kolikosti: Někteří nechali si díl z toho až do jitra; — rovněž tak po slovech co, něco, nic: Žádný o tom nic nevěděl; co nechci, to činím. Jen kde něco důrazněji zapíráti třeba, může „nic“ i v gen. státi: ničeho neumí = zhola nic neumí. — Je-li už předmět genitivem co přívlástkem opatřen, zůstává sám v akk.: Nikdo nevystihnul povahu lásky (Koll.).

b) z nepřechodných řídí akk. jen slovesa taková jako boleti, svrběti: bolí mě hlava*), svrbí mě oko. Zábsti užívá se obecně také osobně: zebeu mě nohy, ruce, anebo neosobně: zebeu mě v nohy, v ruce.

2. Instrumentál u sloves hýbání: hnouti, hoditi, kroučiti, kývati, lomcovati, mrštiti, mykati, praštiti, strčiti, trásti, vrhnouti, pohrdnouti, zmitati a p.: mrštil hadem, pohrdal dobrým naučením, dal sebou o zem, praštil sebou, co mnou strkáš, ďábel jím lomcoval, zimnice mnou trásla. Jiné jazyky mají tu předmět v akk., toliko němčina také někdy s námi: činí rozdíl mezi akk. a instr.: házel kamení do vody - házel po něm kamením; trásti stromem mit dem Baume schütteln, trásti hrušky Birnen schütteln. — U „povrhnutí“ mívali starší spisovatelé skoro výlučně akk., což proti instr. u pohrdnouti a jiných jest nedůsledné. — S vládnouti, pan o-

*) Německým způsobem slychati též: mám bolení hlavy, anebo dokonce: bolí mě hlava!

vati, vítěziti spojovali staří Čechové dativ: budeta im (těm dědinám) oba v jedno vlásti; gorě mužem, imže žena vlade (hoře mužem, jimže žena vládne); aby panovala, tělu duše, duši rozum (Vlsl.); zvítězil jsem světu; — u všech jest v obyčeji také instr. s „nad“: Bezděčný král nad nimi vládne; panovati nad národy, nade všemi krajinami světa, zvítězil nad nepřáteli. V pouhém instr. jest předmět u vládnouti, když se jeví co pouhý nástroj anebo prostředek: vládnouti rukou, mnohým zbožím, kdo se rozzlobí, nevládne sebou; avšak i: soud nejtvrzší v těch bude, ježto jinými vládnou Št. — U pomstíti se, smilovati se je pravidlem instr. s předložkou nad; lid však praví: pomstíti se na někom, mstíti, pomstíti se komu; a Pulkava má; mstí nepravosti otců na dětech. — Instrumentál se slovesy p á c h n o u t i, voněti atd. viz v omezení příslovkovém (instr. srovnací, str. 240); instrum. s o p l ý v a t i, plýtvati též tam (instrum. prostoru, str. 236).

3. **Genitiv a) odluky** po slovesech u b í h á n í a o d d ě l o v á n í: ubíhati, ujíti hrózných muk, utíkati nešlechetných věcí, pustiti se dobrého obyčeje, lid boha se strhli, nezniknou jeho pomsty, odstoupiti svého práva (n. od svého práva), stříci se nešlechetnosti, odvážiti se hrdla, opovážiti se nebezpečenství, krve i hrdla; zlý světa se kryje, světa s jeho jazyky se hajme, zhostili se poslušenství (V. br.). Trestu božího neujdeš. Zapomenouti: prvního úmysla zapomněvše šly za muž (Št.) — **b) gen. přílnavosti** po slovesech složených s „do“ a p., znamenají-li, že podmět dochází něčeho činností vyslovenou ve tvarech jejich jednoduchých: doběhnouti cíle, dopadnouti dna, domoci se statku, dostati (původně: stáním dojíti) přímluvného psaní, příhodného času, řeč donesla se krále, dorostl svých let, dovtípiti se všeho, dosáhnouti vysokého věku, dojíti Prahy, dovolati se spravedlnosti, pomoci, dotlačiti se pohodlného místa, dožijem se blaženějších dní; (zasloužiti věčné slávy). Sem náleží také jednoduchá i složená slovesa zvrtná: chopiti se, držeti se,

dotýkati se: chytila se jich pýcha; — dále u starších spisovatelů též slovesa poslouchání a vědomosti: **poslouchati**, **porozováti**. — dle toho všeho c) po slovesech **pozbývání**, **vyhledávání**, **žádosti**, **duchovního** a **tělesního požívání**: **pozbývati** smyslu, potřebné výživy; **polhřešovati** některých **vojákův**, **potřebovati** peněz, **strádati** čeho v srdci (trpěti tím že není = entbehren), **žízňiti** krve, **lačněti** chleba, **žádati** horlivě **duchovních věcí**, každá práce **celého člověka vyhledává**; **nadíti** se **odměnné lásky** a **litosti**, **šetřiti** pravidel, **šetřiti jen** **povrchních rádnů**, **hleděti** **obecného dobrého**, **stříci** se **neopatrného mluvení**, **užiti** **dobré rady**, **proti** **novým neduhům** **požívati** **nových lékařství**; — d) po slovech složených s předložkami u, na, po, při, když **činnost** slovesa přechází ne hned na celý předmět, nebrž **táhne se** po jeho částech anebo rozumí se: něco, málo: **lidu zemdleného potěšovali**, **pravda hlavy své pozdvihla**, **rozkázal všech obyvatelů k sobě povolati**; — e) **gen. příčiny** po slovesech **nepříjemného pohnutí** **mysli**: **Boha se** **nebojí**, **lidí se** **nestydí**; **lekati se** **ledačeho**, **broziti se** **vlastního skutku**, **děsiti se** i **nejmenší hrůzy**, **káti se** **hříchův**, **nebudu se káti svého bludu** (enttäuschen, Št.); **ostýchám se** ho, **želm** **svých poklesků**, **kvůli** **zbitých**; **žalostím**, **pláči** **zkázy města**, **lituji své sestry**, **škoda jí** **jest**.

4. **Dativ** řídí slovesa na otázku **komu?** **čemu?** **brániti se** (také „proti“), **opíráti se**, **zpěčovati**, **zpíčiti se**, **diviti se** a **obdivovati se**, **hověti**, **klaněti se**, **kořiti se**, **láti** **laji**, **líbiti se**, **modliti se** (také s „k“: **modliti se Bohu**, an: **modliti se k Bohu**), **chtěti**, **smáti se**, **rouhati se**, **obcovati**, **učiti se**, **zvykati**, **přivykati**, **rozuměti**, **radovati se** (také **gen. se** „z“), **těšiti se**, **hoditi se**, **žehnati** atd.; — **jest**, **vede se**, **daří se** (es geht, ergeht): **Pane, dlouho-liž se tomu budeš diviti?** Nemohli se nadiviti jeho důvtipnosti. **Přivykej tomu v mládosti**, **učíme se uměním svobodným**, **dobře tomu porozuměl**, **po skutku lidé tvému myšlení porozumějí**. **Sám's tomu neštěstí chtěl**. **Žádosti se rozumu opírají**. **Protiví se to**

dobrým mravům. Ty hrozný jsi, a kdo se zpíci tobě? S radostí a potěšením obcovali službám božím; židé aby neobcovali tomu náboženství; neobcuj cizím hříchům. Strach se smrti rovná. — Sní se mi, zdá se mi, vidí se mi. — Neosobnými tvary slovesa býti (m. míti) naznačujeme nejraději věk osoby neb věci nějaké a čas jisté události: Bylo mi dvacet let, jest tomu tisíc let (es sind tausend Jahre her). V porobě nám bude vody dosti.

Pozn. U sloves proloženým písmem tištěných chybou kladouce buď akk., buď předložky, jichž se tu užívá v něm., anebo celé něm. rčení.

5. **Z pádův předložkových náleží sem ty, které nejsou určením příslovkovým. Nejdůležitější jsou:**

a) **akk. s předložkou „na“:** Nebudouť se na mě hněvati z této řeči (Št.). Spoléhati na hůl (podpírati se). Ne vždycky na dobré zdání jiného spoléhal (Vlsl.). Nedbal jsem na to Št. (avšak i: Polané císaře nemnoho dbali Dal.). Na někoho šilhavé, přes rameno, po straně hleděti (viz též gen.: hleděti konce, povolání svého; dat. s k: hleděti k úmyslu a k vůli (Všehrd), hleděti k někomu jako k tomu, kdož by chtěl koho úkladem a neprávě o jeho statek připraviti). Nemá se spouštěti ani spoléhati na takovou moc (sr. též gen. odluky: spustiti se naděje; dále: kázal spustiti zlato na osm kusův, zlato ohněm v hromadu spouštěti). — **Akkusativ s předl. „o“:** Kdo stojí o cizí, přichází o své [avšak sr.: Synku, když vejdeš v Turský boj, prvý kdož tě potká, tomu stoj (Dal.); státi k právu, k soudu; to stůj při nálezu krále Jiřího (dabei soll beobachtet werden die Verordnung. .); bydlil tam sám i ti, kteříž při něm stáli = die es mit ihm hielten. .]. Starati se, pečovati o koho, oč = für jemanden, für etwas sorgen, Sorge tragen. — **Akk. s předl. „v“:** doufati a věřiti v koho, v co (avšak i: věřiti a doufati čeho, co: co má věřiti Št., čemu: věří jako slovu božímu; sluší stříci se těch,

jimž nemůže doufati, by rádi po pravdě stáli Št.; ufaje tomu, že mě kostel [církev] opraví Št.).

b) **lokál s předložkami na, o, po, v**: přestatí na mále, na zdání rozsudího (avšak: přestaňte neuzitečných slzí, přestatí od sváru), přemýšletí, rozjímatí o kom, o čem (rozjímatí co); bažítí, dychtítí, toužítí po kom, po čem (toužítí na koho, na co = stýskati si, stěžovatí si, těžce co néstí); ko chatí se v kom, v čem (s kým, s čím, nad čím), ustanovití se na čem, v čem: na mysli, v tom že . .

§. 207. Slovesa dvou pádův:

1. **Dva akkusativy řídí u nás jedině státi = cenu míti**: ta kniha mě stojí dva zlaté, to vás bude státi hrdlo n. to vás hrdlo stane.

2. **Akkus. osoby a dativ věci má učiti a jeho složeniny**: Řídící rodičové dítky své čemu dobrému učiti umějí (Kom.): Učiti se českému jazyku. Sr.: Vojtěch chtěl lid pohanských obyčejův odučiti, křesťanským činům zučiti (Dal.).

3. **Akk. osoby a instr. věci anebo jen instr. se zakrytým nom. ve slovese mají slovesa, která znamenají tolik co činiti, tvořiti, jmenovati, ostaviti n. zůstaviti, nechati, slouti a ta, která znamenají přechod z jednoho stavu do druhého**: Vědomost činí slabého mocným* (sr.: udělati ze sebe smích). Ustanovil králem Šalamouna. Nejtěňší díl učinil světly a horký a jmenoval ohněm neb světlem (Kom.). Jmenovati co věrností. Nazovu lid lidem svým (Br.). Dům poustkou ostaviti, zůstaviti, zanechati. Nebude ničím jiným než zadržníkem. — S jmény vlastními u jmenovati, slouti atd. trojako se zachází: buď se jim předkládá instr. jménem: Nazvaly ho jménem Obed, neznámými jmény je

* Lat. způsobem praví se též: učiniti koho šťastna, učiniti pozorna atd. m. správného: šťastným učiniti, oblažiti, upozorniti. Ba ani osoby ani čísla někteří nyní nerozeznávají, majíce proti všemu řádu a pravidlu „pozorna“ u rodu jakéhokoli a v obojím čísle.

nazval; buď se nechávají bez proměny: Nebudeš slouti Jakob; anebo konečně, ale velmi zřídka, kladou se do instr.: Jmenoval se Paylem Tarsenským (Kom.). — Místo „přezvati“ a „přezývati“ pravíme od nepaměti: **převzděti, převdivati** (od dítí dím) s dat. osoby a nom. věci: Hradu i městu Budeč převzděli. Té hoře Žižka Tábor převzděl.

4. **Akkusativ osoby a „za“ s akk. věci** opanoval proti akk. s instr. (č. 3.) ode dávna u sloves voliti, míti, pokládati, považovati, souditi a p.: Čechové si oráčka knížetem volili (Pass.). Tehdy sv. Viktorina biskupem zvolili (Pass.). Zbožný člověk má to sobě za největší utěšení (Št.). Jmín býti za učeného (Kom.). Míti koho nepřitelem (Pl.). Za žert si kladou radu boží (Br. Jako psů jich sobě pokládají. Vr. z M.). Učení za nic položití (Vlsl.). Blázen jest, kdož cizozemce dobrým soudí (Dal.). Koho za moudrého souditi.

5. **Prositi, žádati koho oč; prositi, žádati od koho čeho *)**; ptáti se, tázati se které osoby co, na co, o čem: Co kdo v modlitbách prosí, vždy jen toho prosí, co je v pateri (t. j., v otčenáši, Št.). Když uprosíš, oč's prosil, poděkuj (Kom.). Prosili pomoci od Boha (Št., Vlsl.). Žádal od Boha smilování (Št.). Sobě vysvobození, jim spravedlivé pomsty od Boha žádá. Ptal se mě na vás; na pravdu se ptali; tázali jsme se ho; netažte se na příčinu. — V jiném smyslu, k označení vztažnosti: Prosil za svůj dluh pána svého = aby mu jej odpustil (Št.). Pros za nás hříšné. Žádati za někoho für Jemanden bitten (Har.). Tak i, zároveň s jinými odchylkami; ptali se tvého zdraví na bohu pohanském (Št.). A tu se jí mladý pán ptal o ty lžce; Mezi jinou řečí ptala se na ní o

*) Prositi, žádati „zač“ jest dle prof. Hattaly méně správné, žádati „na kom“ dosti nesprávné. Naproti tomu čteme přece: Počal na otci boje prositi (Dal.). Boha za smilování a ochranu proti Turkům jsme prosili (Vr. z M.). Žádati na Bohu čeho (Br. Háj., Plác., Pref.). Boha za pomoc žádá, žádej zač chceš, žádati starších za pokoj (Br. Fl.). Tak i u ptáti se (viz ku konci: Ptala se na ní o lžcích).

lžíčech (Svěd.). Ptáti se o radu. Nebudou se ptáti po ní. Ptál se po lékařství (Br., Vsl.). Tázáti tebe bude o tvých tajných věcech (Vsl.). O tom tážete mezi sebou (Br.).

6. **Akkus. osoby a čistý gen. věci řídí: chrániti, zbaviti, sprostiti; u osvoboditi jest obyčejnější gen. s „od,“ u viniti, obviňovati gen. věci se „z,“ u připraviti akk. věci s „o“:** Chrániti člověka zlé příhody: Země byla lidí zbavena. O smrti, sprost' mne strastí těchto! Všech plátův a daní je osvobodil. Vini jej převráceně z řečí marných. O peníze a statky, o čest a hrdlo, o život je připravil. Ve větě Štítného „Necíňte žádnému (nikomu) násilí ani koho obviňte křivdou“ jest instr. křivdou té ryzí povahy jako u přídavných vinen, nevinen, povinen, bezpečen.

Pozn. U sloves chrániti, zbaviti, sprostiti, osvoboditi jest pouhý genitiv patrně genitivem odlučky; proto kladou se i tu m. gen. také předložky, jež unikání anebo zniknutí znamenají: Chráněn bude od horka, církve své před zlým chrániti slíbil, chrániti před zlou příhodou, ba i: ale zbav nás od zlého.

7. **Dat. osoby a gen. věci pamatovati u sloves: přibýti (zunehmen), ubýti (abnehmen), zbýti (übrig bleiben) a dále u chtíti se, zachtěti se, odnechtěti se, zažádati se a p., znamenajících německé: es wandelt ihn Lust an, es vergeht ihm die Lust atd.:** Odnechtělo se mu nočních tulek, zachtělo se mi vína.*

8. **Akkus. osoby a instr. věci mají slovesa: dařiti, darovati, obdařiti, obdarovati, podělovati — koho čím:** Země dařila nás velmi dobrými věcmi, s dostatek a nazbyt. Ty také poctivými dary daroval. Obdařil jej zvláštní milostí, obdařil nás uměním a opatrností. Poděliti strany nalezem, právem, rozsudkem, = den Parteien Bescheid, Rathschluss erteilen. — U darovati čítáme nyní častěji: komu co. U poděliti praví se též: „koho oč“: podělil jsem je o statky.

*) Prvními třemi slovesy často chybují překládající příslušné jich významy do slova z němčiny.

— Sdělití (vzděliti) má: „se s někým o něco“ („něčím“): já se s ním o to zdělím, a „se s čím“: zděliti se s každým tajemstvím. Sdělití „komu co“ vyskytuje se teprv od několika let m. hořejších vazeb ve smyslu německého jemanden etwas mittheilen.

9. Dativ zájmen osobných příkládáme i k slovesům podmětným, tedy takovým, která předmětu vlastně nepotřebují; m. už umřel pravíme: už nám umřel. Takovýto dativ zájmena ti sklesá v pouhé t, přiřázené k předcházejícímu slovu: vím ti já dobře m. vím ti já dobře; následuje-li „je“, splývá s ním dativ ti v tě: totě byl cíl práce jeho = tě ti jest byl...

3. Příslovkové určení.

§. 208. Přísudky a přívlastky tedy k svému doplnění anebo omezení mívají některý z pěti nepřímých pádů a to buď čistý anebo předložkový. Ale tím nejsou ještě vystiženy všechny ty rozmanité poměry, ve kterých může býti osoba neb věc k působení vyřčenému slovesem anebo k vlastnosti vyslovené jménem přídavným: Jsou také poměry, jež ustanoviti třeba na otázky kdy, kde, kam, jak, kolik, pokud, proč, kterým původem atd. Odpověďmi na tyto a p. otázky docházíme příslovkového určení přísudku a přívlastku, a sice prostředkem pádů a pomocí příslovek.*) Kde k naznačení poměrův jednoduché pády nestačí, vypomáhají předložky.

A) Příslovkové určení místa.

§. 209. Příslovkové určení místa jest dvojí: 1. na otázku kde, a 2. na otázku kam, odkud, kudy.

I. Místo na otázku „kde“ oznamujeme

1. příslovkami místa: zde, tady..., k čemuž za starodávna sloužil čistý lokál, jakž patrně z příslovek dole, mezi;

*) Příslówek v tomto oddělení zvláště vyčítati nebudeme: jsou již na str. 198 a d.

2. **čistým instr.:** Želva vrchem i spodem skořepinami pokryta jest; ...

3. předložkami, a to: předložkami genitivu: **blíže** (in der Nähe von), **nedaleko**, **u**, **vnitř**, **vně** a **kromě** (auszerhalb), **podél**, **podle**, **vedle**: Položili se blíže města. Něco u sebe uvážit. Stalo se to vně kostela. Zemřeli krom vlasti. Podél celého břehu rozestřeny jsou sítě. Sedl podle mne na lavici; — **blízko** s dat.: Blízko jest Hospodin těm. Ty mi blíže jsi; blízko k: připlynuly blíž k témuž místu lodi; — **blízko** od: byl blíž od té vlasti ostrov veliký (Ltp. Troj.). Nepřátele blízko od sebe máme jako za kamny. Blízko jest od toho (es ist nahe daran, parum abest *Vlsl.*); — lokálem s předl. **na**, **při**, **pů**, **v**: Na Krakově posádku posadil (Dal.) Na Tetíně, na svém věně, seděla. Co tu na lese činíš? Na soudě, na ouřadě býti, seděti. Při zemi zůstávati. Posadili se při Dunaji. Nebyl jsem při počátku té různice. Při sobě rozvážiti, nebyti, pýchy neměti. Při někom býti, státi = zu jemanden halten. Po lici ji kázal bít. To jest v dalekém poli. V sobě míti, držeti, zavírat (bestehen aus . . . , enthalten). — **instr.** s předl. **nad**, **pod**, **před**, **mezi**, **za**: Brandýs nad Labem a Brandýs nad Orlicí (an der Elbe, an der Adler). Nad vojskem správu míti. Sedí pod stromem, přede dveřmi. Před rukama = zde (něm. vorhanden). Máte míti před námi (Sie sollen den Vorzug vor uns haben). Před mořem = diesseits, za mořem = jenseits des Meeres, za městem = auszerhalb der Stadt.

II. Směr na otázku kam, kudy, odkud:

1. příslovkami směru: **sem**, **tam**, **tudy**, **onudy** n. **tamtudy**, **okolo**, **kolem**, **vůkol**, **odtud**, **potud** . . . — Čisté dativy jsou: **domu**, **dolu**.

2. **čistým instr.:** Voda prostředkem města teče. Do kostela samým dymníkem světlo vcházelo (*Vlsl.*). Nejel Toman

doubravou, dal se cestičkou pravou. (Instr. tento nazývá se instr. prostoru a rovná se prostornému lokálu s „po“; v. pod 3.)

3) předložkami, a sice: **do, od, s, okolo, kolem, vůkol** s gen.: I naplněn jest dům od jednoho konce do druhého. Obežrel tu zemi od moře. Ssedl s velblouda, spadl se stolice, snal prsten s ruky. Roznesla se pověst kolkol Prahy. — **k, proti** s dat.: Obrátil se k Uherské zemi (gegen .). Láska dětí k rodičům (gegen .). Míří dub proti dubu. — **u, na, v, nad, pod, skrze, o, po, za** s akk.: U veliké přišel nebezpečenství. Na moře jsme s prvním větrem se vydali. Dům jde na ulici. Nohu v krok a ruku v braň = zbraň (Rkp. Kr.). Na široko bylina se rozkládá. Na patu nám našlapuje (er verfolgt uns). Meč po jilce do srdce vtasiti. Po krk ve vodě státi. Šla jsem po vodu (nyní: pro vodu). Uvedl je v poddanost a pod plat, dostali se pod jeho turecké. Za předlouhé stoly sedli. — **Za** s instr.: šel za sestrou. — **po** s lok.: Chodí po kostelích. Rozletla se radost po vši zemi. Rychle se zdvihni po nich. Hnali se po nepřátelích. Táhli po slunci.

Lokál prostoru zaměňujeme častěji instr. prostoru: chodí lešem, šel zahradou; a vždycky instrumentálem předmětu u sloves oplývatí a plýtvati, pošlých od ploutí: země oplývá strdí (medem) a mlékem = plývá či plove po strdí a mléku.

B) Příslovkové určení času.

§. 210. Příslovkovým určením času označujeme: 1. dobu na otázku kdy, a 2. trvání času na otázku jak dlouho.

I. Doba na otázku kdy.

1. Příslovky času: nyní, teď, někdy, nikdy, vždycky, pořád, neustále, zejtra, dnes atd.

2. Čisté pády: gen. s přívlastkem: Roku toho příkrá zima byla. Času večerního šly všechny společně (o mžsk.: šli všickni). — **akk.:** Narodil se večer, tu středu před

sv. Václavem. Přibývá nepřátel den ode dne. — instr.: Přemýšleli dnem i nocí.

Rozdíl mezi tímto trojím určením času jest, jako u předmětu činnosti, asi tento: gen. označuje toliko jistou dobu, jakoby částku času, do níž děj padá; akkusativem vyslovený čas obsahuje, zaujímá děj celý; po čase, vysloveném prostředkem instr., děj se pohybuje.

3. Předložkové pády: gen. s předložkou s: s neděle (künftige Woche) bude sv. Bartoloměje. — k s dat.: Umřel té noci k ránu; blízko k čtyřiceti letům (Dobr.) — na, v, při, ob s akk.: Na určitý den zaplatil. Na obrácení pobodl ho v ruku, na setkání nám dal pětku a postrk. Bylo to v pátek před její smrtí. Zatmělo se slunce při vycházení svém. Nebyl jsem při bitvě, než po bitvě jsem přišel. Objeli to ob jednu noc. — o, po s lok.: Rozešel se lid o poledni. Zejtra o tomto čase ke mně pošli. Po něm bratr jeho správu držel.

II. Trvání času na otázku jak dlouho, pokud.

1. pouhý akk., je-li přívlastkem omezen: Celou noc přišlo;

2. předložkami: gen.: za (= včas, počas), od, do, z: Umřel za věku mladého. Každý člověk lenivý za živa již práchniví. Za chuti dej se do toho. Znáám je od šesti let. Do dvou neděl má mu dosti učiněno býti (= spokojen býti, Všehrd). Zůstane tam do živobyť. Z rána, z dětinstva, z dáвна. — na, za, po s akk.: Na ten čas není úmysl můj vše vyjadřovati; válka na ten čas trvajcí (Har.). Na časy obyčejně sedají na soudě (Všehrd). Dělá na den. Spravoval zemi za čtyři léta (dosti jest: čtyři léta). To svědectví až podnes u nich skutečně trvá. — pod s instr.: Trpěl pod Pontským Pilátem (viz: „za“ s gen.).

C) Příslovkové určení způsobu.

§. 211. Příslovkovým určením způsobu omezuje: 1. jakost na otázku jak; 2. kolikost na otázku kolik, kolikrát, nakolik, po koliku, zač? 3. vztah, vztažnost čili ohled k něčemu.

I. Jakost činnosti:

1. příslovkami jakosti: tak, jinak, nijak, dobře, zle, pěkně atd.

2. čistým instr.: Zajíc otevřenýma očima spí. Všecko jest mezi nimi přátelským během urovnáno. Holil bradu obyčejem uherským. Náhlou smrtí umřel, krvavým potem se potil, prosil prosbou velikou, usnul tvrdým snem atd. místo pouhých příslovek: náhle umřel, krvavě se potil . . . Tím způsobem = auf diese Art; žádným způsobem to nemůže býti (auf keinen Fall), žádnou měrou k té radě přistoupiti nechtěl. Art und Weise: Žádost chvály zdejší může býti trojím činem hřích smrtelný (Št.). Divným činem a způsobem vůz přes dva rozvodnilé potoky přešel.

3. předložkami, a to: 1. genitivu: bez, z: Vášeň v nás bez nás povstávají. Z prosta, z ticha, z rychla. — 2. dativu: po tichu, po málu, po česku, po domácíku; souditi po zákonu, vládnouti po železu, mluvit po lidsku, vésti si po pohansku. — 3. akk. v, u, na, za: V posměch uvésti. Mluví v tato slova, píše o tom v ten smysl, v hrdlo lžeš. Ve své váze trvati (in Kraft bleiben). U velikou sumu to vzrostlo. Na hlavu nepřítelů porazili. Na oko to spatřujeme (zřejmě). Kožich na dvě probodl. Jest na spadnutí. Dělal u nás za tovaryše. Jsem s ním za dobré. Sebe samého za nehodna (lépe: nehodným) položil. Chtěl býti arcibiskupem a za toho (tím) se tituloval. Za jedno spolu smýšlejí. — 4. lok. po, při, v (u): Nechatí při tom (es dabei bewenden lassen). Při hrdlích zůstati, nechatí. Býti u velikém strachu, nebezpe-

čerství. U nás království nejde po rodu. Hledí po očku. Po kom co poslati. — 5. instr.: s; s instr. je „s“ opak předložky „bez“ a poněkud i zájmena „sám“: šel s matkou - bez matky - sám. pod: Jest pod platem, pod stráží. Vloudil se tam pod způsobem poselství; provozuje pod zástěrou práva svůj hněv nad poddanými, pod dobrým jménem ztratiti zlou věc (unter Vorspiegelung, unter dem Scheine, Vorwande, sich den Anschein gebend als ob . .). Pod pokutou, pod ztracením hrdla, pod hrdlem (unter der Strafe, bei Verlust . .).

II. Kolikosť (kollk, kolikrát, nakollk, pokoliku, zač . .):

1. příslovkami kolikosti: jednou, dvakrát, málo, mnoho, přibliž . .;

2. čistým akk. k označení míry a ceny u přídavných dlouhý, hluboký, široký, vysoký, tlustý, daleký, vzdálený a u přídavných: dlužen, starý*): Dva lokte dlouhý, tři pidi tlustý, dvě míle vzdálený, čtyři léta starý. Místo prvých šesti přídavných užíváme v jazyku spisovném také podstatných: délf, hloubf, šířf, výšf, tloušťf, dálf s nerozlučnou předložkou „vz“, otřeně: „z“: zdělí, zhloubí, zšířf, ztloušťf, zdálí i vzdálí, a m. akk. stává pak obyč. gen.: Most pražský jest zdělí osmi set šedesáti dvou loket, an.: osm set šedesát a dva lokte. Ohrada byla sedmi set kročejův zdělí a tolikéž (ebenso) zšířf. (Sem patří vlastně i akk. času II., 1.) Obilí platí sedm zlatých.

3. předložkami: do (až do): Do vůle se těch krmí najedl. Do krve jej zbil. Chudým udílejte i do té sukně a ostatního (posledního) kousku pokrmu; předl. za, přes, na (až na), po, s (s akk.; = beiläufig, im Stande, vermögen): Zač tu knihu ceníte? Nemůže býti ceněna moudrost za zlato.

*) Co přívlastek; v přísudku pravíme raději dativem osoby se slovesem býti: bylo . . mu dvanáct let.

Stříbra za nic si nevážíli. Přes tu chvíli mám s ním co činiti (něm. s jeden Augenblick). Na dvě stě mužů padlo. Dě-
lala u ní na dvacet let i s dětmi. Ráz na ráz, rána na ránu.
Po dvě noci se mi zdálo. S píd dlouhý. (eine Spanne lang).
S hrst mouky (Handvoll). Lépe mít s hrst moci nežli práva
s pytel. S potřebu (so viel als man braucht). — **po**, v s lok.:
Hodina po hodině miji. Nám Čechům po mnohém prošení a
nabíhání nic dáno není (Vr. z M.). Po pěti a po šesti oso-
bách jsme se spojili. Rada v pěti osobách (aus fünf Per-
sonen).

Jakost spojenou s kolikostí anebo naopak

označujeme často srovnáváním, t. j. vytčením toho, že osoby
neb věci působením nebo vlastností sobě se rovnají nebo
nerovnají.

a) Rovnost kolikosti a jakosti označujeme

1. spojkami **jak, jako, co**: Bezbožníci hynou jako tráva.
Pověst o člověku zlá je co hruda sněhová. Český jazyk cti
co zlato. Píšu tak krásně jako ty. (Viz: Skrácená věta pří-
slovková.)

2. **instr.** srovnávacím: Zařval jarým turem (= jako
jarý tur, jarý býk). Stojí panáčkem. Víno má chuť sudem.
Voni to růží. Plášť mu páchne ohněm. Poskočil jelenem. Leží
ladem, ouhorem. Krev potůčkem teče. Mořem rozlilo se před
ním veliké množství lidu.

3. **předl. za s akk.**: Peršané oheň za Boha ctili. Světí
Turci pátek za neděli.

b) Nerovnost kolikosti a jakosti označujeme

1. **srovnávacím** příslovek a přídavných a spojkou
než: krásněji, krásnější: já krásněji píšu než ty, jsem hod-
nější než ty. Dvě ruce více unesou nežli jedna. (Viz: Skrá-
cená věta příslovková.) — Mimo „než“ klademe po srovna-

vateli také pády, a to a) čistý genitiv: Poslednější věk bývá horší prvního (m. než první). Sebe lepší = lepší než jest sám (něm.: noch so gut); b) gen. s „od“ (jako dosud u Horvátů): Los jest větší od koně; c) akk. s nad: Moudrost je dražší nade všecko zboží. Co jest rychlejšího nad myšlenky, co sladšího nad med?

2. svrchovatelem: nejkrásněji - nejkrásnější . . . : V českých dolech kopalo se nejhlouběji v Kutné Hoře. — Místo „než“ po svrchovateli klademe též pády s předložkami ze, nade (akk.), mezi (instr.): jest ze všech, nade všecky, mezi všemi nejlepší. Staří Čechové měli i pouhý gen.: všech nejspanilejší.

Druhý člen srovnání u svrchovatele obyčejně zamlčujeme: Nejspíše blázen a dítě pravdu poví. — U srovnavatele zamlčujeme druhý člen srovnávání jen tam, kde si ho snadno přimysliti možná: Zlé vždycky snadněji se nás chytá (přimysli: než dobré).

Pozn. 1. Oč méně n. více, vyslovovali staří instr.: hřivna méně lotem, což jest více desíeti hriven jedním grošem (více než deset hriven o groš). Instr. ten se zachoval ve příslovkách mnohem, málem, a ve spojkách čím - tím.

Pozn. 2. Místo příslovek jakosti a kolikosti jazykův jiných, zejména německého, má čeština velmi ráda přívlastky, jako: celý, první, všecek a vždycky: rád. Příklady: Jsem celý tvůj. Je celý krví zbrocen. Prvá vstala kněžna. Všecken se ještě hrůzou třesu.

Srovnávání děje se také předložkami nad, pod, přes bez srovnavatele a svrchovatele: Nad právo měj smilování. Kníže v tom boji nad míru a obyčej svého věku mužnost svou ukazoval. Má toho nad potřebu. Sloupek nad lojovou svíčku slouží. Benátčané nad jiné národy rozkošem jsou oddáni. Země česká mnohou zvláštností jako růže nad kvítí vyniká. Předčítí koho n. nad koho čím, předčítí komu v čem. Bylo tu pod tisíc koní. To jest příliš a přes potřebu.

III. Vztah č. vztáženost' neboli ohled k něčemu :

1. čistým instr. : Jsa rodem Moravan, jsem národem Čech (Palacký). Osobou, věkem a mravy vzácnější byl nad jiné. (Sr. instr. předmětu u přídavných str. 225.) Tělem jest ve škole, myslí vně (draussen). Helena krásou nad jiné všecky vévodila.

2. gen. : jakosti (v. str. 221, 3);

3. příslovkou strany, z strany, s strany, v příčině : Neměli nedostatku strany vody. Žádosti Vašnosti v té příčině naplniti nemohu (Žer.). — předložkami **dle, podle, proti, k, na, o, ve, za** : Podle mého domnění, dle mého soudu. Člověk vše dle svého zraku vidí v světle nebo v mraku. Jako zrno písku, tak jest tisíc let proti (= im Vergleich mit) dnům věčným. Stříbro za bláto proti moudrosti se počítá. Měkkost jest lahodná k dotčení (Št.). Mně zle k myslí bylo. Buďte prostí k zlému. Tu valný mor bývá na lidech. Což na mně jest (ich für meinen Theil, was mich angeht). Učiním co jest na mně. Pryskyřice na barvě medu podobná. Pověz pravdu, kterak jest o těch šatech samo v sobě. V nohy velmi rychlý, v peníze velmi bohatý, v krvi příbuzný. Bojí se za životý své. (Sem náleží též : žádati zač, stydětí se zač, děkovati zač . . ; sr. str. 232, 5.)

D) Příslovkové určení příčinnosti.

§. 212. Příčina jest trojí :

1. příčina věcná, a ta jest zase dvojí: činná, když sama účinek působí: *Teplem* taje sníh; trpná, když podmět jí užívá, aby něco vykonal: Měsíc svítí *světlem* od slunce vypůjčeným;

2. pohnutka, oznamuje-li to, co podmět k činnosti přimělo: Přinášíme oběti z *lásky* ;

3. základ poznání čili důvod n. důkaz, vyslovujem-li to, na čem svůj úsudek zakládáme, podle čeho výrok pronášíme: Poznat ptáka po peří a člověka po řeči.

I. Příčina věcná: 1. skutečná, 2. možná, 3. připuštěná.

A) Skutečná:

1. Činná, když sama účinek způsobuje, kterým podmět trpí: a) **instr.**: Závistivý štěstím svého bližního mře. Síně zlatem a stříbrem všecka se blyštěla; b) **předl. od, před, pro, z, za** (s **akk.**): Bohu zač děkovati, za koho se modliti . .

2. Trpná příčina, když jí podmět k dosažení jistého účinku užívá: a) **nástroj**: Rod můj bude vás železnou metlou trestati. Utrhač svým jazykem hůř raní nežli nepřítel svou ostrou zbraní; b) **prostředek** (je-li to, čeho se k dosažení jisté věci užívá, věc odtažitá): Rozkoš vábí lahodou a lestí, práce neslibnými způsoby. Vinil jej neposlušenstvím; c) **látka** (= to, z čeho se co dělá); tu vyslovujeme vždycky genitivem se „z“: Spojení těla našeho z kostí, chrustaček, svazův atd. složeno jest *Kom.* (Sr. str. 222, pozn. 1.) Měl tu nemoc jenom z litosti.

Pozn. Osoba co činná příčina sluje **původcem** a pronáší se též často **instr.**, častěji však s **předl. od, z, skrze**: Od Boha všechny věci svůj byt mají a jím stojí (V. br.). Mnohý skrze malého dojde cíle velkého. Láska z Boha jest.

B) Možná čili výmínka.

Možnou příčinu zoveme jinak **výmínkou**, a tu v jazycích slovanských opisujeme celou větou, ješto by jinak zněla velmi nemotorně: neříkáme tedy „v pádě (!) se železnice stavěti bude,“ „v případě potřeby,“ nebrž: Bude-li se železnice stavěti, bude-li třeba; něm. *widrigenfalls, im entgegengesetzten Falle* jest krátce: jinak.

C) Připuštěná.

Příčinou připuštěnou, **připustkou**, slove příčina bez účinku a pronášíme ji ve větách jednoduchých obyčejně **příslovkou** **navzdor** a **předložkami přes, proti, při, s** (= **ačkoliv** jest . .): Činiti něco **přes** zákaz, **přes** napomenutí, **přes**

zápověď, proti zákazu, proti napomenutí, proti zápovědi. Přes to přese všecko, při tom při všem = nichts desto weniger, trotz alledem. Jest při svých letech dosti jarý. I s svým věkem a s šedinami blázen jest. S tím se vším na nic přijde (trotz alledem).

II. Pohnutka a účel.

Mravní příčinu čili to, co podmět k činnosti přimělo (vůli n. cit), zoveme pohnutkou; to, kam se ta činnost běře, čili účinek té činnosti, sluje účelem n. cílem.

Pohnutku vyslovujeme:

1. pouhým instr.: Rozkázáním Krokovým mnoho lesův ohněm popáleno jest. (Sr. k, z, na.)

2. předložkami: **z, za, pro, o, strany, na, k**: Zpíval jen z kratochvíle. To se dalo z vyšší moci. Krok z rady Lecha volen jest za kníže. Za vražedným úmyslem ze tmy naň vystoupil. Za tou příčinou sném držán jest. Na tvé slovo to udělám. Učiním mu to k vůli. Zdali k rozkazu tvému vzhůru vznáší se orlice? Zastavovati se na čem = sich über etwas aufhalten. (Účel:) Za příměřím pozval je na svůj brad (unter dem Vorwande..). Přicházel tam o dílo. Jíti na zvědy, na posluchy. Já jsem na to, abych vám to ukazoval. Na počest, na potupu, na znamení lásky. Na vyhranou něco dáti. Na předstihnutou v dar věnec zelený dán byl (Har.). (Účinek:) Na záhubu vlasti války se vedou. Jest jenom na překážku. Na nic dobrého to nevyšlo (es hatte keine guten Folgen).

III. Důvod nebo-li důkaz

čili to, na čem podmět úsudek svůj zakládá, pronášíme předložkami: **z, po, dle, podle**: Vím to ze zkušenosti. Po meči a po přeslici (von väterlicher u. mütterlicher Seite). Po hlase, po chůzi, po řeči, po tváři poznati. Chovej se podle práva a zřízení zemského. Činiti co z moci svého úřadu.

II. Věta složená.

§. 213. Spojíme-li dvě anebo i více vět jednoduchých v jeden celek, vznikne věta složená. Věty, které v jedno pojíme, slovou členy věty složené. Vyslovuje-li každý člen i sám o sobě úplnou myšlenku, slují ve složení větami souřadnými n. neodvislými: bratr píše a sestra si hraje. Vyslovují-li však věty jen jedna s druhou úplnou myšlenku, tedy sluje druhá věta podřadnou, podřízenou, odvislou a obě vespolek souvětím: bratr píše, když sestra si hraje. Z vět souřadných jest každá hlavní, z podřízených jedna hlavní a druhá vedlejší č. pobočná.

Aby věty složené býti mohly, musí jedna s druhou něco společného míti, musí vniterně čili smyslem jedna k druhé příslušet. Zevnější spojení jich naproti tomu nemusí vždy vysloveno býti: Pravda sobě mluvíme, dobří spolu budme. Větším dílem ale myšlenky vniterně souvisící, když složenou větou vysloveny býti mají, i zevně se spojují, a sice: 1. spojka mi, 2. zájmeny a příslovkami, jimiž na větu předcházející ukazujeme: ten - kdo, to - co, tím - čím, tak - jak, tam - kam atd.: Pověďme ho ještě na hrad královny naší, tam se snad upamatuje. Spojky, jimiž hlavní věty spojujeme, slují souřadnými, všechny ostatní naproti tomu podřizovacími.*)

A) Věty souřadné

§. 214. Věty souřadné mohou státi buď bezprostředně čili beze všeho vnějšího spojení jedna vedle druhé, anebo jsou spolu i zevně spojeny. Spojení toto může býti troje: buď stojí druhá věta vedle první anebo proti ní, anebo vy-

*) Spojky viz na str. 205.

slovuje příčinu toho, co je v první řečeno. Podle toho rozeznáváme tři druhy souřadných spojek a vět

I. Věty se jedna vedle druhé postavují n. spojují :

1. spojkami čistě slučovacími a řadicími: a, i, ani, také, také i; nejen, netoliko - ale i, než i, nebrž i také, kromě toho, potom . . . ;

2. dělicími a řadicími: dílem - dílem; tu - tu; předně, dále, nejprve, po druhé . . . ;

3. vykladacími: a, a to, a sice, totiž, jako.

Jdi a rei jemu. Svět se mění a my v něm. Ani nezalkal; ani slovíčka z ust svých nevypustil. Měli před sebou všelijakou zvěř, ptactvo, zeměplazy, též dříví, kamení, vodu, oheň. Umí dělati na zlatě a kamení, tolikéž řezati všelijaké řezby. Smrt nemá zrění k darům aniž slyší cí prosby. A v tom ani práce ani pilnosti ani péče nelitovali. Nechtěl se nejenom řemeslu učiti, ale ani žádnému umění. Každý se má varovati nercili zlého činění, ale také podezření. Muž šlechtný nic nešlechtného neřkuli činiti, ale ani mysliti nebude.

Starý pták když mladého létati učí, nežene ho pojednou z hnízda, ale cvičí pomalu nejprv nad hnízdem křídélka roztahovati, potom nad týmž hnízdem se pozdvihovati, pak okolo hnízda se pouštěti, to s ratolesti na ratolest létati, se stromu na strom, potom teprv s hory na horu, naposledy kdekoli pod nebem volně a bezpečně se proletovati. — Jednak my, jednak nepřátelé zdáli se vítěziti. Tu mne hlava bolela, tu zas noha brněla.

Dal mi díl jeden, a to výborný.

II. Jednu větu proti druhé stavíme:

1. spojkami pouze odporovacími: ne, a ne, ale, však, pak, proti tomu . . . ;

2. přípustitelně odporovacími (omezovacími): přece, zatím, sice - ale; nicméně ale;

3. rozlučitelně odporovacími (rozlučovacími): anebo, buď - buď; sic, jinak . . .

Hledím a nevidím nic. Litera zabíjí, ale duch oživuje. Svět nic není než odchovárna naše, škola naše. Po naučeních jest cesta daleká, než po příkladech blízká a platná. Těžko se mnohým zalíbí, všechněm pak zhola nemožné. Tvé jméno nebude

zahlazeno, nýbrž (ja vielmehr, sondern vielmehr) v paměti zůstane. Mysl nemá býti k hříchu pužena, alebrž od něho zdržována.

Pohubil sice, nezničil však osud svazky naše. Mnohý přítelem se nazývá, ale hada v srdci zahřívá.

Hleď si chleba vyděláti, sic ho musíš vyžebraťi.

III. Vyslovuje-li jedna věta příčinu aneb důvod věty druhé, spojujeme je spojkami příčinnými a závěrnými (výslednými): nebo, proto, tedy, podle toho atd.:

I nám dal Bůh um a ramena, nech je tedy každý vynaloží. Jeden jazyk dal ti Bůh, dvě uši: proto slyšet víc než mluvit sluší. Tovaryšstvu ničemnému vyhýbej se: porušuje zajisté mravy. Vstaňte a utecme, sic jináč nemohli bychom ujíti hněvu jeho. Provívání také musí mítí strom a občerstvování větrem, deštěm, mrazem, sic bez toho mdlí a chřadne. Pilně a rádi se s bylinkami obírají a tudy slavné jméno si způsobili.

§. 215. Když věty souřadně složitě mají některé části společné, tedy se stahují. Každou staženou větu lze tedy rozvésti u věty, z nichž povstala. Ve stažených větách sbíhá se

buď 1. více podmětův: Pocty a dary oslepou oči moudrých;

anebo 2. více přísudkův: Vsetečný ještě se chlubí a vynáší;

anebo 3. více předmětův: Milujte čistotu a pořádek;

anebo 4. více přívlastkův: Práce tichá a společná získá vlasti oslavu.

Pozn. Podměty pojí se mnohdy také spojkou „s“, tak že druhý z nich přichází do sociativu (instr.); v případě tomto váže se přísudek tak jakoby i druhý tento podmět stál v nom.: Přemysl s Libuší se vrátili m. Přemysl a Libuše se vrátili.

§. 216. Vstavka.

Slovo buď samotné anebo s jinými spojené a větu mezi členy jiné věty vstavenou zveme vstavkou. Vstavka musí s příslušnou větou vniterně či smyslem souviseti: Jejich mocnář, pán Bůh mu dej věčnou slávu, byl muž vědy a umění mi-

lovný. Už se s tebou, Muzo, spolkně mých zpěvů, rozžehnavám. Ten den (8. listopadu) jest památný bitvou Bělohorskou.

B) Věty podřizené čili souvětí.

§. 217. Věty, kde jedna je částkou čili doplňkem druhé, nazýváme souvětím: Komu v srdci závist hoří, ten se dobrovolně moří. Ve souvětí rozeznáváme větu hlavní: ten se dobrovolně moří, a větu vedlejší č. p o b o č n o u: komu v srdci závist hoří. (Ve větě souřadně složené poznali jsme naopak obě věty složené býti větami hlavními.)

§. 218. Souvětí jest velmi důležitý útvar mluvnický, pomáhajíc k leposti a srozumitelnosti mluvy hlavně tam, kde by rozvinutou větou myšleku vysloviti buď zhoľa nemožno bylo: Dej těm, jimž dlužen jsi; anebo jen velmi neobratně a temně, jako na př.: Měli hojnější příčiny k dokazování k nim, jakožto mistrům a učitelům náležitě uctivosti a odměnné lásky, v ochotném a štědrém sdílení se s nimi věcmi vezdejšími živnými (V. br.). — Nedostatečnost rozvinuté anebo i souřadně složené věty nejpatrněji tam vystupuje na jevo, kde u přívlastku, předmětu anebo i příslovkového určení čas, způsob a někdy i osoby zvlášť označiti třeba. Řeknu-li na př.: „Vůdce rozprávěl o bázni vojska před vojnou“, jest to velmi neurčitě řečeno m.: Vůdce rozprávěl, že se vojsko před vojnou (totiž prve než vojna vypukne) bojí; anebo: Vůdce rozprávěl, že se vojsko vojny bojí; anebo: že se vojsko bojí, bálo a bude báti vojny; anebo způsobem žadacím: že by se vojsko bálo, bylo bálo vojny (kdyby totiž mluvící v bázeň tu nevěřil). Tak i: Teším se příchodu jeho, všickni se jeho ve zdraví navracení radovali, žádám od tebe poslušeství a j.

Má-li se tedy poměr časový, způsobový a osobný u přívlastku, předmětu a příslovkového určení zvlášť vysloviti,

proměníme příslušný člen věty jednoduché ve sloveso a tím rozvedeme přísudek ve větu novou, která proti té části, jež měla své sloveso už prve, jest větou podřízenou. Může pak, mimo přísudek slovesem vyjádřený, každý člen věty jednoduché rozveden býti ve větu podřízenou, pobočnou:

a) podmět: Žádného mezi nimi nebylo jeho smrti neželícího - Žádný mezi nimi nebyl, kdo by jeho smrti neželel;

b) přívlastek: Nes zmužile příhody tě potkavší - nes zmužile příhody, které tě potkaly;

c) předmět: dobrořečte proklínajícím vás - dobrořečte těm, kteří vás proklínají;

d) příslovkové určení: pobuďte v lese až do odtržení od vás vojska - pobuďte v lese, dokudžby vojsko od vás neodtrhlo.

§. 219. Máme tedy čtvero pobočných vět: podmětné, přívlastkové, předmětné a příslovkové. Poněvadž ale podmět a předmět pravidelně jmény podstatnými se vyjadřují, zahrnujeme je společným jménem vět podstatných. Dle toho rozeznáváme tedy krátce věty podstatné, přívlastkové a příslovkové.

Pobočné věty s hlavními slučujeme podřizovacími spojkami a vztažnými zájmeny i příslovkami. Zájmena a příslovky mají dva členy: 1. ukazovací: ten, to, tam, tím atd. pro věty hlavní, 2. vztažný: kdo, co, kam, čím atd. pro věty pobočné. *)

Pobočná věta může státi před hlavní a naopak, anebo může mezi členy hlavní věty vstavena býti: Kdo neseje, ten nevěje - ten nevěje, kdo neseje - ten, kdo neseje, nevěje.

*) Že i spojky podřizovací původně dva členy měly, dokázal profesor Hattala spojkou „že“, která ve zlomku ev. sv. Jana přichází několikrát co ježe = tože (jiže, jaže, ježe). Podle toho jest: vím, že mě miluješ (= vím je, že mě miluješ) = vím to, že mě miluješ. Toto „že“ vyvinulo se z původního ukazovacího zájmena „ježe“ podle známých pravidel takto: ježe, jež, ež, že. I něm. spojka dasz není původem než stř. rod ukaz. zájmena das, lat. quod a franc. que též tak.

I. Pobočná věta podstatná (t. podmětná a předmětná).

§. 220. Pobočná věta podstatná jest trojí: jistící: vím, že otec umřel; tázací: pověz mi, umřel-li otec; a řeč nepřímá, když opakujeme anebo znova do řeči přivádíme co jsme již jindy buď sami buď jiní byli jistili: řekl mi, že by otec byl umřel.

Poněvadž podstatná jména jsou srostitá a odtažitá, bude i podstatná věta buď 1. srostitou, opisuje-li takový podmět anebo předmět, který bychom jinak vyslovili jménem srostitým: kdo lže, ten krade = lhář krade; anebo 2. odtažitou, opisuje-li podmět anebo předmět odtažitý: uznávám, že nemůžeš přijít = uznávám nemožnost tvého příchodu.

1. Podstatná věta jistící.

a) srostitá.

§. 221. Srostitou podstatnou větu jistící spojujeme s hlavní prostředkem zájmen **kdo, který, jenž a co**. Ve větě hlavní stává ten, ta, to, každý, žádný n. nikdo, všecko, nic.. Je-li pobočná věta podmětnou, vynechává se v hlavní nom. ten, ta, to; ve předmětné jen akk. „to“.

1. Podmět: Kdo se za svůj jazyk stydí, hoden potupy všech lidí. Kdo moudrosti hledá a nabývá, lepšího zisku dochází než by stříbra a zlata nabyt. O co hádka mezi dvěma povstane, větším dílem třetímu se dostane.

2. Předmět: a) *akkusativ*: Co sto věků bludných hodlalo, zvrtné doba. Co sám sobě uděláš, za to peněz nevydáš. Styď se o to po zebračku prositi, čeho můžeš vlastní silou dobytí. — b) *genitiv*: Co dobrého jest, toho se držte. Čeho oči nevidí, toho srdce neželí. Nikdy nevol za přítele, koho neznáš srdce celé. — c) *dativ*: Kdo svých darův řádně užívá, tomu platných zásluh přibývá. Kdo svých povinností bedliv bývá, tomu k hrau málo času zbývá. Komu se nelení, tomu se zelení. — d) *instr.*: Čím hrnec za nova navře, tím zapáchá, až se rozrazí. Co neumíš vydobytí, tím se nemáš honositi. — e) *lokál*: Co člověk rád přemítá v srdci, o tom rád mluví.

Pozn. Ve větě pobočné někdy m. nom. a akk. zájmen kdo a který stojí nom. a akk. neosobného zájmena co: Tu jsem uzřel, co (m. kterou) ondy při lípě jsem našel.

Ve větě hlavní pády nepřímé na místě od „ten“ bývají od starého ukazovacího zájmena *ji, ja, je*, které jsou stejné s pády osobního zájmena *on, ona, ono*: Kdo chce kam, pomozme mu tam. Kdo doma dojdá, na vojné ho nezabijou.

b) odtazitá.

§. 222. Odtazitou pobočnou větou podstatnou spojujeme s hlavní větou spojky: **že, aby, ať**. „Že“ se způsobem oznamovacím vyslovuje skutečnost nebo-li jistotu toho, o čem se mluví: povídali mi, že se ti dobře vede, vedlo, povede; pochybuje-li však mluvící o tom, co mluví, stojí „že“ se způsobem žádacím: povídali mi, že by se ti dobře vedlo, bylo vedlo (nyní obyčejně m. „povídali“ a způsobu žádacího: „že prý se ti dobře vede, vedlo“, poněvadž po způsobě žádacím očekává čtenář větu vyměňovací). „Aby“ spojujeme toliko s časy minulými, „ať“ s časem přítomným, a oběma dává mluvící na vědomí, že by se to, o čem mluví, mělo státi, anebo že si přeje, žádá, aby se to stalo, anebo obává, aby se nestalo.

1. **Podmět:** Div (je) že neplakal. Nejhorší chyba našeho věku ta jest, že nemoc svou tají a smích činí z léku. Mnohého to k stáří bolí, že zanedbal z mládí školy.

2. **Předmět:** Všickni národové vždycky se o to starali, aby jazyk svůj rozšířiti a zvelebiti mohli (Vlsl.). Obával se, aby nějaká bouře nepovstala v lidu. O čem chceš, aby žádný nevěděl, žádnému neprav. Nezapomeň, že i chudí tvoji bratři jsou. Dovolte, ať dopovím.

2. Podstatná věta tážací.

§. 223. Přímou otázku vyslovujeme vždycky větou hlavní: Kdo je to? Co děláš? Proměním-li ji v pobočnou, t. j., podřídíme-li ji hlavní větě jiné, obdržíme podstatnou větu tá-

zací: Nevím, kdo to jest n. kdo by to byl. Rád bych věděl, co děláš.

Tázací podstatná věta, již otázky nepřímé vyslovujeme, je též dvojí: srostitá a odtažitá.

Srostitou doptáváme se o podmětě, předmětě a příslovkovém určení a počínáme ji tázacími zájmeny a příslovkami: **kdo, co, kam, kde, kdy, jak, kterak, proč, nač** atd.: Žádný neví, v kterou dobu ponесou ho lidé k hrobu.

Odtažitou tázací větou doptáváme se o tom, co se děje, tedy o přísudku, a spojujeme ji s větou hlavní příklonnými částicemi: **-li, zda, zdali, či**: Otázal se ho, jest-li křesťanem čili není. Čas ukáže, zdali dojde cíle. Není známo, či kdy jeho trýzeň skončí kolo časů.

3. Nepřímá řeč.

§. 224. Když slova svá neb cizí tak opakujeme čili znova do řeči přivádíme, jak jsme je sami anebo jiní byli vyslovili, tedy takovou řeč nazýváme přímou, na př. Dali odpověď: nemáme jedni na druhé co žalovati a dobře se spolu v lásce a naději snášíme. Činíme-li však slova taková závislými na slovese, kterým je ohlašujeme, tedy řeč takovou nazýváme nepřímou: Dali odpověď, že jedni na druhé nemají co žalovati a že se spolu v lásce a naději dobře snášejí.

Řeč nepřímá počíná spojkou **že**, spojkou **aby** jen tam, kde vyslovuje rozkaz: Otec řekl synovi, aby se chránil zlých tovaryšů. Způsob jest oznamovací, když mluvíme jako o věci skutečné; žádací, když pochybujeme o skutečnosti toho, co nepřímou řečí vyslovujeme: Vypravují, že by hyena lidské řeči rozuměla (nyní obyčejně skrácenou větou: Hyena rozumí pry lidské řeči).

II. Pobočná věta přívlastková.

§. 225. Přívlastková věta jest trojí :

1. doplňovací přívlastková,

když jméno podstatné od předmětného slovesa odvedené k doplnění svému by mělo přívlastek (obyčejně zase jméno podst. §. 203, 4. str. 221) a my přívlastek tento rozvedeme u větu pobočnou, jako na př.: žádal o čest příjezdu k němu - žádal o čest, aby k němu přijel. Doplňovací věta přívlastková spojena je s větou hlavní nejčastěji spojkou *že*, řídicími *aby*.

To jest důvod, že on z místa svého vypadl. Král odevzdal klíče zámku svého na znamení, že se podrobuje. Obdržel povolení, aby s tím křesťanem bojovati mohl. Nedali mu té cti a chvály, že by je opatrovati mohl. Hloupost bývá příčina, že se mnohý vypíná (přestaveno m.: Hloupost bývá mnohemu příčinou, že se vypíná).

2. určovací přívlastková ó. přídavná.

§. 226. Má-li jméno podstatné anebo přídavné způsobem jeho užití anebo dále zájmeno osobné u sebe ve větě jednoduché za přívlastek jméno přídavné anebo určitý přechodník, můžeme anebo musíme dle okolností tento přívlastek rozvésti u větu pobočnou pomocí vztazných zájmen *který*, *jenž*. Zájmena tato srovnáváme pak rodem a číslem se jménem, ku kterému se vztahují, pádem naproti tomu visí na přísudku věty, kterou začínají: žena, *kterou* n. *již* jsme ošetřovali, už umřela; dítě, *kterému* n. *jemuž* se mnoho promíjí, bude nezvedené. Na místě zájmen stávají často vztazné příslovky: *kde*, *kam*, *proč* a p.: místo, *kde* jsi se narodil (m. *v kterém*); město, *kam* jsme vešli (m. *do kterého*) atd. — Vedle podstatných přívlastkovou větou určených stávají často zájmena *ten*, *týž*, *onen*.

1. Podmět a přísudek: Národ, jenž se přirozeného jazyka svého odřiká, páchá nad sebou samovraždu. Mnohé věci, jichž sobě svět vysoce váží, nic nejsou. Krásný jest zvuk, který vchovaly ruky samé přírody (Koll.).

2. Předmět: a) *Akkusativ*: V čítání historii (dějepisu) bedlivý pozor míti musíme na čas kdy, a na místo kde se co sběhlo. b) *Genitiv*: I rychleji i dokonaleji chápeme a nabýváme těch věcí, kterým se z mládí učíme. Varujme se pilně oněch vrahů, kteří nás jen rozvaditi chtějí (Koll.). c) *Dativ*: Blaze králi, v jehož zemi láska k vlasti panuje.

3. Přívlastek: Strome zlatý, zastiň bolesti a hanobu lidu toho, kterému jsi svatý.

4. Příslůvkové určení: Měrou, kterou kdo měří, bude ma odměřeno. V tichu skrytém, kde jí nikdo nezná, vůle úspěštilá působí.

Pozn. V starší češtině m. který a jenž velmi často kladeno střední *ježto* jako v obecné mluvě dosud *co*. Zájmena ta se pak neskloňují a nepřímé jich pády označují se na spojovaném s nimi zájmeně třetí osoby: Věřitele máš, *ježto ho* (m. kterého) nemůžeš oklamati; mám děla, *ježto z nich* (m. z kterých) velikým kamoním mohu stříletí. Byli tu ti lidé, cos jim (m. jimž jsi, kterým jsi) vodu zkazil.

Místo „který“ klademe po větách zaprajících anebo pojmem zápornosti blízkých spojku *aby*: Řídký jest člověk v světě, *aby nepřítel, odporníka, závistníka a pomluvače neměl.*

3. nepravá přívlastková.

§. 227. Nepravé přívlastkové věty jsou vlastně hlavní věty jiným jen zevně podřízené, a rozeznávají se od předěšlých pravých tím, že se nevztahují k jednotlivým slovům, nebrž k obsahu věty hlavní. Spojovány bývají s hlavními větami dvojnásobně:

1. Vztažným, do příslušného pádu položeným *co, což* (m. souřadného *a to*):

Dychtíte a toužíte po jmění, *což* (m. *a to*) vám jen většího trápení přidává. Učení se k hádkám svým (na)vratili, *čehož* (m.

a toho) mi do pláče líto bylo. Pansky sobě nad stádem božím počínají, k čemuž jim falešní proroci napomáhají. Nic jiného nebylo viděti než laškování rozličná, nad čímž vlastní jeho lidé vzdýchati počali.

2. Můžeme ke hlavní větě (na př.: *Dychtíte a toužíte po jměně*) slovo, které obsah její poněkud opakuje (*vášeň*), s následujícím, do příslušného pádu položeným „to“ přistaviti (*vášeň to*) a ostatek věty (na př. což vám jen většího trápení přidává) způsobem pravé přídavné věty přivěsiti (která vám jen většího trápení přidává). — Takť mohou i všechny pod 1) uvedené věty býti proměněny: Učení se k hádkám svým navrátili, skutek to, kterého mi do pláče líto bylo.

III. Pobočná věta příslovková.

§. 228. Věta příslovková stojí místo příslovkového určení (str. 234—244), a jako toto tak i ona omezuje i přísudek i přívlastek; na př. m. „před východem slunce vstaneme“ když pravíme: Vstaneme (prve), než slunce vyjde; m. „i nejlepší, zle užívaná věc škodivá“ — i nejlepší věc škodivá, když se jí zle užívá.

1. Příslovkové věty místa.

§. 229. Příslovkové věty místa spojujeme s větou hlavní spojkami **kde**, a má-li naznačen býti směr, spojkami **kam**, **kudy**, **odkud**, **pokud**, **kamkoli**, **odkudkoli** atd., k nimž ve hlavní větě hledí často souvztažné *tu*, *tam*, *tady*, *odtud*, *potud* a p.

Kde tě rádi vidí, ne často bývej, a kde neradí, nikdy. Myš v stoze, trn v noze, kozel v zahradě, nepřítel v radě, kde to čtvero bývá, tu dobře nebývá. Kam strom ohýbáš, tam roste. Tělo táhne se tam, odkud pošlo. Stoj noho! posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš (t. v Slovanstvu). Vyžlata slídí a čmouchají, kudy zvěř běžela.

2. Příslovkové věty času (doby i trvání).

§. 230. U souvětí času rozeznáváme současnost, předčasnost a nástupnost.

1. Současnost označujeme spojkami **kdy, když, co** (während), **jak, jakž, jak jen**, jak brzo (jak rychle, mile, libě), **ledva, sotva, dokud n. pokud**.

Doba: Vyšel na pole, když se chýlilo k večeru. Když se mozní množí chudých přibývá. Jak jen mile pokáže se podletí, na sta kvítků jedna včelka obletí. Sotva že vyšel z domu, bratr jeho přišel z lovu.

Trvání: Věrní dokud na světě jsou, dotud bojují. Každé dílo zdá se těžkým býti, dokud se o ně nepokusíš. Dokud štěstí tobě kvete, tu máš dosti přátel v světě; jak se psota na tě deře, hned se druh od druhu beře.

2. Předčasnost vyslovujeme spojkami **když** (v hlavní větě: **teprv, potom**), **co** (ve větě hl.: od té doby, od toho času atd., něm. seit der Zeit) a někdy i **až a jak**:

Když by tě pozval mocný, ucházej, a tím více tě a častěji zvátí bude. Potom, když ji v ohvězděné uzřím podobě, slast a rozkoš věčně pěti budu.

3. Nástupnost označují spojky: **než, dříve - než, prve - než, spíše - než, až**:

Dříve tuším slunce jasné zvadne, nežli žel můj zchladne. Nechval hodův, až z nich půjdeš.

3. Příslovkové věty způsobu.

§. 231. Příslovkové určení způsobu jest troje: jakosti, kolikosti a vztažnosti. Budou tedy i příslovkové věty způsobu troje dle toho, kterou z těchto okolností zastupují čili opisují.

A) Jakost.

1. Věty **sprovázecí**, vyslovující jakost co okolnost, která hlavní děj spovídá. Jsou buď jisticí anebo záporné.

Sprovozáceí věty jisticí, mají-li s větou hlavní podmět společný, skracojí se obyčejně **přechodníkem**: Svíce, jiným sloužíc, sama se ztravuje. Sprovozáceí věty záporné buď též přechodníkem vyslovujeme, mají-li společný podmět, jako na př. Kdo roste neboje se, zestárne nestydě se; anebo je slučujeme spojkami **aby ne** (zvláště je-li věta hlavní také aspoň dle pojmu záporná), **aniž** (zvláště tam, kde věta hlavní jisticí jest): Může-li kdo choditi po železe řřavém, aby si nohou nepopálil? Může-li kdo viděti bídu naši, aby se k litosti nepohnul? (aniž by si nohou popálil, aniž by se k litosti pohnul). Toto slučování spojkami „aby ne“, „aniž“ jest vždycky tam, kde věty nemají společného podmětu a tudíž skráčeny býti nemohou: Viděli jsme jej pracovati, aniž by byl trochu odpočinul. Odešel ze světnice, aniž jsme to pozorovali.

Němec pojí sousledné věty jisticí spojkou *indem* anebo též přechodníkem, mají-li společný podmět; věty záporné spojkami *ohne zu*, *ohne dass*.

2. Věty **závěrečné č. výsledné jakosti**, když jakostí jimi opsaná vystupuje na jevo co následek anebo účinek. Spojky těchto vět jsou: **tak - aby**, **tím způsobem - aby**; **tak - že**, **taký - že**:

Mluv tak, abych ti rozuměl. Nebezpečenství hrozná jedna z druhých rostou tak, že se nijak vyhnouti nelze.

3. **Srovnávací věty jakostné**, jimiž rovnost dvou dějův anebo jakostí buď za skutečnou buď za podmíněnou vyhlášujeme. Skutečnou rovnost označují spojky **tak - jak** . . , **taký - jaký**; podmíněnou: **tak - jakby** n. **jakoby**. V podmíněných ukazovací „jak“ často se vynechává.

Jak dudy nadmeš, tak hrají. Jak vidíte rži mříti, tak se bude s vámi diti. Jaká práce, taká pláce. Tak je sladká, tak je milá, jak by rži dýchala, krásná, jako by se v rajske rose koupala.

B) *Kolikost.*

1. Věty **výsledné kolikosti**, vytýkáme-li také děj, který je výsledkem neboli účinkem toho stupně vlastnosti anebo

působení, kterým podmět vládne. Slučujeme je spojkami: **tak - že, tak - až; tak veliký, tak mnoho, tolik - že n. aby.**

Zima k točnám tak jest velká an. jest taková, že i rtuť zmrzne. Někteří živočichové tak jsou malí, že jich pouhýma očima viděti nemůžeme. Svět není tak velký, aby snesen, ani tak vzácný, aby oželen býti nemohl.

Je-li účinek záporný a přichází-li ve hlavní větě srovnatel vyslovený příslovkou „příliš“ anebo srovnatel, slučujeme větu závěrečnou mimo „aby“ také často spojkami **než aby**: Člověk ten jest příliš slabý, aby (než aby) stačil takovému namáhání, anebo: Člověk ten jest slabší, než aby stačil takovému namáhání.

Němec v takovéto zápornosti má ve hlavní větě „zu“ a věta pobočná začíná spojkou „als dass“.

2. **Srovnávací věty kolikostně označují**, nakolik vlastnost anebo činnost jimi vyslovená vlastností anebo činností věty hlavní se rovná anebo nerovná. Rovnost označujeme spojkami **jak - tak, kolik - tolik**; v poměru nerovnosti začíná pobočná věta spojkou **než**, když ve větě hlavní předchází srovnatel anebo slůvko pojem srovnatele vyslovující (jinak . .).

Jak si usteleš, tak lehneš. Kolik krajů, tolik obyčejů. Tisíckrát umřítí volím (t. j., raději chci), nežli býti tam, kde se děje nepravost. Větší tato věc jest, nežli aby se při ní času a práce litovati mělo (Kom.).

C) *Vztažnost.*

Vztažnost určujeme větami poměrnými, obmezovacími a ohlednými.

1. **Věty poměrné** vyslovují, že vlastnosti a působení ve větě hlavní tak přibývá neb ubývá jako v pobočné a naopak. Spojkou jejich je **čím - tím**, po kterých obou stává vždycky srovnatel.

Čím člověk víc umí, tím více po umění prahne. Čím paměti více svěřovati budeš, tím věrněji toho ostříhati bude; čím méně, tím nevěrněji. Čím jsou vody kalnější, tím jsou lovy valnější.

Pozn. Místo čím - tím se srovnávatelem klademe i jak - tak se srovnávatelem: Jakž kdo nejvíce jest účasten dobrého, tak i chvalitebný jest nejvíce. Anebo kdo - ten se srovnávatelem a srovnávatelem: Kdo nejvíce jest účasten dobrého, ten i chvalitebný jest nejvíce.

2. Věty **obmezovací** vytýkají meze, kterých nesmí přestoupiti vlastnost anebo činnost vyslovená větou hlavní. Spojky jejich jsou: **potud - pokud** (po něm. in wie fern n. weit - in so fern n. weit), **jelikož, krom, toliko když** n. že, u novějších spisovatelův i **natolik - nakolik**, chybně: **jak daleko - tak**. Ve větách záporných m. „**pokud ne**“ stává též: **než že, leč**.

Po statech jen **potud** bažiti máme, **pokud** jich k živobytí potřebujeme. Vždycky nacházeli se lidé, kteří přirozenost bylin, **pokud** rozumu jejich možné bylo, zpytovali. Sobec nepěstuje vědy, **toliko když** mu užitek přináší (pěstuje vědu [potud], **pokud** mu užitek...). To zlato nezhyne, leč láska mezi námi mine. Nevědí mu vady, leč že jest lehkomyšlný. Mně se líbí všude, **krom** kde jsou leniví lidé. Kmen slove rostlina, **jelikož** (**pokud**) se v haluzi rozkládá.

3. Věty **ohledné** spadají namnoze v jedno s větami poměrnými vyslovující že vlastnost neb působení věty hlavní jest dle toho **jak** ve větě pobočné a **naopak**:

Soudce ne podle toho, **jak** on ví, ale **jak** jest dovoleno podle práva, má soud vydati. Každý podle toho, **jak** se v čem zná, uznání dochází. Pastýři stáda svá honí jednak po polích, jednak po vrších, **jak** toho kdy čas káže a potřeba potrav vyžaduje.

4. Příslovkové věty příčinnosti.

§. 232. Příčina co okolnost přísudku jest trojí: příčina věcná, pohnutka a důvod. Každou tuto okolnost můžeme vysloviti větou pobočnou a rozeznáváme tudy věty příčinné, věty pohnutky a věty dokazovací. Příčina jest zase trojí: skutečná (věty příčinné), možná (věty výminečné) a připuštěná (věty připouštěcí).

A) Příčina.

1. Pobočné věty, jimiž opisujeme skutečnou příčinu věcnou, nazýváme **příčinnými**. Spojky jejich jsou: **proto - že** (které se však táhne celé do věty pobočné), **tím - že, že, ježto, když**. Místo „když“, zvláště je-li věta hlavní ze záporné proměněna v tázací jisticí, stává ve vedlejší nepřislušně také **an, ana, ano, ani, any, ana**.

Mnohému se proto zle vede, že příliš spoléhá na pečlivost jiných. Slepec chud jest a chudák slep, protože onen nikoho a tohoto nikdo nevidí. Mnohdy povstávají různice tím, že každý odjinud na pravdu pohlíží. Že se ale noc přiblížila, tedy vzal boj své skončení. Med schovával, ježto byl med velmi drah těch dní. Báł jsem se tě, ježto jsi člověk přísný. Když to jinak nemůže býti, již to musím učiniti. Kterak mám péci, ano vody do kolenou.

2. Větu pobočnou, již vyslovujeme příčinu možnou nebo li výmínku, nazýváme větou **výmínečnou**. Začínáme ji spojkami **-li, jestliže, jestli** (= *jest-li že* = *jest-li co* = *jest-li to co*), **by, kdy, když, kdyby, aby, ač, leč, pakli**, anebo ji vyslovujeme čistým rozkazovacím způsobem. Příklonné „li“ jest vlastně spojka tázací, „pak“ znamená původně to co příslovky „zase“, „znova“ a nemůže tedy označiti výmínku jinak než ve složení s -li; proto se ho nemá užívati jinde než kde už předchází výmínečná věta jiná. „Kdyby“ jest složeno z příslovky času „kdy“ a z žádacího způsobu slovesa „býti“. Výmínečný způsob mluvení se tedy u nás vyvinul z rozkazovacího, tázacího a žádacího.

Mládež, má-li sobě i jiným užitečná a prospěšná býti, musí se hned z mládí cvičiti. Vlastního se člověk bojí stínu, má-li na svědomí těžkou vinu. Jestliže kde vody průtoku nemají, dmon se. Byť kň o své síle věděl, žádný by na něm neoseděl. Zdaliž zařve lév v lese, když by nebylo žádné loupeže? Dobře by bylo, aby se smířili. Mnohý slovutný čin obyčejným a všedním by činem byl, kdyby znám byl původ jeho. Máme více na péči míti štěstí než neštěstí, ač chceme ctnostně živi býti. Mluvil li jsem zle, svědectví vydej o zlém, *pakli* dobře, proč mne tepeš? — (Rozkaz

místo výminky:) Pověz (povíš-li) pravdu, probíjí ti hlavu. Svěř se tetě, roznese tě po celém světě. Nehrej, neprohráš.

3. **Souvětí připouštivé**, t. j. takové, které připouští co větě hlavní na odpor jest, vyslovujeme též buď spojkami anebo čistým rozkazovacím způsobem. Od výminečného rozeznáváme je nejsnáze po tom, že hlavní věta jeho (připouštivého) buď výslovně buď přimyšleně „přece“ obsahovati musí. Někdy v ní stojí: však, ale. Spojky pobočné věty jsou: **a, ano, ač, ačkoli** (t. j. a co, a cokoli) a jiné složené s -koli, jako: **kamkoli, kdekoli, jakkoli; by**, obyčejně s příklonným **č: byt** (pleonasticky: bytby), **kdyby, třebas, nech, nechat, ať**.

Mnohý statek svůj položil v tisíci, a on stál za tři neb čtyři tisíce. Hledají vody, ano jí není. Tvůj jsem ještě celý, ač nás závisť mnoha krajín dělí. Bohatství nečiní bezbožného šťastným, ačkoli se za takého má (V. br.). Ač žebrák syt, ale možná nesyta. Jakžkoli kořen není krásen, však všechna krása kmene i ovoce dobré pochází z něho. By mi hráli sto hodin, já se už nebudím, by mi hráli dvě stě let, už nepřijdu na ten svět (Mor. písňě). Kdo mi přeje, vím, třeba by mi to do očí neříkal. (Rozkaz z m. přípustky:) Peklem jim hroz neb pěkně jich pros, nic při nich nespravíš (ausrichten, V. br.). S námi štěstí nech zahrálo na pány neb posluhy, k činům přec každému přálo dosti volné okruhy. Ať se blýská, ať hrom bije, spravedlivý klidně žije.

B) *Pohnutka a účel.*

Pobočné věty **pohnutky** začínáme jako věty příčinné (viz tam) spojkou **protože**: Mnozí poslouchají zákonův, protože se bojí trestu. — Je-li však to, co podmět k činnosti pohnulo, přimělo, cíl nebo účel, vykládáme tento cíl n. účel větou **účelnou** pomocí spojek **aby, ať** se způsobem žádacím, když nevíme, pobočný-li děj ve skutek vstoupí; anebo „ať“ se zp. oznamovacím, když s důvěrou a jistotou očekáváme, že se to stane. Ve větě hlavní bývá „k tomu“, „proto“, a činnost podmětu jejího anebo její předmět jeví se co prostředek.

Proto má kovář kleště (*prošť.*), aby se nespálil. Třeba opatrným býti (*prošť.*) každému, aby ho lakomství nepodtrhlo. Pomoz muži, pomoz v hoři, ať hlad děti neumoří. Cti otce svého i matku svou, ať se prodlejí dnové tvoji na zemi. Nezov přátel svých, ať by snad i oni zase nezvali tebe.

C) Důvod neboli důkaz.

Pobočné věty **dovodící** čili **dokazovací** vyslovují příčinu logickou a mají se k větě hlavní jako důkaz k úsudku. Spojkou jejich jest jediné **poněvadž**: Poněvadž neviděl, neuvěřil. Poněvadž odjinud jsme, jinam se táhneme. — Že ale mluvící důvody své obyčejně za pravdivé a skutečné má, vyslovujeme logickou příčinu velmi často jako skutečnou spojkami „proto že“, a naopak skutečnou vyslovujeme i spojkou poněvadž: Duše naše opět k Bohu se vrací, protože od něho původ svůj bere. Oheň horkým býti vyznáváme, že teplostí svou všecko zahřívá.

III. Věta skrácená.

§. 233. Jednoduché věty skracujeme prostým zamlčením takového členu jejich, který si posluchač anebo čtenář snadno může přimysliti: Bez míření škoda šípu a bez cíle škoda vtipu (t. jest). Netřeba, nemožná, nelze m. není třeba, není možná, není lze. Už nikam nechce (t. jíti).

§. 234. Souvětí buď těž, ale řidčeji, prostým zamlčením některého členu jejich skracujeme, jako na př.: div neošediví m. div je, že neošediví. Častěji však po vypuštění dlužno zbylé části ještě změnit, aby myšlenky nejen stručnější a jadrnější, ale i úplně a rozumně vysloveny byly. To pak děje se tím, že slovesa věty pobočné měníme v infinitiv a v přechodník.

I n f i n i t i v.

§. 235. Infinitiv, jsa podstatným jménem, a sice odtažitým, jest ve větě pokaždé pádu toho, jehož tato co doplňku žádá: Zrádce není hoden (čeho?) počestně *zemřítí* (= počestné smrti); učí se *zpívati* (čemu? zpívati = dativ). Krom toho srovnává se inf. se jménem podstatným také tím, že může býti podmětem, přísudkem, přívlastkem, předmětem a příslovkovým určením.

1. **Podmětem:** V řeči šťastného a vděčného národu básně *psáti* je rozkoš. V Čechách česky *umět* není velká čest, *neumět* však česky věru hanba jest.

2. **Přísudkem:** a) v opsaném budoucím čase: bude *milovati*; b) tam, kde se ho s pomocným slovesem „býti“ k označení možnosti a nemožnosti užívá (v němč. inf. s „zu“): zde jest knihy *dostati*, bylo se *obávati*, nemožno ho *najíti**); c) tam, kde spona „jest“ tolik znamená co něm. *heisst* (= znamená). S málem hospodárným býti *jest* svůj statek *rozmnožiti*.

3. **Přívlastkem** bývá inf. nejčastěji u podst. jmen „čas“, „obyčej“, „zvyk“, „způsob“: Jest čas *jíti spat*. Má obyčej *nadávati*. U Slovanův byl zvyk brady si *neholiti*.

4. **Doplňkem** jeví se inf.:

a) s pomocnými slovesy způsobu: *dáti*, *chtíti*, *kázati*, *míti*, *moci*, *museti* n. *musíti*, *ráčiti*, *smíti*, *voliti*:

dám si zazpívati, *máme se učiti*, *chci si vyjítí*, *raďte odpustiti*; *nic se nedá ve světě skrytí*, *musí vše na jevo jíti*;

b) u sloves pomocným podobných, jako: *dovoliti* a *dopustiti* ve smyslu asi jako „dáti“; *dbáti*, *hleděti*, *snažiti se*, *usilovati*, *žádáti*, *dychtěti*; *zdráháti se* a *zpěčovati se* a jiných znamenajících rozličné stupně *chtění* a *nechtění*; *stačiti*

*) Lépe než: zde jsou knihy k dostání, bylo k obávání, není k nalezení. Jinak můžeme také říci: na prodej, lze dostati, možno dostati, nelze, nemožno dostati a p.

a podařiti se (= moci); slušeti, náležeti, přijíti a jiné obměny pomocných míti a museti; báti a styděti se s příznamenem „nesměti“; zabrániti, zakázati, zapověděti, uložiti a jiné obměny a protivy pomocného kázati. Dále opisy těchto podobné, jako: povinen, hoden, hotov, třeba, míti chuť, vůli a j.

Dítě, jež si rodičů svých váží, radost působiti jim se snaží. Dal se přemoci všetečnému soudu a domnění obecné chasy. Přišlo mi seděti vedle bratra. Báł se promluvíti. Nestyď se vyznati pravdu.

c) u sloves učiti, učiti se, pomoci, počítati, přestati; uměti, věděti, znáti, když se jich užívá k označení schopnosti (něm. können a kennen), zapomenouti:

učí ho čísti; počal n. jal se pracovati. Svět světem býti nepřestane. Pravda nezná ustoupiti zlobě. Zřídka náhlé štěstí umí člověk sněsti.

d) u sloves viděti, slyšeti opisovali staří infinitiv spojku an, ana, ano, ani, any, ana: uzřel, ano mnoho lidu jde; našel je, ani spí atd. V novější češtině dává se jí tu výhost, protože se významem nehodí leč tam, kde může státi její rozvedení „a on“, „a ona“, „a ono“ . . . (Str. 261, 3.)

5. **Příslovkovým určením** jest inf. po slovesech znamenajících hýbání, kde tedy vlastně supinum státi má: pospíchám zvěstovat mu té radostné zprávy.

P ř e c h o d n í k.

§. 236. Přechodník zastupuje příslovkové určení času, způsobu a příčiny. Skracování souvětí pomocí přechodníků neurčitých řídí se těmito pravidly:

1. Dvě věty, které skraceny býti mají, musejí míti společný podmět; když neznáš (*ty*) své vlasti běh, jsi-li *ty* Čech = své vlasti neznaje běh, ty-li jsi Čech?

2. Přechodník musí vždycky rodem, pokud to tvar jeho dopouští, srovnávati se s podmětem: otec naříkaje vypravoval,

matka naříkajíc vypravovala, děvče naříkajíc vypravovalo; otcové naříkajíce vypravovali, matky naříkajíce vypravovaly, děvčata naříkajíce vypravovala.

3. Sloveso věty vedlejší buď naznačuje děj, který s dějem hlavní věty v stejnou dobu spadá (současnost), buď se dříve sbíhá než hlavní (předčasnost), anebo později (nástupnost).

a) Současnost vyslovujeme přechodníkem přítomně neskonalým: otec naříkaje pláče, naříkaje plakal, naříkaje bude plakati (m. naříká a pláče, naříkal a plakal, bude naříkati a plakati).

b) Předčasnost naznačujeme přechodníkem minulým, stojí-li děj hlavní v čase přít. anebo minulém; chlapec přišel ze školy pláče (m. přišel ze školy a pláče, an.: *po příchodě svém ze školy pláče*), chlapec přišel ze školy plakal (m. přišel a plakal, *po příchodě svém plakal*). Stojí-li ale hlavní děj v čase budoucím anebo přítomném, klademe přechodník budoucně skonaleý, totiž odvedený od sloves dokonaleých, na př.: chlapec *přijde* ze školy (tedy: až přijde, *po příchodě svém*) bude plakati; chlapec *chytě* motýla bude se radovati; *budouce* (= až budeme) staršími budeme i moudřejšími. V tom šíp smrti přiletě všemu konec učiní. Nižádný rozsvítě svíci nepřikrývá jí nádobou.

c) Nástupnost označujeme přechodníkem následným (str. 164, IV, 3.): Král Svatopluk, než sešel se světa, napomínal syny k svornosti = Král Svatopluk, maje sejíti se světa, syny k svornosti napomínal.

1. Skrácená věta podstatná.

§. 237. Ze srostitých vět podstatných stále skrácenými jeví se ty, kde ve hlavní větě, vyslovované slovesy míti, býti, věděti, zamlčeno ukazovací zájmeno anebo: nic, nikdo a p., v pobočné pak větě buď zamlčeno pomocné sloveso „moci“ tvaru určitého, čímž inf. k němu patříví o

samotě zůstal, anebo sloveso pobočné věty z urč. zp. do inf. přeloženo:

Mám dosti co vypravovati = mám dosti toho, co bych vypravoval n. vypravovati mohl; měli nad čím naříkati = měli to, nad čím by naříkali n. naříkati mohli. Měli vždy čím se živiti. Nemají pobožní proč záviděti štěstí bezbožným, poněvadž jim to dlouho státi nebude. Není čeho litovati. Nemáme co jísti. Není kam utéci.

§. 238. 1. Z odtažených podstatných vět nejčastěji skrácujeme takové, kterých pobočná věta obsahuje sloveso „býti“ přít. času ozn. a žád. co sponu. Tuť předně zamlčujeme spojku věty pobočné, a sponu překládáme do inf. anebo ji vynecháváme. Jsou-li dotčené věty podmětné, zůstává podmět pobočné v nom. V předmětných naopak překládáme pobočný podmět do akk. (v záporných do gen.) — Přísudek pobočné věty podmětné objevuje se nejčastěji v instr., řídčeji v nom., přísudek věty předmětné též v instr., řídčeji v akk. a gen. Dle toho jest:

Zdálo se, že to jest = Zdálo se to (býti). — Poznávám, že rozkazy tvé... jsou... = Poznávám rozkazy tvé (akk.) — (býti). Zdálo se, že jest to žert = Zdálo se to (býti) žertem. Poznávám, že... pravé jsou = Poznávám rozkazy tvé o všech věcech býti pravými (pravé). Co těžkým před časy býti se zdálo, na smích bývá potomkům. Kým mne praví býti lidé? Udatností myslí proti všechněm trápením urozenými a statečnými se býti zjevně dokazovali. Spravedlivějším se pokládal nad Boha. Vyznal jej býti pánem svým, sebe pak služebníkem.

2. Vztahuje-li se přídavný přísudek pobočné věty k takému dativu, jenž ve větě hlavní co logický podmět (= to, o čem tam jest řeč, ať jest to v pádě kterémkoliv) buď skutečně přichází buď přimysliti se může, objevuje se tento přísudek u Slovanů za starodávna skoro tak často jako u Římanů v dativě (constructio dativi cum infinitivo, syntaktické č. skladebné přitažení). Tento dativ z přísudkového instrumentálu býval druhdy u jmen přídavných tvaru neurčitého, řídčeji určitého. Ještě hustěji však vyskytuje se přídavné přísudkové ve větě stažené v rodě středním co dativ

cíle m. dat. s předložkami *k, po*, a vztahuje se tu k samému infinitivu.

Překáží mi, abych byl vesel = Překáží *mi* veselu býti (m. instr.: veselým býti). Není možná, aby byl člověk se vším spokojen = Není možná člověku se vším spokojenu býti. Není dobré člověku samotnu býti. Všemmu lidu poslušnu býti přikázali. Nesluší nám tak nedbanlivým býti (Otib.). Nelze lidskému životu býti dlouhému (Vlsl.). Žádné věci nedopouští život lidský se všech stran (in jeder Beziehung) býti blahoslavené (Hr. z Jel.). — Kázal všem k boji hotovu býti (Ltp. Tr.). Aniž jim dej ve mně tak silnu býti (Št.). Nemá jim dáti obmeškánu býti (Št.). Aniž jim dej ve mně tak silnu býti (Št.). Nesluší pannám býti samým, dokud jsou mlady (Št.). Snažnost přílišná, býti bohata, oslepuje srdce člověka (Št.).

2. Skrácená věta přívlastková.

§. 239. Z přívlastkových vět skracujeme jen určovací čili přídavné a to jen ty, kterým vládne vztažné zájmeno „který,“ „jenž,“ „kdo“ jakožto nominativ. Jedny z nich jsou rodu činného, druhé trpného.

1. V činných, máme-li je skrátiti, zamlčujeme jen vztažné zájmeno s příslušným ukazovacím, je-li jaké ve větě hlavní, a sloveso určitého způsobu ve větě pobočné zaměňujeme určitým přechodníkem, a to: přítomné přítomným (na -cí), minulé přechodníkem minulým (na -ší) a minulým urč. přičestím (na -lý), budoucí budoucím (rozumí se jen opsané pomocí „mající“ n. „chtějící“ s inf., poněvadž krom „býti“ jiné sloveso budoucího přechodníku nemá). Tyto tvary přídavných jmen určitých srovnají se pak, co souřadné přívlastky, pádem, rodem a číslem s tou částkou hlavní věty, kterou měla pobočná určovati.

Upaslechlí ho všickni vycházející branou města. Viděl jsem lidi vřkol obskakující. Dobrotivost i také zlobivost činí člověka v soudu bloudícího. Vyhni se nepříteli, chodícímu pod pláštěm přítele. Při té hře šlo prohravším o život. Římanům Itálii v poddanost uvedším snadno bylo překonati ostatní národy. Jéduo slovo,

z rozdílných úst pošlé, jinak a jinak od lidí váženo bývá. Dostane život věčně trvat mající. Proroci předpovídali věci budoucí.

2. V trpných větách přídavných krom ukaz. a vztažného zájmena zamlčujeme i přítomné a minulé tvary spony „býti“ a trpné přičestí min. času srovnáváme pádem, číslem a rodem s tou částkou hlavní věty, kterou pobočná věta měla určovati: Šel k stolům, které již kryty byly = Šel k stolům již krytým. — Má-li pobočná věta přídavná vztažné zájmeno v akk. anebo v zápornosti v gen. (Častokrát jedna jiskra, které v domu zanecháme . .), změníme ji nejprve v trpnou přeložice toto zájmeno čili tento její předmět do nom. (Častokrát jedna jiskra, která . .), podmět (my) pak do gen. s předložkou „od“ (od nás) anebo do instr. (námi), a rozpuštěm přísudek (zanecháme) na trpné přičestí minulé (zanechána) a sponu (byla). Potom se krátí způsobem právě vyloženým:

Častokrát jedna jiskra, (od nás n. námi) neopatrně v domu zanechána, veliký oheň vzbuzuje. Z mezi Bohem vyměřených vystupovati nebudeš. Od poznané pravdy neodstupujem.

3. Skrácená věta příslovková.

§. 240. Příslůvková souvětí, mají-li společný podmět, skrácujeme pomocí přechodníků (§. 236). Přechodník pomocného slovesa „býti“ často se zamlčuje.

A) Č a s.

1. Současnost:

Sedl a usnul = Sedna usnul; sedla a usnula = sednouc usnula; sedlo a usnulo = sednouc usnulo; sedl-i, -y, -a a usnul-i, -y, -a = sednouce usnul-i, -y, -a. Pocestný zahlédna loupežníka skrývá se v houšti. Vidouc jej přicházeti vykřikla radostí. Nebe, dary berouc, lepší dává. Co se kopřivou býti strojí, hned ze země lezouc pálí. Ujeda míli, postřj s koňmi chvilí, ujeda tři, čela jim potři, ujeda šest, dej jim jést. Ludvík utíkaje z bitvy zahynul

v bahně. Vyjížděje¹⁾ z domu slyšel jsem rachot bubnů. Sestra z domova odcházejíc²⁾ plakala. Sokrates umíraje³⁾ přátele těšil. Maje po chvíli navštívím tě.

2. Předčasnost:

Přišel k sousedovi nenašel jsem nikoho doma; přišedši k sousedovi nenašla jsem nikoho doma; přišedše k sousedovi nenašli-i, -y, -a jsme nikoho doma. Nabyv čerstvé síly šel dále; nabyvši čerstvé síly šla dále; nabyvše čerstvé síly šli, šly a šla dále. Vypiv sklenici vody odběhl, vypivši sklenici vody odběhla, vypivši sklenici vody odběhlo; vypivše sklenici vody odběhli, odběhly, odběhla. Pobyvše několik dní v Praze domů se vrátil-i, -y, -a. Lada, vyšedši z vln na svět, modré oči měla. Matka, roztrhši na sobě roucho, kvílením a pláčem všecky kouty naplnila. Unavená poutnice lehši na lavici brzo usnula. Plukové, (jak přitáhli =) přitáhše na bojiště, hned na nepřítel doráželi. Dítě, procitnuvši, nevinně na matku pohlíželo. Israelité, vyšedše z Egypta, dali se Červeným mořem. Rodiče pohledše na syna svého ztýraného do pláče se dali. Zapečetiv listy zazvonil na služebníka; zapečetivši listy zazvonila na služebníka; zapečetivše listy zazvonili, -y na služebníka. Vojsko, poleževši nějaký čas na rovině, táhlo dále na bojiště. Pocestní, nerozuměvše jeho slovům, do hádky se s ním dali. Bořivoj, přijav víru křesťanskou, v Budči školu nařídil. Sebravši pachole střely vrátilo se k svému pánu. Byv od nich laskavě přivítán vypravoval všecko, co se mu přihodilo v zemi řecké.

3. Nástupnost:

Na odpočínutí jíti *maje* vždy čti a slyš něco paměti hodného. Král Vladislav *chystaje se* ven ze země české vyjeti, obnovil rady v městech Pražských. Král Jan sebrav veliké vojsko vyjel z Prahy, *chtěje* táhnouti do Vlach otec svému na pomoc.

B) Okolnost (§. 231. 1.).

Kdo nejsa kohout kokrhá, pokoj mrhá. Znenáhla děláje, víc uděláš. Seneka mezi tunami zlata sedě, chudobu vychvaloval.

¹⁾ Als ich eben ausfahren wollte; ich war eben im Begriffe auszufahren, da hörte ich . . .

²⁾ als sie im Begriffe war die Heimat zu verlassen.

³⁾ též tak.

Motal jsem se nevěda kam jíti. Mluvíce anebo mlčíce, vždycky jsme jim nevhod. Některá zvířata spí stojíce, některá sedíce, jiná ležíce. Vycházejí tiskl mi ruku (beim Herausgehen...). Křičíce co síly měli (während sie aus Leibeskräften schrien) schovali se honem za plot. Neumůže psátí, kterak se podepíšeš?

C) Příčinnost.

1. Příčina:

Vida známého zastavil jsem se, vidouc známou zastavila jsem se, vidouce známého zastavili jsme se, vidouce známou zastavily jsme se. Nemaje vlastního domu musím bydlet v cizím. Maje naději, že se brzy vrátím, nebudu ti psátí. Jsem věda a chtě (= poněvadž vím a chci), a vím jsa a chtě (poněvadž jsem a chci), a chci jsa a věda (poněvadž jsem a vím).

2. Výmlčka:

Zahálky jsa služebníkem, neběduj, žes hadrníkem. Pořádně živi jsouce, dosáhnete dlouhého věku. U většíc rozkošíc kochati se budeš, maje mne za věrného přítele. Zdržuj nohu svou od domu bližního svého, aby, syt jsa tebe, neměl tě v nenávisti.

3. Připustka:

Dobře věda, že chybl, přece se toho nechránil. Jeden z nich moha prospívati nechtěl, druhý chtěje nemohl.

IV. Věta mnohonásobná.

§. 241. Spojíme-li tři anebo i více vět, a to buď samých hlavních anebo hlavních s pobočnými, v jeden celek, vzniká tudy věta mnohonásobná. Prostředky spojování jsou tytéž co u složených vět vůbec. Druhy rozmanitých vět mnohonásobných jsou tyto:

1. Mnohonásobná věta složená ze samých hlavních:

Zlým za zlé splácí lidská pokaženost; dobrým dobré nabraňuje pospolitá spravedlnost; dobrým za zlé odměňuje se křesťanská dokonalost. Krásná tichá noc nastala, tisícero lesklých hvězd se třpytilo na obloze nebeské a světlo jejich osvětlovalo

rovinu rozsáhlou; tu se ozval zádumčivý hlas slavíka v houští, a zpěv jeho se rozléhal po tiché krajině noční. Pracuj každý s chutí usilovnou na národu roli dědičné*); cesty mohou být rozličné, jenom vůli mějme všickni rovnou. Otnost i pouta roztrhává, v ukrutníku plodí strach, volnost otrokovi dává, krutost koří se jí v prach.

2. Z jedné hlavní a z několika pobočných :

Spravedlivý jest ten, kdo vždy a v každé době to činí, co mu zákon neb svědomí káže, neohlížeje se na to, zdali mu to zisk neb škodu přináší. Potřebí jest, aby někdy obcování s tebou samým opravovalo vady a nedostatky, vzešlé na tebe v obcování s jinými.

3. Z několika hlavních a z jedné neb několika pobočných :

Prudkost a oheň ducha vyskytuje se jedině v mladém věku; stáří miluje pokoj a podobá se tiše plynoucí řece, jejížto druhdy rozbouřené vlny olej zkušenosti uvedl v poklid. Člověk, který zná sebe samého, snáze pozná jiného, a kdo nezná jiného, toho jest pouze příčina ta, že nezná sebe samého.

§. 242. Souviseti mohou mnohonásobné věty způsobem čtverým. Pro snadnější přehled této souvislosti označíme hlavní věty velkými písmeny A, B, C . . , pobočné neskrácené malými latinskými písmeny a, b, c; skrácené řeckými α , β , γ — a, α označují věty podstatné, b, β věty přívlastkové, c, γ příslovkové. Závorky () znamenají, že věty v nich obsažené jsou jako úsudek anebo podklad, dvojtečka ;, že věty za ní následující jsou závěrek anebo doklad oněch vět předcházejících, || větu vstavenou.

1. Hlavní věty jsou vždycky souřadny. Ve složení tomto mohou zase jedny k druhým býti v rozmanitém poměru, jako na př.

$$(A + B + C) : (A + B)$$

Nižší k vyšším poslušnosti a uctivosti upřímně prokazujte (A), v ní mezi sebou pěkně se snášejte (B) a náležitě povinnosti a

*) = na dědičné roli národa n. národní.

přátelské služby vykonávejte (C): vyšší zase k nižším přívětivě se mějte (A) a poklesky jich trpělivě snášejte (B).

$$A: (B + C + D) + (E + F, c)$$

Perikles v té příčině všecken předešlý život svůj, anobrž i krok proměnil (A): chodil nespěšně a vážně (B), mluvil s každým přívětivě (C), zachoval obličej stálý (D), ruce pod plášť schovával (E) a v těch místech a ulicích toliko se procházel (F), kdy lidé nejvíce k soudům a v radní dům chodili (c).

2. Pobočné věty mohou všechny býti hlavní větě podřízeny.

a, A, a: Kdo sobě sám hanbu činí (a), není hoden (A), aby mu jiní poctivosť činili (a).

a, A, c: Kdo se stará o duši (a), člověkem jest (A), jak sluší (c).

c: (A, a): Pokud svých mravův a povah zlých v dobré nezměníme (c), marnou nadějí se těšíme (A), aby se nám lépe vésti mělo (a).

c: (A, b): Zadychtí-li kdo po slávě (c), nic na světě tak vyvýšeného není (A), na čem by přestal (b).

c: (c, A): Zamiluje-li kdo statek (c), čím ho víc má (c), tím víc žádá (A). Oblíbí-li kdo rozkoše (c), by pak potokové všech libostí skrze něj tekly (c), nikdy neřekne dosti (A).

3. Pobočné věty visí jedna na druhé, t. j., druhá je podřízena první, třetí druhé, čtvrtá třetí atd. Prvý případ jmenujeme druhým, druhý třetím, třetí čtvrtým stupněm podřízení, označující je, jsou-li věty na nich stojící jednaké čili stejnorodé, takto: a, a², a³, a⁴ (= pobočné podstatné, z nichž a² podřízena větě a, a³ podřízena větě a², a⁴ podřízena větě a³); tak i přívlastkové: b, b², b³, b⁴ atd., příslovkové: c, c², c³, c⁴ atd.; = jsou-li rozličné, totiž podstatné, přívlastkové a příslovkové jedny na druhých závislé, mají podle této své povahy i příslušné jiné označení: a, b², c³, a⁴ a přerozmanitě jinak. Příklady:

A, a, b², b³: Není-li to pravda jistá (A), že zde v světě není místa (a), kde by člověk skrýši měl (b²), v níž by ho Bůh neviděl? (b³).

A, c, b²: Nevěř a mlč (A), když ti připisují ctnosti (c), jichž do tebe není (b²).

$A(c, a^2)$: Žádnému se nezalíbíš (A), nečiníš-li (c), co kdy slibíš (a²).

(a, a²): A: Kdo není tím (a), čím ho Bůh stvořil (a²), není obyčejně ničím (A).

A, γ , a²: Nezamítej nikdy nešťastného (A), uvažuje to na mysli (γ), že zejtra ty můžeš se státi jeho nešťastnějším (a²).

(A, γ): $\gamma^2 | b^3 | \gamma^2$: Jak svět činí často (A), jako (činí) děti (γ), do studnice (γ^2), z níž se napili (b³), házejíce kamení a smeti (γ^2).

(A, c²): a: I stalo se (A), když jeden ze služebníků potal dřevo (c²), že sekerá spadla do vody (a). (NB. přestaveno!)

a²: (A, a): Koho si dobrovolností nenakloníš (a²), nenaděj se (A), aby ho ukrutenstvím neb strachem naklonil (a). (Těž!)

4. Jak hlavní, tak i pobočné věty, úplné anebo skrácené, podřízené prvním, druhým, třetím stupněm, mohou býti souřadně složeny. Označení jejich jest: a + a + a, b + b + b, c + c + c, $\alpha + \alpha + \alpha$, $\beta + \beta + \beta$, $\gamma + \gamma + \gamma$, a² + a² + a², b² + b² + b², c² + c² + c² atd.

A, a, a, a: Znáte tyto kraje zlaté (A), kde je každé místo svaté (a), kde rek vedle reka spí (a), a kde ty hrdinské syny potomstvo věčně ctí? (a).

Perioda čili obvětí.

243. Perioda jest taková věta mnohonásobná, jejíž prvá polovice, předvětím zvaná, tak se má k polovici druhé, nazvané závětím, jako ve souvětí čili ve větách podřízených věta pobočná ke větě hlavní. Není tedy obvětí nic jiného než souměrně rozšířené souvětí. Věty v předvětí spojujeme spojkami oznamovacími, v závětí spojkami vztaznými. Kolik oznamovacích a vztazných spojek v obvětí, tolikáčlenným pravíme že obvětí jest. Tak jsou na př. periody dvoučlenné, stojí-li v předvětí jednou „jako“, „ačkoli“, „čím“ atd. a v závětí v témž pořádku: „tak“, „přece“, „čím“ atd., tříčlenné, na př. jako .., jako ..: tak ..; čtyřčlenné (na př. jako .., jako .., jako ..: tak, anebo: jako .., jako ..: tak .., tak ..). Nejdokonalejší a nejkrásnější obvětí jest to,

jehož předvětí tak uspořádáno jest, že i jednotlivé věty jeho dokonale odpovídají těm, kterými je závětí rozšířeno, jako na př. v tomto:

Jako Kristus nebyl na zemi proto, aby stále byl, než jen aby pobyl, pobuda pak, a proč poslán byl, vyřídě, tam se, kde jemu sláva neškonalá připravena, odebral: tak rovně my, účastníci jeho, ne proto jsme tu, abychom byli, než abychom, pobudouce a vyřídíce proč posláni jsme, ubírali se tam, kde nám, připraveni jsou příbytkové věčnosti. (Kom.)

Co po mnoha století duch lidský velikého a ušlechtilého dokázal; co spojená millionů síla dovedla; co na věčnosti založeno býti se zdálo: vše hyne, mizí a v černé asutiny se kácí, veliký, svobodný a slavný svět starý umírá, a v mrtvole lvově línne se plemeno vosí. (Smetana.)

Jako ve hmotném světě nic nehyne naprosto, nýbrž rušíc se v jednom bytu, zárodkem bývá bytu jinému; a jako plemena křížením, sady štěpováním vždy se více sílí a šlechtí; tak i míšení se a splývání různých národů zdařovalo i daří se konečně ku prospěchu člověčenstva, hýbajíc a pružíc ducha lidského i zúrodnující ho vždy novými živly. (Palacký.)

§. 244. Slovosled.

Jednotlivá slova co částky vět a jednotlivé věty co částky vět složených mohou za sebou následovati pořádkem buď přirozeným, když s myslí pokojnou mluvíme, anebo umělým nebo-li přestaveným, když to neb ono slovo, tu neb onu větu mocněji vytknouti a pozornost na ně obrátiti chceme a za tou příčinou od přirozeného slovosledu se odchylujeme.

I. Přirozený slovosled ve větě

1. jednoduché je tento: a) podmět, přísudek, předmět: otec miluje syna, otec dal synovi knihu; b) spona stává mezi podmětem a přísudkem: Pravda je věčná, zločinec je hoden trestu; c) souřadný přívlastek stává pravidelně před jménem, podřízený za jménem, kteréž určuje: kvap je zlý rádce, Bůh není přijímačem osob; však souřadné přívlastky od jmen

místních a od jmen stavů neb povolání klademe raději za jménem určeným: na hradě pražském, řemesla ševcovského; tak i, je-li více souřadných přívlastků pohromadě: byl povahy hrdé, zpupné; anebo klademe určené podstatné mezi ně; nejvyšší purkrabí pražský; d) příslovkové určení stává i před i za jménem určeným: všecko se časem svým vyplácí, žen bývá jednou za rok. Ostatně budiž hleděno též k tomu, aby nestála vedle sebe slova tak, že by bylo těžko je za sebou vysloviti. Tak na př. věta „jak kdy které slovo máme postaviti“ lépe zní, pravíme-li: „jak máme kdy které slovo postaviti.“

2. Ve větách složených nebuďte hlavní do pobočných a pobočné do hlavních vkládány na ujmu srozumitelnosti, jako na př. Kníže Václav soudcům, aby soudy spravedlivé činili, přísně přikazoval m. Kníže Václav soudcům přísně přikazoval, aby . . Kde u vět podržovaných je třeba vložití věty pobočnou do hlavní, budiž vložena tak, aby slovesný přísudek věty hlavní byl až za tou pobočnou: Předmět, má-li býti patrný, musí býti celistvý a dobře barvený *) (Kom.). Tak i ve větách mnohonásobných pozor dáti jest, aby pobočné věty v nich stály vedle nejbližšího příslušného členu vět hlavních anebo i jiných pobočných; je-li tedy nesrozumitelné na př.: „Základní tvary řad jsou dle toho mimo krychli a klenec jehlanec čtverečný, kosočtverečný, jedno-, dvoj- a trojklonný“; anebo: „Do této řady náleží tedy mimo klenčové lichostěny, trojboké jehlance, trojboké a poloměrné šestiboké hranoly ještě prvořadě klenče, prvořadý hranol a ukončující plocha,“ kde „jsou“ a „náleží“ lépe budou státi před „jehlanec“ a „ještě“; anebo: „26 kusů, což činí 78 zl.“ m. „26 kusů, což po 3 zl. činí 78 zl.“, tím nesrozumitelnější to bude v mnohonásobné, jako na př.: „Tento a jiné příběhy ze starých dějin uváděti, kdykoli věc anebo místo příkladů ctnosti

*) Ne tedy, jak i u spisovatelův dosti dobrých shledáváme: Předmět musí, má-li býti patrný, býti celistvý.

anebo útěchy v neštěstí *žádati bude*, nebude počínáním pošetilým,“ kde „žádati bude“ patří mezi „místo“ a „příklady“.

— Ve skrácených větách přídavných, má-li přídavné jméno u sebe doplněk, stává tento mezi jménem omezeným a mezi přívlastkem anebo naopak: meze Bohem vyměřené, zabezpečená dětem jistina, a tak se i dále skloňuje. Zamotaná věta prozrazuje i zamotanou myšlenku; světlá, jasná myšlenka přichází také ve větě světle a jasně na jevo.

II. Umělým slovosledem představujeme slova dle toho, jak máme které za důraznější. Důraznější jde napřed:

Národní vzdělanosti možná docíliti dobrými spisy a školami;
 Školami a spisy dobrými docíliti možná vzdělanosti národní;
 Možná docíliti vzdělanosti národní školami a spisy dobrými atd.

Tím způsobem bývá:

1. sloveso před podmětem: Rozstoupí se mužstvo lesem;
 — 2. přísudek na počátku věty, za ním pak spona, potom podmět a ostatní části přísudku: Lepší (jest) soused blízký nežli bratr daleký; — 3. předměty a doplňky sloves a příslovkové určení na počátku věty, za nimi pak sloveso a někdy podmět: Ničeho před se neberž bez pilného a bedlivého rozvažování. Roku toho vtrhli Tataři velmi silně do Uberské země; — 4. části, které si podobny jsou, klademe vedle sebe: Hučí divá řeka, vlna za vlnou se valí. Jedni druhých břemena neste.

Jiné vytýkání větových částí jest, když mezi částí k sobě příslušící vřadíme části jiné: Téhož léta *veliká* vznikla nevole mezi králem Českým a knížetem Bavorským; anebo když se na počátku věty kladou, kdež potom spojka a zájmeno ukazovací následuje za nimi: To právo přirozené jest, syn aby se rodičů bál. Ale úzkost brány, ta jest ji zdržovala; anebo konečně i, když na konci stojí: Sama vůle bez práce k žádnému dílu a jakémukoli předsevzetí nepostačovala nikdy.

§. 245. O jednotlivých částech řeči poznamenati jest:
 1. zápornou částicí „ne“ klademe před sloveso určité a spo-

jujeme ji s ním: Nemluví nic zlého; — 2. tvary příklonné, jako: mě, mi, tě, ti, se, si a p. nestojí nikdy na počátku věty: Učinil mu mnohá dobrodíní; — 3. zvrátané zájmeno „se“, „si“ klademe ve větách hlavníích z pravidla za slovesem, ve větách pobočných a v otázkách za spojkou anebo zájmenem tazacím: Až ta rozmnoží(lo) se Tatar množstvi. Pravila, že se s ním ráda smluví. Co se ještě soudíte s ním? — 4. tázací spojku „-li“, odporovací „pak“, závěrací „tedy“ a ztvrzující „zajisté“ klademe vždycky za prvním aneb i druhým slovem: Víš-li už o tom? Budu mluvití povolně, vy pak poslouchejte. Hledím si tedy zdaleka. Nejsm zajisté hoděn, aby všel pod střechu mou; — 5. pomocné sloveso optativu „bych“, „bys“ atd. ve větách pobočných připojujeme ke spojce: Učinil se, jakoby toho neslyšel.

§. 246. Přízvuk.

Přízvukem nazýváme vyslovování některých sylab, slov a vět silnějším, vyšším hlasem nežli jiných. Máme tedy přízvuk sylab, přízvuk slov a přízvuk vět.

1. Z jednoslabičných slov jen předložky mají přízvuk: do domu, na posteli. Ve slovech víceslabičných jest přízvuk na první sylabě, ať je dlouhá nebo krátká: proti, nepřítel, dráha, drahá, jenže ovšem na dlouhé sylabě není tak silný jako tam, kde panuje sám.

2. Přízvuk slov, co částek vět a jednotlivých vět co částek vět složených je buď přirozený anebo umělý.

Přirozený přízvuk ve větě holé je na přísudku, ve větě rozvinuté na členech doplňovacích a určovacích. (Příklad kterákoli věta.) Má-li ale mluvící pozornost posluchače k některé části věty zvláště obrátiti, musí ji nejen přízvukem opatřiti než i přestaviti, t. j. musí nejen od přirozeného přízvuku ale i od slovosledu se odchýliti, čili umělého přízvuku a slovosledu se držeti. Proměněním přízvuku a přestavením

takovým věta vždy jiného významu nabývá. (Příkladem služ věta: Národní vzdělanosti možná docíliti. . .) Tato rozmanitost významu vystupuje na jevo nejpatrněji ve přímých tázacích větách, kde vždy ten člen stává s umělým č. úmyslným přízvukem na prvním místě, na který mluvící právě odpověď žádá anebo očekává: Národní vzdělanosti docíliti možná...? *Možno docíliti vzdělanosti národní . . .?* atd.

§. 247. Dělidla (interpunkce).

Dělidla č. znamení rozdělovací jsou k tomu, aby čtenář viděl a věděl, kde má hlas změnit a kde delší nebo kratší čas přestati.

I. Znamení přízvuku čili hlasoměna jsou dvě:

1. Znak otázkový (?) po přímých otázkách: Napsal jsi už úlohu? — Po nepřímých otázkách se neklade: Řekni, zdali jsi tu úlohu už napsal nebo ne.

2. Znak podivení neboli výkřičník (!) po citoslovcích a jiných slovech i větách vyslovujících nějaké pohnutí myslí, jako na př. podivení, žal, radost a j.: Ach! bohužel! Kým by to Bůh dal! O, jaká to radost! — Když k někomu promlouváme: Drahý příteli! Milí rodiče! — Je-li slovo anebo věta, kterým anebo kterou voláme anebo se divíme, v jinou větu anebo mezi jiná slova vstavena, odděluje se také pouze čárkami anebo se klade s výkřičníkem do závorek:

Símě nesvornosti, bohužel, dlouho bylo mezi námi rozséváno! Anebo i: Símě nesvornosti, bohužel! dlouho bylo mezi námi rozséváno. Anebo: Símě nesvornosti (bohužel!) dlouho bylo mezi námi rozséváno. Anebo: Símě nesvornosti, bohužel, dlouho . . . rozséváno. Ale ne: Símě nesvornosti, bohužel! dlouho bylo mezi námi rozséváno! Konečně jsi dosáhl svého cíle a stal jsi se (kém bys na to nikdy nezapomněl!) učitelem a vychovatelem budoucího národa.

Jinak klademe otázku i výkřičník (do závorek) také ke slovům po jiném opakovaném, když jim nevěříme, když o nich

pochybujeme, když se jim dívíme anebo pro jich známou nepřavdivost posmíváme; na př.:

Dali jim svobodu (?), svobodu slova (l), svobodu spolčování (ll), samosprávu (lll), a země zkvítá moudrou (?) a obozřelou (?) správou. On jest výborný řečník (l), dobrý společník (l) a oblíbený zpěvák (ll).

II. Znamení přestávky:

1. Tečku (.) klademe na konci každé úplné věty, není-li složena s větou následující: Člověk jest živočich nadaný rozumem a svobodnou vůlí. — Je-li věta hlavní složena s větou vedlejší, klademe tečku teprv až za ukončením obou těchto vět: Kdybych věděl, že se budeš dobře chovati, zaručil bych se za tebe.

Tečku klademe též ke zkráceným slovům: b. m. = běžícího měsíce, m. r. = minulého roku. — Dále k řadovým číslovkám: 1, 2, 3, 4, 5. atd., t. j.: první, druhý, třetí, čtvrtý, pátý atd. Dějepisci však u řadových číslovek tečku vynechávají: „Karel IV byl co král český toho jména Karel I a umřel r. 1378“, místo: Karel IV. byl . . . toho jména Karel I. a umřel r. 1378. — Za léty se tečka vůbec vynechává, ale za dněmi se klade: Léta 1278 26. srpna zabit jest v bitvě Otakar II., král český. — Tečkou oddělujeme též tisíce: 12.450, 128.456. Mají-li však tisíce ty jen jedno číslo, neklade se tečka: 1642, 5897. — Tečka na hůru k číslu napsaná (v tisku: obrácená) znamená desítiny: 18·6 jest tedy osmnáct celých a šest desítin, a jest záhodno, abychom se od pravidla toho neodchylovali.

2. Čárku (,) klademe: a) ve větách stažených po stejnorodých členech věty, nejsou-li spojeny spojkou: Strom skládá se z kořene, z kmene nebo pně, z větví, ratolestí a listí. b) Ve větách složených dělíme čárkou hlavní věty slučovací, pobočné od hlavních a od jiných pobočných:

Čtenářskými jednotami šíří se vědomosti, a kdo posud nečetl, jednotou spíše k tomu bude povzbuzen. Zvyk bývá tak silný v člověku, že ho ani žádná moc překonati nemůže, ani čas.

jenž všechny věci mění, není s to, aby jej přemohl, nýbrž dodává mu ještě nové síly. Páry, ze země stále vystupující, ve vzduchu se spojují a co dešť opět na zem padají.

Čárku vynecháváme *a)* před přívlastky takovými, které s určeným jménem v jeden pojem splynuly; za ostatními však ji klademe: „dobrý, pracovitý člověk“, ale: krásný letní dům. Čárka zastupuje tu spojku; kde spojku položit nemůžeme, neklademe také čárky: Život náš jest veliké, široké kolo (m.: veliké *a* široké kolo); hledá světské, ješitné chvály (bez čárky, neboť nemohu říci: světské *a* ješitné chvály). — *b)* Často vypouštíme čárku i ve větách podřadných: Má právo do sněmu voliti a volenu býti. Štítiti se o tom není účelem naším.

Pozn. Chybný slovosled opravovati čárkou jest nová chyba. Jest tedy dvakrát špatně: „Jakkoli mnoho dobrého napsal, přece co nejvzácnější plod muzy jeho, největšího povšimnutí zasluhuje básně N.“ na místě: „Jakkoli mnoho dobrého napsal, přece jakožto nejvzácnější plod muzy jeho zasluhuje největšího povšimnutí básně N.“

3. Středník (;) klademe k naznačení přestávky takové, která jest větší než následuje po čárce a menší nežli po tečce. Zvláště pak dělí věty příčinné, spojené spojkou „nebo“, a věty odporovací:

Doufám, že se mne v tom zastane; kdyby však toho nečinil, jsem ochoten nastoupiti jinému. Proto ho k tobě posílám, že jest člověk dobrý a přece nouzi trpí; ty pak jsi bohatý a rád uděluješ těm, kteří nemají. Zle jest na tom, kdo pouze tělo ozdobuje, ale o ušlechtnění ducha nedbá; nebo tělesná krása brzy pomine, a jen ctnost trvá na věky.

4. Dvoutečka (:) dokládá, vykládá, uvádí obsah, vypočítává, odděluje přímou řeč od nepřímé, předvěti od závěti, všeobecnost od zvláštnosti:

A slyš na zaspí kroků zvuk, a na okénko: tuk, tuk, tuk. Po bažině, po slují modrá světélka laškují: dvě řady, devět za sebou, jako když s tělem k hrobu jdou. Tu se prvý boj v hromadu srazí: střely dštily jako přívál s mraků. Člověk mnoho věcí

potřebuje k vyživení svému: pokrmu, nápoje, oděvu, obuvi, obydlí atd. I řekl mu: Jdi a učíš totéž. (Periody viz na str. 273).

5. Uvozovku č. husí nožky („“) klademe před a za řeč přímou. Také jednotlivá slova a příklady dáváme do uvozovek, když jich potřebujeme k vysvětlení a k objasnění (jako zhusta v této knize).

Hříšník bil se v prsa řka: „Pane, odpusť mi!“ Řáčila přý jste o mně užiti slov, „že zle dělám, že dary boží v sobě ndu- šuju.“ — Zvástavý člověk přišel kdysi k Aristotelovi. Nažvástav se k omrzelosti pravil: „Snad jsem ti se svými řeční obtížný?“ „Ani dost málo,“ odpověděl Aristoteles; „vždyť ani nevíš co mluvíš.“

Uvozovky zhusta se vynechávají: I řekl mu: Jdi a učíš totéž.

Má-li ve vypočítávání každá věc svůj řádek a v následujícím řádku opakujeme slovo, které stojí na témž místě v řádku hořejším, klademe na místě opakování toho slova také uvozovku:

Čelakovského Básně,

„ Čítací kniha pro nižší gymnasia,

„ „ „ „ třídy vyššího gymnasia.

6. Pomlčku (—) klademe před slova a před věty takové, místo kterých by čtenář podle smyslu předcházejícího očekával něco docela jiného anebo na něž ho zvláště upozorniti chceme: Rozběhl se, namířil a — dal se do smíchu. Kdo se z mládí nic neučí, k starosti jej — bída mučí. — Dále tam, kde nechceme začínati novým odstavcem, jako právě před touto větou samou a v prvních dvou příkladech pod 5).

Někdy zastupuje několik teček místo pomlčky: . . . , které znamenají také nedoložená slova, jež byla před krátkem uvedena a jež si tedy čtenář snadno doloží, anebo místo slov, která si přimysliti může (příklady na str. 266, 273 a j.).

Mnohdy stojí pomlčka také tam, kde by měla státi

7. záponka () a [], jež zavírá vstavku, výklad, doložky a vysvětlivky: Sup (silný dravec) vrhl se na ovci. (Str. 261, 262, 263 a j.)

8. Znaménko rovnosti (=), které ōteme: „tolik co“ „to jest“; viz str. 263 a j.

9. Spojovník čili rozdělovník (divis), mezi slabikami, když se slovo dělití musí: u-mřel, za-rděl se, na-dšen, vzpomněl, tedy zvláště na konci řádků; dále pak ve složeninách, když druhá část náleží k několika předním: 2- až 3letý, nebo: dvou- až tříletý.

Kromě toho jsou ještě znaménka poznámková: *), (**), ***), †), ††), †††), ¹⁾, ²⁾, ³⁾, ⁴⁾, ^{a)}, ^{b)}, atd. Znaménka tato klademe ke slovům anebo k větám, k nimž dole pod čárou anebo na konec jistého oddělení nebo celé knihy ještě něco dodáváme, buďsi to vysvětlení, anebo doklady, anebo příslušné citáty, anebo jiné takové věci.

Před rokem a dnem znamená hvězdička * bez obloučku) narození, křížek bez obloučku úmrtí: Jan Amos Komenský, byl slavný vychovatel a znamenitý učitel (* okolo 1592, † 1671 v Amsterodámě).

Část druhá:

O některých částech řeči, zvláště.

Hlava první:

O z a j m e n e c h.

§. 248. Místo zvratného zájmena „se“, „si“ o vespolečné č. vzájemné činnosti dvou podmětů klademe také výrazy: vespolek, spolu, jeden druhé ho, -mu, -u, druh druh-a, -u. „člověk člověk-a, -u“.

Tázali se mezi sebou. Pokoj mějte mezi sebou. Rozmlouvali vespolek. Řekli jedni k druhým. Druh o družce nevěděl. Pro velké mlhy člověk člověka před sebou ode čtyř krokův neviděl.

§. 249. Přivlastňovací zájmena, kde přivlastnění podle přirozenosti samo sebou se rozumí, buďte vyněchávána: Psal jsem rodičům. Dávám s Bohem všem milým přátelům a známým.

§. 250. Jednotejnost věcí a jich způsobu značíme ukázo-
vacím zájmenem „týž, táž, též“, jehož místo zastupují často slova jeden a jednotejný:

Duše vždycky jednotejně podstaty jest. Dobře a zle se míti jednotejně jim jest (= gleichgiltig).

§. 251. Ukázovací zájmeno „sám“ klademe co přivlastěk 1. když mezi věcí určenou a mezi činností podmětů skutečného anebo logického není mezery, když tedy přímo

se dotýkají, přímo se střídají a když činnost přímo, bez prostředku z podmětu vychází:

Stál na samém kraji, seděl u samých dveří (něm. knapp, hart an . . . , unmittelbar). Odešel před samým obědem (gerade, eben, im Augenblicke). Moudrost je dar samého Boha (t. j. od Boha a od nikoho jiného: eine unmittelbare Gabe Gottes, allein von Gott, von Gott selbst).

2. K naznačení pohnutí, když z podmětu samého vychází, když on sám z vlastní vůle a povahy a ne puzením jiného něco činí (sám od sebe, sám ze sebe):

Sám od sebe v to se dal, sama od sebe země plodí (něm. aus eigenem Antrieb, von selbst, seiner (ihrer) Natur nebo Beschaffenheit nach).

3. Když výhradně k podstatě věci a její bytosti hledíme (sám v sobě, sám o sobě, sám sebou):

To samo o sobě hřích zavírá. Mluv, jak je ta věc sama v sobě? Šlechtnost sama v sobě chvalitebná jest. (Něm. an u. für sich, für sich betrachtet, eigentlich, wirklich, absolut).

Pozn. U čísel řadových vytyká zájmeno „sám“ hlavní osobu z jistého počtu: sám druhý, sám třetí, sám desátý, sám několik . . . sama n. samého druhého, sama třetího . . . samu n. samému druhému . . . (něm. selbander, selbdritter atd.).

§. 252. Třáza cího a vztazného zájmena „co“ užíváme také

1. o množstvích m. kolik, kolikkoli, kolikožkoli; tolik, kolik;

Žádný, co jich tu bylo, nic nevynesl. Co jest toho dluhu? Takž tedy sbírali to každého jitra, každý co snísti mohl (t. j. každý tolik, kolik snísti mohl).

2. o velikosti, stupni a míře v prostoru a čase místo kteraký, jak veliký, kterak, jak velice, jak dalece, pokud:

Coš ty bloud (= jaký, kteraký, jak velký jsi ty bloud) Co jest mntcho líto, že jsem nic neposlal! Odběhl od nás, coby kamenem dohodil (něm. soweit als). Co jsem já tu byl, nikdy jsem neslyšel, aby se oč dělili (so lange . . .). Co (so viel . . .) já vím, nebyl u nás už přes týden.

§. 253. Místo obecných zájmen někdo, něco, některý atd. klademe ve větách podmiňovacích také určitá: kdo, co, který

Zeptá-li se vás kdo na co, odpovězte: Kdo miluje kterou věc, nic mu při ní a pro ni těžko není. Odpusťte si vespolek, měl-li by kdo proti komu žalobu. Neviděl jsem, aby který, kterého ranil.

§. 254. K ostatním zájmenům i číslovkám obecným pokud v užití jich poznáváme zvláštnost jazyka českého, buďtež uvedeny tyto příklady:

A snad by nás byl některého poranil. Ukázal mi těch peněz několik. Některá věc několikerým způsobem viděna býti může. Některý mu poděkoval a některý nic. I vydalo užitek některé stý, jiné šedesátý a jiné třicátý. V tom jí kdosi pobral peníze. Málo kdo od té nemoci umřel. Málo který z nich všesky oudy měl. Jestliže by se kdožkoli toho dopustil a jim jakoukoli překážku činil, k tomu každému přistoupili bychom skutečným trestáním jakožto přestupiteli a rušiteli rozkazu našeho. Kdožkoli chtěl by mezi vámi býti velký, budiž služebník váš (und wenn da einer unter euch, wer es auch immer sei, gross sein wollte).

Pozn. 1. Místo „a nikdo“, „a nic“, „a nikterý“, „a nijaký“, „a žádný“ se záporným slovesem klademe obyčejně „ani(ž) kdo“, „ani(ž) který“, „ani jaký“ se slovesem tvrdícím: Zůstaňte každý ve svém, aniž kdo vycházej z místa svého. Co se nyní děje, jest to, co se dítí bude, aniž jest co nového pod sluncem. Tolikéž není tehda nic platná žádná moc lidská ani veliká vojska, ani děla, meče a špy, ani jaké jiné přípravy válečné.

Pozn. 2. Podle „taký“, „takový“ od „ten“ utvořeno „jinaký“ a „onaký“ od „j“ a „on(en)“. „Onaký“ znamená něco znamenitějšího, lepšho.

Hlava druhá:

O příslovkách.

§. 255. Zvláštní moc příslovek

1. místa a směru:

Jest (rodem) odtud (er ist ein Hiesiger). Voda až púonad zasáhala. Nemají odkud odjinud zaplatiti než odtud. Všeho všudy bylo jich

dvacetpět (im Ganzen zusammengekommen). Druhé konce dás na vrchní kraje náramníku po předu. Od ramene svého vzhůru převyšoval Saul veškeren lid. A bude ta mříže až do polu oltáře. Jdi horem a ne dolem!

2. Času a jeho strau: ...

Druhdy užitečnější bývá veliké bezpráví přezítí nežli instítí. Přišla rázejtří (= druhý den) opět, prosať aby jí šaty vrátil.

3. jakosti a kolikosti:

Ten úřad poněkud (t. j. v jisté míře) i královskému důstojenství rovnati se může. Proč máš tudy na zkázu přicházeti? Hleď, abys nějak pěkně své věci spofádal. Setření neslechetníkův náhle přijde (sr. záporné: nenáhle, z nenáhla, ponenáhlu).

4. příslovky zjišťující, vymezující, vylučující:

Velikým křikem o to se hádali, ba i o samá jména těch travin. Veliké byly nesnáze. Vitoldovi, knížeti litevskému, z moci důstojenství císařského dovolil, aby králem byl, ano i korunu mu odeslal. Nemáme obilí za dobré, které by se třeba s i na nejlepší roli zrodilo, leč samo takové jest a k požití těla lidského příhodné. — Zdali nespravedlivý jest Bůh? Nikoliv, sic jinak nevím, kterak by soudil svět! — A tu jsem porozuměl, čím to jest (woher es kommt), že jich tak málo k čerstvosti myslí přichází, nýbrž čím kdo více těch lékův do sebe bral, tím že více bledl, vadl a chřádl. Neměl nic kromě jednu ovečku malou (sr. také: jen, pouze a toliko).

5. Příslovkami omezujeme také jména podstatná:

S více lidmi jsem obcoval nežli vy všickni. Téhož léta král Vladislav položil sněm v Praze a obeslal naň knížata syny někdy krále Jiříka. O tom jsem vždycky slýchal, že jest syn Jiříka Vacka odsud měšťana.

Hlava třetí:

O s p o j k á c h.

§. 256. Zvláštní moc některých spojek, pokud napomáhají k obratnosti ve slohu, ukážeme zase více jen v příkladech.

§. 257. Spojka a

1. v moci odporovací:

Ráda bych já neplākala, nemūtilla srdce, a řekněte dobří lidé, kdo by neplākál zde?

Ve významu tomto (= ale) trvá dosud ve všech skoro nářečích slovanských, a naše slučovací *a* jest v nich :

2. Spojka *a* také připojuje potakovací odpověď k otázce. Odpovědi bývala totiž mimo slovesa také obyčejně osobná zájmena co podměty vět, opatřená spojkou *a*, na př. máš syna? A já (a já mám). Půjdete s námi? A my (t. půjdeme). Když pak nehleděno k tomu, od koho vlastně děj pošel, zněla odpověď neosobně „á ono“, staženě „ano“. Vší-li pak, že se to stalo? Ano. Spojka tato proto je zde potřebná, že spojuje to co mluvíme anebo píšeme, s tím co myslíme. Proto také shledáváme zhusta věty i o sobě stojící začínati slučovacími spojkami *a*, *i*, a tak též mluvíváme.

3. V jiném spojování se zájmeny osobnými stojí spojka *a* ve větách časových, příčinných, připouštěcích a záporných sprovázcích (něm. während, da, indem, da doch, während doch, wiewohl, obgleich, ohne zu, ohne dass):

Přišel do hvozdu, *a* my snídali. Pravil, že jsem já ho zranil, *a* on si to udělal sám. Když jsme mu věřili, že by pokoj byl, tot hned s bezčíslným počtem, *a* my se nenadáli, proti nám ukázali se na poli.

§. 258. Nauka, o větách složených učí, kterými spojkami rozmanité poměry a okolnosti máme naznačiti. Obyčejně spojky jednoho a téhož poměru jedna místo druhé položeny býti mohou. Tím tedy poskytnuta rozmanitost, která, když jí náležitě užijeme, zbavuje nás nemilého opakování týchž slov, když stejná okolnost má býti pronesena vícekrát za sebou. Tak na př. střídají se spojky „že“ a „nebo“, „nebo“ a „zajisté“ a j. :

Kázala mu ruce lýky svázati, a to nejvíce proto, *neb* věděla, že má mnoho zlata. — Ne zle ze starých jeden člověka opisoval, že jest tvor k učení narozený. *Nebo* ač Bůh bez učení-se něčemu všecko ví a umí, člověk v té částce (in dieser Hinsicht) Bohu podoběn není a býti nemohl. Kdyby *zajisté* bez učení-se všemu rozuměti mohl, musel by mi-

stem i časem neobsáhlý býti, čehož ani člověku ani andělu ani žádnému tvorů dáno není a dáno býti nemohlo, protože věčnost a neobsáhlost, t. j. božství, dána mu býti nemohla.

§. 259. Pro libozvučnost spojky „že“ ve větách podstatných a přívlastkových také přestavujeme a m. „jestliže“ u přítomného a budoucího času hovíme raději pouhému „-li“ Ve větě složené můžeme toto „-li“ připnouti toliko slovesu prvnímú:

Ne tedy: „jestliže tomu tak jest“, „jestliže tam chceš jíti“, nebrž: je-li tomu tak, chceš-li tam jíti. Ne: „Mysle, že, jestliže sám města se nezmocní, o slávu této války přijde“, nebrž: „Mysle, kdyby sám města se nezmocnil, že o slávu této války přijde.“ Vyšel-li by oheň a chytilo by se trní a shořel by stoh neb stojaté obilí, nahradí ten, kdo zapálil, to, co shořelo.

Pozn. Nemístné přilepování spojky „že“ (rovněž jako obyčejné druhé příklonné částice „t“) ruší libozvuk: Pohlédmež již do sebe sami. Po čemž to poznám. (Známt i já ti hodit sebou.)

Hlava čtvrtá:

O slovese.

I. O rodě slovesa.

§. 260. Mnohá slovesa nepřechodná nabývají ve složení s předložkami významu přechodného: jdu sám, — ale: předejdu někoho; padnu, — ale: propadnu ruku, statek, hrdlo (einbüßen, verlieren, verwirken). — Slovesa rodu středního stávají se přechodnými ve významu příčinném (str. 196, 5). — Někdy mají slovesa nepřechodná význam rodu trpného: Bohem všechny věci stojí. Svorností malé věci vzrostají, nesvorností i veliké rozpadají. Zabynouti, sejíti od někoho.

§. 261. V rodě trpném, je-li věta záporná, vážeme sloveso buď osobně anebo neosobně: Ty peníze ještě podnes

zaplacený nejsou, — za sedm dní nebude nalezeno kvasu v domech vašich.

Pozn. Mnozí kladou nesprávně způsobem polským sloveso také neosobně, předmětu v podmět neměníce, jak pravidelně náleží; na př.: rozbíráno otázku, zdali soudy boží Slovanům byly obvyklé - m.: rozbírána otázka, . . .

§. 262. Rod trpný opisujeme často slovesem činným a příslušným pádem podstatného jména slovesného odvedeného od slovesa, jímž trpný rod měl býti vyjádřen. Jsou to nejvíce slovesa **býti, přijiti, dostati se, vzíti**. Opisování toto jest na místě zvláště u sloves nepřechodných.

Kdo jiným pohrdá, sám v pohrdání bývá. V jak veliké prvé vzácnosti a poctivosti modly byly, v tak veliké zase mrzkosti a potupě budou. V té službě jsa byl u veliké potupě ode vši čeledi. Zdali i to není náramné poctění našeho přirození? Jsi u mne ve vážnosti, v nenávisti. Jest bázeň, strach (man fürchtet), jest naděje (man hofft). — Kterak jsi přišel k tomu uzdravení? Odejmu plot její, a přijde na zpuštění, rozbořím hradbu její, a přijde na pošlapání. Skrze toho silného reka peklo k svému zemdlení a tudíž i k zkažení přijde. Přijdou k obnovení svaté služby. Nepřišla mi k vidění ani k slyšení radost nebeská. Přišel k povýšení, k roztrhání, k utracení, k rozptýlení, k zahanbení, k vydědění, k zrušení, na záhubu, na zkázu. — Žádný z nich cizímu národu nedostal se k usmrcení. — Milost má névezme umenšení, - nebudou brátí umenšení.

§. 263. Německé „man“ (t. j. Mann = muž), které též opisuje trpný rod jazyků jiných, vyslovujeme

1. činnými slovesy, zvratně a neosobně užitými: to se ví, tak se mluví, tomu se nevěří. — Bez „se“ říkáme neosobně na př.: možno n. možná (man kann), třeba (man musz n. man soll), svoboda jest (man darf, u Velesl.);

2. druhou a třetí osobou č. jdn., potom prvou a nejčastěji třetí č. mn.:

S poctivostí nejdál dojdeš. Chleba se nedospíš. S Turky bez peněz vše darmo jednati: za dary a peníze všeho od nich dostane. Co sobě chceme, i bližnímu povinni jsme. Tam říkají všeecko u Hájkův.

3. zájmenem „kdo“ a podstatnými jmény „člověk“ a „svět“ :

Jak kdo žije, tak umírá. Člověk by mu rád pomohl, kdyby bylo. To svět neviděl.*)

II. ● č a s e h.

§. 264. Vzhledem k tomu, jak se mají slovesné časy k mluvčímu a samy k sobě, dlužno krom obyčejného rozdělení dle činnosti neskonalé a skonale rozeznávati ještě

1. časy samosobné a vztažné.

Samosobný č. absolutný jest čas, když výrok učiněn beze všeho vztahu na výrok jiný: Pravda jest věčná. Smrti neujde nikdo. — Vztažný č. relativný jest čas, když výrok činíme se vztahem na jiný, k němuž jest buď současný anebo předchodný anebo následný: Když císař Augustus panoval, narodil se Kristus Pán. Jakž byl rozkázal, tak učinili. Jali syna jeho, kterýž měl kralovati místo něho.

Pozn. Ve větách všeobecných, které po vsecky časy v platnosti jsou, čas samosobný má zvláštní název času neomezeného č. aoristického: Z hroznův se víno tlačí. Mysl všudy projde.

2. časy dějepravné a hlavní.

Dějepravné č. historické jsou ty, kterých užíváme k vypravování věcí minulých; jsou to vsecky časy minulé: I padl Saul na zem, neb se byl ulekl náramně slov Samuelových. Časy hlavní jsou k vyslovení věcí přítomných a budoucích, jsou to časy přítomné a budoucí.

1. Čas přítomný.

§. 265. Čas přítomný klademe:

1. co čas vlastně přítomný, je-li řeč o tom, co se nyní

*) také: das ist noch nicht dagewesen

koná anebo co nyní v obyčejí jest: Já s ním bydlím v jednom domě. Otec chodívá po jídle na procházku;

2. co čas neomezeně přítomný, je-li řeč o tom, co po všecky časy v moci a platnosti jest: Dle šatů vítají, dle rozumu provázejí;

3. co čas přítomné snažnosti: Přiblížil se ten, jenž mne zrazuje;

4. co přítomný čas dějepravný, když věci minulé s živostí vypisujeme a jako před oči stavíme: V tom oni bijí, sekají, porážejí, šlapají, jímají, váží, do vězení vedou, nad čímž mi div srdce litostí nepuklo.

Pozn. Přítomného času dějepravného užíváme zvláště po výrazech „a já“, „a ty“, „a on“: Nalezl je, ani spí.

2. Čas minule neskonalý.

§. 266. Čas minule neskonalý (imperfectum, Mitvergangenheit) klademe:

1. když se děj minulý ve své neskonalosti buď naprosto anebo se vztahem na jiný současný děj vyslovuje:

Na tom koní ještě žádný neseděl. Velice jim z toho děkoval, že ho té práce a starosti zbavili.

2. když věci minulé, obyčeje a mravy vypisujeme:

Jedni chodili, jiní běhali, jiní jezdili, jiní stáli, jiní leželi, jiní se rozličně vrtěli, někteří byli samotní, jiní po hromadách větších neb menších. I chodívali rodiče jeho každého roku do Jerusalema na den slavný velikonoční.

3. když vypisujeme ne tak děj minulý, jako snažnost, s kterou podmět usiloval děj ve skutek uvéstí:

Naplňli obě lodi tak, že se téměř pohřžovaly.*) Měl dceru jedinou a ta mu umírala.**)

*) dass sie in Gefahr waren zu untersinken.

***) dass sie nahe daran war zu . . .

3. Čas minule skonalý.

§. 267. Čas minule skonalý (perfectum) klademe o tom, co nyní anebo v minulosti v hotový skutek vešlo:

Ještě jsem se na ničem neustanovil. — Alexandr Veliký v třicátém třetím létě věku svého umřel; avšak čeho v těch krátkých letech nedovedl? Války mnohé vykonal, vítězství veliká obdržel, všeho téměř světa pánem učiněn, jména nesmrtelného dobyl, jak by snad jiný, tisíc let živ jsa, nedovedl.

4. Čas předminulý (dávnominulý).

§. 268. Čas předminulý, neskonalý i skonalý, klademe o ději minulém, který k jinému výroku minulému předchodný jest. Vyskytuje se jak ve větách podřadných tak v souřadných:

To všecko se stalo, jakž on byl prorokoval. Hodovati a radovati se náleželo, nebo bratr tvůj tento byl umřel a zase ožil, zahynul byl a nalezen jest.

Pozn. Místo času předminulého klademe děj předchodný i v pouhém čase minulém, když totiž tento děj pronášíme beze všeho vztahu na jiný výrok minulý: I udělal, jakž rozkázal otec (m. jakž byl rozkázal otec). Vlastní jejich svědomí jim vnučko a návěští dalo, že jsou se nevinnou krví poskvřnili a zprznili (m. byli [jsou] se poskvřnili . .).

5. Čas budoucně neskonalý.

§. 269. Čas budoucně neskonalý klademe:

1. mluvíme-li o tom, co v době budoucnosti buď samo o sobě anebo se vztahem na jiný děj, ať současný, ať předchodný, konati se má:

Na vás budu náhrady pohledávati. Co jste si šeptali v pokojích, hlásáno bude na střeších. A oblekou roucha jiná, když

budou míti přistupovati k němu. Budeš-li stíhati spravedlnost, dosáhneš jí.

2. Místo způsobu rozkazovacího, když rozkazujeme a napomínáme s důvěrou:

Nebudeš míti bohů jiných přede mnou. Žádného díla nebude děláno v těch dnech. (Sr. §. násl., 4.)

6. Čas budoucně skonaltý.

§. 270. Čas budoucně skonaltý:

1. když mluvíme o tom, co se v budoucnosti naprosto vyvine anebo se vztahem na jiný děj skonaltý anebo neskonaltý, ku kterému tento jest předchodný:

Proroctví přestanou, jazykové utichnou, umění v nic přijde, ale láska zůstane na věky. Moudrosti když dosáhneš, ničeho více žádati nebudeš (dříve dosáhneš, potom nebudeš žádati).

2. V živém vypravování stojí m. času minule skonaltého:

I přistoupím blíže a nahlednu některým do těch cedulek a vidím, že tento vytáhl rozkazuj, jiný poslouchej, tento piš, jiný oř.

3. Ve všeobecných výrociích, které činíme z přezvědu (v němč. čas přítomný): Co se v štěstí dobude, za mnoho věků neroztrhne se.

4. Místo rozk. zp., když něco zapovídáme: Nepromluvíš proti bližnímu svému křivého svědectví.

Pozn. 1. Časy budoucí mají někdy význam: 1. možnosti: Ale řekneš někdo (aber es köunte da Jemand sagen), 2. povinnosti: A jak mu to napíšu? (wie soll ich es für ihn aufsetzen?), 3. úmyslu: Dám vám každému po knize (ich will einem jeden von euch ein Buch geben).

Pozn. 2. Čas budoucně skonaltý bývá chybně kladen m. sloves pokračovacíh a opětovacíh v tř. V, 1.: On zaklínuje stroj m. on zaklín o v á v á stroj. Týká se to zvláště sloves skonaltých, když předložka v nich naznačuje ne tak dobu jako směr a ome-

zení činnosti: On ty bylinky nedobře pojmenovává. Zem za zemí, krajinu za krajinou vybojovává. — *Neskládejme však, kde skládati zbytečno!*

§. 271. Časy v rodě trpném.

Kterak máme časy pronášeti v rodě trpném, k tomu buď nám základem příslušný čas rodu činného. Je-li tedy činný rod na př.: volám, volal jsem, byl jsem volal, budu volati, učiníme rod trpný: —, jsem volán, byl jsem volán, budu volán. Z toho patrné, 1. že nemáme přít. času rodu trpného, a 2. že m. něho klademe rod trpný času minulého (jsem volán). Náhradou pak za to, že minulý čas rodu trpného slouží zároveň co čas přítomný, bývá tento minulý čas zastupován časem dávnominulým (byl jsem volán). Čas pak dávnominulý, zvláště se vztahem na jiný děj, vyslovujeme slovesy skonalejšími (prostými anebo složenými s předložkami), jak to činíme i v rodě činném a v předchodnosti budoucí: Když bylo pole koupěno, vysázal mu peníze; když bylo vypito, nalili jim znova - když byli vypili, posnídali, poobědvali, vyšli si do lesa. Až bude pole koupěno, vysází mu peníze; až bude vypito, nalijou jim znova atd. Časy předchodné vyslovujeme tedy vždycky slovesy skonalejšími; opakování slovesa „byl“, jak se vloudilo, tak také vyhoštěno jest; ne: byl jsem volal byl, byl jsem volán byl, nebrž: byl jsem zavolał, byl jsem zavolał; . . . býval jsem zavolał. — Skutečným časem přít. v rodě trpném jest jen opsání pokračovacím a opětovacím tvarem slovesa býti, tedy pomocí „bývám“ a „býváám.“ Někteří chtějí, aby opisování přítomným „jsem“ považováno bylo za čas přítomný u sloves neskonalejších: jsem bit, za minulý u sloves skonalejších: jsem zabít.

Praveno jest před chvílí, že nám zde není místa. Všechny oči na tebe otevřeny jsou. A všech očí ve škole byly naň obráceny. Jak jsem vešel, hned jsem uzdraven. Nevěděl, že by

mu zálohy udělány byly ze zadu města. A tu mládež obzvláště v hvězdářství bývala cvičena. Jak jste bývali vedeni, tak jste chodili. Což na nich prosil, na tom uslyšen býval. Každý strom po svém vlastním ovoci poznán bývá.

III. O způsobech sloves.

1. Způsob oznamovací.

§. 272. Proti jiným řečem užívá čeština způsobu oznamovacího i po slovech: kéž n. kých, ať a nechat n. necht :

Kých to celý svět slyší! Všecky věci vaše ať se dějí v lásce. Necht ještě chvílku počká.

Pozn. Němec nejen v těchto případech, ale i za min. čas našeho „míti“ a po výrazech „kdokoli,“ „jakkoli“ a p. užívá způsob spojovací, buď opsaný slovesy: mögen, können, sollen, anebo spojovací způsob těchto sloves samých: O möchte es die ganze Welt hören! Alles soll bei euch in Liebe geschehen. Er mag noch ein wenig warten. Učinil's, čeho jsi učiniti neměl (was du hättest nicht thun sollen). Ale snad někdo toto čta pomyslí a řekne . . (es könnte . .).

2. Způsob rozkazovací.

§. 273. První osobu mn. č. rozk. zp. klademe, když se sami zároveň s jinými k něčemu povzbuzujeme: Nuže pojďme, pohleďme si v oči. Odvrzme skutky temnosti a oblecme se v oděni světla.

§. 274. Scházející prvou osobu rozk. zp. č. jdn. nahra-
zujeme osobou druhou: Chtěj já neb nechtěj *), musím učiniti

*) Opakování slovesa tvrdícího v zápornosti znamená tolik co něm. „oder nicht“: chtěj nechtěj = mag er wollen oder nicht. Jinak jest opakování tvrdícího tvaru tolik co něm. „wollen“: Buď jak buď, já poběhnu (es sei nun wie es wolle n. wie es will . .).

vůli tvou. Scházející třetí os. čísla jdn. i mn. nahrazujeme druhou osobou příslušného čísla: Říkej on **co** říkej, nic to neplatí. Mluvte o tom kdo co chtějí, vše **marné** jest.

§. 275. Rozk. zp. jest 1. moci **podmiňovací**: Ostříhej příkázání mých a živ budeš (m. Budeš-li **ostříhati**...); — 2. moci **připouštěcí**: Jdi si, ale trestu **neujdeš** (m. Bys i šel, přece . . .).

§. 276. V zápornosti klademe tvary **neskonale** m. skonalých: Nechoď, nejezdi; — nepochovávej mě vedle té mokré zdi.

Přídavek.

I.

○ videch a zástupkách.

§. 277. Mluvíme-li s větším pohnutím mysli, vyhledáváme takové spojení slov, aby jím posluchač též tak pohnut a na mysli dojat byl. Praví-li na př. pěvec Rkp. Kr.: „Blesky ráz ráz bijú v stany Tatar“, přizpůsobuje tu svá slova skutečnému ryku boje, představuje i oku („blesky“) i uchu („ráz ráz,“ — „v stany Tatar“) jeho hlavní děj. Takovéto způsoby mluvení nazýváme *vidy*.

Volíme-li však slova tak, aby řeč naše jimi živější a názornější byla než jinými obyčejnými, tedy jest to nahrazování představ menší živosti a názornosti představami živějšími a názornějšími, čili krátce *zástupka*, jako na př. nazývám-li zchytralého člověka liškou, anebo pravím-li, že čtu Palackého m. „dějiny sepsané od Palackého“ atd.

I. O videch.

§. 278. Vidy jsou buď slovné anebo větové.

A) Vidy slovné.

Vidy slovné jsou čtyřery; záležejí totiž 1. v opakování, 2. v hromadění, 3. v menší anebo větší moci a síle slov anebo 4. v podobnosti. 1. a 2. = kolikost, 3. a 4. = jakost.

I. Opakování.

1. Plnější a mocnější stává se řeč, když stejná slova opakujeme. Opakovati můžeme buď na začátku vět anebo jich členů, anebo na konci, anebo na začátku i na konci. Dle toho nazýváme tento vid: anafora, epifora a symploke, *lat. repetitio, conversio a complexio.*

Anafora: *Ach radost, ach radost,
hezká to květina,
jen škoda, přeškoda,
že kořínků nemá.*

Čelakovský.

*Rozstřípi se síla v údech,
rozstřípi se bodrost v myslech.* R. Kr.

Epifora: *Činili mu posmišky a on to snášel, láli a rouhali se jemu a on to snášel, trýznili ho a mučili a on to snášel.*

Symploke: *Bral se Záboj v les,
lesem za Zábojem sbory,
bral se Slavoj v les,
lesem za Slavojem sbory.*

2. Opakují-li se stejná slova v odstavcích, ať na začátku, uprostřed anebo na konci vět neb jich členů, sluje takové opakování *palilogie*:

*Ach vy lesi, tmaví lesi,
lesi Miletínští,
čemu vy se zelenáte
v zimě, v letě rovno?*

R. Kr.

*Ve vlasti, kde Olomúc vévodí,
jesti tamo hora nevysoká,
nevysoká, Hostajnov jí jméno.*

R. Kr.

*Se dvěma sluhama po městě přechází,
po městě vzdychá po slavičímnu.*

Čelakovský.

Stoikové chtějí tomu, aby člověk moudrý snášel a *pozbýval*: snášel protivenství, *pozbýval* rozkoši.

3. Opětují-li se slova s nějakou proměnou, sluje vid takový *převození, opětování spojovací, řecky ploke, lat. transductio*:

Z črna lesa vystupuje *skála*,
na *skálu* vystúpi silný Záboj.

R. Kr.

Přeskákal Volžanín *dolíny, hory*,
a *horám, dolinám* počtu nenf.

Čelakovský.

Hvězda hvězdy nezastíní,
pravda pravdy neponíží,
perla perly nepošpíní,
pravda ctnosti neublíží.

Jablonský.

4. Opětujeme-li slova v rozličném smyslu, nazýváme vid ten *dilogií*:

By největším byl *člověk*, tedy přece jest *člověkem*.

Pořekadlo.

Matka jest *matka*.

Příслови.

II. Hromadění.

§. 279. Důraznosti nabývá řeč také:

1. hromaděním spojek, — *mnohospoječnost, polysyndeton*:

Častokrát tělo i duše, život i zdraví, pověst i svědomí
násilí trpí.

Komenský.

2. vynecháním spojek, aby se rychlost vytkla, — *bezspojčnost, asyndeton*:

Už se blíží,
s hůry níží,
žene, valí, šíří,
hlučí, bouří, víří, —
v lomozu třeští strom
hrom.

Polák.

A když Heřman byl dokonál,
aby na nebi odměny došel:
lev ten žalostí hrozně řval,
nejedl, nepil, třetí den pošel.

Macháček.

Blaze, kdo si jeden čistý, smělý
oučel místo mnohých představí,
v němžby jako v centru měňaví
pableskové všech dnů žití tleli;
a v něm myslí, cítí, žije celý,
v slasti, v slzách, v přízni, v bezpráví,
až se šťastně k němu doplaví,
byť i přes bouř, plamen, hrom a střely.

Kollár.

3. *Přetržka, interruptio*, když řečník sám ve své řeči se přetrhuje, obrátiv pozornost jinam:

Ale z ticha — slyším kroky jeho — kdyby on to byl — kdyby jej jeho nehoda — jeho ukrutný osud — sem vedl — do rukou nepřátel — i onť to jest!

III. Moc a síla slov (menší a větší)

záleží v tom, když pojem silněji anebo slaběji vytkneme než skutečnosti přiměřeno jest. Rozeznáváme tu:

1. *Důraznost, emfasi*, když slovo přeplného smyslu jest, jako: hrobu se dokulhati, ouřadu se dotřítí, vlast prosnídati a p.

2. *Lepomluv, eufemismus*, když věci nelibé anebo dokonce neslušné příhodnými slovy mírníme a lahodnějšími činíme: odebrati se na věčnost, míti v hlavě . . .

3. *Nadsázka, hyperbole* a *podzáska, extenuatio*, když vlastní pojem zastoupen jest silnějším anebo slabším, který někdy i nad možnou míru vystupuje neb pod ni sestupuje:

Lže, až se stěny rozstupují.

Přísloví.

Mraky střel tu s hůry na Tatary.

R. Kr.

Pět osudův rozepráší vůle mužova.

Čel.

Nechyl ty se *javorečku*, ještě's *veleňounký*,

nermut srdce, máj *kozďčku*, ještě jsi *mlaďounký*.

Čel.

Podzáska, kterou věci činíme menší, outlejší než v skutku jsou, slove jinak také *zmalení, zmenšení*, ř. *meiosis*, jako příklad právě uvedený.

4. Postupování, *gradatio*, a sice buď *vzstupování, klimax*, anebo *sestupování, antiklimax*, spořádáme-li slova stejného neb podobného významu vedle sebe dle toho jak postupuje neb sestupuje logická jejich cena:

Otnost a pravá důstojnost lidská může býti všudy domovem: na zlatých trůnech v lesku korun, ve vysokých síních rodu vznešených a bohatých, v sprostých obydlích tiché domácnosti i v nízkých chatrčích zbědované chudiny.

Zde hlavu lilie kloní,
již bledne, již chřadne, již mře, již je po ní. Šafařík.

Z jehličky na grešličku, z grešličky na truhličku, z truhličky na kravičku, z kravičky na šibeničku. Přísloví.

A tu kytku z prostých kvítků
kladu lásky ve závitku
Vám pomněnku nesměle,
vlasti, bratři, přátelé.

Štule.

IV. Podobnost slov.

§. 280. Na podobnosti slov anebo i jen zvuku jejich zakládají se vidy tyto:

1. *souliternost, alliterace*, když stejné nebo podobné hlásky na počátku slov se opakují:

Voda mladým, víno starým. Přísloví.

Po pěvu, po peři, blázen kdo ti věří. Čelak.

Polámu já v sadě tvém drahé stromy,
rozbořím já v paláci stěny, stropy,
zůstanou ze zámku tvého zříceniny. Čelak.

2. *Souznění, assonance*, když v několika slovech za sebou srovnávají se jednotlivé hlásky:

Ach žalost, ach žalost, hořký to kořínek! Čel.

Aby vody valným, plným tekly tokem. Jungmann.

Kdo se v mládí učil leda, bude v stáří volat běda.

Čiň dobře a právě, neboj se císaře ni krále.

3. *Rým, konsonance*, když slabiky jisté zvláště na konci veršů se opakují:

Jedním stromkem, jednou duší,
zvěčniti se moudru sluší. Jungmann.

V čem není sklady, v tom není ladu.

Bujnost mládeže nestrpí otěže.

4. *Hra v slovích* neboli *slovná, paronomasie, anonomatio*, když slov jednostejných anebo podobných k vyznamenání věcí rozličných jako ze hry užíváme:

V poli šipka není šípek. Přísloví.

Pozn. Málo kdy mívá hra slovná význam hlubší, a jest se jí tedy raději vystříhati.

5. *Zvukopodobí, onomatopoea*, když slovo napodobuje zvuk co možná nejuvěrněji:

Však trouba strašným drkotem *taratantara* zovzní.

A slyš na záspí kroků zvuk,
a na okénko: *tuk, tuk, tuk.*

Erb.

Blesky *ráz ráz* bijí v stany Tatar.

R. Kr.

Koně-li ve běhu kopyty dupotají:

čemu se dupoty podobají?

Dupoty cupoty na zem a půdu

tepotu cepů se podobají.

Vinařický.

6. Srovnává-li se slovo s věcí ne dle zvuku, nebrž dle vlastnosti, jakou se nám před oči staví, sluje vid takový *souhlasnost* č. *harmonie*. Tak na př. názorný výměr spondejů a daktylů:

Loudání nejlínější se jeví tou chůzí:

rouče letí a živou hýbe ta míra nohou. Vinařický.

7. *Rovnočlená, isokólon*, když členy věty jeden druhému v rozsáhlosti a počtu syllab skoro se rovnají:

K tomu (t. j. Bohu) tehdy jsem se obrátil, který se odvrátil od ní (t. vlasti), tomu ji poručil, který ji na čas opustil, tak aby jí nlečil kdo ji zranil, a vyvýšil kdo ji pohřžil. Žerotín.

§. 281. K vidům slovným počítáme též tak zvané vidy mluvnické, jež záležejí v tom, že se od obyčejného způsobu mluvnického odchylují. Nejhlavnější jsou:

1. *Nadplněk, pleonasmus*, když k pronesení myšlenky více slov jednostného anebo ne dosti rozdílného významu hromadíme, jako na př. poručiti a rozkázati, — chváliti a velebiti, — haněti a tupiti, — cíl a konec, — podnět a podpal, — zúplna a docela; anebo když slovesa jako „přihoditi se,“ „nahoditi se,“ „dostati se,“ „zdařiti se,“ „přijíti“; „míti,“ „smíti,“ „býti,“ anebo ukazovací zájmena a spojky činem nadbytným vkládáme anebo předložky a spojky opakujeme:

Nedím o slušných příčinách, ale o *podnětu a podpalu* k příčinám. Nejednou se *přihází*, že i nejmoudřejší chybují (m. nejednou i nejmoudřejší chybují). Nemyslil jsem já, abych tě měl kdy viděti (m. abych tě kdy viděl). Nic nám neoznámili, kde bychom se sjíti (měli) a naléztí dali (m. kde bychom se sešli a našli). Uznával samu ctnost dostatečnou býti k dosažení pravé urozenosti (m. dostatečnou k dosažení pravé urozenosti). *Ohce tomu*, aby ve světě panovala jen spravedlnost a víra. *A v tom*, když královští o dobytí zámku se radili, *tehdy* z neopatrnosti lidí na tom zámku zapálil se jim prach puškový a zámek zapálil. Nemají na péči toho, že kterými dveřmi štěstí a bohatství jim přišlo, *týmiž* že zase také i neštěstí a nouze přijíti může. Kratochvíl taková mnohým lidem škodu *na pověsti, na statku i na zdraví* přináší. *O jiného o nic* nestojím. *Při tom při* všem nebojím se.

2. *Předjímání, anticípací*, když se podmět anebo předmět z věty vedlejší do věty hlavní předbírá. Jest to zvláštní způsob nadplňku:

Rozprávěli jsme *o domu*, že *jej* bude stavěti (m. rozprávěli jsme, že *dům* bude stavěti).

3. *Zjemnění, litótes*, zvláštní způsob nadplňku, když slovo záporné příčiněním druhé zápornosti proměníme v mocnější pojem tvrdící:

Nebyli toho *nepovědomi* (m. byli toho dobře povědomi). *Ne bez příčiny* jsem tak učinil (m. z dobré příčiny).

4. *Výpusťka, ellipse*, když vynecháváme jedno anebo i více slov, jež si posluchač snadno může přimyslet. Jest to opak nadplňku. Vypouštějí pak se obyčejně:

a) slova: jest, jsou, člověk, muž, věc, clo, dání, dům, dvůr, manželka, syn, dcera a p.

Mladost radost, staroba choroba. Moudrý nedá se unéstí chvilkovým rozčilením. Není možná, aby se byl tolik zapomněl. Vstupného jest dvacet krejcarův. Stál před sousedovic (t. domem). Magdalena Hrobčického (t. manželka), Václav Kmentové z Újezda, Jan Beránkovic, Jakub Peškův ze Zlatník, Řehoř Matků z Hodkovic, Jan Kolských, Jan Vinařčin atd.

Pozn. U příjmení ženských, jsou-li přídavnými přivlastňovacími, když podstatné jméno (dcera, manželka, paní atd.) se vypustí, užívá

se pravidelně tvaru určitého: Anna Rokytová, Alžběta Čížková. Když však podstatné jméno se přidá, zůstává tvar neurčitý: Markéta manželka Mikulášova. U jmen obecných praví se i bez výpustky určité: paní kupcová, správčová, učitelová atd. Nyní ustaluje se rozdíl mezi vdanými a nevdanými: Rokytova (dcera) a Rokytová (paní). U jmen pak už prvotně přídavných: Anna Budínská (paní), Anna Budinských (dcera).

b) Ve větách stažených jména podstatná v nom. a akk., když jim podřaděn jest genitiv:

Neduhy myslí jsou záhubnější nežli těla (místo nežli *neduhy* těla).

Pozn. 1. Je-li genitiv podřaděn jinému pádu než nom. an. akk., nevynechává se: Není rychlosti, která by s rychlostí myslí měřiti se dala.

Pozn. 2. V němčině v obou případech na místě vynechaného st. jm. stojí člen *der, die, das*, jako v hořejším příkladě: Neduhy myslí jsou záhubnější nežli těla = als *die* des Leibes. Není rychlosti, která by s rychlostí myslí srovnati se dala = welche mit *der* des Gedankens verglichen werden könnte.

c) Mimo sponu (v. 4, a) vynechávají se též slovesa pohybování, když směr pohybování z příslovek a z předložek zřejmý jest, dále pak slovesa tázání, prošení a odpovídání, činění a p.:

Neví kudy kam. — Rádi by ty věci vrátili, kdyby věděli s jakou ctí (rozuměj: to učiniti jest). — Já příběhna, co to? Oni, že vítr jde. — Potom jednal to při něm, aby mu dopustil toho prodaje, že nemá nač dítek svých ani sám sebe živiti.

Pozn. 1. Sem náleží také stálá rčení se spojkou *ať*: Ať tam nechodí, ať mi to napíše atd. Zde totiž vypuštěny jsou imperativy: učíš, rcí, dej, nech.

2. V němčině dlužno některé naše výpustky sloves doložiti: Pozdravujít vás všickni bratři (es *lassen* euch alle Brüder grüßen). I spravil to při nich, že chtívi byli boje (er *wusste* es bei ihnen dahin zu bringen . .). Pokojnou myslí své nešťěstí nesl (er *wusste* sich in sein Unglück zu schicken). Co zde hledáš (was *hast* du hier zu suchen)? — Zvláště pokračovací a opětovací tvary našich sloves Němec musí doplňovati anebo docela pojem ten mnohými slovy opsati: Když sedávala mezi námi, říkávala, že kdo má co jejího, aby toho

užíval (als sie unter uns zu sitzen *pflegte*, sagte sie zu *wiederholtenmalen* . .). Měl dceru jedinou, a ta umírala (*und die war in Gefahr zu sterben*, nebo lag im Sterben). **Napl**-nili lodí, až se pohřžovaly (*dass sie in Gefahr waren zu un-*tersinken).

d) Z jiných částek řeči vypouštějí se často:

- a) ukazovací zájmeno *ten, ta, to* před zájmeny vztahnými, pak *nikdo, všechno*;
- β) nepřímé pády zájmena *on, ona, ono*, když z řeči předchodné snadno je možno doplniti;
- γ) výrazy *dříve, prve, nic jiného, jinak, jinde* atd. před částicemi *než, kromě, leč, a*
- δ) spojky *a, by, aby* . ., *že, jak*.

Kdo skoupí, nezhloupí (m. *ten* nezhloupí). Čemu sám *ne*-chceš, *ne*čiň jinému (m. *toho* *ne*čiň jinému). Nebyl, kdo by *je* přijal do domu (m. nebyl *nikdo*, kdo by je přijal . .). I ztloukly kroupy po vši zemi, cokoli bylo na poli (m. *vše*, cokoli bylo). — Mají jiní, kdo by je probuzoval, mějme i my (t. *jej*). — **Než** mine rok, budu u Vás (m. *prve než*). Neměl, než v čem chodil (t. *nic jiného než* . .). Štěpař šetřiti musí, aby roubů, leč **na** strůmek kořen mající, nesázel (t. aby nesázel roubů nikam *ji*-nam leč . .). — Nevěří, by se měl vrátiti (m. *aby*). Dám **je**, ty peníze, bych se měl vydlužiti (m. *kdybych i, bych i*). Bohdej zdrávi byli (m. *Bůh dej, abyste* . .). Víím, Vy jste o tom neslyšeli (m. *že jste* . .).

e) Konečně i celé příslovkové věty se vypouštějí, když je snadno možná doplniti:

A já bych nelitoval města tak velikého? (t. j.: A **zdaž to** možná, abych . .). Že pak nejde (m. čím pak to jest, že **ne**-jde)? Za dlouhým stolem metali kostkou o bílý peníz, kdo **více** uvrže (t. j. pokoušejce se o to . .).

5. *Spřezka, zeugma*, jest zvláštní způsob výpustky. Zá-leží v tom, když sloveso na více jmen podstatných se táhne, ale jen k nejbližšímu se hodí:

A tak vyvedou koně své a odění i braň (m. vyvedou **koně** své a vynesou odění i braň).

K spřežce počítá se i to, když slovesa vazby rozličné tak se ustrojí, jako by jedné vazby byla:

Po všeckem svůj život sloužil a hájil jich (m. sloužil jim a hájil jich).

Pozn. Že tento způsob výpustky nepomáhá k leposti jazyka, patrně samo sebou.

6. *Obdvojení, hendiadys*, když dvě jména, která vlastně ne dva, ale jeden pojem činí, způsobem souřadným a ne podřadným se vynášejí, jako na př. věnec a kvítí m. věnec z kvítí, mužnost a statečnost m. mužná statečnost, věčný a slavný m. věčně slavný, původní a obvyklý m. původně obvyklý, volnost a zákonitost m. volnost zákonitá a p.

Pozn. V praktickém porovnávání češtiny s němčinou jeví se důležitost obdvojení tím, že Němec místo něho nezřídka složených pojmů užívá: neštěstí a hanba = *schmachvolles Unglück*, mocí a usilováním = *mit angestrongter Kraft*, síla a rychlost = *Kraft der Schnelligkeit*.

7. *Konecpřed, hysteron próteron*, když jdou slova v obráceném pořádku, jako na př. nésti a podstoupiti m. podstoupiti a nésti, nabyti a dojíti m. dojíti a nabyti.

8. *Rozpolení, tmesis*, když slova složená vložení jiných slov rozpolí se v části, ze kterých složena jsou; jako na př.: Činí, *co* by mu *koli* přikázal (m. cokoli by mu přikázal). — Pane, kolikrát zhřeší proti mně bratr můj a odpustím jemu? Do sedmi-li-krát? (m. do sedmikráte-li).

9. *Výšín z vazby, anakoluthon*, když píšící anebo mluvící od vazby počaté se odchýlí, tak že konec k začátku se nehodí. Bývá to zvláště ve větách vložených:

Tyto řeči slyše já, každý souditi může, jak *mě* k mysli bylo. Oznamovali, že *jim* není slušné ani možné, svědomí *sami* proti sobě dávatí.

Pozn. I těchto tří posledních vidů dlužno se raději docela vystříhati.

B) Vidy větové (*figurae sententiarum*).

§. 282. Vidy větové týkají se buď věci anebo osoby.

I. Vidy věčné:

a) Povaha věci sama o sobě (obsah).

1) *Opis, perifrasis*, když místo jména věci některá pří-
padná vlastnost neb okolnost se položí a tím věc sama se
vyznamená. Tak místo „na západ“ čteme v R. Kr. „tam kam
slunce spěje.“ m. „východ“ tamtéž: „odkud slunce časno
zstává“

Kde vlast je má?

Znáš ty země, hory, doly,

kde byl vítěz nad Mongoly,

když se vrátil z bitvy k nim,

věncem vítán bobkovým?

Tichý.

2. *Rozčástení, distributio*, také *zjednotlivění, individuali-
sace*, když pojem neboli celek vyliučujeme hlavními jeho znaky
n. jistými jeho částmi (vlastnostmi n. okolnostmi), což děje-li
se šířeji, nazýváme *popisováním, descriptio, hypotyposis*:

Tedy běda Holomouci! Oblehnou nás,
na hlavy nám domy, chrámy, věže,
hradby zboří.

Celakovský.

Tu laň, tu liška, tu jelen,
vše strach vyháni z lesa ven;

tu zajíc z huštiny vybíhá,

a hromem rána ránu stíhá,

a rachot zní skrz celý les.

Tu klesá zvěř a lovců ples

po háji hlasně se ozývá.

Rieger.

Pozn. Vytýká-li se povaha neb vlastnost jmény přídavnými a jim po-
dobnými co přívlastky, sluje přívlastek takový *přímětkem, příčin-
kem, epitheton*. Přímětky jsou:

1. *potřebné* (epitheta necessaria) anebo *okrašlující* (ep. ornantia). Prvních jest k příslušnému vytčení myšlenky zapotřebí a užívá se jich zvláště v přísné prostomluvě (letní byt, široká ulice, kolej Karlova atd.), druhé jsou k ozdobení a oživení řeči a vyskytují se po přednosti v básnictví, jako na př.

U *velikých vtipích vysocí a divní* bludové bývají. Zákl. mondr.
Z *črna lesa* vystupuje skála, na skálu vystúpi *silný* Záboj.

Rkp. Kr.

2. *vlastní* anebo *neuvlastní* čili přenesané:

Udeří svým mečem na štít *stříbrn.* R. Kr.

I jde pastucha po *šerém* jitře. R. Kr.

Hrdou zbraň na sobě nosíval.

Na skále *uzřís*

krváceti Kruvoje pod sekerou *mestnou.* R. Kr.

3. *stádlé*, když jejich určené jméno obyčejně bez nich nepřichází: Otava *křivá*, Lubice *bílá*, Mže *stříbrnosná*, bohové *věskožizní* a p.

b) Povaha věci srovnaná s věcí jinou.

a) P o d o b n o s t.

1. *Přiroucnání, připodobení, comparatio*, když věc, ku které se co připodobuje, jen zkrátka se vyznamená, a

2. *podobnost, similitudo, simile*, když obraz, kterým se co objašňuje, šířeji rozveden jest:

Tu se prvý boj v hromadu srazí:

střely dštily jako přival s mraků,

oštěpův lom jako rachot hroma,

bleskot mečův jako oheň bouře,

obě strany jarobujnou silou

jedna druhé postoupiti brání. R. Kr. (Jaroslav).

Život lidský jest řekou hučící, jež ustavičně přitéká a od-téká, jejíž vlny jedna za druhou se žene a k dalekému pobřeží se nesou, aby se tam roztroskaly. Podobně prchá na moři života lidského čas za časem; přicházejí, ubíhají a pomfjejí minuty, hodiny, dnové, léta.

3. *Jinotaj, allegorie*, když se celá myšlenka v témž obraze vysloví. Při jinotaji něco jiného pravíme a cosi podobného míníme:

Trhej růže, dokud kvetou.

Přísloví.

Po lidských žlabech kalná voda teče.

Přísloví.

Pozn. Provede-li se jinotaj samostatnou básní, nazývá se to jinotajná báseň. K básním takovým patří též podobenství jakož i rozličné hádanky.

β) R o z d í l n o s t.

1. *Vtipné soběodpírání, novořekost, oxymoron, paradoxe*, když pojmy sobě odporové v jedno se spojí tak, že spojení na první pohled cosi nemístného, v pravdě však cosi ostrovtipného do sebe má:

Tu jsem viděl, jak *nic nemající všecko se mti* pravili.

Kom.

A to všecko země nejprve požře, potom vydává. Předivný způsob: což zhubí, to zachovává a, aby měla co zase navrátiti, nejprve pochvátí; aby napravila, zhorší; aby rozmnožila, zmenší; nebo všecko hojněji a uplévněji navrácuje nežli vypleňuje a všecko po zkáze zase k obnovení přichází.

Bavor.

Já mám v rukou Peru, Vlasy, Řecko,
král jsem bez vojsk, boháč bez jmění,
mně dal osud v jedné věci všecko.

Kollár.

2. *Přivlastnění věci sobě odporových, synoikeiosis*, když podmětu přisuzujeme věci sobě odporové:

To jistě přežalostná věc jest, že víme, od čeho vycházíme, a nevíme k čemu půjdeme, víme čeho pozbudeme, a nevíme čeho dostaneme, víme jací byli dnové naši pomínulí, a nevíme jací dále nastanou.

Žerotín.

3. *Protiklad, antithesis, contrapositum*, když rozdílné anebo odporové stránky věci jednu proti druhé stavíme, aby poměr jich jasněji na jevo vystoupil:

Dobří muži v radách svých ne ze skončení, kteréž následovalo, ale z upřímného úmyslu souzení býti mají.

Kocín.

Člověk dvou světův jest, postaven jsa uprostřed mezi oběma. S jedné strany spřízněn jest s zvířaty lesními, o čemž smysluplnost jeho, v rozkoších sobě libující, mocné svědectví dává; s druhé

strany sbratřen jest s bytostmi vyššími, čehož rukojemstvím předností ducha jeho jsou a rozumnost vdechnutím samého Boha jemu vštípená. Člověk tedy není k tomu, aby pouze zvířetem byl, ani aby pouze duchem byl, nébrž důstojnost jeho a vyšší původ k tomu ho vedou, aby po stupních dokonalosti jda vždy výše a výše vstupoval a, kteréhož dostoupí stupně moudrosti a ctnosti, na tom aby své a svých bližních blaho rozhojňoval a utvrzoval.

Komenský.

4. *Opačnost s přestavením, antimetabole, commutatio*, když dvě od sebe rozdílné myšlenky tak ustrojeny jsou, že druhá z první vychází přestavením slov:

Ne abychom jedli a pili, živi jsme, nébrž jíme a pijeme, abychom živi byli. — V boji o pokoji, v pokoji o boji přemýšlel.

5. *Kontrast (protiva)*, když protivy nepřímého protikladu k sobě se postaví:

Vykvetla, jako by zalívána rosou,
uvadla, jako by podsečena kosou.

6. *Ironie, opačné dotýkání, úsměšně mluvení*, když s pojmem vysloveným zároveň protivu jeho jmenujeme, t. j., když chtějí haněti chválíme a chtějí chváliti haníme. Je-li spojena s ústípkem, sluje *posměch, diasyrmus*, a týká-li se tento trpký úsměch umírajícího, sluje *žtlivomluva, sarkasmus*:

Výborný prostředek pro libé usnutí:

„Epimenidovo ze sna procitnutí.“ *)

Čelak.

Hájkovic Andulka to je hodná holka:

ona nic nedělá, jen se z okna kouká.

Ve čtvrtek zašívá a v pátek vypere,

v sobotu vyválí, v neděli to bere. Národní píseň.

A kteříž chodili mimo něj, rouhali se mu, potřásajíce hlavami svými a říkajíce: Hahá, kterýž rušíš chrám a ve třech dnech vzděláváš!

Ev. sv. Marka.

*) Báseň „Des Epimenides Erwachen“ od Goethe.

II. Vidy osobné.

a) Z živosti myšlí.

1. *Zpřítomnění* (praesens historicum), když věci minulé, jako by přítomné byly, se vypisují:

A po bažině, po sluji
modrá světélka laškují:
dvě řady, devět za sebou,
jako když s tělem k hrobu jdou,
a žabí havěď v potoce
pohřební píseň skřehoce. Jrm. Erben.

2. *Apostrofa, obrácení řeči*, když mluvíme k osobě nepřítomné, jako by přítomna byla:

Zde tě tedy zakopali,
kořene ty mého žití?
A mně ani nedopřáli
slzami tě pokropiti!
Ó kde jsou ty oči, tváře,
z nichž tak jemná plála záře?
Kde jest sladká láska tvá?
Matko má, — ó matko má! Jablonský.

3. *Jinomluh, sermocinatio*, když osoby vzdálené činí se tak mluvící, jako by přítomny byly:

Zhasla hvězda česká. „Otce není!“
Z chýše k chýši šlo to v oudolí,
„Bolest naše není k vyléčení, —
Otce jenom nic již nebolí!“ Rubeš.

4. *Zosobení, personificatio, prosopopeia*, když do věcí vkládáme život a mysl lidskou a k nim tak se máme a je tak představujeme, jako by živé byly:

Aj ty slunce, aj slunečko,
ty-li jsi žalostivo?
Čemu ty svítíš na nás
na bídné lidi? R. Kr.

5. *Vidění* (visio), když mluvící, jsa jako u vytržení, vypisuje co se mu na mysli ukazuje:

Vidím požáry a krvavé boje,
ostrý meč tebe probode;
vidím tvou bídu, ochabení tvoje:
však nezoufej, můj národe!

Erben.

b) Z názornosti neboli z pohnuti myslí.

1. *Vzvolání, exclamatio* (ekfonésis), když mluvící pohnutí, v kterém jeho mysl jest, slovem anebo řadou slov vyznamenává:

Ó veliký velikého ty náš panovníče okrsku,
Hospodine, ach velikát jest tvého jména velebnost!
Komenský.

2. *Otázka, interrogatio* (erótésis), když mluvící, pohnut jsa nějakou věcí, dotázku učiní, jež sama sebou už jest odpovědí:

Ale příteli, kdo tobě má dobrý věřiti, a ty při prvním i při druhém nestojíš, ale sám sobě lež dáváš?
Bart.

3. *Soběodpovědění, podvržení, subjectio*, když mluvící učině otázku sám si odpovídá:

Slibovalo mi se a ukazovalo tytýž zboží, umění, potěšení a bezpečnost, ale co mám? Nic. Co umím? Nic. Kde jsem? Nevím sám. To vím toliko, že . . . nic naposledy nenalézám než u sebe sám bolest, u jiných sobě nenávisť.
Komenský.

4. *Odtušení, responsio*, když na otázku, kterou kdo své přesvědčení pronese, jiný odpoví, své přesvědčení naproti stavě:

Ale ach, k tomu-liž jest člověk, aby ostrost nebeského vtípu svého na tak marné, špatné věci vynakládal? Co marné? řekl tlumočník. Zdaž se tu jako v zrcadle nespátřuje, jak hle všecko vtípem svým lidé přemáhají? Jeden dělá to, jiný jiné. Ale všichni, řku já, věci neužitečné a na tak slavnou vyvýšenost svou nepřipadající.
Komenský.

5. *Rozpakování, dubitatio*, když mluvící se rozmyšlí co říci neb činiti má:

Ale nastojte, kam se obrátíme? Ke komu své útočiště vezmeme, jenž by nás této tak potřebné a užitečné ctnosti důkladně naučil?
Sychra.

6. *Zamlčení, reticentia (praecisio)*, když mluvící v řeči své nenadále stane a jí dále nevede, nebrž hned k jiné větě přistupuje:

Jak jsem živ, že já ti — avšak ihned mi, což tvou věc jest, vykonej. Taková nedbalost, kterouž jestliže ještě uznamenám — ale čemu jest potřebí více slov?

7. *Svéoprava, correctio*, když pronesený pojem odvoláváme a jiným vyšším opravujeme:

A ve hrozném předtušení
běží žena, — ach neběží,
letí, letem ptáka letí.

c) Způsob oratorický (ze způsobu společné rozmluvy).

1. *Porada, communicatio*, když mluvící s posluchači v radu vejde a což z pravdy a povinnosti jest, k rozeznání podává:

Nuže, kdybyste vy na tom místě byli, což jiného učiníte?

2. *Předejití, occupatio, anteoccupatio*, když řečník cítě, že blízka jest námitka proti jistému výroku, sám rozjímá a vyvrací. Rozličné způsoby toho vidu jsou: *vyznání, připouštění, dotvrzování a rozmluva*:

Milerád připouštím, že by povinnost škůdcova byla, aby poznal, v čem provinil, první krok k smíření učinil: že však svého závazku nezná neb znáti nechce, zdalíž důvod to jest, žeby i ty povinnosti své zanedbatí měl?

3. *Pomíjení, praeteritio*, když mluvící činí, jako by čeho mlčením pomíjel, nicméně však o tom mluví:

Příliš bych se do hlubokých věcí zabral a snad od cíle svého pchýlil, kdybych s vámi nyní rozjímal, jakými předivnými a nesmírné ceny dary a schopnostmi obohacena jest duše naše:

jediné připomenutí tu divotvornou její moc, že sobě mžiknutím věci třeba před tisíci lety sběhlé představiti a myšlenkami i do nejuvzdálenějších a nepřístupných krajín v okamžení se přestěhovati umí.

Sychra.

II. O zástupkách.

§. 283. Zástupka (*tropus*) jest položení neb užití výrazu nějakého ve smyslu nevlastním čili přeneseném. Když totiž původní květnatost a názornost mluvy se byla setřela, když s určitým slovem srostl obvyklý nyní obecný význam, bylo k oživení mluvy potřeba jiných obrazů k docílení jasnosti, leposti a působnosti. Čím původnější mluva, tím obraznější, ač v této její původnosti o zástupkách mluvíti nelze, poněvadž se obrazů takových neužívalo ve smyslu přeneseném než ve vlastním. Ostatně také z chudoby mluvy lidské vznikají zástupky, když totiž nucena jest k vytknutí rozličných ponětí užití téhož výrazu, příslušného vlastně k označení pojmu jiného.

Účelem zástupek jest, představu menší živosti a názornosti nahraditi představou živější a názornější; tím nabývá řeč svěžesti a představa působnosti.

§. 284. Veškeré zástupky zakládají se v mohutnosti duše, představovati si věci nepřítomné. Mohutnost tato jest dvojí:

1. paměť, t. j. vlastnost duše, podržeti obrazy předmětů smysly již pojatých, anebo
2. obraznost, t. j. vlastnost, tvořiti si představy předmětů smysly nepojatých.

Úkon paměti, jímž si obrazy předmětů již dávno pojatých, ale novými představami z mysli vypuzené anebo zate-mnělé znovu na vědomí přivádíme, nazýváme v z p o m n ě n í m. Vzpomnění zakládá se na čtverém zákonu:

a) Vzpomeneme si na předmět zapomenutý, znamenajíce předmět, jež jsme vždy po něm neb před ním, v témž pro-

storu vedle něho anebo náhodou zároveň s ním byli znamenali, — zákon posloupnosti. Slyšíc na př. zvonění chrámové, vzpomínáme na lidi do kostela jdoucí; vidouce klobouk přítelův, vzpomeneme si na přítele atd.

b) Vzpomeneme si na předmět zapomenutý, znamenajíce nějaký předmět, jež se zapomenutým nerozdílně a nevyhnutelně v též době jsme znamenali, — zákon soudobnosti. Vidouce na př. mnoho dubů státi pohromadě, pomníme na les; slyšíc arii „V téj zemi téj milúčekj“ vzpomeneme si na operu „Drátsnk.“

c) Vzpomeneme si na předmět zapomenutý, znamenáme-li nějaký jiný, jemu podobný, — zákon podobnosti. Vzpomeneme si na př. na člověka před lety vídaného, spatříme-li někoho jemu podobného atd.

d) Vzpomeneme si na předmět zapomenutý, znamenajíce předmět, jenž jest opak zapomenutého, — zákon opaku neboli protivy. Slyšíc nemotorného houslistu vzpomeneme si na virtuosa atd.

Dle tohoto rozdělení rozeznáváme čtvero zástupek; jsouť tyto:

a) *Přejmenování, metonymie,*

když 1. místo jména příslušného položíme jméno, jež s ním jest v zevním spojení, totiž jméno místa a času místo věci, jež na témž místě bývá anebo v témž čase jest,

a naopak, když to, co v témž místě neb čase jest, místo místa a času samého se klade,

anebo jméno látky místo věci z látky učiněné.

Tak na př. pravím-li „hojný stůl“ m. hojné pokrmy na stole, „nebe (pomoz)“ m. Bůh na nebi, „celá škola“ m. všickni žáci té školy; „vypítí sklenici“ m. vodu ve sklenici;

„na slunci“ m. na místě slunečném, „odešel k otcům“ m. do příbytku otcův zemřelých, „v Uhřích“, „v Bavořích“ m. v zemi Uherské, Bavorské (Uhráv, Bavorův);

„zlatem, stříbrem a hedbávím se ozdobovati“ m. oděvem a věcmi ze zlata, stříbra a hedbáví; píti „z křišťálu“ m. z křišťalové sklenice atd.

2. když se jméno předchodné položí m. věci následné, a naopak:

Dáti s Bohem = odejítí. Padati na př. žízni = umírati žízni a p. Nohy vztáhna přestal dýchati = umřel. Ničemu se nenaučil = ničeho neumí. Naučil se tomu ve škole = ví to ze školy.

3. když dle vnitřního svazku položíme příčinu m. účinku anebo původce místo věci způsobené, a naopak. Tak na př. pravíme:

píšťala sladce zní m. zvuk píšťaly, čítáme Kollára m. básně Kollárovy, mluví šesterem jazykův m. šesterem řečí, dojíti své žádosti m. předmětu své žádosti (toho čeho žádáme).

4. když jméno majitele položíme m. jeho majetku, jméno náčelníka m. toho čemu v čele jest, anebo jméno znamení m. věci znamenáné:

Byl jsem u vás (t. j. ve vašem domě). Hannibal od Scipiona jest přemožen a poražen (t. j. vojsko Hannibalovo od vojska Scipionova). Země koruny české (m. říše české). Prapor myslivců (t. j. tolik, kolik jich k praporu patří).

b) *Příminka, synekdoche,*

když m. slova vlastního klademe slovo, které vnitřním jakýmsi svazkem s ním sloučeno jest, jako: celek m. části, rod m. jednotlivce, mnohost m. jednosti, neurčitý počet m. určitého, malé m. velkého, jméno odtažené m. jména srostitého, a naopak:

Hostivít vedle Neklana, otce svého položen jest (t. mrtvola Hostivítova vedle mrtvoly Neklanovy). Přes práh vkročiti (t. j. do domu). Soudce nepatří na líce (t. j. na osobu). Udatné srdce neleká se boje. Moudrá hlava ví si pomoci. Srbský Jungmann Vuk Stefanovič Karadžić (t. i. znamenitý slovníkopisec). Každý

chválí svou věc (t. j. své zboží, své dílo, svůj stav, svůj způsob života a p.). Člověk je smrtelný (t. j. lidé jsou smrtelní). Vzkazuje tě na stokrát pozdravovati (t. j. mnohokrát). Třikrát pět počítala let (m. patnáct). Ty jsi spása naše (m. spasitel náš). Tak i když pravíme: přátelství m. přátelé, ptactvo m. ptáci, sousedstvo m. sousedé, dravá zvěř m. dravá zvířata, dotíratí na nepřitele m. na nepřátele, na sta tisíce vozů m. převeliké množství vozů, Sokrates m. velmi moudrý člověk.

c) *Přenůška, metafora,*

zakládá se na podobnosti, jež mezi věcmi a činnostmi se vidí, a není tedy než podobenství skrácené, jako když na př. místo „původ“ pravíme „kořen.“ Přenůšky mohou býti v jménech podstatných, přídavných anebo slovesech (věc, vlastnost, činnost), avšak žádá se, aby byly ušlechtilé a ne sprosté, přiměřené a srozumitelné, a potom aby, odkud začaty jsou, odtud i dále vedeny byly. Smělé přenůšky mírní se příčiněním slove „jako.“

Zástupka tato přenáší

1. s bezživotných na životné:

Dobry souse drahý klenot. Kvetoucí jinoch. Huěvem se rozpáliti. Moudrosti se stkvěti.

2. s bezživotných na bezživotné:

Obec veliký kopec. Svá mysl peklo i ráj. — Chrpová očka; zlaté slunce; alabastrová ruka. — Odtud se láska vroucí zanítí. Jarota mu z žhavých očí plála. Ctnost vadne bez protivníka. A musí ocelivá mysl býti, které by darové nezlámali. Ctnost a štěstí visí na tenké niti.

3. s životných na bezživotné:

Nectnosti již na vrch vzešly. — Havraní vlasy; labutí hrdlo; truchlivá luna; smrt ukrutná, vraždívý meč, modlitba tklivá, štědrost šlechetná. — Rozkošem uzdy nepouštěj. Všecky jiné věci scházejí a sestarají se, samo lakomství vždycky mladne. Po smrti všeliká závist klesá. Letěla na orlích křídlech smutná věst, že nemoc drahý kniže sklíčen jest.

4. s životných na životné:

Jest stará liška, Záböji bratře, ty udatý lve. Býti otcem nuzných (t. j. dobrodincem a ochráncem). Dítky své na tuhé uzdě držel. Celý den bručí jako medvěd.

d) Ironie (v. β, rozdílnost, 6.).

Pozn. Metonymie (přejmenování), založena v prosté koexistenci (soubytí) představ, chová nejvíc nahodilosti v sobě, jsouc takto nejnižším druhem zástupek; — výše stojí synekdocha (příminka), jež na vnitřním svazku představ se zakládajíc určitostí vztahu se vyznamenává, jímž k té které představě odkazuje; — výše však obou stavi se metafora (přenůška) založená na podobnosti představ. Ironie konečně co zdánlivá podoba při skutečné nepodobě ku kontrastu odkazuje. (Dastich, Empir. psychologie, 113.)

II.

O řeči vázané a jejích způsobech.

(Metrika a prosodie.)

§. 285. Náuka o verších a jich rozměrech sluje prosodie. Řeč ve verších složená jest řeč vázaná. Verše české jsou a) buď časoměrné, když se spravují délkou a krátkostí slabik, anebo b) přízvuchné, když se řídí přízvukem. Způsob, jak slabiky a slova u verše skládáme, jak si je rozměřujeme, sluje rozměr (metrum), a náuka, jak se to děje, nazývá se měroslovím (metrikou).

I. O verších časoměrných.

1. O délce a krátkosti slabik.

§. 286. Míra k rozeznávání čili měření délky a krátkosti slabiky jest doba, které potřebujeme k vyslovení krátké

slabiky. Pravíme tudý, že krátká slabika činí jednu dobu (jeden moment, jedno trvání časové), dlouhá pak, jsouc na místě dvou krátkých, dvě doby čili dva momenty, t. j. potřebujeme k vyslovení jejímu dvakrát tolik času co k vyslovení slabiky krátké. Proto psávali staří: vaažiim, neesti, aunos, puovod, kteréžto délky nyní značíme čárkou a kolečkem: vážím, nésti, únos, původ.

Vedle krátkých a dlouhých slabik jsou ještě slabiky obojetné (ancipites), které totiž i dlouze i krátce vysloviti možno.

Míra krátkých slabik znamená se polokruhem \smile , míra dlouhých vodorovnou čarou $—$, míra obojetných spojením obou těchto znamení \smile : nĕsĕ, hĕdĕm, hĕdnĕy.

§. 287. Krátké slabiky jsou, které krátkou samohlásku v sobě nesou: jezĕro, pĕle, rŭmĕnec, klĕdu.

Hlásky *l*, *r*, *m*, když moc samohlásek do sebe mají, činí též slabiku krátkou: trhatĭ, slza, sedm, ōsm. Rovněž tak platí dvojhlásky *ě*, *ia* za krátké: bĕda \smile , piala \smile .

§. 288. Slabiky dlouhé jsou:

1. z přirození (natura), když v sobě drží dlouhou samohlásku anebo dlouhou dvojhlásku: hlásá $—$, týrá $—$, hloubá $—$, úkol \smile , lékař \smile , hŭl $—$;

2. z položení (positione), když za krátkou samohláskou dvě anebo více souhlásek jde: blesk $—$, po-msta \smile , hojnĕy $—$, pravda \smile , všecĕo \smile , rychle \smile , umru \smile , všech tĕch \smile , dar náš $—$, vlhkĕy $—$, srdce \smile .

§. 289. Obojetnými jsou slabiky:

1. když samohláska dlouhou anebo krátkou býti může: nížina $—$ nižina, nalézám $—$ nalezám, pomáhám $—$ pomahám, béře $—$ bere, vysýchám $—$ vysychám, vzdýchám $—$ vzdychám;

2. když v témž slově za slabikou otevřenou dvě souhlásky jdou, z nichž druhá tekutou *l*, *r*, *ř* anebo nosovkou.

m, n jest: by-dlím = —, mo-hla = —, truchlím = —, mokrý = —, dobrý = —, uzřel = —, vtipný = —, ukrutný = —.

- Pozn. 1.** Když poslední slabika slova nějakého krátkou samohláskou se končí a slovo následující dvěma neb více souhláskami počíná, jest táž slabika z pravidla krátkou, může se však také za dlouhou bráti: nade mnou —, zahně stranou. Když ale na té přirozeně krátké slabice přízvuk spočívá, tak že u vyslovení s následujícím slovem v jedno splývá, jest vždycky dlouhá: po stranách —, na skrání —.
- 2.** Dvojhláska *ě* může předchodnou slabiku učiniti položením dlouhou, zní-li co skutečná dvojhláska (*-je*), t. j. po retnicích: člověče, tobě, stávená. Rovněž tak mohou *cts, čts* předchodnou samohlásku prodloužiti: něco = —, ovoce = —, učiním = —.

2. Stopy měroslovné čili veršové.

§. 290. Dvě anebo více slabik, sestavených podle míry, již do sebe mají, činí stopu měroslovnou čili veršovou.

Nejobyčejnější stopy veršové jsou:

1. dvouslabičné:

- — pyrrhichius: něbe, duše, hody, děva, tedy, ptala
- — jamb, iambus: chodí, dolů, starý, měsíc, pořád, trhá
- — trochej, chorej, trochaeus, choreus: stála, vedle, skrýše
- — spondej, spondeus: chválím, vážný, chřadnou.

2. trojslabičné:

- — — tribrach, tribrachys: chodila, podoba
- — — daktyl, daktylus: břečtanu, zpívala
- — — anapaest, anapaestus: duše má, studený
- — — amfibrach, amphibrachys: hošíku, otevři
- — — amfimacer, kretik: údolí, stříbrné
- — — bakchej, bakchius: zalívá, opouští
- — — palimbakchej, antibakchej: horšího, sázíme
- — — moloss, molossus: loudání, prostírá.

3. čtyřslabičné :

—	—	—	—	prokeusmatik: neviděla, pacholete
—	—	—	—	paeon první: prohlubina, zasmušile
—	—	—	—	paeon druhý: zpomínati, nepostoje
—	—	—	—	paeon třetí: jinovatka, přetajemně
—	—	—	—	paeon čtvrtý: hromovitý, živobytl
—	—	—	—	dvoujamb, diiambus: milostivý, neosměl
—	—	—	—	dvoutrochej, ditrochaeus: útočiště, od mužika
—	—	—	—	choriamb: rychlonohý, ustanovím
—	—	—	—	antispast: hodovníka, velestřídme
—	—	—	—	ionik vstupavý, ionicus a minori: nebetyčný
—	—	—	—	ionik padavý, ionicus a majori: roznítiti
—	—	—	—	epitrit první: přežádoucí, nerozvší
—	—	—	—	epitrit druhý: lehkovážný, ukrutenství
—	—	—	—	epitrit třetí: prostovlasá, rozhlášení
—	—	—	—	epitrit čtvrtý: dvojnásobně, rozlousknouti
—	—	—	—	dvouspondej, dispondeus: loupežníkům, rozmlou- vání.

Pozn. 1. Jsou ještě i jiné stopy, ale české prosodii stačí vyčtené zde dvou-, tří- a čtyřslabičné. Nejhlavnější stopy jsou spondeus, trocheus, jamb a daktyl.

2. Stopy veršové dělí se od stop slovných; onyno odměřují verš po slabikách, berouce nedostávající se slabiku neb slabiky ze slova neb slov následujících, tyto pak po slovech. Pravidlem jest, aby stopy veršové se stopami slovními v jedno nespádaly. Tak následující verš dle stop slovných měří se takto:

Louka | kosou | sečená | voňavé | taďy | zápachy | dýše
dle stop veršových (náhodou daktylů s posledním trochejem)
měří či skanduje se takto:

Louka | ko|sou | seče|ná | voň|avé | taďy | zá|pachy | dýše.

3. Skandující odměřujeme stopy na pěti prstech na každý jednu, tak, aby dlouhá slabika padla na první článek prstu. Je-li stopa dvouslabičná, padne první slabika na první článek, druhá dolů na třetí; je-li tříslabičná, dostane každá slabika svůj článek. Verše mající více než pět stop začínají přehývající stopy skandovati zase na palci.

3. V e r š e.

§. 291. Ze stop pravidelně spojených povstává verš. Podle toho, má-li verš stejné anebo rozdílné stopy, jest buď jednoduchý anebo složitý. Podle počtu stop jsou verše dvoustopé, trojstopé atd. Pravidlo, kterým se verše nesou a chod, jímž jsou sestaveny, sluje metrum čili rozměr (§. 285). Při daktylech se jedna stopa za rozměr béře, při jambech, trochejích a anapéstech dvě. Jambické, trochejské a anapéstské verše měří se tedy dipodicky čili dvoustopě, daktylické monopodicky čili jednostopě. Podle toho má jambický trojměr šest jambů, daktylický trojměr ale jen tři daktyly.

§. 292. Verš, jehož poslední stopa neúplná jest, sluje nedoměrným neboli kusým (katalektickým); verš, v němž jedna anebo i dvě slabiky nadbývají, sluje nadměrným (hyperkatalektickým). Verš úplný a dokonalý sluje doměrným (akatalektickým).

§. 293. Ve stopě slabika jedna mívá přízvuk. Přízvuk ten zjevně vyražený sluje dvih (arsis); opak toho, t. j. klesání hlasu, jest kles (thesis). V daktylu na př. jest dvih na první slabice: písťala $\underline{\quad} \quad \quad$, u jambu na druhé slabice: hlavou $\quad \underline{\quad} \quad$. Před prvním dvihem verše může býti předrážka (anakrúse), t. j. slabika nebo dvě, které při měření verše pustí se mimo.

§. 294. V pravidelném a dobře odměřeném postupu dvihův a klesův vidí se úměr čili rytmus verše. K správnému úměru patří však také přerývky (rozkoly, cesúry).

Přerývky jsou:

1. přerývka slovní, když slova verše tak se rozdělí, že z části k předchozí a z části k následné stopě náležejí;
2. přerývka stopná, když druhá část stopy ze slabiky slova následujícího vzata býti musí, tak že celá stopa touto slabikou přerývána jest. Přerývky jsou zase některé hlavní, jiné vedlejší, některé stálé, některé změnné.

Když hned po dvihu nastoupí, jest přerývka silná, mužská, když po klesu, slabá, ženská. Na př.:

Žíto | bě|lá se, | le|pou | lako|má | rosa || růži | na|pájí.

V tomto verši jest čtvero přerývek slovných (|), pět přerývek stopných (||), z nichž dvě silné (pou | lako, má | rosa), ostatní tři slabé.

3. Kde podstatná nebo stálá přerývka se nalézá, tam také přestávka býti povinna, t. j. tam buď věta buď část věty tak ukončena býti má, aby mysl poněkud odpočinouti mohla. Přestávka na konci stopy, kdy totiž konec slova s koncem stopy v jedno spadá, sluje rozluka (diuresis). Tak jest v příkladě svrchu položeném v 4. stopě rozluka (||).

Pozn. Poslední slabika každého verše místo dlouhé krátkou býti může a naopak.

1. Verše se stopami jednorodými.

a) Verše jambické.

§. 295. Verše jambické, složené totiž z jambů, měří se po dvoustopích, t. j. dvě stopy činí jeden měr. V lichých stopách místo jambu může zastupovati spondeus. Obrazec tedy jest :

1. Jambický dvojměr :

Zavlá	dni mon	duší	znova
dřevní	ne vin	nost v či	stotě.

2. Jambický trojměr :

Míle mu	ot cí	syn	pravil	zarmon cený.
---------	-------	-----	--------	--------------

b) Verše trochejské.

§. 296. Také verše trochejské měří se po dvoustopích. Ve stopách sudých místo trocheje může býti spondej:

1. Trochejský dvojměr:

Došlá | nás stá|rá ta | zprá|vá.

2. Trochejský trojměr:

Āj s mra|čěn ne|bes pa|dá mí|lá ro|sička.

Trochejské dvouměry katalektické (úplné) obyčejně v jedno se pojí, a tím vzniká čtyřměr neboli tetrametr katalektický. Po druhém dvoustopí jest vždycky rozluka (||).

Kvítně krásou líce každé, || kam Hlasonko dospěješ.

c) Verše anapaestské.

§. 297. Verše anapaestské měří se též po dvoustopích. Místo anapaestu stojí také spondej, prokeleusmatik anebo daktyl, jako v první stopě tohoto jednoměru:

1. $\overline{\text{Ůjdon}}$ | $\overline{\text{pominou}}$
 $\overline{\text{děsiví}}$ | $\overline{\text{časové.}}$

Příklad úplného anapaestského dvojměru:

2. $\overline{\text{Āj}} \overline{\text{tĕlo}} \overline{\text{padavé,}} \overline{\text{vlasy}} \overline{\text{osnéženě}}$
 $\overline{\text{ústa}} \overline{\text{holozubá,}} \overline{\text{zraky}} \overline{\text{podkalené;}}$
 $\overline{\text{starci}} \overline{\text{se}} \overline{\text{berla}} \overline{\text{v}} \overline{\text{ruce}} \overline{\text{zachvívá,}}$
 $\overline{\text{v}} \overline{\text{báni}} \overline{\text{lakomství}} \overline{\text{ale}} \overline{\text{neubývá.}}$

Jungmann.

Po prvním dvojestopí jest rozluka. Místo anapaestu bývá také spondej, daktyl anebo prokeleusmatik.

d) Verše daktylické.

§. 298. Verše daktylické jsou úplné jen ve spojení více veršův; jinak jsou kusé.

1. Verš adonický jest daktylický dvojměr ukončený dvěma slabikama (t. j. poslední slabika posledního daktylu je vypuštěna), jinými slovy tedy: daktyl se spondeem neb trocheem:

$\overline{\text{Písne}} \overline{\text{ra}} \overline{\text{dosti}}$
 $\overline{\text{lásko}} \overline{\text{nebeská}}$
 $\overline{\text{k}} \overline{\text{lidstvu}} \overline{\text{sesilej.}}$

2. Verš archilošský (archilochius) jest daktylický tříměr ukončený jednou slabikou; jest to tedy daktyl a choriamb:

$\bar{J} \bar{a} \ \bar{v} \ \bar{d} \bar{o} \bar{l} \bar{i} \ \bar{n} \bar{a} \bar{c} \bar{h} \ \bar{s} \bar{t} \bar{i} \bar{n} \bar{n} \bar{y} \bar{c} \bar{h}$
 sídlo tiché miluji,
 kdežto slavík zelené
 chrastiny navštěvuje.

Šimko.

3. Verš alkmanský jest daktylický čtyřměr zakončený dvěma slabikama:

$\bar{N} \bar{e} \bar{s} \bar{k} \bar{o} \bar{n} \bar{a} \ \bar{l} \bar{o} \bar{u} \ \bar{v} \bar{e} \bar{l} \bar{e} \ \bar{b} \bar{i} \bar{l} \ \bar{t} \bar{e} \bar{b} \bar{e} \ \bar{p} \bar{i} \bar{s} \bar{n} \bar{i}.$

Místo prvního a druhého daktylu může státi také spondej.

4. Pětíměr, pentametr sestává z pěti stop, z nichžto však třetí (spondeus nebo trocheus) tak je rozdělena, že jedna slabika o sobě po dvou prvních celých stopách (stálá přerývka), druhá (buď dlouhá buď krátká) teprv až na konec po dvou posledních celých stopách se klade. Žádoucno jest, aby pětíměr vždycky slovem dvouslabičným se končil. Místo

jest tedy:

$\bar{K} \bar{a} \bar{m} \bar{k} \bar{o} \bar{l} \bar{i} \ \bar{n} \bar{á} \bar{s} \ \bar{p} \bar{o} \bar{v} \bar{e} \ \bar{d} \bar{e} \bar{s} \bar{h}, \ \bar{p} \bar{ř} \bar{i} \bar{j} \bar{d} \bar{e} \bar{m} \bar{e} \ \bar{v} \bar{e} \bar{z} \bar{d} \bar{y} \ \bar{s} \ \bar{t} \bar{e} \ \bar{b} \bar{o} \bar{u}.$

V první polovici stojí místo daktylu spondej:

$\bar{O} \bar{d} \bar{ž} \bar{e} \bar{n} \ \bar{t} \bar{e} \bar{ž} \ \bar{z} \ \bar{l} \bar{i} \bar{d} \ \bar{s} \bar{k} \bar{y} \bar{c} \bar{h} \ \bar{v} \bar{e} \bar{s} \bar{k} \bar{e} \bar{r} \bar{y} \ \bar{p} \bar{é} \bar{c} \bar{e} \ \bar{d} \bar{o} \ \bar{m} \bar{á}.$

Pozn. Při skandování padne slabika před rozlukou na první článek prostředního prstu; pak se skočí se stopou po rozluce hned na prsteník, a poslední slabika padne zase zpátky na první článek palce.

Pětíměru užívá se jen ve spojení s šestíměrem:

5. Šestíměr, hexametr, zakončený dvěma slabikama. Poněvadž první čtyry stopy místo daktylů mohou býti spondeje, bude obrazec šestíměru tento:

$\bar{V} \bar{z} \bar{d} \bar{u} \bar{j} \ \bar{m} \bar{i} \ \bar{v} \bar{ě} \ \bar{t} \bar{é} \bar{r} \bar{k} \bar{u} \ \bar{m} \bar{i} \ \bar{l} \bar{ý}, \ \bar{b} \bar{i} \ \bar{l} \bar{á} \ \bar{v} \bar{z} \bar{d} \bar{u} \bar{j} \ \bar{l} \bar{o} \bar{d} \bar{k} \bar{y} \ \bar{m} \bar{i} \ \bar{p} \bar{l} \bar{á} \bar{t} \bar{n} \bar{a}.$
 Čtvernohým oranou dupotem tepe podkova pádu.

Když na posledních slovích šestiměru zvláštní váha spočívá, může v 5. stopě býti spondej; ve stopě 4. musí pak býti daktyl (hexametr spondejský, versus spondiacus):

Všecko mě|ní se va|lem, jenom | ostane | Pán Bůh | věčný.

Přerývka má býti buď na třetím dvihu, buď na druhém a čtvrtém dvihu společně. S touto přerývkou má býti spojena také přestávka:

Ó muži | výbor|ný! jemů | odvece | vážně du|chovní;
dost sná|šel's stra|stí od | hrozně | pustoty | lidské;
však když | na smu|tné po|hledneš | na dni ty | zpátky,
sám mile|rád vy|znáš, že ta|ké doby | měl jsi ra|dostí.

(Jungmann.)

2. Verše se stopami jinorodými.

a) Verše logaodické.

§. 299. Verše, při kterých daktylický chod přechází v trochejský, slovou logaodické. Sem patří:

1. Dvouměr úplný čili verš alkajský o desíti slabikách:

On potr|vej okra|sou ne|vadlou.

Čelak.

2. Verš archilošský s přerývkou ve třetím dvihu a s rozlukou před třístopím trochejským:

Přivěti|vé na kte|rou se, do|kud žila, || hojně | smálo | štěstí.
Holy.

b) Verše aeolské.

§. 300. Když úměr daktylický stopou dvouslabičnou počíná, t. j. trocheem anebo spondeem, tehdy jest verš aeolský. Stopa na začátku nazývá se předstopí, basis. (Jest to tedy trochej n. spondej s veršem adonickým.)

Sem patří mezi jinými dvouměr katalektický, jinak verš ferekratický:

Nízky̅ | je̅ v práchu̅ | byt̅ máj̅.
Zlá k nám | přišla ne | návist̅.

Šafařík.

Pozn. Verš ten činí třetí řádku slohy asklepiadské.

c) Verše aeolské logaoedické.

§. 301. Verše aeolské logaoedické mají předstopí, a úměr daktylický přechází v chod trochejský (úplný anebo kusý). Sem patří:

1. Verš glykonský (spondeus, choriamb a jamb):

Zrádná̅ | když̅ těbe̅ ů̅ | těž̅chy̅
ná̅ ší̅ ke hlubi nám̅ pe ruť̅.

Pozn. Verš tento bývá sám o sobě anebo ve spojení s jinými verši.

2. Verš sapphický jeví patero stop; 1., 4. a 5. jsou trocheje, 2. spondej a 3. daktylus. Podstatná přerývka a přestávka jest v dvihu třetí stopy:

Již̅ mně̅ | žádou̅cí̅ || počō̅ | deň̅ pō̅ | hasla̅.

d) Verš alkajský.

§. 302. Verš alkajský má jedenáct slabik, které se dělí takto: předrážka, trochejský jednoměr, daktyl a nadměrný trochej. Po páté slabice je z pravidla rozluka:

Lev̅ | hří̅ vū̅ český̅ || ztrá̅ sa̅ je̅ | hro̅ zlivou̅
vzdvih̅ | též̅ se, odpūr̅ || cū̅ vždy̅ ku̅ | ostrachu.
Svoboda.

e) Verše choriambické.

§. 303. Verš asklepiadský menší: spondej, dva choriamby a jamb, s rozlukou po prvním choriambu:

Černý̅ | nad̅ zeleným̅ || rájem̅ oblak̅ | visel̅. Šaf.

Verš asklepiadský větší má místo dvou tří choriamby s rozlukou po prvním i po druhém.

4. S l o h y.

§. 304. Řada veršů pravidelně po sobě následujících je strofa čili sloha. Jednotlivé verše jsou jejími členy. Když verše slohy anebo celé básně jednostejné jsou, tehdy jest rozměr jednočlenný; když dva rozdílné verše v jedno spojeny jsou, jest rozměr dvoučlenný a tak dále dle počtu rozličných spojených veršů. Podle počtu řádek, jež slohy v sobě drží, jest rozměr dvouřádkový (distichon), trojřádkový (tristichon), čtyřřádkový (tetrastichon), dle toho z dvou-li neb tří anebo z čtyř veršův složeny jsou. Rozměry dvouřádkové slovou jinak dvouverší, třířádkové tříverší atd.

§. 305. Nejobyčejnější slohy jsou tyto.

1. Dvouverší elegické (distichon elegické), složené z hexametru a pentametru (§. 298, 5, 4).

Verše v|í|díš taďy | v lehko|no |hém se za|tá|četi | tancí;
tak si je | slož, tuto | Řek || vazbu si | oblibo|val.

Stach.

anebo:

Vzhůru po|patř na ne|bes vý|sost, a tu | bedlivě | rozvaž
obloha | jak dív|ná || zvěstuje | díla bo|ží.

(Viz Jirečk. Anthol. II, 246—251; III, 163, 178, 183, 187, 280. Čelak. Čít. pro vyšší gymn. 296, 411, 515.)

2. Dvouverší archilošské čtvrté, složené z verše archilošského většího (§. 299, 2) a tříměru jambického kusého (§. 295, 2).

Řekněte, | poklade|né | v temných hlavý || kostnících, která je
kterého, zdalíž | pána neb sedláka. Holý.

(Jirečk. Anthol. III, 73.)

3. Čtyrverší sapphické nebo sloha sapphická má tři verše sapphické (§. 301, 2) a verš adonický (§. 298, 1).

—) —) — || —) —) —) —)
 —) —) —) — || —) —) —) —)
 —) —) —) — || —) —) —) —)
 —) —) —) —)

Slyš milostivá || tyto prosby Muso,
 nepřipust nízkých || v moje srdce vášní,
 vlasti jenž jazyk || proti odrozcenci
 hájiti dychtím.

Stach.

(Viz Jirečk. Anth. III, 73. 75. 79. Čel. Čít. pro vyšší gymn. 295.
 352. 433. 566.)

4. Čtyrverší alkajské neb sloha alkajská, když za dvěma verši alkajskými (§. 302) jde verš jambický nadměrný devítislabičný (§. 295, 1) a konečně větší logaodický desítislabičný (§. 299, 1).

) —) —) | —) —) —) —)
) —) —) | —) —) —) —)
) —) —) —) —) —) —)
 —) —) —) —) —) —)

Aj vizte, valný jak k nebesům vlní
 se plápoli aj jak podmanitel hrdý,
 slib dav svým lepší, utíká
 ohromený klopotem haněbným.

Svoboda.

(Viz Jir. Anth. III, 172.)

5. Čtyrverší asklepiadské trojčlené: za dvěma verši asklepiadskými (§. 303) jde verš ferekratický (§. 300) a pak glykonský (§. 301, 1):

—) | —) —) — || —) —) —) —)
 —) —) —) — || —) —) —) —)
 —) —) —) —) —) —)
 —) —) —) —) —) —)

Aj vroucí plamenem proudně Vesuv kypí
 v blankytnou nebe tvář; aj řevavá polem
 chřestí krev z jeho rány,
 bouř mu v hloubi prsou zraje.

Šafařík.

(Viz Jirečk. Anthol. III, 185. Čel. Čít. pro v. gymn. 432. 567.)

6. Čtyrverší asklepiadské dvojčlené: za třemi verši asklepiadskými (§. 303) jde verš glykonský (§. 301, 1):

— ≡ — — — — || — — — — —
 — ≡ — — — — || — — — — —
 — ≡ — — — — || — — — — —
 — ≡ — — — — — — —

Čist dlouhým osudem, co plamenem zlato,
 láskou prostomilou k svým plane národům
 vlastní srdce hotov, káže-li potřeba,
 k štěstí obětovat lidu.

Jungmann.

(Viz Jirečk. Anthol. III, 41. Čel. Čít. pro v. gymn. 313.)

7. Dvouverší asklepiadské: verš glykonský (§. 301, 1) a verš asklepiadský (§. 303):

— ≡ — — — — — — —
 — ≡ — — — — || — — — — —

Nadšeným již okem ducha
 vítám rozkoše den, || v němž spanilý dědic,
 ctnosti přejma odomělé,
 dalným slávu rodu tvého podá věkům.

Čelak.

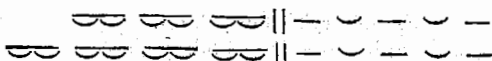
(Viz Jirečk. Anthol. III, 72.)

O některých rozměrech indických.

§. 306. Z rozměrův indických připojeny buďte čtyři, ježto nejhustěji napodobeny bývají. Verše rozměrů těch spravují se délkou slabik bez ohledu na jich počet. Dvě krátké při tom, jak obyčejně, platí za jednu dlouhou. Rozměry ty také se rýmují.

1. Vaitálaijá jest dvouverší, jehož druhý verš o dlouhou slabiku v první části jest delší než verš první. Pět posledních slabik obou veršů má určitý chod: jest to kretik s jambem. Předchozí slabiky dlouhé, tři v prvním a čtyři

v druhém verši, mohou každá dvěma krátkýma zastoupena býti. Přestávka jest před oněmi stálými pěti slabikami:

Āj ta jeseň! krásy mizně ráj,
 utajen zápach lonky ambrové,
 zasmucuješ plesavý se háj,
 a lesem chřestí práky listové.

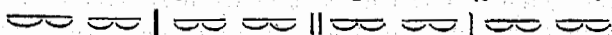
Jungmann.

(Viz Jirečk. Anthol. III, 43. Čel. Čít. pro v. gymn. 315.)

2. Mátrá samaka strojí se dle tohoto obrazce:

Třetí stopa jest obyčejně anapaest, řídčeji spondej. Na konci druhé stopy je rozluka. V rozměru nejvolnějším má také třetí stopu stejnou s dvěma prvníma. (§. 297, 2.)

Člověče uhašuj lakomou žízeň,
 nesytá žádost pouhá trýzeň,
 v své duši každou duši poznávej,
 sobě nijak sám předku nedávej.

Jungmann.

3. Akšara čhanda nebo varnavritta, jehož nejhlavnější tvar jest rozměr z daktyla, spondea, dipyrrhichia a spondea, místo něhož ovšem také trochej státi může:

V žízni pozemské nenabude člověk
 jakkoli touží, klidu vytrvání;
 bíděně potácí se břemenem tíží,
 stále usevřen k hrobu, těla cíli.
 Zdeť neotvorná zamezuje brána
 outoky prudké bolu i žalosti;
 víc nedoniknou hlasy uchobudné
 k srdci odešlých do země necitné.

Marek.

Po páté slabice jest vždy rozluka, tak že první část pět slabik má, druhá pak šest, dohromady jedenáct.

4. Saranga: dipyrrhichius, spondej a anapaest.

Osuda rybákům lahodí,
voda pole jim, pluh je loď;
semene na záhon nehodí,
v keseru žeň však nachodí.

Jungmann.

II. O verších přízvuchných.

1. O přízvuku (dodatek k §. 246 str. 277).

§. 307. 1. V češtině jest přízvuk vždycky na první slabice: **jelen, hledá, prospěch.**

2. Přízvuchné jest také každé slovo jednoslabičné, a bývá tu přízvuk ve zvláštní důraznosti tak mocný, že jím slovo následující vlastního přízvuku pozbývá, kloníc se tudy těsně k onomu jednoslabičnému: tak silna byla bouře. Věci té však zřídka užívati dovoleno. Naproti tomu jednoslabičná slova příklonná, jež se o jiná opírají a na začátku věty státi nemohou, přízvuku nemají, jako: mi, si, ti, se, mě, ho, mu.

3. Předložky jednoslabičné splývají u vyslovení s následujícím slovem v jedno a přitahují tudy na sebe i přízvuk první jeho slabiky: **za** jelenem, **vyhledá**, **o** prospěch. Proto psávali staří předložku s příslušným slovem dohromady: **nahrad, zalesem.**

4. Předložka dvouslabičná neodjímá přízvuku slovu příslušnému, a to ani tehda, když skrácením jednoslabičnou se stala: **krom** m. **kromě**, **blíž** m. **blíže**, **kol** m. **kolem**. Tak i **dle**, **skrz** a **j**.

5. Dle přízvuku jsou slova dvouslabičná chodu trochejského: **klásky**, čtyřslabičná dvoustopí trochejského: **milujeme**, kdež na první slabice jest přízvuk hlavní, na třetí přízvuk vedlejší. Slova tříslabičná jsou chodu daktylického: **miluje**; když však za nimi jde slovo jednoslabičné, přecházejí v dvoustopí trochejské: **miluje ho**.

2. O r ý m e c h.

§. 308. Přízvučné verše nyní obyčejně se rýmují. Rým jest úplný stejnozvuk, jímž jedna neb více slabik na konci veršů dopadá.

Rýmují se pak:

1. Slova jednoslabičná, a rým ten slove lichý, jednopádný, mužský: hluk — pluk, chrám — trám.

2. Slova víceslabičná rýmují se vždy v posledních slabikách, a rým ten sluje sudý, dvoupádný, ženský: tráva — sláva, dvěře — běře.

3. Když se slabiky kmenové rýmují, jest rým kmenový, štěpný: hlas — čas, hoří — boří. Když jen slabiky příponové se rýmují, jest rým příponový, planý: milujem — zdržujem, bílého — celého.

Pozn. 1. Jsou také rýmy trojpádné, čtveropádné a pětípádné: štěkavý — těkavý, milovali — pilovali, dovažovati — považovati. Rýmy trojpádné a čtveropádné slovou jinak poskočné, houpavé.

2. Mimo to jest rým visutý, když dvě dlouhé slabiky se rýmují: loudí — proudí, dává — stává.

3. Poslední slabika v rýmech ženských může býti nestejného trvání, jako na př.: hlodá — škoda, dává — tráva, holý — boly. Kde ucho naše nerozeznává už tvrdé slabiky od měkkých, netřeba toho rozdílu ani v prosodii šetřiti; dobré jsou tedy nyní také rýmy: mravy — stávi, chlomy — šumí, králi — stály a p. K tomu počísti sluší i zaměňování souhlásek jasných s temnými a temných s jasnými: nás — mráz, Bůh — duch, hvězd — měst, lid — byt, počátku — pohádku, lehce — nechce atd.

4. Nejlepší rýmy jsou, když se slova stejného počtu slabik rýmují.

§. 309. Rýmy se v básních rozličným způsobem zčleňují: Rozeznávají se:

1. sdružené, když hned po sobě ve dvou verších následují;

2. střídavé, když verš 1. s 3. a 2. s 4. se rýmuje;

3. okročené, když mezi dvěma dva jiné stojí;
4. postupné, když na 1., 2., 3. rýmuje se teprv 4., 5., 6;
5. volné, když bez pravidla a pořádku za sebou jdou.

3. O přízvučných rozměrech.

§. 310. Dle povahy českého přízvuku jsou ve verších přízvučných jen dvoje rozměry: jambický a trochejský, kteréž lépe chody vstupné a chody padavé nazývány by býti měly.

a) Verše trochejské.

§. 311. Přízvuk stopný padá v jedno s přízvukem slovným. Takové verše mohou býti nedoměrné.

Příklady přízvučných trochejských veršů:

1. dvoustopé: $\underline{\quad} \quad \quad \quad \underline{\quad} \quad \quad \quad (\quad)$

Sličný máj
v luh i háj
život leje;
vše se hýbá, vše se směje
všude rozkoš, všude ráj!

Jablonský.

(Viz Jir. Anthol. III, 13. 179. Čelak. Čít. 592.)

2. třístopé: $\underline{\quad} \quad \quad \underline{\quad} \quad \quad \underline{\quad} \quad \quad \quad (\quad)$

Kdo tě, planá růže,
ve dne pěstuje?

Kdo ti v noci lůže
poopravuje?

Chmelenský.

(Viz Jirečk. Anthol. III. 35. 108. 177. Čelak. Čít. 304.)

3. čtyřstopé: $\underline{\quad} \quad \quad \underline{\quad} \quad \quad \underline{\quad} \quad \quad \underline{\quad} \quad \quad \quad (\quad)$

Jak tu přepokorně klečí
před tím svatým obrazem

s tou tajemnou oka řečí,
s tím ctné duše výrazem.

Jablonský.

(Viz Jirečk. Anthol. III, 63. 81. 109. 163. 177. 179. 192. 196. 255. Čelak. Čít. 300. 312. 356, 510. 532. 592.)

Pozn. V dvojstopých a trojstopých verších trochejských přestávky poetřebí není, ješto se těmi krátkými verši ani mysl ani jazyk ne-unavuje. Ve verších čtyřstopých někteří ji činí, a sice po čtvrté slabice, t. j. na konci druhé stopy.

4. pětistopé: $\underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} (\cup)$

Život jest rovný řece dravé,
 licho před člověkem tekoucí;
 běda tomu, kdo jí v horoucí
 šalbě svěří nohy nedočkavé.

Kollár.

Rozluka jest po druhé nebo třetí stopě.

(Viz Jirečk. Anthol. III, 116. 180. 198. 204. 221. 251. 260. Čel. Čít. 308. 434. 591.)

5. šestistopé (s pravidelnou rozlukou po stopě třetí):

 $\underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \parallel \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} (\cup)$

Stromy, milé stromy, jak vám v zimě smutno;
 bez květu vám státi, bez lupení nutno.
 Kam se vaše krása děla v této době?

Či jste pochovaly ve tmavém ji hrobě?

Sušil.

(Viz Jirečk. Anthol. III, 25. 31. 96. 193. 250. Čel. Čít. 435. 459.)

6. osmistopé (s přestávkou v prostředku, tak že verš ve dvě půle se rozpadá):

 $\underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \parallel \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad}$

Vinař bloudí mezi révím otočeným po vinici,
 a v třešnici červenavé veselí se zahravníci.

Polák.

(Viz Jirečk. Anthol. III, 94. Čelak. Čít. 376. 378.)

b) Verše jambické.

§. 312. Přízvučné verše jambické nejsou než obrácené trochejské či lépe řečeno: verše trochejské s předrážkou. Proto počínají obyčejně slovem jednoslabičným; počínají-li však dvouslabičným, bývá druhá slabika dlouhá. Přízvučné verše jambické mohou býti nadměrné.

1. dvoustopé: $\cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad}; \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} (+ \cup)$

Již krásný máj a s nebes výše
 sestoupil v háj lhbý vzduch dýše.

2. třístopé: $\cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} \cup \underline{\quad} (+ \cup)$

Kde života kolíbá
 člunek se plesavě?

4. Slohy básnictví přízvučného.

§. 313. Verše přízvučné skládají se v slohy způsobem nejrozmanitějším, od dvou až do osmi i více veršů. Nejhlavnější jsou :

1. Znělka, sonetta, báseň o čtyrech slohách, z nichž první dvě z čtyřřádkových, poslední dvě z trojřádkových veršův jambických anebo trochejských o pěti stopách složeny jsou. V prvních dvou slohách rýmují se verše 1., 4., 5., 8. spolu, pak 2., 3., 6., 7. zase spolu. Ostatní dvě slohy mohou buď dvojí buď trojí rým jakkoli spořádaný míti; ku př.:

Mluvo milá, hudbo velesladká,
krásky ducha sličný výdechu,
jižto z mládí v libém úsměchu
vlíbala mně milovaná matka!

Tvojich kroků chůze milopadká
tuto vane slastnou potěchu,
tuto opět v ručím pospěchu
bouří z prudka chodů tvojich zvrátka.

Ducha hloub tvá, ucho hudba jímá,
v libém proudu harmonie tvojí
zefyr šepá, bouře divá hřímá.

Zvuk tvůj milý s pradědy nás pojí,
zrcadlem jsi myšlí dávných otců,
nejdražším jsi jměním domorodců.

Sušil.

(Viz Jirečk. Anthol. III, 116. 198. 229. Čelak. Čít. 408. a 435.)

2. Madrigál jest básnička ze čtyř až do jedenácti veršů rýmovaných. Novější básníci mají až i šestnáct veršů v madrigálu. — Obsahem madrigálu jest něžný cit neb vtipná myšlenka snadno mluvou vyslovená. — Madrigál jest více básnickou hrou :

Na své verše.

Milé dárky přírody,
prázdné chvíle výplody,
slasti z vás se raději
nežli slávy naději.

Jděte, moje drahé dítky,
 jděte, prosté, polné kvítky!
 Přivítá-li vás kdo mile,
 pak jste došly svého cíle.
 Řekněte mu zrovna krátce:
 „Výtvor hry jsme a ne práce.“

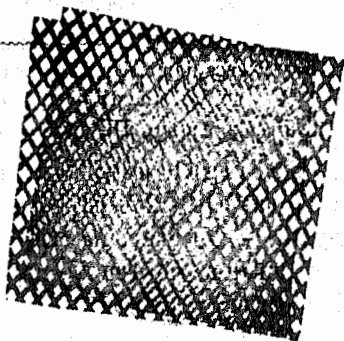
Sušil.

3. Triolet jest báseň o osmi čtyřstopých verších jambických nebo trochejských a dvou rýmech. Oba první verše opětuji se na konci a první verš uprostřed:

Proč se marně v světě soužít?
 Lépe doufat v budoucnost.
 Po statku proč, po cti toužít?
 Proč se marně v světě soužít?
 Proč pak nebyt smutku prost?
 Zpěv nám budiž věčný host!
 Proč se marně v světě soužít?
 Lépe doufat v budoucnost.

Chmelenský.

Pozn. Jiné způsoby přízvukného básnění obsaženy jsou v Malém výboru z literatury české anebo v Čel. Čít. pro vyšší gymnasia. Velmi zdařile pracoval v nich J. E. Vocel. Ve výboru a v čítance Čel. jest jedna jeho Kancona, Ghazela, Sestina.

Knihy české,

nákladem kněhkupectví: I. L. KOBER v Praze vydané, jež dostati lze ve všech kněhkupectvích, jakož i u našich jednatelů :

Příručný slovník jazyka českého i německého.

Sestavil

Dr. J. P. JORDÁN.

Ve velké 12. Díl česko-německý. VIII a 544 str.

Díl německo-český. 564 str.

Jeden díl seš. 1 zl. 80 kr., pevně váz. 2 zl. 20 kr.

Hand-Wörterbuch der böhmischen und deutschen Sprache.

Herausgegeben von Dr. J. P. Jordan.

Böhmisch-deutscher Theil.

VIII u. 544 Seiten. Preis geh. 1 fl. 80 kr., geb. 2 fl. 20 fr. ö. W.

Deutsch-böhmischer Theil.

564 Seiten. Preis geh. 1 fl. 80 kr., geb. 2 fl. 20 fr. ö. W.

Světozor pro školu a dům.

Obrazy k názornému vyučování s textem od Pavla Jehličky.

Sešit o 2—3 dvojitých tabulkách velkého čtverce a $\frac{1}{4}$ —1 archu textu 50 kr.

Díl I. *Obrazy krajin v ohledu zeměpisném, přírodopisném a národopisném.* (24 tabulky s 48 vyobr. a 55 stran textu), vázaný 5 zl. 60 kr.

Díl II. *Obrazy rostlin jedovatých i pěstovaných.* (277 velkých barevných vyobr. na 60 tabulkách.) váz. 6 zl. 40 kr.

Díl III. *Obrazy k názornému vyučování.* (30 tabulek se 300 vyobrazeními a 15 stran textu), váz. 5 zl.

Díl IV. *Názorný přírodopis ptactva.* Vyobrazení 195 věrně dle přírody kreslených a malovaných druhů ptáků domácích i cizozemských na 30 tabulkách (26 str. textu), váz. 6 zl. 40 kr.

Díl V. *Živočiškové studenokrevní.* (60 tabulek s 342 vyobr.) váz. 7 zl.

V tisku se nalézají tyto díty:

Díl VI. *Nerostopis v obrazech.* Bude obsahovati všechny technicky i vědecky důležité nerosty ve skvostných vyobrazeních a kromě toho hojně výkresy hlafí v celku na 44 tab.

Díl VII. *Rostlinstvo v obrazech.* 52 dvojitých malovaných tabul s 578 vyobr.

Díl VIII. *Ssavci v obrazech.*

Měřictví

pro vyšší třídy středních škol a k vlastnímu studium.

Sepsal Frant. Šanda,

místoředitel c. k. vyššího reálného gymnasia v Táboře,

Díl první.

I. Planimetrie. — II. Trigonometrie. — III. Stereometrie.

S 321 vyobr. — Cena 2 zl. 20 kr.

Díl druhý.

I. Analytické měřictví v rovině. — II. Sférická trigonometrie.

Se 37 vyobr. — Cena 84 kr.

Geometrie

pro vyšší gymnasia.

Sepsal Václav Janděčka,

profesor matematiky a fysiky na gymnasiu v Hradci Králové.

Díl I. Planimetria.

Se 150 obrazci. Schválena st. minist. ze dne 27. listop. 1865 č. 11581.

Druhé vydání. — Cena 1 zl.

Díl II. Stereometria.

S 97 vyobrazeními Schválena st. minist. ze dne 10. srpna 1865 č. 4519.

Druhé nově upravené vydání. — Cena 72 kr.

Díl III. Trigonometria.

Se 40 vyobrazeními. Schválena st. minist. ze dne 10. srpna 1865 č. 4510.

Druhé, nově upravené vydání. — Cena 60 kr.

Díl IV. Analitická geometrie v rovině.

Do textu vloženo 112 obrazcův.

Schwálena st. minist. ze dne 10. září 1867 č. 2951.

Druhé vydání — Cena 1 zl. 20 kr.

Václava Křížka

Statistika císařství Rakouského

čili říše Rakousko-uherské.

S atlasem o 36 mapách a tabulkách.

Cena 3 zl. (bez atlasu). Atlas 3 zl., váz. pevně 3 zl. 50 kr.